

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БОЙКО МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 94:341.324:327.8(73:430)"1943/1949"(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО
ДЕНАЦИФІКАЦІЇ НІМЕЧЧИНИ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ОКУПАЦІЙНІЙ ЗОНІ
(1943-1949 рр.)**

032 – історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Бойко М. М.

Науковий керівник: Іванов Олександр Федорович, кандидат історичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Бойко М.М. Формування та реалізація політики США щодо денацифікації Німеччини в Американській окупаційній зоні (1943-1949 рр.) - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та Археологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Поряд з військовим розгромом Німеччини стратегічним завданням для США на завершальному етапі Другої світової війни стала необхідність викорінення зі свідомості німців ідеології нацизму, а одним із джерел цієї політики стали ідеї та досвід перевиховання німецьких військовополонених на території США протягом 1943-1945 років. Уже по завершенні війни вони знайшли своє втілення в політиці денацифікації в Американській зоні окупації.

Мета роботи полягає у послідовному і конкретно-історичному дослідженні політики США щодо формування й реалізації програми денацифікації та оцінки її безпосередніх результатів та подальших наслідків для німецького суспільства.

Джерельна база дослідження представлена масивом архівних матеріалів та опублікованих документів, які географічно знаходять на території 2 сучасних держав – США та ФРН (в підпорядкуванні таких установ як Національне управління архівів та документації США у Вашингтоні і у Федеральних архівах Німеччини). Всі доступні джерела можна класифікувати та поділити на такі групи: 1) урядові документи, 2) міждержавні угоди, 3) матеріали особистого походження, 4) матеріали ЗМІ.

Історіографія проблеми представлена переважно роботами німецьких та американських істориків і пройшла в своєму розвитку три основні етапи: 1) кінець 1940-х – кінець 1960-х років (перші критичні оцінки окремих представників громадської думки, суспільних і моральних авторитетів); 2) 1970-і – 1980-і роки (денацифікація стає предметом спеціальних досліджень як істориків, так і представників інших наук та виходить за рамки суспільно-

політичної історії); 3) *1990-і роки – сьогодні* (зміна підходів і акцентів до вивчення денацифікації у зв'язку з глобальними геополітичними змінами: об'єднання ФРН, розпад СРСР, неспровокована агресія РФ щодо України).

В українській історіографії можна також простежити три етапи поступового зростання інтересу науковців до проблеми денацифікації: 1) національний (90-і рр. – початок ХХІ ст.) ознаменований проявом загального інтересу дослідників, 2) політичний етап (початок ХХІ ст. – 2014 р.) змістив акценти дослідників до більш глибокого і різнобічного вивчення німецької історії, 3) травматичний (з 2014 р. – сьогодні) ознаменований кризою лібералізму та сплеском правих рухів в Європі.

Політика США щодо денацифікації в перехідний період німецької історії включала в себе наступні складові: заборона існування нацистської партії й усіх структур нацистського державного апарату та афілійованих з ними організацій, очищення символіко-культурного простору від слідів нацизму, формування спеціального реєстру особових справ задля встановлення адекватної персональної відповідальності за скоєні злочини, ухвалення нормативно-правової бази та механізмів протидії можливим реваншистським настроям прихильників нацизму, ціннісне переорієнтування німецького населення на демократичний вектор засобами м'якої сили, системне переосмислення минулого у широкому громадському та науковому дискурсі. Усе це значною мірою сприяло забезпеченню в майбутньому політичної стабільності ФРН, а результати американської політики денацифікації й досі забезпечують міцність німецької політичної системи як однієї зі зразкових демократій сучасної Європи.

Було досліджено наступні аспекти та складові політики США, що визначали її військово-політичну стратегію стосовно гітлерівської Німеччини та ідеології нацизму:

- формування американської стратегії військового розгрому Німеччини та викорінення у свідомості німців ідейного спадку нацизму, їх перевиховання на ліберально-демократичний лад;

- перший досвід перевиховання німецьких військовополонених на території США в умовах активної фази війни;
- систему заходів та інструментарій встановлення американського окупаційного контролю в Німеччині.
- засадничі нормативно-правові акти військово-політичного керівництва США для здійснення процесу денацифікації;
- активну фазу денацифікації під контролем Офісу американської військової адміністрації та відповідність виконання програми денацифікації стратегії США щодо переорієнтації Німеччини
- вплив програми денацифікації на сучасне німецьке суспільство, зміну свідомості й політичного світогляду повоєнних поколінь.

Встановлено, що формування та розвиток стратегії США щодо війни з Німеччиною відбувався на трьох рівнях. Перший або геополітичний рівень забезпечив США важелі впливу на коаліцію союзників і узгодження спільної мети – розгрому Німеччини, її окупацію та проведення ряду заходів по демілітаризації, денацифікації та демократизації країни. Наступний – військово-оперативний рівень – проявився у напрацюваннях США планів військового розгрому Німеччини і подальшого переходу до американської окупації. Третій – тактично-окупаційний рівень – означений прагненням США підготувати програму дій для армійських підрозділів по роботі з місцевим населенням для виконання стратегічних завдань

Проаналізовано перші підготовчі кроки у напрямку формування політики денацифікації США, що почали здійснювати ще з весни 1943 року, спираючись на програму перевиховання інтернованих німецьких військовополонених на території США упродовж двох наступних років.

Визначено, що процес денацифікації в Американській зоні окупації пройшов дві періоди: перший період (квітень 1945 р. – середина 1947 р.) характеризувався відсутністю чіткої організації американських структур і єдиного контролюючого органу на окупованій території. Упродовж цього періоду функції забезпечення правопорядку і безпекової ситуації переходять від

Третьої Армії США до новоствореного Офісу Військової адміністрації Сполучених Штатів (ОВАСШ) під керівництвом Л. Клея. Другий етап функціонування окупаційної адміністрації під контролем ОВАСШ, що тривав з другої половини 1947 року й до утворення ФРН, характеризується курсом на політику більшого залучення німецького населення до співпраці з окупаційною адміністрацією та посилення німецької відповідальності за власний суспільно-політичний розвиток. Таким чином США вдалося заручитися підтримкою німецького населення у зв'язку з наростанням протистояння з СРСР.

З'ясовано, що спочатку США здійснювали денацифікацію, базуючись на спільних союзницьких документах, що носили рекомендаційний характер, поки не була підготовлена американська нормативно-правова база. Ключовим законом, що визначив кінцеві результати денацифікації а американській окупаційній зоні став Закон №104 про визволення від націонал-соціалізму і милітаризму від 5 березня 1946 р., який ділив усе доросле чоловіче населення за п'ятьма категоріями і встановлював санкції в залежності від ступеня причетності до нацистських злочинів. Уже з середини 1946 року ОВАСШ вимушено послаблює тиск на німецьке населення шляхом застосування амністій.

Офіс Військової адміністрації Сполучених Штатів проводив активну політику трансформації німецького суспільства шляхом викорінення нацистської ідеології. Якщо в 1945 році денацифікація сприймалася як програма очищення від ідей нацизму або фільтрації окремих індивідів, то уже з березня 1946 року ОВАСШ змінює цю парадигму у свідомості німців. Денацифікація стає інструментом реабілітації німецького суспільства, що визначає придатність населення до участі в політичному житті.

З завершенням окупаційного періоду населення намагалось якомога швидше забути про нацизм і концентрувалось на забезпеченні свого добробуту та відбудови економіки країни. Але вже молоде покоління 1960-х років продемонструвало інше ставлення до минулого та прагнуло розпочати діалог про нацистський період спершу в сімейному колі, а далі й у широкому публічному

просторі. В 70-і – 80-і роки це стало системним явищем і уже підтримувалося державою. Об'єднання ФРН та НДР актуалізувало проблему подолання спадку тоталітарної держави і сприяло зростанню широкої зацікавленості до цієї теми у суспільстві. Усунення політичного розколу Німеччини дозволило також подолати роздвоєння історичної пам'яті німців. На жаль, незважаючи на увесь комплекс заходів, німецьке суспільство частково піддається впливу праворадикальних настроїв. На такій «роботі над помилками» щодо власного минулого постійно акцентує увагу політична еліта ФРН. Це і залишається ознакою того, що німці критично ставляться до минулого і стежать, який вектор руху ФРН обирають для себе сучасні політики.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання у спеціальних працях з історії Німеччини ХХ-ХХІ ст., історії німецько-американських відносин, історії політичних рухів. Матеріали дисертації можуть бути залучені при написанні підручників, посібників з історії, при підготовці лекційних курсів і семінарських занять.

Ключові слова: Американська військова адміністрація, американська стратегія, денацифікація, досвід для України, Друга світова війна, зовнішня політика США, культура історичної пам'яті, націонал-соціалізм, повоєнна Німеччина, політика історичної пам'яті, політика «подолання минулого», ФРН.

SUMMARY

Boiko Mykhailo. Formation and implementation of US policy on the denazification of Germany in the American Occupation Zone (1943-1949).

The thesis for the PhD degree (Historical Sciences), specialty 032 - "History and Archaeology". Taras Shevchenko National University of Kyiv Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2024.

As the title implies the thesis describes the ideas and experience of re-educating German prisoners of war on the territory of the USA during 1943-1945. The policy of denazification was one of the two most important tasks for the USA at the final stage of the Second World War besides military supremacy.

The aim with this paper was a consistent and comprehensive historical study of the US policy regarding the formation and implementation of the denazification programme and to assess its immediate results and further consequences for German society.

The source base of the study consists of archival materials and published documents that are currently available in 2 countries - the United States and Germany (under the jurisdiction of the US National Archives and Records Administration in Washington, DC, and the Federal Archives of Germany). All available sources can be classified and divided into the following groups: 1) governmental documents, 2) interstate agreements, 3) personal materials, 4) media materials.

The historiography of the problem is represented mainly by the works of German and American historians and can be divided into the following chronological stages: 1) *the late 1940s - late 1960s* (first critical assessments by individual representatives of public opinion, those with social and moral authority); 2) *1970s - 1980s* (denazification becomes the subject of special research by historians and other scholars not only in the field of socio-political interests); 3) *1990s - present* (change of approaches and emphasis to the study of denazification due to global geopolitical changes: German reunification, the collapse of the USSR, Russia's unprovoked attack on Ukraine).

In Ukrainian historiography, we can also trace three stages of gradual growth of scholarly interest in the problem of denazification: 1) national (1990s - early twenty-first century) marked by a manifestation of general interest among researchers; 2) political (early twenty-first century - 2014) shifted the focus of researchers to a deeper and more comprehensive study of German history; 3) "traumatic" (from 2014 to the present) marked by the crisis of liberalism and the surge of right-wing movements in Europe.

The US policy of denazification in the transitional period of German history included the following components: the prohibition of the existence of the Nazi Party and all structures of the Nazi state apparatus and affiliated organisations, clearing the symbolic and cultural space of any traces of Nazism, creating a special register of personal files to establish proper personal responsibility for the crimes committed, adopting a legal framework and mechanisms to counteract possible revanchist tendencies of Nazi supporters, reorienting values. All of this contributed significantly to the future political stability of Germany, and the results of the American denazification policy still ensure the strength of the German political system as one of the exemplary democracies of modern Europe.

The following are the issues of the US policy that determined its military and political strategy towards Hitler's Germany and the ideology of Nazism:

- the formation of the American strategy for the military defeat of Germany and the eradication of the ideological heritage of Nazism in the minds of Germans, their re-education in a liberal democratic way;

- the first experience of re-educating German prisoners of war in the United States during the active phase of the war;

- the system of measures and tools for establishing American occupation control in Germany;

- fundamental legal acts of the US military and political leadership for the implementation of the denazification process;

- the active phase of denazification under the control of the Office of the U.S. Military Administration and the compliance of the denazification programme with the U.S. strategy for reorienting Germany;

- the impact of the denazification programme on modern German society, changes in the consciousness and political outlook of post-war generations.

This paper establishes that the formation and development of the US strategy for the war with Germany took place on three levels. The first or geopolitical level provided the United States with leverage over the coalition of allies and agreement on a common goal - the defeat of Germany, its occupation and many measures to demilitarise, denazify and democratise the country. The next level, the military-operational level, was manifested in the US plans for the military defeat of Germany and the subsequent transition to American occupation. The third, tactical-occupation level, is marked by the US desire to prepare an action programme for army units to work with the local population to fulfil strategic tasks.

The author analyses the first preparatory steps towards the formation of the US denazification policy, which began in the spring of 1943, based on the programme of re-education of interned German prisoners of war in the United States over the next two years.

The author determines that the process of denazification in the American zone of occupation went through two periods: the first period (April 1945 - mid-1947) was characterised by the lack of a clear organisation of American structures and a single controlling body in the occupied territory. During that period, the functions of policing and security were transferred from the US Third Army to the newly created Office of American military government (OMGUS) under the leadership of L. Clay. The second stage of the occupation administration under the control of the OMGUS, which lasted from the second half of 1947 until the formation of the German Republic, was characterised by a policy of greater involvement of the German population in cooperation with the occupation administration and strengthening German responsibility for its own socio-political development. In this way, the United States

managed to enlist the support of the German population in the face of a growing confrontation with the USSR.

This study shows that initially, the United States carried out denazification on the basis of joint allied documents that were recommendatory until the legal framework was prepared by US authorities. The key law that determined the final results of denazification in the American occupation zone was Act No. 104 on Redemption of National Socialism and Militarism dated 5 March 1946, which divided the entire adult male population into five categories and established sanctions depending on the degree of their involvement in Nazi crimes. From mid-1946 onwards, the OMGUS was forced to ease the pressure on the German population by granting amnesties.

OMGUS led an active policy of transforming German society by eliminating Nazi ideology. While in 1945, denazification was perceived as a programme of cleansing from the ideas of Nazism or filtering individuals, in March 1946, the OMGUS changed this concept in the eyes of Germans. Denazification became a tool for rehabilitating German society, determining the eligibility of the population to take part in political life.

As the occupation period was coming to an end, the public tried to forget about Nazism as quickly as possible and concentrated on ensuring their well-being and rebuilding the country's economy.

However, the younger generation of the 1960s demonstrated a different attitude towards the past and aimed to start a dialogue about the Nazi period, first in the family circle and then in the wider public space. In the 1970s and 1980s, this became a systemic occurrence and was already supported by the state. The reunification of the Federal Republic of Germany and East Germany raised the issue of overcoming the legacy of the totalitarian state and contributed to the growth of widespread interest in this topic in society. The eradication of the political split in Germany also helped to overcome the split in German historical memory. Unfortunately, despite the whole range of measures, German society is partially influenced by far-right radical sentiments. The German political elite constantly highlights such "work on mistakes"

in relation to its own past. This remains a sign that Germans are critical of the past and are watching the vector of Germany's movement chosen by modern politicians.

The practical significance of the results obtained is the possibility of their use in special works on the history of Germany in the twentieth and twenty-first centuries, the history of German-American relations, and the history of political movements. The materials of the dissertation can be used in writing textbooks, history guides, in developing lecture courses and seminars.

Keywords: American military administration, OMGUS American strategy, denazification, experience for Ukraine, World War II, US foreign policy, culture of historical memory, National Socialism, postwar Germany, policy of historical memory, the policy of "overcoming the past", Germany.

Список опублікованих праць за темою дисертації

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бойко, М. (2021). Денацифікація Німеччини в німецькому історіографічному та суспільному дискурсі (1945- 2021 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, 34, 9–28. <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2021-34.9-28>.
2. Бойко, М. (2024). Денацифікація у Баварії в 1945-1949 рр.: аспекти, напрями і результати політики США. *Вісник науки та освіти*, 2(20), 1379-1393. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1379-1393](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1379-1393).
3. Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, 65-77. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.

Які засвідчують апробацію матеріалів та додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Бойко, М.М. Американські плани трансформації нацистської Німеччини: підходи, виклики, пріоритети. *Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 26 травня 2023 р. К. : Арт Економі, 2023. – с. 16-19.*

ЗМІСТ

<i>ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ</i>	14
<i>ВСТУП</i>	15
<i>РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження</i>	22
1.1. Віддзеркалення проблеми в суспільній та науковій думці.....	22
1.2. Джерельна база.....	62
1.3. Методологія дослідження	70
<i>РОЗДІЛ 2. Формування американської стратегії перемоги над Німеччиною та викорінення в ній нацизму (1943-1945 рр.)</i>	76
2.1. Генеза ідеї та кристалізація політики денацифікації переможеної Німеччини	76
2.2. Перший досвід перевиховання німецьких військовополонених на території США.....	98
2.3. Зародження та організаційне становлення Американської військової адміністрації в Німеччині.....	112
<i>РОЗДІЛ 3. Втілення програми денацифікації Німеччини в 1945-1949 рр. ..</i>	127
3.1. Створення нормативно-правової бази програми денацифікації	127
3.2. Реалізація програми денацифікації: виклики, методи і результати	145
3.3. Вплив денацифікації на німецьке суспільство: відображення в історичній пам'яті та сприйнятті поколіннями	160
<i>ВИСНОВКИ</i>	173
<i>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ</i>	182
<i>ДОДАТКИ</i>	230

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРКН - Американська Рада з контролю в Німеччині
ВКСЕС - Верховне командування Союзних експедиційних сил
ВППО - Відділ планування повоєнних операцій
ВЦСТП - Відділ цивільних справ тактичного підрозділу
ЄАК - Європейська консультативна рада
ЄТДАС - Європейський театр дій армії США
ЗМІ - Засоби масової інформації
НДР - Німецька Демократична Республіка
ННП - Німецький національний підрозділ
НСДАП - Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини
НУАД - Національне управління архівів та документації
ОВАСШ - Офіс Військової адміністрації Сполучених Штатів
рф - російська федерація
СДПН - Соціал-демократична партія Німеччини
СРСР - Союз Радянських Соціалістичних Республік
ССШЄТ - Сили Сполучених Штатів на Європейському театрі
США - Сполучені Штати Америки
ФРН - Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУП

Актуальність теми. Основна мета держав-союзниць у Другій світовій війні полягала у розгромі німецьких збройних сил, але військова перемога над Вермахтом не означала повного подолання нацистської ідеології у німецькому суспільстві. Держави-переможниці погодили сформуванню власну політику на підконтрольних територіях, щоб протидіяти реваншу нацизму і унеможливити його відродження у будь-якій формі. Тому перед США поставало наступне завдання: яким чином перевиховати німців так, щоб змінити їхній світогляд і повністю викоринити зі свідомості суспільства ідеї нацизму. Одним із джерел цієї політики були ідеї перевиховання німецьких військовополонених, які вперше реалізувалися на території США. З 1945 р. вони знайшли своє відображення в політиці денацифікації в Американській окупаційній зоні.

Політика США щодо денацифікації в перехідний період німецької історії включала в себе наступні складові: заборона існування нацистської партії й усіх структур нацистського державного апарату та афілійованих з ними організацій, очищення символіко-культурного простору від слідів нацизму, формування спеціального реєстру особових справ задля встановлення адекватної персональної відповідальності за скоєні злочини, ухвалення нормативно-правової бази та механізмів протидії можливим реваншистським настроям прихильників нацизму, ціннісне переорієнтування німецького населення на демократичний вектор засобами м'якої сили, системне переосмислення минулого у широкому громадському та науковому дискурсі. Усе це значною мірою сприяло забезпеченню політичній стабільності майбутньої Федеративної Республіки Німеччина. Як наслідок, крайні ліві та праві рухи навіть на піку своєї популярності у ХХ-ХХІ ст. не знаходили значної підтримки у резистентному до радикалізації німецькому суспільстві. Наслідки політики США щодо денацифікації й досі забезпечують міцність німецької політичної системи як однієї зі зразкових демократій сучасної Європи.

Американський досвід політики денацифікації – унікальний за своєю природою і перший в історії політичний експеримент, який не застосовували

раніше в масштабах суспільства. В подальшому на нього орієнтувалися у проведенні політики люстрації стосовно тих, хто колаборував з нацистським режимом у повоєнній Франції. Ще більш широко на нього спиралися в країнах Східної Європи після краху тоталітарних режимів та розпаду СРСР наприкінці 1980-х – початку 1990-х років і проведенні політики декомунізації, яка мала різні форми й методи проведення та відповідні наслідки в цих країнах. Після возз'єднання двох німецьких держав в 1990 р. цей досвід ще раз прислужився німцям у подоланні не тільки ідеології комунізму, але й особливо негативних наслідків діяльності східнонімецької таємної поліції («штазі») і отримав специфічну назву «дештазифікації».

Історичний досвід денацифікації як сукупність методів подолання деструктивного впливу тоталітарного минулого на трансформацію посттоталітарного суспільства залишається все ще актуальним й для України у двох вимірах. Перший з них стосується формування нових засад інституту репутації політикуму, де будь-який зв'язок з тоталітарною ідеологією є точкою біфуркації для продовження політичної діяльності. Другий вимір полягає у виробленні стратегії реінтеграції населення, що базуватиметься на системному підході до аналізу минулого кожного громадянина. Революція Гідності 2013-2014 рр. дала поштовх до формування органічного запиту на очищення суспільно-політичного простору від слідів радянського минулого, а з початком повномасштабного вторгнення росії у 2022 р. дерусифікація стала ключовим аспектом нової української ідеології. Якщо розслідування та доведення особистої причетності підозрюваних у колабораціонізмі стане одним із пріоритетних напрямків соціальної політики після повної деокупації, то запит на це повинен супроводжуватися достатнім рівнем компетенції та підготовки з боку державних інституцій. Правильна оцінка планування, методів, підходів у подоланні наслідків впливу російської пропаганди та проявів колаборації з загарбниками дозволить Україні належним чином якісно трансформувати суспільство.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконане на кафедрі нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка у рамках науково-дослідної теми «Актуальні проблеми нової та новітньої історії зарубіжних країн» (державний реєстраційний номер 16 КФ 046-03). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № від 7 від 25.11.2020 року) та уточнено на засіданні Вченої ради КНУ імені Тараса Шевченка (протокол № 9 від 25.01.2024 року).

Об'єктом дослідження є стратегія та політика США щодо нацистської Німеччини в період Другої світової війни та перші повоєнні роки.

Предметом дисертації є формування та здійснення процесу денацифікації: від генези ідеї до реалізації конкретної програми в Американській окупаційній зоні Німеччини.

Мета дослідження полягає у послідовному і конкретно-історичному дослідженні політики США щодо формування й реалізації програми денацифікації та оцінки її безпосередніх результатів та подальших наслідків для німецького суспільства. Для досягнення цієї мети було визначено наступні дослідницькі завдання:

- 1) Визначити стан наукової розробки теми дослідження в історичній науці, виявити рівень та особливості її відображення в суспільній думці та оцінити повноту і репрезентативність джерельної бази.
- 2) З'ясувати військово-політичну стратегію США стосовно участі у війні проти Німеччини, дослідити витоки ідеї перевиховання німців та процес вироблення політики денацифікації Німеччини.
- 3) Дослідити та дати оцінку першого досвіду перевиховання німецьких військовополонених на території США в умовах активної фази війни.
- 4) Виявити систему заходів та інструментарій встановлення американського окупаційного контролю в Німеччині.

- 5) Дати характеристику сукупності засадничих нормативно-правових актів, розроблених військово-політичним керівництвом США для практичного здійснення процесу денацифікації, та відслідкувати історію їхніх змін у ході реалізації цієї політики;
- 6) Дослідити активну фазу денацифікації під контролем Офісу американської військової адміністрації та визначити відповідність виконання програми денацифікації стратегії США щодо переорієнтації Німеччини.
- 7) З'ясувати вплив програми денацифікації на сучасне німецьке суспільство, зміну свідомості й політичного світогляду повоєнних поколінь та проаналізувати здатність суспільства протистояти крайнім політичним рухам.

Хронологічні межі дослідження становлять період з 1943 по 1949 рр. Нижня хронологічна межа означена результатами міжнародної конференції на Касабланці 3 січня 1943 р., на якій Президент США Франклін Делано Рузвельт вперше визначив необхідність “безумовної капітуляції” Німеччини. Це стало відправною точкою для США, щоб розпочати процес планування і підготовки до майбутнього викорінення нацизму в німецькому суспільстві, що остаточно був оформлений в рішеннях Потсдамської конференції у 1945 році. Верхньою хронологічною межею обрано утворення Федеративної Республіки Німеччина 20 вересня 1949 р., що ознаменувало ліквідацію окупаційного контролю США над німецькою територією та остаточно передачу відповідальності за процеси денацифікації німецькій стороні.

Географічні межі охоплюють території трьох суміжних німецьких історичних земель – Баварії, Гессена і північну частину федеральної землі Баден-Вюртемберг (в період 1945-1948 рр. існувала як дві окремі землі Баден і Вюртемберг), деякі відокремлені зони як-от південно-західні райони Берліну (Целендорф, Штегліц, Шьонеберг, Крейцберг, Темпельгоф), а також території в руслі р. Везер (річкові порти Бремена і морський порт Бремерхафен включно з районами Везермюнде, Остергольц, Везермарш) (див. додаток №1). Останні забезпечували морську та річкову комунікації США з окупаційною територією.

1 січня 1947 року було прийнято рішення про об'єднання американської окупаційної зони з британською, що отримала назву Бізонія, до складу якої увійшли такі англійські окупаційні території як Шлезвіг-Гольштейн, Нижня Саксонія (об'єднання колишніх земель Брунсвіка, Ольденбурга, Шаумбург-Ліппе, Ганновера), Північний Рейн-Вестфалія (об'єднання колишніх земель Ліппе, північної частини Рейнланду і Вестфалії), Вільне та Ганзейське місто Гамбург разом та частина Берліна (Тіргартен, Шарлоттенбург, Вільмерсдорф, Шпандау) (див. додаток №2). Пізніше, 20 червня 1948 р. США, Велика Британія і Франція домовилися про об'єднання Бізонії з французькими окупаційними територіями в Тризонію (див. додаток №3). До її складу увійшли такі німецькі землі як Саар, Рейнланд-Пфальц і території на лівому березі р. Рейн (м. Трір, м. Кобленц, м. Монтабаур) до м. Ремаген, чотири райони землі Гессе на правому березі р. Рейн, землі на південь від м. Баден-Баден, південна частина сучасної федеральної землі Баден-Вюртемберг, о. Ліндау з Боденським озером.

Площа американської окупаційної зони становила 110 075 км², де проживало понад 16 млн німців. Після об'єднання в Тризонію площа збільшилася до 248 577 км² з населенням в майже 40 млн осіб. Окупаційний контроль ліквідував попередній адміністративно-територіальний устрій нацистської держави і встановлював нові межі, за які відповідали Військові штаби. В рамках американської окупаційної зони встановлювався контроль Військового губернатора, штаб-квартира якого разом з органами військового управління розташовувалася у Франкфурті-на-Майні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертація є першим всебічним аналізом політики США щодо денацифікації Німеччини в українській історіографії. На основі вивчення історіографії (американська, німецька, українська) і власного дослідження (архівні матеріали, друковані документи, матеріали ЗМІ) зроблено узагальнення, сформовано висновки, надано практичні рекомендації для формулювання наступних положень, які становлять наукову новизну:

Вперше:

- комплексно досліджено формування політики США щодо денацифікації Німеччини;
- виявлено основні тенденції, підходи та напрями стратегії США у питання переорієнтації суспільства з тоталітарного ладу на демократичну основу;
- представлено нові кути зору щодо створення нормативно-правової бази, що законодавчо закріпила курс на перевиховання німецького населення;
- проаналізовано хід і реалізацію денацифікації Німеччини під контролем Офісу військового управління та її подальші перспективи після передачі повноважень німецькій стороні.

Уточнено:

- порядок встановлення американського окупаційного контролю та створення Офісу військового управління на окупованій території в перехідний період німецької історії;
- відповідність анонсованої програми денацифікації з її фактичною реалізацією;
- процес трансформації повоєнних політичних уподобань старшого і молодшого поколінь.

Доповнено:

- виявлення і вивчення джерельної бази (матеріали Військового департаменту США, Офісу військового управління, спогади адміністративного персоналу, результати досліджень наукових інституцій);
- аналіз проблеми персональної та колективної відповідальності за злочини попередніх поколінь і минулого політичного режиму.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження взаємовпливу денацифікації і стабільності сучасної німецької політичної системи для унеможливлення підйому крайніх політичних рухів;
- віддзеркалення досвіду денацифікації в контексті діалогу різних поколінь.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їхнього використання у спеціальних працях з історії Німеччини ХХ-ХХІ ст., історії німецько-американських відносин, історії політичних рухів. Дисертаційна робота може бути використана фахівцями з історії, політології та міжнародних відносин для подальшого комплексного аналізу еволюції образу “ворога” у посттоталітарних суспільствах, складання стратегії опрацювання історичної пам’яті для формування планів реінтеграції ідеологізованих мас з тимчасово окупованих територій України. Матеріали дисертації можуть бути залучені при написанні підручників і навчальних посібників з історії, при підготовці лекційних курсів і семінарських занять.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням, в якій викладено авторський аналіз генези політики США щодо денацифікації Німеччини. Наукові результати належать авторові особисто і становлять теоретичний і практичний внесок дослідника у розвиток історичної думки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було обговорено у доповіді на Міжнародній конференції та оприлюднено в її матеріалах, а саме: IV міжнародної науково-практичної конференції “Історія, культура, пам’ять у науковому вимірі: стан, перспективи” (м. Київ, 26 травня 2023 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у 3 публікаціях - усі статті у фахових виданнях з історичних наук, визначених ДАК МОН України.

Структура роботи зумовлена постановкою питання, метою та завданнями для дослідження. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (дев’яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел та літератури (411 к-сть позицій, з них 375 іноземних) і додатків (22 позиції) у вигляді документів, фотографій, звітів, фрагментів джерел. Повний обсяг дисертації - 270 сторінок друкованого тексту, з яких 170 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база та методологічні засади дослідження

1.1. Віддзеркалення проблеми в суспільній та науковій думці

Сучасне німецьке суспільство базується на гуманістичних цінностях, демократичних засадах, принципах відкритого суспільства та правової держави, утверджених під прямим впливом та контролем Заходу після Другої світової війни. Однією з неодмінних передумов формування нового суспільно-політичного устрою повоєнної Німеччини, яка передбачала зміну ціннісних орієнтирів німецького суспільства, стала програма денацифікації, вироблена, погоджена та остаточно зафіксована союзниками в рішеннях Ялтинської та Потсдамської конференцій. Вона була визначена країнами-переможницями в числі трьох основних стратегічних напрямів їхньої політики стосовно переможеної Німеччини. Суспільна оцінка та науковий аналіз самого процесу денацифікації не змусили на себе довго чекати, оскільки ця тема була дуже чутливою як серед німецького населення, так і народів країн-переможниць.

Дослідження історії денацифікації здійснювалося переважно в роботах німецьких та американських істориків. Історіографія цієї проблеми у своєму розвитку за останні 70 років пройшла три основні проблемно-хронологічні етапи, які можна розділити за наступними достатньо відносними часовими межами:

- 1) *кінець 1940-х — кінець 1960-х років* (перші узагальнення, оцінки і критичні висновки представниками різних суспільних груп);
- 2) *1970-і — 1980-і роки* (денацифікація стає предметом спеціальних досліджень як істориків, так і представників інших наук та виходить за рамки суспільно-політичної історії);
- 3) *1990-і роки – сьогодні* (зміна підходів і акцентів до вивчення денацифікації у зв'язку з глобальними геополітичними змінами: об'єднання ФРН, розпад СРСР, неспровокована агресія РФ щодо України)

Поділ за такими хронологічними рамками є здебільшого умовним, оскільки не власне часова складова, а поєднання з певними тенденціями, оцінками, характеристиками сприйняття денацифікації як в публічному, так і в приватному просторі мало вирішальне значення. Важливим є і той факт, що вказана градація етапів наукового пошуку та інтересу до денацифікації є універсальною, оскільки відображає процеси аналізу і дослідження незалежно від національної приналежності науковців, при тому що основними школами вивчення стали американська і німецька.

На першому етапі (кінець 1940-х рр. — кінець 1960-х рр.) німецьке суспільство ще не було готовим до глибокого осмислення та всебічного аналізу процесу денацифікації. Насправді здавалося, що існувала негласна заборона на проведення публічних дискусій щодо доцільності програми денацифікації серед німців, прагнення замовчати її в суспільстві. Найбільший інтерес до денацифікації демонстрували державні службовці, члени апарату Американської військової адміністрації, Військового департаменту, військові, що були дислоковані на території Німеччини, а також представники політичного істеблішменту, які були причетні до реалізації програми трьох основних «Д»: денацифікації, демілітаризації та демократизації. Іншу групу складали лідери як американської, так і німецької громадської думки, відомі діячі культури, громадського сектору, моральні авторитети німецького суспільства. Знову ж таки, німецьке суспільство не намагалося надати публічних оцінок денацифікації, оскільки прагнуло якомога швидше полишити тему нацистського періоду в минулому.

Зі сторони ж американського суспільства публічна оцінка денацифікації не змусила довго на себе чекати. Підтвердження цьому слугує той факт, що уже влітку 1945 року, ще до закінчення війни з Японією, було зроблено перші спроби її аналізу. Здебільшого піонерами цього процесу були політики, дипломати, радники, адміністративний персонал Американської військової адміністрації, військовослужбовці, які перебували на підконтрольній США території Німеччини, а також ті, хто був причетний до реалізації програми трьох основних

«Д», фіксували свої оціночні судження, особистий досвід, або перебіг програми і її реалізацію. Проте варто зазначити, що більшість публікацій на цю тему не була безпосередньо науковими дослідженнями, а здебільшого публіцистичними роботами особистого характеру, як-от нотатки¹, мемуари, інтерв'ю чи спогади². В основному, автори репрезентували власні рефлексії і не претендували на загальне прийняття їхньої позиції.

Повоєнні роки вплинули на формування двох контроверсійних підходів (з яскраво вираженими національними особливостями) у сприйнятті денацифікації. Спочатку дослідження денацифікації не були здійснені професійними істориками, оскільки сам цей процес все ще тривав у німецькому суспільстві. Перший німецький погляд на проблему передбачав насамперед звернення до емоційної складової денацифікації. Суб'єктивність німців щодо “чуттєвості проблеми” мала місце і була досить логічною в цей період часу. Населення було вимушене пройти фактичну фільтрацію шляхом обов'язкового заповнення спеціальної анкети, відповіді у якій дозволяли Американській військовій адміністрації визначати попередній ступінь і характер причетності до нацистської партії і кваліфікувати статус участі у злочинах режиму. Серед соціуму також формується почуття відкладеної травми, яку намагалися придушити мовчанкою.

“Година нуль” для німців означала як початок нової історії, так і необхідність формувати майбутнє тут і зараз. Помилки попередньої епохи мали залишитися в минулому. Однак такий суспільний договір мовчання порушували ті, хто здобув раніше публічний авторитет. Зокрема, Ганна Арендт, політологиня і філософиня, ініціювала дискусію щодо німецької відповідальності не тільки за прихід до влади нацистів, але й пасивності суспільства в тоталітарній державі, опублікувавши в січні 1945 року есе “Організована вина і загальна

¹ Fahy C. (1946). The Lawyer In Military Government (Germany). *Proceedings of the Section of International and Comparative Law (American Bar Association)*. 29-37. Retrived from <http://www.jstor.org/stable/25742724>

² Liss, S. (1947). Revival of Free Labor Organizations in the United States Occupation Zone in Germany: A Preview. *Southern Economic Journal*, 13(3), 247–256. <https://doi.org/10.2307/1053338>

відповідальність”.³ Швейцарський філософ Карл Юнг, для якого була близькою доля Німеччини в силу наукових інтересів і власних практик, вважав денацифікацію необхідною шоковою терапією для німецького суспільства, оскільки нацизм зачепив усіх незалежно від наявності партійного квитка, тому і відповідальність мала бути колективною. Його роздуми на цю тему були опубліковані в статті “Після катастрофи” в травні 1945 року.⁴ Для К. Юнга основне питання полягало в тому, якою була різниця між кримінальною та моральною виною за нацистські злочини, наскільки тонкою є грань між ними і чи сприймається вона взагалі. Того ж року цю дискусію, започатковану Ганною Арендт, підтримав Еріх Кестнер, німецький дитячий письменник, кабаретист, головний редактор повоєнної газети “*Neue Zeitung*”, що видавалася під опікою Військової адміністрації. У своїй статті “Вина і винні” за грудень 1945 року Кестнер розділяв відповідальність за злочини держави перед жертвами нацизму, однак свідомо стверджував, що ця відповідальність виключно колективна, при тому, що він особистої участі у злочинах не брав, хоча навіть його кілька разів допитувало Гестапо.⁵

Однак найгучніше до проблеми колективної відповідальності звернувся німецький філософ Карл Ясперс у праці “Питання провини”⁶, опублікованої в 1946 році на основі університетських лекцій, прочитаних в січні-лютому того ж року в університеті Фрайбурга⁷. В цій роботі К. Ясперс не тільки акцентував увагу суспільства на проблемі вини і відповідальності, яка для багатьох не визначала порядок денний, більше того, цим кроком він подав сигнал, що інтелектуальна еліта Німеччини зобов’язана підтримати ідею подолання наслідків нацистського режиму. Фактично заклик Ясперса створив найбільший і

³ Arendt, H. (1976). *Organisierte Schuld* [1945]. In *Verborgene Tradition: Acht Essays*. (pp. 35–49). Frankfurt am Main: Suhrkamp.

⁴ J Jung, C.G. (1945, May). *Nach der Katastrophe. Neue Schweizer Rundschau*, 13. Retrieved from <https://doi.org/10.5169/seals-759152>.

⁵ Kästner, E. (1945, Dezember, 3). *Die Schuld und die Schulden. München Neue Zeitung*, 1.

⁶ Jaspers, K. (1946). *Die Schuldfrage*. Heidelberg: Lambert Schneider. Retrieved from <https://docplayer.org/47099103-Karl-jaspers-die-schuldfrage.html>

⁷ Lang, B. (2006). “Die Schuldfrage” Sixty Years After. *The Review of Metaphysics*, 60(1), 101–119. <http://www.jstor.org/stable/20130741>

найгучніший публічний прецедент, який мав спонукати німців взяти на себе колективну відповідальність за злочини нацизму. Цієї точки зору (про колективну відповідальність) дотримувався і Юліус Еббінгхаус, дослідник філософії моралі з університету Марбурга, зокрема, у роботі “До переломного моменту в Німеччині”, опублікованої пізніше того ж року.⁸

Представники німецької суспільної думки періодично публікували власні оцінки денацифікації. Їхня оцінка окупаційного періоду і, що важливо, своїх співгромадян, ставала доступною для широкого кола читачів.⁹ Саме за результатами перших повоєнних років вони надавали оцінку тому, як швидко і якісно Німеччина політично змінилася, порівнюючи її часто з Веймарською республікою. Іронічну оцінку денацифікації уже в перші роки існування ФРН, яку приховано підтримувала більшість німців, висловив німецький письменник Ернст фон Заломон у роботі “Анкета”.¹⁰ Ця публікація відображала настрої німецького суспільства, яке не бажало демонструвати свою незгоду з денацифікацією у відкритій формі, а також пояснювала політичний опортунізм більшості німців, які були не тільки свідками попередніх подій, але й членами NSDAP (7,5 млн на кінець 1945 року). Величезний успіх книги Ернста фон Заломона сприяв розгортанню масової дискусії, але також мав наслідком постійне засудження програми зі сторони пересічних німців та перешкоджання її глибшому дослідженню. Заслуга Е. Заломона полягає в тому, що він частково подолав певну табуованість цієї теми і висловив публічну незгоду з денацифікацією на широкий суспільний загал.

Інтерес до денацифікації проявляли як німці, так і представники інших країн, здійснюючи перший збір і систематизацію дотичних документів, аналіз її політичного впливу, дослідження механізмів і процедури очищення влади тощо. Важливо зазначити, що цей період багатий на інтерв'ю, матеріали особистого

⁸ Ebbinghaus, J. (1946). *Zu Deutschlands Schicksalswende*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann. S. 16-31.

⁹ Бойко, М. (2021). Денацифікація Німеччини в німецькому історіографічному та суспільному дискурсі (1945-2021 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, 34. <http://doi.org/10.32626/2309-2254.2021-34.9-28>. С.12.

¹⁰ Salomon, E. (1951). *Der Fragebogen*. Hamburg: Rowohlt Verlag. Retrieved from <https://archive.org/details/derfragebogen0000salo>.

походження очевидців цих подій, які відображають суб'єктивний досвід тих, хто пройшов денацифікацію. В більшості випадків точка зору німців зводилася до жорсткої критики політики денацифікації: від політичних гасел до процедурних моментів і форм її проведення, а в середовищі представників громадської думки все частіше лунали дискусії про необхідність реабілітації німецьких нацистів, що стало, зокрема, і результатом проведених амністій в 1946-1952 рр.

Іншу групу робіт, що стосувалися аналізу денацифікації, складали дослідження не-німців, в основному американців, зважаючи на безпосередню залученість їхньої держави до цього, дійсно унікального процесу. Хід та результати процесу денацифікації висвітлювалися та оцінювалися в перші повоєнні роки різними професійними групами, як-от журналістами, публіцистами в засобах масової інформації – журналах, газетах. Знову ж таки, оцінки денацифікації зі сторони США давали автори, які не були фаховими істориками, а ті, для кого ця тема залишалася актуальною внаслідок їх професійних зацікавлень чи через широкий суспільний інтерес. Якщо американських авторів спершу цікавило те, ким є насамперед їхній ворог, якою є ворогуюча держава по інший бік Атлантики на даний момент, то пізніше фокус уваги зміщувався в інший бік. Американці розуміли, що кожен, хто підтримував нацизм, є німцем за паспортом, але виникало інше питання, чи дійсно всі німці є нацистами. Атмосфера нагнітання і страху присутня у публікаціях цього періоду. Автори пов'язували Третій Рейх з традиціями прусського мілітаризму, згадуючи політику примусу та маніпуляцій нацистського режиму. Малкольм Бінгей, головний редактор газети «Detroit Free Press», у своїй статті “Це могло б статися тут” висловлюється за необхідність денацифікації.¹¹ З плином часу акцент авторів значно змінюється. Судження і аналітика стосується уже питань реконструкції та відбудови Німеччини. Ця країна і її народ тепер не сприймаються через призму основного суперника США на міжнародній арені, натомість образ ворога трансформується і увага концентрується на користі

¹¹ Bingay, M. (1945, June-December). It Could Happen Here. *Reader's Digest*, 47. P. 45. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.100896/page/n459/mode/2up>

Німеччини для США. Очевидно, що залишалися й ті, хто вважав за потрібне ототожнювати усіх німців з нацистами. Німецьке суспільство жодним чином не могло протистояти денацифікації, глибоко ховаючи у собі ненависть до союзників, які повітряними ударами зруйнували вщент їхні міста.

Для формування певного суспільного наративу про успіх денацифікації урядові структури США дали вказівку на підготовку публіцистичних, офіційних робіт, які б мали певним чином обґрунтувати процес денацифікації, зважаючи на проблеми, з якими стикалися американські службовці, військові на території Німеччини. Особливо помітними видаються роботи Гарольда Цінка, американського політолога, радника Військового губернатора в Американській окупаційній зоні, опубліковані в 1946-1947 рр.¹² Звіти, які періодично надсилали до Білого дому, демонстрували потенційні переваги денацифікації у майбутньому, однак містили мало аналітичних даних про становище та настрої у суспільстві на момент їхнього виходу. Такий підхід американського уряду свідчив про неприйняття поширеної суспільної думки, що денацифікація провалилася, натомість вона хоч і багатьом не подобається, але є важливою для трансформації суспільства, або швидше його цінностей.¹³

“Чутливість” проблеми денацифікації для американців на відміну від німців простежувалася й в іншому руслі. Представники американської громадськості виходили з іншої точки зору: а чи достатньо було зроблено, щоб унеможливити будь-яке відновлення нацизму в майбутньому. Денацифікація у їхній парадигмі означала викорінення ідеологічної хвороби, що руйнувала німецьке суспільство зсередини. Такі оцінки здебільшого не підлягали широкому розголосу. Більше того, американці достатньо часто і повно давали

¹² Zink, H. (1946). A Political Scientist Looks at Military Government in the European Theater of Operations. *The American Political Science Review*, 40(6), 1097–1112. <https://doi.org/10.2307/1950107>; Zink, H. (1946). American Military Government Organization in Germany. *The Journal of Politics*, 8(3), 329–349. <https://doi.org/10.2307/2125334>; Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany*. New York: The MacMillan Company.; Zink, H. (1947). American Occupation Policies in Germany. *The Review of Politics*, 9(3), 284–296. <http://www.jstor.org/stable/1404016>; Zink, H. (1957). *The United States in Germany, 1944-1955*. Princeton: Van Nostrand. Retrieved from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015012415934&seq=5>.

¹³ Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, с. 68-69. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.

власні оцінки денацифікації у різноманітних форматах, зокрема, в матеріалах особистого походження, як-от службові записки і документи, персональні нотатки, спогади, неформальні і ділові листування, щоденники, опубліковані як в перші повоєнні десятиліття, так і пізніше¹⁴. Критикою денацифікації виступав насамперед внутрішній монолог, а не суспільна оцінка. Зусилля, які доклали союзники до перемоги над нацизмом, ще не були забуті самими американцями.¹⁵ Відповідно для внутрішньої публіки ціна питання залишалася досить високою і болісною як з точки зору пережитого жаху війни, так і з точки зору ефективності кожного витраченого долара за планом Маршалла на відновлення Німеччини.

Іншу точку зору, правда у більш вузькому питанні, оприлюднив Президент Університету Акрон, колишній уповноважений з питань освіти у США Джордж Зук, який у 1946 році підготував окрему доповідь з пропозиціями щодо освітньої місії США в окупованій Німеччині.¹⁶ Його думка полягала в тому, що суверенна й незалежна Німеччина зі здоровим демократичним устроєм не може базуватися виключно на денацифікації політичних еліт, а навпаки на необхідності очищення шкільної програми, яка є основою майбутнього німецької держави. Реформи в освіті унеможливають нерівність між школярами, майбутнє яких наперед було визначено системою, натомість тепер кожен мав би змогу самостійно вибирати, чи продовжувати навчання в університеті.

В перші повоєнні роки представники американського громадського сектору звертали також увагу на те, чи вдалося в цілому досягнути успіху попри складність самого процесу денацифікації та ряд бюрократичних перепон, що існували в Німеччині уже кілька років. Американський політичний активіст, журналіст і автор серії робіт про Німеччину Луїс Лохнер в 1948 році оцінював

¹⁴ Morgenthau, H. (1945). *Germany Is Our Problem*. New York: Harper&Brothers.; Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany*. Melbourne, Vic.: W. Heinmann. Clay, L. D. (1950). *Germany and the Fight for Freedom*. Cambridge: Harvard University Press. doi:10.1017/S0003055400290618.; Davison, P. (1973). *Half Remembered: A Personal History*. New York: Harper and Row.

¹⁵ Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, с. 72-73. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.

¹⁶ Zook, G. (1946). *Report of the United States Education Mission to Germany*. U.S. Government Printing Office. Retrieved from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435066406752&seq=3>.

процес денацифікації досить емоційно і скептично, спираючись на особисте сприйняття, і зокрема стверджуючи, що у ній немає раціонального зерна, вона аморальна, легально безпідставна і незаконна з точки зору судової системи та нагадує бюрократичний нагляд і автаркію, аналогічну до нацистського режиму¹⁷.

Американське суспільство уважно стежило за тим, як німці ставляться до окупаційної влади і до тих кроків, які були здійснені США, щоб заручитися підтримкою населення. Одним з таких інструментів став дозвіл на поступове відновлення політичного життя. Цьому сприяло те, що громадський сектор звертався до окупаційної влади щодо дозволу на відновлення діяльності Соціал-Демократичної партії Німеччини, навіть при тому, що її просував СРСР. Німці вважали, що такий крок мав продемонструвати окупаційній владі, що уроки минулого засвоєні, а здорова демократія має опиратися на партійний плюралізм. Про це пише американський політичний філософ німецького походження, професор практичної теології Об'єднаної Духовної Семінарії в Нью-Йорку Рейнольд Нібур у статті «Битва за Німеччину», опублікованій в жовтні 1946 року, закликаючи використовувати прагматичний підхід задля вирішення майбутніх геополітичних викликів, які стоять перед США.¹⁸ Уже в 16 червня 1947 року в колонці газети *New York Times* з'явилося повідомлення про те, що Р. Нібур «припускає програш США в Німеччині, якщо в погоні за демократією не будуть вирішені економічні питання і в Німеччині зростатимуть комуністичні настрої».¹⁹ Суть прагматичного підходу Р. Нібура полягала в тому, що допомогу варто неодмінно надавати тоді, коли на це є політичні умови і потреби, а також якщо такий запит ініційований безпосередньо самими німцями. Такий механізм мав бути значно продуктивнішим і вимагав би від державних службовців менше

¹⁷ Lochner, L. (1948). The Idiocy of Our Denazification Policy. *Reader's Digest*, 52. P. 130. Retrieved from https://archive.org/details/sim_readers-digest_1948_52_index.

¹⁸ Niebuhr, R. (1946, October 21). The Fight for Germany. *LIFE Magazine*. P. 65-77. Retrieved from https://archive.org/details/sim_nation_1949-07-23_169_4_0/page/n3/mode/2up; Niebuhr, R. (1949, July 23). Germany: Vengeance or Justice. *The Nation*, 169, 4. P. 90-92.

¹⁹ U.S. Is Seen Losing Contest in Germany. (1947, June 16). *The New York Times*. P.2. Retrieved from <https://nyti.ms/3TD8ttM>.

пояснень у Білому домі, ніж у випадку аргументації своїх рішень щоразу в контексті радянської загрози.

В рамках такого дискурсу формувалися нові акценти стосунків США і Німеччини, в яких ідея німецького ворога була замінена на образ форпосту демократії на противагу «комуністичній загрозі» зі Східної Німеччини, окупованої СРСР. Такий крок змусив переглянути обмеження у політичному житті німців, зняти обмеження на проведення економічної діяльності між західними окупаційними зонами і делегувати відповідальність за державні процеси безпосередньо самим німцям. Ще при формуванні ФРН американська журналістка німецького походження Клара Менк зазначала, що демократія не може бути побудована на руїнах нацизму. Зусилля ОВАСШ, спрямовані на тотальне викорінення проявів і слідів нацизму і покарання винних, утворять вакуум довіри між німцями і американцями. Як наслідок, зробити з німців союзників в протистоянні з СРСР вимагатиме або відмови від денацифікації або її послаблення²⁰.

Інший аспект дослідження денацифікації, що турбував американських представників неісторичних дисциплін, зводився до проблеми її легітимізації серед німецького суспільства: як могло існувати два різні підходи до ведення судового слідства щодо підозрюваних у нацистських злочинах: перший – щодо високопосадовців, інший – щодо звичайних громадян. Німець, звинувачений в конкретному злочині, повинен був отримати покарання і це вкладалося у звичну парадигму пересічного американця, однак яким чином накласти покарання на весь народ, нівелюючи якісний розгляд справ кожного “умовно підсудного”? Проблема легітимізації такого підходу дискутувалася серед американців і останні вимагали від представників влади і військового командування пояснень, що могло дозволити урядовцям погодити таку протилежну і двозначну політику, якщо вона формувала різний ступінь вини серед німецького суспільства без належного слідства і доведення провини підозрюваного. Ганс Меєргоф,

²⁰ Menck, C. (1949). The Problem of Reorientation. In G. A. Almond (Ed.), *The Struggle for Democracy in Germany*. (pp. 281-307). Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

американський філософ німецького походження, професор філософії Каліфорнійського університету, стверджує, що денацифікація стала частково популістським інструментом. Вона не була настільки складним судовим процесом, як її описували. Натомість скарги та суспільна невідповідність цілей і результатів пояснювалися банальними адміністративними причинами: З одного боку, кадровом голодом в американському окупаційному апараті для забезпечення необхідного контролю, а з іншого боку неможливістю замінити усіх засуджених німців на тих, хто не був скомпрометований.²¹ Тому для США належне функціонування окупаційної адміністрації для забезпечення безпекового контролю зайняло більш вагоме місце, ніж потреба в очищенні влади від представників попереднього режиму. Взагалі було очевидно, що хоча окупаційна влада й докладала багато зусиль, але денацифікація була не настільки успішною або такою, якою її хотіли бачити, хоча її намагались реалізувати так, наскільки це було можливо в тогочасних реаліях і викликах на території окупованої держави. Така оцінка мала відобразити принциповість і ефективність американської влади щодо цінностей, які вони сповідували. Фактично, для багатьох нацистів, хто відбував ув'язнення чи інший формат покарання, насправді терміни були скорочені, зважаючи на ухвалене розпорядження про амністію. Разом з тим, це підтверджує те, що денацифікація не була досконалим процесом.

Уже після завершення окупації Німеччини Сполученими Штатами в 1950 році в американській газеті “Нью-Йоркер” було опубліковано статтю Йозефа Вексберга під назвою “Лист з Берліну”, де автор, єврейський журналіст, намагається з'ясувати різницю між німцями і нацистами²². Він вказує на те, що німцям вдалося залишити спотворене минуле позаду, критично його переосмислити і винести для себе необхідні уроки, оскільки навіть ті, хто належав до політично активних німців, уже не підтримували режим, не

²¹ Meyerhoff, H. (1949). The Reconstruction of Government and Administration. In G. A. Almond (Ed.), *The Struggle for Democracy in Germany*. (pp. 185-220). Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

²² Wechsberg, J. (1950, August 5). Letter from Berlin. *The New Yorker*, 32. P. 28. Retrieved from <https://archives.newyorker.com/newyorker/1950-08-05/flipbook/028>.

ностальгували за Рейхом і не бажали говорити про минуле зайвий раз. Того ж року в цій же газеті “Нью-Йоркер” було розміщено статтю американської письменниці і політичної оглядачки Каї Бойл під назвою “Люди з іменами”.²³ В ній авторка схвально відгукується про те, що німецька судова система самостійно і без участі США визнала винним Генріха Бааба за співучасть у 56 вбивствах у Франкфурті під час виконання службових обов’язків. Цей виклик, який стояв перед німецьким суспільством і судами, було пройдено успішно, що в умовах критики денацифікації, демонстрував іншу якісну її сторону. Такі оцінки німецького соціуму свідчили про те, що питання повернення до демократичних цінностей уже розглядаються в іншій парадигмі: зображення німців, як таких, що здатні на свідоме каяття і спокутування злочинів, усвідомлення власних помилок і засудження минулого, що зніціювалося уже самими німцями.

Варто підкреслити, що в повоєнному світі існування кількох відмінних поглядів на денацифікацію у публічному просторі давало США можливість бути гнучкими за відсутності єдиної домінантної політики. Від ідеї засудження усіх німців до обов’язкового покарання окремих нацистів або груп, так і від усвідомлення самими німцями власної провини й до послаблення обмежень та перетворення Німеччини на сателіта США в Європі – часто такі підходи і ідеї американців могли суперечити одна одній. Тим не менше в наступних роках в публічному просторі німців не було проявів агресивної мілітаристської чи правої політики, що могло б мати деструктивний вплив на образ самих США, основного апологета і поборника демократії у світі.

Упродовж 1945-1950-х рр. було опубліковано лише кілька статей, в яких висвітлювалась та оцінювалась політика денацифікації, зокрема у роботах представників американської наукової школи: А. Дорпалена²⁴, А. Джонсона²⁵, Ф.

²³ Boyle, K. (1950, September 9). A Reporter in Germany; The People with Names. *The New Yorker*, 32. P. 37. Retrieved from <https://archives.newyorker.com/newyorker/1950-09-09/flipbook/036>.

²⁴ Dorpalen, A. (1946). The Split Occupation of Germany. *The Virginia Quarterly Review*, 22(4), 581–597. <http://www.jstor.org/stable/26441662>.

²⁵ Johnson, A. (1947). Denazification. *Social Research*, 14(1), 59–74. <http://www.jstor.org/stable/40969177>.

Вільямса²⁶, Б. Мельцер²⁷, Дж. Герц²⁸, Р. Ньюман²⁹, Дж. Наполі³⁰, Т. Коул³¹. Ці публікації просто описували процедури, пояснювали робочу механіку програми, або містили розповіді з перших вуст, в яких відчувалася гостра критика денацифікації. Американські та британські автори, які брали участь у плануванні та здійсненні денацифікації, звертали увагу на складність самої програми та адміністративні перешкоди, які вона створювала, тоді як німецькі автори висловлювали емоційне неприйняття.³² В своїй більшості звинувачення німецьких авторів зводилися до того, що денацифікація – явище ірраціональне, аморальне, юридично неприпустиме, на кшталт бюрократичного нагляду, який існував у роки націонал-соціалізму. Пріоритетом більшості німців було повернення до нормального економічного життя, а не активна участь у подоланні ідейно-політичного впливу минулого. Слід зважати на те, що ледве не кожна німецька сім'я на собі відчула втрату: хтось був солдатом або офіцером, для когось війна не передбачала повернення додому. Повоєнний наратив символізував внутрішнє примирення німецького суспільства з новими політичними реаліями. Це добре відчувалося й серед німецької наукової спільноти. Власне й тому окремі дослідження денацифікації були опубліковані саме представниками інтелектуальних кіл, які символізували або взяли на себе роль “голосу” совісті німців.³³

У американському академічному середовищі обговорювалося питання відповідальності за нацистські злочини у різних проявах та викристалізувались

²⁶ Williams, F. W. (1947). German Opinion and American Isolationism. *The Public Opinion Quarterly*, 11(2), 179–188. <http://www.jstor.org/stable/2745463>.

²⁷ Meltzer, B.-D. (1947). A Note on Some Aspects of the Nuremberg Debate. *The University of Chicago Law Review*, 14(3), 455–469. Retrieved from <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2348&context=uclev>.

²⁸ Herz, J. H. (1948). The Fiasco of Denazification in Germany. *Political Science Quarterly*, 63(4), 569–594. <https://doi.org/10.2307/2144399>.

²⁹ Neumann, R. G. (1948). New Constitution in Germany. *The American Political Science Review*, 42(3), 448–468. <https://doi.org/10.2307/1949910>.

³⁰ Napoli, J. F. (1949). Denazification from an American's Viewpoint. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 264, 115–123. <http://www.jstor.org/stable/1028095>.

³¹ Cole, T. (1952). The Democratization of the German Civil Service. *The Journal of Politics*, 14(1), 3–18. <https://doi.org/10.2307/2126386>.

³² Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, с. 70–71. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.

³³ Бойко, М. (2021). Денацифікація Німеччини в німецькому історіографічному та суспільному дискурсі (1945–2021 рр.)... С. 12–13.

відмінні від представників німецького громадського сектору і інтелектуальних еліт точки зору. Перш за все, основною тезою, що мала місце у загальній дискусії виступала ідея “вини” за скоєне, тобто доконаного юридичного факту, що мав місце в минулому. По-друге, саме протиставлення особистої вини і вини колективної лягло в основу дебатів серед американського істеблішменту.³⁴ Це було знаковим і принциповим для США, зважаючи на тривалу демократичну традицію і незалежну судову владу, де кожен громадянин – рівний перед законом і має відповідати виключно за свої проступки.

Багатовекторність критики денацифікації виходила також з того факту, що американці не могли собі дозволити публічно нівелювати уже здійснені зусилля, зважаючи на те, що існував внутрішній запит власного суспільства. І хоч проблеми денацифікації обговорювалися і були детально описані процедурні конфронтації між численними урядовими структурами, залученими до її проведення, фінальна оцінка залишалася оптимістичною, а доцільність її необхідності і успішності аргументувалася довгостроковою перевагою для німецької політичної культури.³⁵ Це мало пояснити, чому не все із запланованого вдалося і чому анонсована програма переорієнтації суспільства досить швидко втрачала свій пріоритет.

Висвітлена, обговорена й широко оприлюднена позиція лідерів громадської думки, моральних авторитетів суспільства створила фундамент глибокого наукового осудження ідеології нацизму. Це в свою чергу справило ефект доміно на наступні дослідження денацифікації, які опирались на розуміння загальної суспільної атмосфери. Становлення історіографії щодо дослідження денацифікації бере свій початок тільки з початку 1950-х років. Першість тут мали американські автори, зважаючи на їхні міцніші зв’язки з окупаційною владою та урядовими структурами США. Це, в свою чергу, відкривало їм можливість

³⁴ Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, с. 72. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.

³⁵ Plischke, E. (1947). Denazification Law and Procedure. *American Journal of International Law*, 41(4), 807–827. doi:10.2307/2193091., Shuster, G. N. (1949). German Reeducation: Success or Failure. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 23(3), 12–18. <https://doi.org/10.2307/1173036>.

працювати напряму з джерелами різного походження. Серед науковців варто згадати Вільяма Гріффіта, професора Гарвардського університету і радника з денацифікації у Військовій адміністрації (вивчав історію становлення денацифікації і її прикладні документи з фокусом на спеціальну анкету Fragenbogen)³⁶ та його англійських колег: професора європейської історії Університету Східної Англії Майкла Белфура і професора історії Оксфордського університету Джона Мейра³⁷. Досить цікавою є праця Джона Монтгомері, почесного професора Гарвардського університету, який першим опублікував порівняльний аналіз японського і німецького досвіду очищення влади від тоталітарного спадку.³⁸ Завдяки цій праці німецький досвід дуже швидко вийшов уже на міжнародну арену, не обмежуючись виключно кордонами Європи, як це було у випадку з дослідженням М. Белфура і Дж. Мейра.

Щодо перших академічних досліджень, то в полі зору німецької наукової спільноти денацифікація опинилася дещо пізніше. Вона стала об'єктом досліджень спершу для представників різних суспільних наук, зокрема, політологів, соціологів, філософів, а уже потім істориків. Головним завданням для них було зібрати якомога більше матеріалу, проаналізувати його і спробувати дати відповідь на питання, чи справді денацифікацію можна вважати ефективним інструментом ціннісної переорієнтації суспільства. Фактично перше повоєнне десятиліття – це період формування першої хвилі суспільного і уже потім наукового інтересу до денацифікації і презентації в публічному дискурсі досліджень, часто неповних, недосконалих, емоційних, які аналізували проблему по гарячих слідах, що мало, вочевидь, свої наслідки.

Чи не першим фаховим дослідженням цієї проблеми уже в Німеччині стала дисертація³⁹ професора Франкфуртського університету Юстуса Фюрстенау, яка

³⁶ Griffith, W. E. (1950). Denazification in the United States Zone of Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 68–76. <http://www.jstor.org/stable/1026728>.

³⁷ Balfour, M. & Mair J. (1956). *Four Power Control in Germany and Austria, 1945-1946*. London: Oxford University Press.

³⁸ Montgomeri J. D. (1957). *Forced to be Free: The Artificial Revolution in Germany and Japan*. Chicago: University of Chicago Press.

³⁹ Fürstenaу, J. (1955). *Die Entnazifizierung in der deutschen Nachkriegspolitik*.

була завершена в 1955 році, але стала доступною широкому колу читачів тільки в 1969 році після її публікації як монографії.⁴⁰ Публікації, які передували дослідженню Фюрстенау в своїй більшості репрезентували емоційні, а не аналітичні оцінки денацифікації. Хоча вказане дослідження було виконано на емпіричному матеріалі трьох західних зон, воно все ж таки найбільше фокусувалось на американській зоні окупації, широко спираючись на урядові і військові джерела, оскільки доступ до джерел британської і французької зон був дуже обмежений. Тому робота Ю. Фюрстенау репрезентує перший, хоч не достатньо повний і вичерпний аналіз денацифікації на територіях, окупованих західними союзниками.

Таким чином, оцінка денацифікації в перше повоєнне десятиліття була неоднозначною й представлена в основному в роботах американських авторів, якій німецька сторона не протиставляла особливих аргументів. Пасивність і інертність, притаманна переважній більшості німецького повоєнного суспільства, періодично порушувалася поодинокими виступами, заявами чи публікаціями лідерів громадської думки, а наукові роботи, якщо і мали місце, то предметом їхнього дослідження денацифікація безпосередньо ще не виступала. Навпаки, більшість опублікованих матеріалів як у США, так і в Німеччині, відображали суспільні рефлексії на ситуацію в Німеччині і характер її сприйняття самим німцями.

Ключовим дослідженням початку 1960-х років є робота американського історика Джона Гімбела, професора Гумбольдтського університету в Каліфорнії (здійснив мікро-дослідження локального досвіду денацифікації у місті Марбург).⁴¹ Для нього денацифікація була ключовим аспектом при люстрації вищого політичного керівництва, яке визначало ідейний розвиток держави, натомість пересічні німці не сприймалися пасіонарними нацистами, радше пасивними учасниками під впливом пропагандистської машини.

⁴⁰ Fürstenu, J. (1969). *Entnazifizierung: Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik*. Neuwied am Rhein: Luchterhand.

⁴¹ Gimbel, J. (1961). *A German Community under American Occupation: Marburg, 1945-52*. Stanford: Stanford University Press.

Американські публікації періоду 50-60-х років в основному сповнені критикою результатів денацифікації, де більшість авторів негативно оцінюють хід і методи програми. Однак для британського історика Реймонда Ебсворта⁴² сприйняття історії Німеччини (на відміну від його колег) полягало в тому, що демократія не була новизною для Німеччини, і вона незважаючи на усі проблеми денацифікації, таки змогла знайти достатньо хорошу основу, сформовану Веймарською республікою. При цьому роль окупаційної влади полягала в тому, щоб надати німцям ще одну можливість спробувати і підтримати їхні прагнення. Результати інших досліджень зводилися до констатації провалу програми очищення влади. Таким був підхід не тільки американських і німецьких науковців, але й французьких і британських авторів. Це стосується в першу чергу Роя Вілліса⁴³, професора історії Стенфордського університету, дві дисертації якого були першими спробами аналізу французького досвіду трансформації Німеччини і пошуку відповіді як Франція сприяла таким заходам в інших окупаційних зонах.

Уже з кінця 1960-х років ситуація в Німеччині значно змінюється, зважаючи на те, що молоде німецьке покоління починає проявляти інтерес до свого минулого. Німецька молодь стала цікавитися історією своєї сім'ї і, що важливо, поштовхом послугувало бажання молодих німців ставити незручні питання, від відповіді на яких старшому поколінню уже не можна було ухилитись. Більше того, цьому сприяли й геополітичні зміни у світі, зокрема війна США у В'єтнамі. Протистояння, що спалахнуло між німецькою молоддю і урядом щодо підтримки американців у В'єтнамській війні, стало додатковим поштовхом до протестів. Нова війна ретроспективно нагадувала світову війну, спогади про яку старше покоління намагалось залишити в минулому. Ці події для багатьох німців означали історичну можливість змін. Суспільна криза зумовила перегляд попередніх оцінок минулого, розуміння свого народу і

⁴² Ebsworth, R. (1960). *Restoring Democracy in Germany: The British Contribution*. London: Stevens & Son.

⁴³ Willis, R. (1959). *The French Zone of Occupation in Germany, 1945-1949*. Stanford: Stanford University Press. Willis, R. (1962). *The French in Germany, 1945-1949*. Stanford: Stanford University Press.

власної ідентифікації щодо попередньої епохи, яка асоціювалася з нацизмом. У багатьох виникало очевидне питання, як може старше покоління, яке почасти було причетне до нацизму, визначати нові орієнтири у політичному житті Німеччини. Зміна суспільних настроїв привела на політичну арену ліворадикальний студентський рух, який виражав протест молоді в більшості випадків незаконними, а то й часто терористичними методами⁴⁴.

В 60-ті роки уже стало очевидним, що суспільство все більше готове дізнатися правду, а доба глибоких історичних досліджень уже на горизонті. Населення зуміло відмовитися від табуованості теми денацифікації не тільки в публічному, але й приватному просторі. Такий громадянський зсув свідомості був швидко підхоплений академічною спільнотою, і перед істориками постало завдання, чи готові вони надати відповіді на суспільний запит. Карл-Ернст Бунгенштаб, професор історії Берлінського університету прикладних наук, першим серед дослідників вивів проблему денацифікації на новий рівень і дослідив її як складову освітньої реформи спершу у форматі окремої статті, а в 1970 році – монографії.⁴⁵ Власне робота Бунгенштаба і стала відправною точкою для цілого покоління істориків, тих, хто досліджував процес денацифікації. Її використовували у лекційних заняттях викладачі університетів, дослідники з різним науковим інтересом: від аналізу повоєнних економічних реформ і діяльності церкви до відновлення і становлення політичних партій. У більшості таких праць денацифікація виступала лише частиною певної сфери зацікавлень дослідників. Натомість К. Бунгенштаб дійсно заклав початок спеціалізованих історичних досліджень денацифікації, аналізуючи зміни в підходах до освіти викладачів, реформах освітнього і наукового процесу, підходах до викладання предметів природничого, математичного і гуманітарного циклів, а також прискорення кооперації німецьких і американських університетів.

⁴⁴ Гусева Н. Ю. (2008). Розвиток антивоєнних молодіжних рухів у ФРН в 1950-1960-х роках *Часопис української історії (кафедра української історії та етнополітики, КНУ ім. Т. Шевченка)*, 9, 96-104.; Іванов О.Ф., Гусева Н. Ю. (2007). *Боротьба навколо прийняття надзвичайних законів та її вплив на розвиток молодіжного руху у ФРН в 1966-1968 роках. Схід: Аналітично-інформаційний журнал*, 5(83), 74-79.

⁴⁵ Bungenstab, K.-E. (1970). *Umerziehung zur Demokratie?: Re-education-Politik im Bildungswesen US-Zone 1945 - 1949*. Düsseldorf: Bertelsmann Universitat Verlag.

Початок 1970–х років ознаменував значні зміни у вивченні денацифікації. Ключовим дослідженням цього періоду стала праця Лютца Ніетхаммера, німецького історика, почесного професора Університету Фрідріха-Шиллера у Відні, яка виходила двома виданнями і залишається й донині одним з найбільш цитованих досліджень на дану тему.⁴⁶ Ніетхаммер презентує унікальне за своєю повнотою дослідження в розрізі цілої федеральної землі, а саме аналізує соціальну історію у Баварії, чого ще ніхто не робив до нього. Послідовність і прагматичність у вивченні доступних архівних джерел дозволили автору прийти до висновку, що денацифікація не була успішною. Заміна ідеологічної парадигми на економічне відновлення повністю ліквідувала незадоволені настрої у німецькому суспільстві щодо денацифікації. Така ревізійністська позиція була відмінною від оцінок інших дослідників, які визнавали неминучим перехід до реформ в економіці і зміни вектору з денацифікації на інші політичні виклики, зокрема, протистояння США з СРСР в Холодній війні. Крім того, саме Ніетхаммер пропонує власну хронологію поділу денацифікації на 2 фази: перша – під безпосереднім контролем Військової адміністрації США (до «Закону про визволення») і друга – з часу делегування всієї відповідальності місцевим німецьким трибуналам, фінальне рішення в яких приймалося цивільним населенням. Робота Ніетхаммера мала великий суспільний резонанс у ФРН, що в свою чергу дало поштовх наступним історичним дослідженням.

Якщо Л. Ніетхаммер аналізував політичні аспекти формування процесу денацифікації в масштабах Американської окупаційної зони на прикладі однієї із федеральних земель, то наступні дослідники фокусуються на історії повсякденності не тільки в розрізі федеральних суб'єктів, але й малих і середніх соціальних груп і груп за професійним спрямуванням (військовополонені⁴⁷,

⁴⁶ Niethammer, L. (1972). *Entnazifizierung in Bayern: Säuberung und Rehabilitierung unter Amerikanischer Besatzung*. Frankfurt am Main: S. Fischer.

⁴⁷ Krammer, A. P. (1976). German Prisoners of War in the United States. *Military Affairs*, 40(2), 68–73. <https://doi.org/10.2307/1987148>; Hellmann, M. (1977). Deutsche Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs in Osteuropa: Bemerkungen zu einer deutschen Dokumentation. *Osteuropa*, 27(5), 413–426. <http://www.jstor.org/stable/44908255>.

профспілки⁴⁸). Зокрема, мова йде про вивчення досвіду денацифікації і її вплив в межах окремої німецької сім'ї. Крім того, варто відзначити і появу досліджень про демографічну ситуацію в Німеччині, яка не була до цього в полі зору науковців, а також робіт, що стосувалися впливу денацифікації на такі сфери суспільного життя: законодавча⁴⁹, освітня⁵⁰, управлінська⁵¹, сільське господарство⁵², економічне відновлення⁵³, національна ідентичність⁵⁴. Такі зміни сприяли тому, що денацифікація уже повноцінно розглядається під кутом зору програми очищення влади не лише окремих окупаційних зон, а в рамках єдиного політичного організму – ФРН.

Почесна професорка факультету соціології університету Трент в Петерсборо Барбара Маршал⁵⁵ опублікувала дослідження щодо рівня соціальної напруги, що існував в німецькому суспільстві стосовно окупаційної влади. Крім того, така федералізація інтересу до денацифікації дала змогу простежити спільне і відмінне, зважаючи на локальний досвід її проведення у Гессені, Бадені, Рейнланд-Пфальці, а також компаративний аналіз програми під кутом зору вивчення французької окупаційної зони професором, колишнім завідувачем

⁴⁸ Kleßmann, C. (1979). Betriebsräte und Gewerkschaften in Deutschland 1945-1952. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft*, 5, 44–73. <http://www.jstor.org/stable/40194633>.

⁴⁹ Merritt, R. L. (1976). American Influences in the Occupation of Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 428, 91–103. <http://www.jstor.org/stable/1041876>.

⁵⁰ Empfehlungen der deutsch-polnischen Schulbuchkommission 1974/75. (1975). *Die Friedens-Warte*, 58(3/4), 298–303. <http://www.jstor.org/stable/23777853>; Georg-Eckert Institut für Internationale Schubuchforschung. (1976). *Internationales Jahrbuch Für Geschichts- Und Geographie-Unterricht*, 17. Branunschweig: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/43054478>.

⁵¹ Schwarz, H.-P. (1975). Die Politik der Westbindung oder die Staatsraison der Bundesrepublik. *Zeitschrift Für Politik*, 22(4), 307–337. <http://www.jstor.org/stable/24225061>; Herz, J. H. (1978). On Reestablishing Democracy after the Downfall of Authoritarian or Dictatorial Regimes. *Comparative Politics*, 10(4), 559–562. <https://doi.org/10.2307/421572>; Ambrosius, G. (1979). Funktionswandel und Strukturveränderung der Bürokratie 1945-1949: Das Beispiel der Wirtschaftsverwaltung. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft*, 5, 167–207. <http://www.jstor.org/stable/40194637>.

⁵² Storm, P.-C. (1974). Agrargesellschaftsrecht: Bemerkungen zu einem neuen Zweig des Agrarrechts. *JuristenZeitung*, 29(18), 568–573. <http://www.jstor.org/stable/20813505>.

⁵³ Winkler, D. (1979). Die amerikanische Sozialisierungspolitik in Deutschland 1945-1948. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft*, 5, 88–110. <http://www.jstor.org/stable/40194635>; Abelshausen, W. (1979). Probleme des Wiederaufbaus der westdeutschen Wirtschaft 1945-1953. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft*, 5, 208–253. <http://www.jstor.org/stable/40194638>.

⁵⁴ Prowe, D. (1977). The New Nachkriegsgeschichte (1945-49): West Germans in Search of Their Historical Origins. *Central European History*, 10(4), 312–328. <http://www.jstor.org/stable/4545812>.

⁵⁵ Marshall, B. (1980). German Attitudes to British Military Government 1945-47. *Journal of Contemporary History*, 15(4), 655–684. <http://www.jstor.org/stable/260503>.

кафедри новітньої історії Дрезденського технічного університету Клаусом-Дітмаром-Хенке⁵⁶.

В історіографії з'являється теза про готовність німців до політичної відповідальності. Професор сучасної історії Марбурзького університету В. Крігер, як і К.-Д. Генке солідарні в тому, що такий хід американської сторони був доволі цікавий і мав продемонструвати німцям, що їх визнають повноцінними учасниками нових геополітичних реалій. Більше того, зміна окупаційної влади на обраних представників з середовища німецького суспільства – чи не головний показник того, що попередні плани з трансформації суспільства на демократичний лад були дійсно успішними. Тим не менше, як Крігер, так і Генке зазначають, що такий крок США був більше популістським з метою формування політичного партнерства з ФРН⁵⁷.

1980–ті роки позначились також зростанням впливу ревізіоністських поглядів на денацифікацію, а наратив про провал денацифікації став визначальним у подальших історичних дослідженнях. Це не дозволяло заново переглянути підхід до оцінок кампанії очищення суспільства від нацизму. Зокрема, дослідники фокусували свою увагу не на тому, щоб з'ясувати, чи була денацифікація дійсно невдалою, а на тому, через що вона провалилася. Окремі дослідники підкреслювали певну наївність американської сторони щодо зміни ідеологічної парадигми німців, як наприклад завідувач кафедри історії Університету Алабами в Бірмінгемі Джеймс Тент⁵⁸ і британський історик-розслідувач, журналіст телеканалу ВВС (англ.: British Broadcasting Corporation – британська компанія суспільного телерадіомовлення) Том Бауер⁵⁹. Вони вважали, що цілі США були з самого початку нереалістичними з точки зору їх досягнення, а визнати власні плани і прогнози невдалими для США не вважалося

⁵⁶ Henke K.-D. (1981). *Politische Säuberung unter französischer Besatzung: Die Entnazifizierung in Württemberg-Hohenzollern*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

⁵⁷ Krieger, W. (1983). Was General Clay a Revisionist? Strategic Aspects of the United States Occupation of Germany. *Journal of Contemporary History*, 18(2), 165–184. <http://www.jstor.org/stable/260383>.

⁵⁸ Tent, J. F. (1982). Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945-1949. *History of Education Quarterly*, 22(3), 255–276. <https://doi.org/10.2307/367768>.

⁵⁹ Bower, T. (1982). *The Pledge Betrayed: America and Britain and the Denazification of Postwar Germany*. Garden City, NY: Doubleday.

за можливе чи раціональне рішення через потенційне неприйняття власним суспільством. Крім того, на думку дослідників, окупаційна влада була не здатна в обмежені часові рамки змінити політичне мислення такої великої кількості населення, оскільки для цього потрібно б було використовувати тоталітарні методи, що не могло бути ефективним. Саме тому США відходять від пріоритету денацифікації та відмовляються від образу ворога в особі Німеччини, а починають розглядати її як партнера в рамках протистояння з СРСР. Більше того, Тент зауважує, що «непослідовність заходів з денацифікації в університетах і школах, критика в пресі і надмірна реакція окупаційної влади дискредитувала американську військову адміністрацію» в очах пересічних німців, а період до весни 1948 року видався найслабшим періодом політики США.⁶⁰

Для досліджень 1980–х років помітна тенденція до пошуку спільного і відмінного в проведенні денацифікації у західних окупаційних зонах. Причиною цьому було те, що уже пройшло 30 років від завершення окупації і документи з Американської військової адміністрації ставали доступними на широкий загал.⁶¹ Федеральний уряд остаточно відкрив доступ до тисяч документів спеціальних трибуналів по денацифікації в другій половині 80-х рр., зважаючи на численні запити від істориків та представників громадського сектору.⁶² Розсекречені німецькою стороною матеріали справили ефект доміно на аналогічну практику зі сторони Франції і Великої Британії упродовж наступних 10 років. З їхнього боку теж було опубліковано чималу кількість відповідних документів. Першими, хто скористалися такими змінами, були британські вчені: професор історії Манчестерського університету Джилл Джонс⁶³, професор історії Оксфордського

⁶⁰ Tent, J. F. (1982). Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945-1949. *History of Education Quarterly*, 22(3), p. 262-263. <https://doi.org/10.2307/367768>.

⁶¹ Weisz, C. (1979). Politik und Gesellschaft in der US-Zone 1945-1949. Geschichte der Nachkriegszeit aus amerikanischen und deutschen Dokumenten: Ein Projekt des Instituts für Zeitgeschichte. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft*, 5, S. 290. <http://www.jstor.org/stable/40194640>.

⁶² Gesetz über die Pflege und Nutzung von Archivgut in Baden-Württemberg (LArchG BW) vom 27. Juli 1987. Retrieved from <https://www.landesrecht-bw.de/bsbw/document/jlr-ArchivGBWrahmen/part/X>

⁶³ Jones, J. (1988). *Preparations for Denazification in the British Zone of Germany*. University of Manchester.

університету Ян Тернер⁶⁴, на думку яких, денацифікація в англійській зоні була більш персоналізованою, ніж в американській. Для дослідників розгляд політичних баталій і особливостей програми відходить на задній план. Увага науковців прикута до проблем локального характеру, де основне місце займає мала соціальна група, а не суспільство в цілому. Тим не менше, попередні тези про невдачу і провал денацифікації не були переглянуті, як і не брався безпосередньо до уваги досвід окремого індивіда на основі спеціально заповнених анкет. Ясно, що відповіді у цих анкетах не можуть бути єдиним джерелом істини, однак це один з інструментів розуміння попередньої епохи, який був почасти залишений осторонь в рамках дослідження мікроісторії німецького суспільства. Денацифікація з цього часу перестала перебувати під негласною суспільною забороною, що дало німецьким історикам можливість проведення широких досліджень і апробації їх результатів у публічному просторі.

Отже, друга хвиля розвитку історіографії була багатою як на загальні фахові дослідження денацифікації в рамках політичної історії Німеччини, так і на окремі вузькоспеціалізовані праці, де програма переорієнтації виступала складовою частиною інших суспільних процесів чи галузей знань, як от дослідження в галузі криміналістики, демографії, культурології тощо. Більш широкий доступ до джерельної бази, відкриття нових архівних фондів дозволили провести компаративний аналіз французької, британської і англійської зон окупації – чинники, які прямо впливали на новизну опублікованих досліджень. Цей період також відзначений появою та поширенням ревізіоністських поглядів на історичні процеси, що пропонують відмінну від усталених в 50-60-ті роки точку зору про провал і успіх програми денацифікації. Поступово дослідники зміщують фокус з вивчення колективних злочинів до дослідження процесу подолання впливу та наслідків нацизму в окремих локальних та соціальних зрізах й аж до індивідуальних історій.

⁶⁴ Turner, I. D. (1989). Denazification in the British Zone. In Turner, I. D. *Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, 1945-1955*. (pp. 239-271). Oxford: Berg.

Вирішальним фактором, який вплинув на формування нових підходів до аналізу денацифікації на третьому етапі розвитку історіографії проблеми, починаючи з 1990-х років, стало об'єднання ФРН і подальший розпад СРСР та завершення «холодної війни». Це вперше дозволило західним вченим отримати доступ до архівних матеріалів з Радянської зони окупації. При цьому варто зауважити, що не всі матеріали були доступні одразу в архівах колишньої НДР, як і документи, що знаходяться в Росії. Крім порівняльного аналізу радянської і американської окупаційних зон у фахових дослідженнях стала помітною тенденція до переосмислення досвіду британського і французького впливів. Історики, які вивчали французьку зону, професор, куратор Дому історії Баден-Вюртемберг Райнхерт Гронерт⁶⁵ і професор історії Саарландського університету Райнер Мьоллер⁶⁶ підтримували тезу про унікальність денацифікації під контролем Франції порівняно з США. На їхню думку, її проводили більш послідовно і у неї було більше успіху на якісну зміну суспільних наративів і німецької свідомості. Незважаючи на це, загальна тенденція оцінок денацифікації залишалася переважно негативною, що відзначалося вже в 80-ті роки в роботах Дж. Джонс і Я. Тернера.

Ревізіоністські позиції щодо оцінки денацифікації продовжували бути популярними серед західних істориків й надалі. Зокрема, їх розділяв також німецький історик, член правого крила Товариства вільної журналістики Франц-Віллінг, який оцінював програму денацифікації вузько спрямованою й недостатньо ефективною.⁶⁷ Причину цьому він вбачав у тому, що без належної експертизи залишалися тисячі справ німців, а ще частина німців зловживала підробкою спеціальних документів з метою забезпечити власне алібі, що мало виправдати ту чи іншу особу перед місцевими судами. Більше того, масовість денацифікації заважала сфокусуватися на тих представниках німецького народу,

⁶⁵ Grohnert Reinhard (1991), *Die Entnazifizierung in Baden: 1945-1949: Konzeptionen und Praxis der "Euration" am Beispiel eines Landes der französischen Besatzungszone* (Stuttgart: Kohlhammer, 1991);

⁶⁶ Moeller, R. G. (1996). *War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany*. *The American Historical Review*, 101(4), 1008–1048. <https://doi.org/10.2307/2169632>.

⁶⁷ Franz-Willing, G. (1991). *Umerziehung. Die Nationalisierung besiegter Völker im 20. Jahrhundert*. Coburg: Nation Europa-Verlag.

які визначали його політичний розвиток, тобто більшість старої політичної еліти не отримала відповідних покарань, а змогла повноцінно функціонувати й надалі.

Сучасний німецький історик і фахівець з консервативної революції, державної безпеки і політичної справедливості Клемент Вольнхальс оприлюднює в 1991 році результати власного дослідження денацифікації, в якому він узагальнює попередні історіографічні напрацювання й презентує власні оцінки денацифікації в чотирьох окупаційних зонах.⁶⁸ Зокрема, він першим вводить поняття про «приховану помсту» німців за втрачені для багатьох повоєнні роки, неспроможність належним чином забезпечити свій життєвий рівень, перебування під новим ідеологічним тиском тощо. Цікавою є робота Вольфганга Бенца⁶⁹, професора історії Берлінського технічного університету, який ділиться роздумами про анамнез поняття «жертви» у повоєнній Європі, а також про важливість суспільної думки і відповідальності в американській окупаційній зоні.

В історіографії 90-х років також з'являються перші публікації, де розглядається проблема насильства зі сторони окупаційної влади до німців на прикладі радянської зони, авторства американського історика, професора Стенфордського університету Нормана Наймарка⁷⁰, цензури і контролю засобів масової інформації та політичної пропаганди – авторства професора класичних студій Пенсільванського університету Пітера Струнка⁷¹, аналізу суспільних настроїв щодо участі у виборах та ставлення німців до політичних перегонів, опублікованих професором, завідувачем кафедри сучасної історії університету Росток Стефаном Кройцбергером⁷². Вони відображали насамперед зміну політичного тла, в якому перебувала об'єднана Німеччина: на цьому етапі дослідники уже виражали своє бачення під кутом зору порівняння американської

⁶⁸ Vollnhals, C. (1991). *Entnazifizierung. Politische Säuberung und Rehabilitierung in den vier Besatzungszonen 1945-1949*. München.

⁶⁹ Benz, W. (1990). Postwar Society and National Socialism: Remembrance, Amnesia, Rejection. *Tel Aviv Jahrbuch Fur Deutsche Geschichte* 19, 1-12.

⁷⁰ Naimark, N. (1995). *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949*. Cambridge, MA: Belknap Press.

⁷¹ Strunk, P. (1996), *Zensur und Zensoren: Medienkontrolle und Propagandapolitik unter sowjetischer Besatzungsherrschaft in Deutschland*. Berlin: Akademie Verlag.

⁷² Creuzberger, S. (1996). *Die sowjetische Besatzungsmacht und das politische System der SBZ*. Weimar: Böhlau.

і радянської зон окупації. Це пояснювалося як інтересом дослідників, так і доступом до джерел з території НДР. Інший американський історик, почесний професор сучасної Європи в Університеті Меріленда, Коледж Парк Джефрі Херф⁷³, подає суттєво новий погляд на спадщину нацистського режиму і аналізує наскільки по-різному дві Німеччини згадували про злочини нацизму. Таким чином, характер досліджень стає більш міждисциплінарним на перетині історії, криміналістики, філософії, юриспруденції, психології, соціології, демографії.

Проблема правосуддя перехідного періоду стала особливо гострою в 90-х рр. Спроможність німецької судової системи якісно оцінювати злочини минулого і примус держав-союзниць до зміни підходів у трактуванні категорії «законного» і «незаконного» після 1945 року – одні з основних проблем, що набувають усе більшої ваги в історико-правових дослідженнях. Крім того, з'являється тенденція до трактування періоду окупації певним мірилом стабільності демократії у подальшому становленні ФРН. Такі оцінки мають місце, зважаючи на відсутність різких суспільних потрясінь аж до моменту кінця 1960-х років, коли набула розголосу діяльність Фракції червоної армії. Окремі дослідники, такі як А. Людтке⁷⁴, Дж. Борнеман⁷⁵ Л. Г. Фельдман⁷⁶ активніше вводять в обіг такі поняття як «примирення з минулим» та розвивають довкола цього окремі концепції розуміння німецької свідомості, співіснування роздієного німецького суспільства у ФРН і взаємодії німців з іншими державами на європейському континенті.

Особливий науковий інтерес був спрямований на питання повоєнної безпеки та реформування силових органів в об'єднаній Німеччині. Причиною цьому став не тільки політичний страх перед Штазі, але й доступ до їхніх матеріалів. Необхідність вилучити з публічного середовища скомпрометованих

⁷³ Herf, J. (1997). *Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt6wvnbq>.

⁷⁴ Lüdtke, A. (1993). "Coming to Terms with the Past": Illusions of Remembering, Ways of Forgetting Nazism in West Germany. *The Journal of Modern History*, 65(3), 542–572. <http://www.jstor.org/stable/2124850>.

⁷⁵ Borneman, J. (1993). Uniting the German Nation: Law, Narrative, and Historicity. *American Ethnologist*, 20(2), 288–311. <http://www.jstor.org/stable/645647>.

⁷⁶ Feldman, L. G. (1999). The Principle and Practice of "Reconciliation" in German Foreign Policy: Relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 75(2), 333–356. <http://www.jstor.org/stable/2623347>.

осіб з кола ключових фігур в НДР мала багато спільного з денацифікацією в її перші роки імплементації. В рамках цього дискурсу професор історії Каліфорнійського університету в Девісі Тімоті Фогт звертає увагу на те, що процес денацифікації був дуже непослідовним, хаотичним і турбулентним як в американській, так і радянській зонах окупації СРСР. Тому сама по собі програма уже була приреченою на провал на основі цих факторів, не кажучи вже про поступове загострення кризи між обома блоками. Дослідник звертається насамперед до бюрократичної складової, яка була визначальною у механізмах денацифікації в обох окупаційних зонах. Спираючись на весь комплекс джерел і архівних матеріалів, автор вважає, що програма очищення влади не досягла свого повного успіху⁷⁷.

Очищення освітньої сфери дослідив у своїй монографії доцент історії Бруклінського університету в Нью-Йорку Стівен Пол Ремі⁷⁸. Він приходить до висновку, що вилучити повністю нацистський спадок в Німеччині США не змогли б за жодних умов, зважаючи на колосальну потребу в людських ресурсах. Окремої уваги вартують дослідження денацифікації освітньої сфери в розрізі реформування навчального процесу під контролем радянської влади авторства американського історика і професора Каліфорнійського університету в Берклі Джона Коннеллі⁷⁹.

Варто відзначити також роботи відомого німецького історика, завідувача кафедри нової та новітньої історії в Єнському університеті Норберта Фрая⁸⁰, британської історикині, професорки історії Німеччини в Університетському коледжі Лондона Мері Фулбрук⁸¹, а також американського історика німецького

⁷⁷ Vogt, T. (2000). *Denazification in Soviet-Occupied Germany: Brandenburg, 1945-1948*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁷⁸ Remy S. P. (2002). *The Heidelberg Myth: The Nazification and Denazification of a German University*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁷⁹ Connelly, J. (2000). *Captive University: The Sovietization of East German, Czech and Polish Higher Education, 1945-1956*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.

⁸⁰ Frei, N. (1996). *Vergangenheitspolitik: die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit*. Munich: Beck.; Frei, N. (1996). Amnestiepolitik in den Bonner Anfangsjahren. Die Westdeutschen und die NS-Vergangenheit. *Kritische Justiz*, 29(4), 484–494. <http://www.jstor.org/stable/24000819>; Frei, F. (2001). *Karrieren im Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945*. Campus Verlag.; Frei, N. (2002). *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/frei11882>.

⁸¹ Fulbrook, M. (2000). *Interpretations of the Two Germanies*. New York: St. Martin's Press, Inc.; Fulbrook M. (2002). *German National Identity After the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.

походження, професора історії університету Сан-Дієго Френка Біеса⁸², які аналізують сприйняття німецьким суспільством окупаційної політики і подальше становище німецьких громадян після згорання програми. Дослідники погоджуються в тому, що денацифікація була справжнім психологічним стресом для населення, наслідки якого було вкрай важко передбачити. Тому відголос денацифікації був відчутним у наступних суспільно-політичних подіях, що мали місце в німецькій історії, зокрема в студентському русі протесту 1968 року, в суперечці істориків (Historikerstreit) чи в «подоланні минулого» (Vergangenheitsbewältigung), яке ініціював Віллі Брандт – політик унікальної ваги в повоєнній Німеччині.

Починаючи з 2000-х років чимало дослідників поступово зміщують акценти і проводять паралелі між результатами процесу денацифікації країни та стабільністю її політичної системи й успіхом демократії. Після майже півстолітнього розколу Німеччина отримала другу можливість виправити помилки програми денацифікації, але вже в контексті входження території колишньої НДР. Дійсно, за цей період часу, як підкреслює німецький військовий історик, викладач сучасної історії в Університеті Мартіна Лютера в Галле-Віттенбергу Йорг Ехтернкампф⁸³, у ФРН не відбулося зростання реваншистських настроїв. Здатність молодій демократії протистояти таким викликам якраз і демонструє позитивні результати програми денацифікації, незалежно від її недоліків, що можна спостерігати й сьогодні. Такі позитивні оцінки можна простежити й у Вайта Штреснера, доктора філософії Майнцького університету, який доповнює ідеї Ехтернкампфа тезою про національне примирення, якого так чи інакше, але німцям вдалося досягнути або ж воно відбувається у процесі постійного розвитку. Тим самим він звертає увагу на те, що навіть за умови, що не всі політично активні німці отримали справедливе покарання, але політичне

⁸² Biess, F. (2006). *Homecomings: Returning POWs and the Legacies of Defeat in Postwar Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

⁸³ Echternkamp, J. (2003). *Nach dem Krieg. Alltagsnot, Neuorientierung und die Last der Vergangenheit 1945-1949*. Zürich: Pendo Verlag.

керівництво ФРН не дозволило собі залишити тему нацизму в минулому як щось остаточно завершене й продовжує її постійно публічно підживлювати⁸⁴.

Друга світова війна і денацифікація – теми, які й досі глибоко переживає німецьке суспільство, ставлення до яких формується ще у школі. Необхідність не забувати злочини минулого особливо виразно проявляється у новому тематичному напрямі історіографічних досліджень, спрямованих на дослідження культури пам'яті в Німеччині. Більшість таких публікацій зосереджені на пошуку причин успіху і провалу, результатів і наслідків, однак меншим чином на вплив програми на життя пересічних німецьких громадян і політичну систему ФРН. Окремі дослідження присвячені вивченню еволюції п'ятирічної історії стосунків місцевого населення з окупаційною владою на федеральному рівні⁸⁵. Хоча окремі дослідження сфокусовані на тому, як денацифікація фактично вплинула на особисті історії німців, на нові покоління, вона стала певним терапевтичним заспокійливим засобом для держав-союзниць. Такий підхід передбачає можливість примирення зі своїм минулим, ідентифікації себе з попередньою епохою і унеможливлення аналогічного в майбутньому.

Повоєнний досвід ретравматизації розділеної Німеччини розглядають М. Фулброк⁸⁶, а також С. Велш та Р. Вітлінгер⁸⁷. Вони аналізують питання розмежування індивідуальної і колективної вини за злочини нацистського режиму, справедливості судових процесів. Порівнюючи судові процеси над колишніми нацистами останніх десятиліть з першими повоєнними процесами, вони акцентують увагу на тому, що процедура та хід денацифікації у роки

⁸⁴ Straßner, V. (2009). *Versöhnung und Vergangenheitsaufarbeitung. Ein Vorschlag zur Begriffsbestimmung und Konzeptualisierung.* In S. Schmidt, G. Pickel, S. Pickel (Hrsg.). *Amnesie, Amnestie oder Aufarbeitung? Zum Umgang mit autoritären Vergangenheiten und Menschenrechtsverletzungen,* (23-36). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

⁸⁵ Krauss, M. (2007). *Amerikanische Besatzungskultur und „konstruktive“ Transformation im Jahr 1945. Das Beispiel Bayern.* In H. Braun (Hrsg.). *Die lange Stunde Null. Gelenkter sozialer Wandel in Westdeutschland nach 1945.* (pp. 59-89). Baden-Baden: Nomos-Verlag.

⁸⁶ Fulbrook M. (2002). *German National Identity After the Holocaust.* Cambridge: Polity Press.

⁸⁷ Welch, S. & Wittlinger, R. (2011). *The Resilience of the Nation State: Cosmopolitanism, Holocaust Memory, and German Identity.* *German Politics and Society,* 29(3), 38-54.

окупації були недостатньо продумані і давали можливість уникнути відповідальності за скоєне. При цьому теза про її успіх мала формувати образ денацифікації як системи важелів і противаг, яка не дозволяла колишнім нацистам повернутися до влади чи навпаки позбавляла їх місця в урядових структурах після створення ФРН. Разом з тим, як відомо з політичної історії ФРН, навіть у найвищих урядових колах було чимало тих, хто зробив собі кар'єру за нацистського режиму.

В рамках такого дискурсу міждисциплінарний підхід є ключовим для виявлення істини. Це особливо проявляється у роботах соціологічного спрямування Гюста Гартнера, доктора філософії Гейдельберзького університету і Ути Гергардт⁸⁸, німецької соціологині і почесної професорки Гейдельберзького університету. Для них програма переорієнтації – певний ритуал в масштабах цілого німецького народу, покликаний забезпечити необхідне оздоровлення суспільної свідомості, своєрідний холодний душ реальності і передача цінностей демократичного світу. З іншого боку, сучасна ФРН не відмовляється від можливості здійснити справедливе судове розслідування і притягнути винних до відповідальності, незалежно від часових рамок, на чому акцентують увагу німецько-американський історик і професор європейської цивілізації в Університеті Північної Кароліни в Чапел-Гіллі Конрад Ярауш⁸⁹ та професорка історії факультету гуманітарних і соціальних наук Куперського коледжу у Нью-Йорку Атіна Гросман⁹⁰.

Результати сучасних досліджень складають враження, що німці справді дуже чутливі до теми переосмислення минулого, інакше денацифікація в різних формах не була б актуальною на даний момент. У багатьох державах, що відчули на собі злочини тоталітарних режимів, відзначають день пам'яті і примирення.

⁸⁸ Gerhardt, U. & Gantner, G. (2004). *Ritualprozeß Entnazifizierung: eine These zur gesellschaftlichen Transformation der Nachkriegszeit*. Forum Ritualdynamik 7 (July). Diskussionsbeiträge des SFB 619 »Ritualdynamik« der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg. Herausgegeben von Dietrich Harth und Axel Michaels. Retrieved from https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/4827/1/Ritualprozess_Entnazifizierung.pdf

⁸⁹ Jarausch, K. (2006). *After Hitler: Recivilizing Germans, 1945-1995*. Oxford: Oxford University Press.

⁹⁰ Grossman, A. (2007). *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Тим більше, що світ в 1999 р. став свідком геноциду в Руанді, де пошук винних і причетних до злочину мав більше, ніж достатньо спільного з процесом денацифікації. Такі зовнішні імпульси нагадують, що історія має схильність повторюватися. Хоча вони не визначають загальну суспільно-політичну атмосферу у Німеччині, однак підштовхують дослідників фокусувати громадський інтерес до власних сторінок історії.

В новому тисячолітті все більше з'являється робіт компаративістського спрямування, оскільки тепер дослідники не тільки спираються на міждисциплінарні методи дослідження, але й мають можливість провести порівняльний аналіз денацифікації в усіх чотирьох зонах. Перрі Біддіскомб⁹¹, канадська професорка сучасної історії в Університеті Вікторії, перша за останні більше ніж 30 років проаналізувала процес денацифікації на всій території сучасної Німеччини. Вона доходить висновку, що денацифікація як явище була надто обширною за масштабом і замість того, щоб фокусуватися на головних апологетах нацистського режиму, була масово спрямована на усе населення Німеччини, що в результаті не дало бажаного ефекту. Тим не менше, для скептичної точки зору Біддіскомб денацифікація таки дала поштовх до розвитку демократії у ФРН. Значно більш позитивно тезу про успіх денацифікації висловлюють інші науковці, зокрема згадуваний вже вище Конрад Ярауш⁹², для якого результатом ефективності стала стабільність політичної системи ФРН, а також Фредерік Тейлор⁹³, британський письменник та історик, який спеціалізується на новітній історії Німеччини.

Позитивістський тренд оцінки денацифікації зростає в останні роки серед науковців, в рамках якого денацифікація зайняла проміжну ланку на цивілізаційному відрізку між тоталітаризмом і демократією. Дійсно, від моменту початку програми минуло майже 80 років, що змусило багатьох заново переглянути ортодоксальні підходи щодо провалу денацифікації в

⁹¹ Biddiscombe, P. (2007). *The Denazification of Germany: A History, 1945-1950*. Stroud: Tempus Publishing.

⁹² Jarausch, K. H., & Geyer, M. (2003). *Shattered Past: Reconstructing German Histories*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7smst/>

⁹³ Taylor, F. (2011). *Exorcising Hitler: The Occupation and Denazification of Germany*. New York: Bloomsbury.

американській зоні, при цьому віддаючи належне їй, як успішному задуму без належних інструментів реалізації і контролю.

Наратив про колективну провину і персональну відповідальність під іншим кутом зору розвиває Білл Нівен⁹⁴, професор історії сучасної Німеччини в університеті Ноттінгем-Трент. У своїй роботі він користується такими категоріями як спогади і ідентичність. Процес денацифікації розглядається як dokonane історичне явище, що пасивно змусило німців прийняти минуле таким, яким воно є, неупереджено і з багатьма проблемами. Роберт Мьоллер⁹⁵, професор історії в Каліфорнійському університеті в Ірвайні, продовжуючи ідеї Б. Нівена, підкреслює, що примирення з минулим вимагає психологічної стійкості, адже усвідомлення багатьма німцями національної ганьби шокує їх. Якщо це було ще дуже відчутно для покоління 1960-70-х років, то з плином часу співставлення сучасних німців з нацистським режимом з кожним роком стає меншим. Дещо пізніше Р. Мьоллер⁹⁶ наполягає на тому, що розуміння колективної відповідальності – важливий елемент в рамках співпраці з державами, що постраждали від нацизму, однак суспільні настрої залишаються попередніми, а дискусію про денацифікацію залишають історикам. Нівен і Біес розвивають свої історичні дослідження на межі із соціологією і психологією. Щодо останньої, варто зазначити про окремі публікації, які спрямовані на вивчення емоційного стану німців під час проведення кампанії денацифікації. Це новий напрям в галузі історичних досліджень, який надає розуміння загальної атмосфери і персонального сприйняття історичних реалій, в якому перебувало німецьке суспільство. Компроміс з минулим, прийняття правосуддя перехідного періоду як певну форму покарання і подальшої реабілітації населення аналізує Майкл

⁹⁴ Niven, B. (2006). *Germans as Victims: Remembering the Past in Contemporary Germany*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

⁹⁵ Biess, F. & and Moeller, R. G. (2010). *Histories of the Aftermath: The Legacies of the Second World War in Europe*. New York: Berghahn.

⁹⁶ Möller, R. G. (2016). The Politics of the Past in the 1950s: Rhetorics of Victimisation in East and West Germany. In B. Niven (Ed.). *Germans as Victims: Remembering the Past in Contemporary Germany*. (pp. 26-42). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Дак.⁹⁷ Крім того, науковий інтерес в розумінні населенням власного становища складають спогади самих німців про перші повоєнні роки, що дослідив Ерік Вейц⁹⁸, вивчаючи особисте листування очевидців подій в Американській окупаційній зоні. Цікавим в цьому плані видається дослідження Сюзанни Карстедт⁹⁹ щодо реабілітації і реінтеграції колишніх військових злочинців у суспільство і реакції на їх повернення на прикладі досвіду Німеччини.

Дослідження денацифікації останнім часом тісно переплетені з новими роботами, присвяченими темі націоналізму і здатності суспільства протидіяти або сприяти появі окремих політичних рухів і дозволяти їм набувати політичної ваги. Вони часто порушують наступний конфлікт – якою була роль нації у становленні нацизму і яким чином суспільство трансформується при безпосередній зустрічі з результатами власної трагічної політики. В рамках такого дискурсу публікуються окремі дослідження «місць пам'яті» і аналізується їхня роль у сучасній ФРН. Крім того, серед дослідників не ставиться питання про те, чи достатньо було зроблено для очищення влади. Навіть якщо і ні, то німецьке суспільство самотійно вибудувало для себе певні буферні зони, які періодично нагадують про трагічні події минулого. Така психологічна практика є одним з інструментів як переосмислення минулого та і підсилення офіційної політики пам'яті, на думку американського дослідника Еріка Лагенбахера¹⁰⁰. Через призму особистих історій британсько-американський історик Тоні Джадт аналізує процес денацифікації в усій Європі та в різних окупаційних зонах в Німеччині, що дозволяє створити більш цілісну картинку в контексті історії європейського континенту.¹⁰¹

⁹⁷ Dack, M. (2016). Retreating into Trauma: The Fragebogen, Denazification, and Victimhood in Postwar Germany. In P. Leese & J. Crouthamel (Eds.). *Traumatic Memories of the Second World War and After*. (pp. 143-70). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

⁹⁸ Weitz, E. D. (2010). Weimar Germany and its Histories. *Central European History*, 43(4), 581–591. <http://www.jstor.org/stable/40962728>.

⁹⁹ Karstedt, S. (2018). “I would prefer to Be Famous”: Comparative Perspectives on the Reentry of War Criminals Sentenced at Nuremberg and The Hague. *International Criminal Justice Review*, 28(4), 372-390.

¹⁰⁰ Langenbacher, E. (2010). The Mastered Past? Collective Memory Trends in Germany since Unification. *German Politics & Society*, 28(1 (94)), 42–68. <http://www.jstor.org/stable/23744719>.

¹⁰¹ Джадт, Т. (2020). *Після війни. Історія Європи від 1945 року*. Наш Формат.

Третя хвиля історіографічного дискурсу триває і досі, однак уже можна підвести певні підсумки та виділити окремі тенденції і акценти, на які звертають увагу дослідники у своїх роботах. Денацифікація уже виходить за рамки виключного національного трансформаційного проекту, її принципи пропонують апробувати в інших країнах, де відбувається зміна політичних режимів. Проблема національної травми та ролі історичної пам'яті в сучасному німецькому житті – інший напрям досліджень, який пропонує чи не найбільший доробок наукових робіт. Об'єднання Німеччини в єдину державу підсилило інтерес до компаративістських досліджень процесу денацифікації у західних і радянській зонах. Увага до денацифікації як інструменту трансформації суспільства не зникає і сьогодні. Основний акцент полягає у формуванні відповідного нарративу про політику пам'яті та ідеї не повторити будь-яких спроб чогось подібного. Крім того, дослідники аналізують проблему розділення і прийняття колективної відповідальності а межах всього суспільства під кутом налагодження зв'язків з іншими державами. Іншим напрямом наукового інтересу є вивчення досвіду денацифікації на прикладі малих соціальних і професійних груп і їхньої подальшої реабілітації і реінтеграції в демократичну державу. Програма переосмислення і очищення від залишків нацистського минулого не є предметом нових ревізійністських переглядів, натомість виступає в ширшому контексті – уже не як складова виключно політичного процесу, натомість як чинник формування нового німецького суспільства під впливом держав-союзниць.

Огляд української історіографії показує, що дотепер денацифікація в Німеччині не була предметом спеціальних наукових пошуків серед українських істориків, натомість до неї зверталися опосередковано, дотично в деяких публікаціях, статтях, матеріалах конференцій, додаючи окремі фрагментарні згадки. Частина дослідників розглядала її виключно як складову політики трансформації німецького суспільства під кутом зору діяльності Американської Військової Адміністрації, аналізуючи підходи, механізми в окремих розділах і підрозділах наукових робіт або публікацій.

З відновленням незалежності України об'єктом дослідження для вітчизняних науковців стала цілком логічно Німеччина. Розпад СРСР і об'єднання ФРН і НДР сприяли вивченню насамперед місця Німеччини у складі як глобальних, так і європейських структур. Це стало предметом дисертаційного дослідження Романа Кривоноса¹⁰², який під кутом зору політичної науки проаналізував роль ФРН у становленні та розвитку структур європейського співробітництва. Особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження кандидата історичних наук Дмитра Лакішика¹⁰³, спрямоване на вивчення еволюції американських підходів і позицій щодо місця і ролі Німеччини в європейській політиці США. Становлення ФРН на східному фронті Європи проаналізував у своїй дисертації професор, доктор історичних наук, провідний дослідник Інституту історії України Національної академії наук України Андрій Мартинов¹⁰⁴, що стало першою ґрунтовною працею з вивчення повоєнної Німеччини західного зразка. Подальша еволюція наукових пошуків українських істориків уже стосувалася окремих аспектів німецької політики: наприклад, дисертаційне дослідження історика Валерія Степанова¹⁰⁵ щодо зовнішньої політики ФРН, в якій дотично згадується процес формування німецької держави в перші повоєнні роки. Тетяна Купрій¹⁰⁶ дослідила генезу становлення партії християнських демократів у перші повоєнні роки і з'ясовує закономірності й особливості політичного розвитку під час американської окупації.

Приналежність України до пострадянського простору багато в чому визначала зони інтересів українських дослідників. Однією з перших публікацій, що уже стосувалася денацифікації, щоправда в радянській окупаційній зоні, була

¹⁰² Кривонос, Р. А. (2002). *Німеччина у структурі європейського співробітництва*. [Дис. канд. політ. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=ZytY1AQAAAAJ&hl=uk>.

¹⁰³ Лакішик, Д. М. (2002). *Німеччина в європейській політиці США кінця 80-х - 90-і роки ХХ ст.* [Автореф. дис. канд. іст. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=vkOrylgAAAAJ&hl=ru>.

¹⁰⁴ Мартинов, А. Ю. (2006). *Об'єднана Німеччина: від "Боннської" до "Берлінської" республіки (1990-2005 рр.)*. Монографія: Серія «Відкрита дослідницька концепція», Інститут історії України НАН України.

¹⁰⁵ Степанов, В. А. (2008). *Досвід реалізації зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина (1990-2005 рр.)* [Дис. канд. іст. наук, Інститут історії України Національної академії наук України].

¹⁰⁶ Купрій, Т. Г. (2010). *Християнсько-демократичний союз: рання історія та вплив на формування політико-економічної системи Німеччини*. НАКККіМ.

робота Юрія Вільхового¹⁰⁷, доцента, доктора історичних наук Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. У роботі автор досліджує радянську зону впливу в Німеччині та аналізує процес поступового відновлення політичного життя в окупованій СРСР території. Трансформацію політичного істеблішменту на прикладі Соціал-демократичної партії Німеччини в Східній Німеччині з'ясовує Олена Величенко¹⁰⁸. Таким чином, можна констатувати, що предметних досліджень, що стосувалися саме американської окупаційної зони або денацифікації під контролем США в українській історіографії було здійснено. Переважна більшість містять окремі відомості, в яких денацифікація - складова комплексу заходів окупаційної влади, природа якої не розкрита дослідниками.

Останні 10 років показують, що в колі українських дослідників зростає інтерес до геополітичних викликів, що мають місце в Європі. Загострення кризи західного лібералізму особливо після подій Арабської весни підштовхнула окремих науковців до аналізу націоналізму. Про це пише Дмитро Глазов¹⁰⁹, кандидат історичних наук Запорізького національного університету під кутом зору вивчення політики мультикультуралізму, а також Олександр Сич¹¹⁰, політик, кандидат історичних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. У статті останнього висвітлено еволюцію німецьких правих рухів після Другої світової війни, розкрито механізми придушення впливу націоналістичних партій та надано аналіз факторів появи і зростання партії Альтернативи для Німеччини.

Найбільш близькими роботами, що стосуються Німеччини, окупованої західними державами є результати досліджень, опубліковані професором,

¹⁰⁷ Вільховий, Ю. В. (2011). Східна Німеччина в перші роки радянської окупації: новий погляд на особливості формування суспільного ладу. *Історична пам'ять*, 2, 147-156. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2011_2_18.

¹⁰⁸ Величенко, О. О. (2015). Участь Соціал-демократичної партії Німеччини у виборах до місцевих представницьких органів влади та у формуванні земельних органів самоврядування (1945 - 1947 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 42, 318-323.

¹⁰⁹ Глазов, Д. В. (2016). Політика мультикультуралізму у ФРН: концепція "leitkultur". *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 45, 343-34. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_45%282%29_43.

¹¹⁰ Сич, О. М. (2019). Ренесанс націоналізмів державних націй Західної Європи: Німеччина, Австрія, Італія. *Гілея: науковий вісник*, 140(3), 48-54. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_140\(3\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_140(3)_10).

доктором історичних наук, директором Інституту Всесвітньої історії НАН України Андрієм Кудряченком¹¹¹. Окремі аспекти окупаційної політики західних держав висвітлено у статті, де проаналізовано шлях становлення нешкідливої і безпечної Німеччини у Європі. В одному з розділів монографії¹¹² дослідник переосмислює здатність німецького суспільства в кризовий момент консолідуватися перед існуючими викликами з метою подолання нацистського минулого.

Розвиток німецької і американської історіографічної думки спричинив до зміни тем, які цікавили дослідників. Мілітаризація суспільної свідомості, міжнаціональні конфлікти щодо подолання минулого в посттоталітарному суспільстві - сприяли пошуку нових історичних акцентів українськими науковцями. Побічні оцінки таким процесам надають Орест Бойчук¹¹³, Олена Панаріна¹¹⁴, Володимир Грубов¹¹⁵. Українські науковці не залишилися осторонь дискусій німецьких істориків щодо проблеми індивідуальної і колективної відповідальності. Вікторія Машкара-Чокнадій¹¹⁶ розставляє акценти у етапах еволюції політичної культури Німеччини після Другої світової війни, аналізує почуття сорому у німецькому суспільстві, національної гордості, з'ясовує проблему мультикультуралізму та уніфікації історії для єдиної німецької держави. В цьому ключі варто відзначити публікацію Наталі Супрун¹¹⁷, яка

¹¹¹ Кудряченко, А. І. (2009). Берлінський мур - логіка розвитку Європи. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Спец. вип.*, 9-22. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/1860>; Кудряченко, А. І. (2019). Федеративна Республіка Німеччина – друга німецька демократична держава. *Проблеми всесвітньої історії*, 2, 140-158. http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2019_2_11.

¹¹² Кудряченко, А. І. (2020). *Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія*. Фенікс.

¹¹³ Бойчук, О. І. (2018). Політика історичної пам'яті в польсько-німецьких відносинах: методологічний аспект. *Прикарпатський вісник НТШ. Серія Думка*, 5, 167-178.

¹¹⁴ Панаріна, О. В. (2011). *Польсько-німецькі відносини в контексті європейських інтеграційних процесів* [Автореф. дис. канд. політ. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <http://surl.li/rushx>.

¹¹⁵ Грубов, В. (2004). Німеччина: воєнна політика періоду "постнормалізації". *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*, 25, 214-233. <https://ipiend.gov.ua/publication/vypusk-25-2004>.

¹¹⁶ Машкара-Чокнадій, В.В., Палько, О., Стряпко, А. & Худіш, П. (2014). Сучасна політична культура Німеччини: шлях від денацифікації до мультикультуралізму. *Незалежний культурологічний часопис І*. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5193>.

¹¹⁷ Супрун, Н. А. (2022). Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України : збірник наукових праць*, 55, 39-62. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>.

аналізує економічні фактори політичного відновлення Німеччини та загальну суспільну атмосферу в повоєнній Німеччині.

Рефлексії суспільства щодо подій минулого через політику пам'яті – ще один з напрямів досліджень українських науковців. Публікації на цю тему досить варіативні, зокрема про національну ідентичність німців пише Олександра Трофименко¹¹⁸, окремі аспекти німецького досвіду висвітлено колективом авторів Національного інституту стратегічних досліджень¹¹⁹ в аналітичній доповіді, на матеріалах власного опитування громадян Німеччини травму німецького минулого вивчає Вікторія Солошенко¹²⁰, колективну відповідальність аналізує Сергій Стельмах¹²¹, також його окремі інтернет-публікації¹²² стосуються розуміння німцями війни в Україні, використання німецького досвіду для опрацювання комуністичного минулого в Україні досліджує Владислав Гриневич¹²³. Компаративний аналіз підходів до опрацювання минулого застосувала Наталія Беседіна¹²⁴, вивчаючи японський досвід відмови від імперської політики після Другої світової війни, схожий підхід уже через призму обох німецьких держав використав Андрій Кудряченко¹²⁵.

¹¹⁸ Трохименко, О. (2014). Історична пам'ять як складова німецької етнонаціональної свідомості. *Етнічна історія народів Європи*, 42, 162-168. <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2014/42/articles/23.pdf>.

¹¹⁹ Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валецький О. Л., Здіорук С. І., ... Зубченко С. О. за заг. ред. В. М. Яблонського. (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України* [Аналіт. доповідь, Національний інститут стратегічних досліджень]. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf.

¹²⁰ Солошенко, В.В. (2020). Політика пам'яті ФРН і мистецтво: досвід подолання обтяжливого минулого. *Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті: збірник наукових праць за заг. ред. д.і.н., проф., члена-кореспондента НАН України Кудряченка А.І.*, 124-135.

¹²¹ Стельмах, С. П. (2023). Німецька східноєвропейська політика і «політика пам'яті» (1969-2022 рр.): непорозуміння із Східною Європою. *Проблеми всесвітньої історії*, 1(21), 128-153. <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-21-7>.

¹²² Стельмах, С. П. (2023, 20 березня). Локальна історія. *Депутінізація = Денацифікація Німеччини? Нюрнберг, політика пам'яті та пацифізм* [Відео]. YouTube. [https://www.youtube.com/watch?v=ID7uPsE2oNQ](https://www.youtube.com/watch?v=ID7uPsE2oNQ;); Стельмах, С. (2022, 11 липня). Від «закликів» до «відкритих листів Паперова зброя німецьких інтелектуалів. *ZAHID.NET*. https://zaxid.net/vid_zaklikiv_do_vidkritih_listiv_n1546034.

¹²³ Гриневич, В. (2017, 1 січня). Подолання тоталітарного минулого – Частина 5: Історія: «опрацювання» комуністичного та колоніального минулого. *Україна модерна*. <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/grynevych-part-5/>.

¹²⁴ Беседіна, Н. В. (2012). Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії. *Історична пам'ять*, 28, 140-154. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2012_2_17.

¹²⁵ Кудряченко, А. І. (2019). Особливості подолання обтяжливого нацистського і соціалістичного минулого в сучасній Німеччині. *Україна дипломатична*, 20, 664-685. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2019_20_67.

Вторгнення росії в Україну знову активізувало увагу дослідників до денацифікації. Це стосувалося насамперед аналізу термінології “денацифікації” в контексті причин і мотивів рашистського нападу на Україну. Філософський і правовий аспект у своїх працях проаналізовано кандидатом філософських наук, доктором юридичних наук Олександром Литвиновим¹²⁶, доцентом Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Аналогічно актуальність теми денацифікації і її тлумачення в сучасному політичному дискурсі висвітлює доктор юридичних наук Володимиром Ліпканом¹²⁷, професор, академік Національної академії наук вищої освіти України. Окремі публікації цього періоду також мають більше ознайомчий характер, де авторами виступають журналісти, зокрема Олександр Ігнатенко¹²⁸.

Таким чином, можна простежити еволюцію тем досліджень українських науковців, на яку впливало чимало політичних чинників: об’єднання ФРН, відновлення української незалежності, криза лібералізму в Європі. Головним чином ці події підсилювали окремі епізоди або аспекти, які намагалися висвітлити дослідники, перебуваючи в єдиному західному історіографічному просторі: від загального аналізу процесу становлення ФРН до поступової спеціалізації – вивчення спадку минулого і здатності суспільства трансформуватися в перехідний час історії. Як бачимо, в українській історіографії не представлено комплексного дослідження денацифікації, однак ця тема на зараз є актуальною серед дослідників.

Історіографія дослідження та віддзеркалення цієї проблеми у суспільній думці пройшли кілька етапів свого становлення і розвитку. З самого початку глибокий фундамент для наукових розробок сформували моральні авторитети і лідери суспільної думки, для яких денацифікація сприймалася абсолютно

¹²⁶ Литвинов, О. М. (2022). Денацифікація росії як проблема України: деякі питання для обговорення (філософсько-правовий ракурс). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2, 43-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2022_2_6.

¹²⁷ Ліпкан, В. А. (2022). Денацифікація: сучасний геостратегічний зміст. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, 92, 259-272. http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2022_92_24.

¹²⁸ Ігнатенко, О. (2022, 30 листопада). Як Німеччина переосмислила нацизм після Другої світової війни. *Свідомі*. <https://svidomi.in.ua/page/yak-nimechchyna-pereosmyslyla-natsyzm-pislia-druhoi-svitovoi-viiny>.

прийнятною, навіть необхідною шоковою терапією, щоб викоренити прояви та сліди нацизму раз і назавжди. Вони забезпечили подальшу можливість фаховим спеціалістам поступово звертатися до цієї теми, яку системно намагалися забути, відтермінувати для обговорення в середовищі німецьких сімей або банально залишити майбутнім поколінням. На це впливала як загальна внутрішньополітична ситуація в Німеччині, спричинена кризою поколінь, так і зовнішньополітичні чинники, зокрема утворення єдиної німецької держави або розпад СРСР. Подальший розвиток історіографії показав, що денацифікація мала багато схожого з процесами, які відбувалися в багатьох посттоталітарних суспільствах в перехідний етап їхньої історії. Політика пам'яті, опрацювання минулого, роль сім'ї в налагодженні комунікації поколінь, інертність демократії до крайніх політичних рухів - далеко не вичерпний перелік сучасних тем історіографічних досліджень. Список залишається невичерпним, зважаючи на нові виклики, які стоять перед Німеччиною. Однак перед науковцями не існує достеменної відповіді на те, чи дійсно денацифікація була виправданим кроком, що мала належну реалізацію. Відповідь на це питання можна отримати з джерельної бази, яку використовували дослідники для вивчення денацифікації.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження представлена масивом архівних матеріалів та опублікованих документів, які географічно знаходять на території 2 сучасних держав – США та ФРН (в підпорядкуванні таких установ як Національне управління архівів та документації США зі штаб-квартирою у Вашингтоні і у Федеральних архівах Німеччини). Зважаючи на це, всі доступні джерела можна класифікувати та поділити на наступні групи:

1. Урядові документи.
2. Міждержавні угоди.
3. Матеріали особистого походження.
4. Матеріали ЗМІ

Важливо зазначити, що автор використовував джерела, більшість яких є репрезентована онлайн, а також була опрацьована ним ще під час навчання в Німеччині за програмою DAAD (2015-2016 рр.) в Констанцькому університеті, участі в спільних німецько-українських навчальних проектах з Регенсбурзьким університетом (2017 р.), дослідницького стажування за підтримки Німецько-української комісії істориків в бібліотеках Мюнхена і Берліна (2018 р.). Також автором під час перебування в Німеччині було проведено ряд інтерв'ю з німецькими громадянами різного віку, в ході яких була отримана інформація особистого походження, що сприяло кращому розумінню дисертантом персоніфікованого образу сприйняття денацифікації німцями. Особливо цінною була розмова з професором славістики Регенсбурзького університету паном Вальтером Кошмалем, який крім того поділився копіями матеріалів із сімейного архіву щодо розгляду і результатів справи свого батька в одній з місцевих судово-арбітражних палат в рамках денацифікаційного процесу (Див. додаток №4).

Специфіка джерельної бази полягає в тому, що крім опублікованих документів є ще й досі недоступні для широкого загалу, які перебувають під захистом юридичних гарантій ФРН або США. У випадку Німеччини це –

приватні документи, які можуть бути доступними лише через 30 років від встановленої дати смерті або через 110 років від дати народження конкретної особи, якщо дату її смерті не вдається встановити згідно Закону про федеральні архіви від 6 січня 1988 року¹²⁹.

Основний масив документів відноситься до першої групи. Сюди відносять документи урядових структур США¹³⁰: інструкції і постанови Конгресу¹³¹, директиви Військового командування і Державного Департаменту США. Крім того, значну частку складають матеріали американських органів влади на території ФРН – Офісу Військової Адміністрації Сполучених Штатів¹³², а також звіти і розпорядження військового губернатора¹³³, доповіді і статистичні документи Військового департаменту. Більшість цих матеріалів, які стосується теми денацифікації, знаходиться в філіалі Національної агенції архівів та документації США у місті Коттедж Парк, штат Меріленд. Сотні тисяч

¹²⁹ 06.01.1988. Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz - BArchG).

¹³⁰ Records of the War Department General and Special Staffs [WDGS/WDSS]. <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/165.html>

¹³¹ Congressional Record. 78th Congress (1943-1944). <https://www.congress.gov/congressional-record/78th-congress/browse-by-date> Congressional Record. 79th Congress (1945-1946). <https://www.congress.gov/congressional-record/79th-congress/browse-by-date>

Congressional Record. 80th Congress (1947-1948). <https://www.congress.gov/congressional-record/80th-congress/browse-by-date>

Congressional Record. 81th Congress (1948-19450). <https://www.congress.gov/congressional-record/81st-congress/browse-by-date>

¹³² Office of Military Government for Germany (US) (OMGUS), Prisoner of War and Displaced Persons Division, 02.06.1945 - 01.11.1950. https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/6-1-1_8323018

OMGUS (Office of Military Government, U.S.) Survey on the Greatest Worries of Germans in the American Zone (1945-49) https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3900

OMGUS Survey on the Influence of the United States and the Soviet Union (1946-49)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3901

OMGUS Survey on the Choice between National Socialism and Communism (1946-49)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3902

OMGUS Survey on Political Views (1945-46)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3866

OMGUS Survey on Attitudes toward Religion and the Church (March 8, 1946)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3876

OMGUS Survey on German Attitudes toward the Nuremberg Trials (1945-46) https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3877

OMGUS Survey on Attitudes toward Expellees (September 13, 1946) https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3878

OMGUS Survey on Worries and Hardship in Germany (May-October 1946)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3879

OMGUS Survey on the Public Response to the Nuremberg Trials (October 9, 1946)

https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4082

OMGUS Survey on Anti-Semitism in the American Zone (December 1946) https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4083

¹³³ Office of the Military Government for Germany (U. S.), Legal and Judicial Affairs: Report of the Military Governor <https://catalog.archives.gov/id/278080137>

документів, що стосуються діяльності Американської Військової адміністрації перебувають у 260 фондів¹³⁴ і згруповані за наступними підфондами¹³⁵: географія покриття (260.6 – 260.7), функціональні обов'язки військового командування (260.1 – 260.4), характер співпраці з іншими окупаційними адміністраціями – британською і французькою (260.9 – 260.12), діяльність судових органів (260.5). Крім того, більшість цих документів перебувають у вільному доступі, що не передбачає отримання додаткових дозволів. Архів у Котедж Парку також містить не тільки текстуальні джерела, але й карти, фото, діаграми і звукові записи.

Варто зазначити, що в Котедж Парку доступний не весь масив документів. Повна збірка звітів Військового губернатора зберігається в 14 фондах¹³⁶ з рукописами в Бібліотеці та архівах інституту Гувера Стенфордського університету. Комплекс матеріалів покриває увесь спектр взаємодії Військової адміністрації і цивільного населення, що відображено в наступних матеріалах: листування з родинами військовослужбовців, звіти губернатора та окремих посадових осіб, меморандуми про співпрацю з німецькими організаціями, статистичні дані криміналістичного характеру, демографічні звіти, закони та підзаконні акти, прокламації керівників відділів окупаційної влади, прес-релізи та бюлетені, що стосуються Військової адміністрації, а особливо допомоги цивільному населенню, рекомендацій щодо поживлення економічної ситуації, вирішення житлової проблеми та денацифікації.

Щодо документів, які зберігаються на території сучасної ФРН, то варто виокремити насамперед Німецький федеральний архів у Кобленці, а також дві інші установи, зокрема, Баварський державний архів в Мюнхені та Державний архів у Штутгарті. Цікавим є те, що окупаційна адміністрація США передала в

¹³⁴ Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II (RG 260) <https://catalog.archives.gov/search?typeOfMaterials=Textual%20Records&availableOnline=true&recordGroupNumber=260>

¹³⁵ Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II. (Record Group 260) 1923-72 (bulk 1945-72). <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/260.html>

¹³⁶ Germany (Territory under Allied occupation, 1945-1955 : U.S. Zone) Office of Military Government miscellaneous records. <https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt0g5030jq/dsc/>

1950-х роках частину раніше конфіскованих документів і матеріалів судових процесів, тому на території ФРН доступні більшість матеріали, які стосуються процесу проведення денацифікації. З початком дії програми і поступового розширення географії діяльності місцевих трибуналів і ведення судових процесів збереглася більшість документів, що стосувалася окремих осіб. Такими виступили спеціальні анкети Fragenbogen, які прикріплювалися до трудової книжки за місцем роботи або передавалися в земельні архіви. Як наслідок, матеріали особистих судових справ щодо причетності до злочинів нацистського режиму в більшій мірі не мають універсального, центрального місця збереження, а розкидані по численних земельних архівах, що підпорядковуються єдиному федеральному архіву в Кобленці. Така специфіка пояснюється історичною автономністю німецьких земель і прямою взаємодією органів влади та місця працевлаштування німців.

Німецький федеральний архів в Кобленці, відкритий в 1952 р., містить окремий фонд, присвячений Німеччині під час окупації західними союзниками. Особливо цікавими є підфонди¹³⁷, що стосуються безпосередньої окупації США (Z 45-F), діяльності земельних рад в рамках судових процесів (Z 1) та офісу прем'єр-міністрів американської, французької і британської окупаційних зон (Z 12), юстиції (Z 21), соціального захисту (Z 40). Ключове місце займає каталог матеріалів арбітражного суду Z 42-VII, що дозволяє зрозуміти характер і механіку проведення денацифікації. Серед доступних документів можна виділити наступні: процесуальні справи (5032), загальні справи (49). Більшість з доступних проваджень була спрямована проти лідерів груп місцевих осередків нацистської партії, а також членів гестапо, SD і SS з відповідними званнями, але також у каталозі представлені кілька справ вищих міністерських чиновників і прихильників NSDAP з економічного сектору. Збірні картотеки підсудних (15), у тому числі збірник судових рішень і постанов (51); прокурорські справи (22) доступні у каталозі Z 42 I.

¹³⁷ Z 1-45F. Office of Military Government for Germany United States (OMGUS). <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/main.xhtml>

Варто зазначити, що у архіві доступні не тільки загальні політичні чи юридичні документи, що висвітлюють програму денацифікації, але й представлені численні особисті справи німецьких військовополонених, що відносяться до фонду Інформаційного офісу у справах німецьких військовополонених під фондами (ZA11 - ZA15). Документи стосуються військовополонених, які служили в німецькому Вермахті. Матеріали цих справ були передані США, Великою Британією та Францією до архіву між 1950 і 1987 роками та розділені на кілька підгруп: особові відомості, бланки німецьких полонених, звільнених до 30 вересня 1947 р., бланки померлих полонених і картотеки солдатів, захоплених у середземноморський полон. Окрім особистих даних, документи особового складу містять інформацію¹³⁸ про час захоплення, прийняття американською чи британською владою та звільнення, а також перебування в таборі, призначення на роботу, виплачену зарплату, штрафи, нещасні випадки та хвороби. Загалом, фонд дає можливість зрозуміти, яким чином трансформувалося життя німецьких військовополонених під впливом програми переорієнтації не тільки на території ФРН, але й США, Великої Британії чи Франції. Частина відомостей про інтернованих солдатів на американській території було передано ФРН тільки в 1965 році з форту Холабьорд у Балтиморі. Це в основному пояснюється тим, що окупаційна влада вивозила більшість документів на свою територію з Німеччини.

До групи документів, що стосуються міждержавних угод належать наступні матеріали: заяви прем'єр-міністрів окупаційних держав, розпорядження урядів держав-союзниць і міністерств закордонних справ США, Великої Британії, Франції, СРСР в рамках міжнародних конференцій та міжурядових зустрічей. Окрім цього окрему когорту складають робочі матеріали конференцій – проекти пропозицій, меморандуми розпорядження Європейської Консультативної комісії, прокламації Союзної Контрольної Ради та резолюції Міністерства зовнішніх справ США, які окремо були виділені як офіційні

¹³⁸ Z 1-45F. Office of Military Government for Germany United States (OMGUS). <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/main.xhtml>

дипломатичні документи, зібрані в фундаментальному виданні («Foreign Relations»)¹³⁹. Частина з них зберігається в уже згаданому архіві в Котедж Парку, решта – опубліковані і перебувають у відкритому доступі.

Матеріали особистого походження репрезентовані максимально варіативно. Перш за все, це ділове та офіційне листування перших урядовців Військової адміністрації і політичної еліти як США так і Німеччини. Крім того, це і особиста пошта усіх без винятку чиновників, які були інтерновані на території ФРН. Крім листування, сюди відносяться також мемуари урядових представників різного рангу: військових губернаторів, зокрема Люсіуса Клея¹⁴⁰, прокурорів, керівників структурних підрозділів¹⁴¹, військовослужбовців США, що несли службу в Німеччині, а також усіх дотичних посадових осіб до окупаційних органів влади у Німеччині. Іншу спеціальну нішу займають спогади саме німецьких військовополонених¹⁴² як на території Німеччини, так і інтернованих на території США, а також тих, хто відповідав¹⁴³ за програму переорієнтації населення з тоталітарного на демократичний лад. Іншу підкатегорію складає персональне листування німецьких громадян, що відіграє значну роль в розумінні повоєнного суспільного настрою з їхніми суб'єктивними оцінками щодо трансформації політичних реалій, власної ролі у державі і ставлення до життя в нових модерних умовах. Такі демографічні зрізи вкрай важливі для сприйняття населення подальшого відновлення німецької державності і створенні проекту Європа, в якому ФРН відіграла ключову роль серед кола демократичних держав.

¹³⁹ Foreign Relations of the United States, 1933–1945, Franklin D. Roosevelt Administration (1933–1945), eds. Daniel J. Lawler and Erin R. Mahan (Washington: Government Printing Office, 1963). <https://history.state.gov/historicaldocuments/roosevelt-fd>

Foreign Relations of the United States, 1945–1952, Harry S. Truman Administration (1945–1952), eds. Daniel J. Lawler and Erin R. Mahan (Washington: Government Printing Office, 1963). <https://history.state.gov/historicaldocuments/roosevelt-fd>

¹⁴⁰ Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany*. Melbourne, Vic.: W. Heinmann.

¹⁴¹ Farrand Collection, box.2, folder 5, “Concerning Special Projects Branch of the Office of the Provost Marshall General,” 16 December 1944, pp. 2-3.

¹⁴² Andersch A. My disappearance in Providence and Other Stories, trans. Ralph Manheim. – New York: Doubleday and Co., 1978. – 287 p.

¹⁴³ Davison P. Half Remembered: A Personal History. – New York: Harper and Row, 1973. – 236 p.

Останньою групою джерел, що репрезентують оцінки денацифікації в суспільстві є матеріали ЗМІ, куди можна віднести кілька підгруп. Перша з них, опубліковані результати соціологічних досліджень, здійснених науковими інституціями, американськими і німецькими органами статистики, дані яких відображали настрої суспільства в розрізі певних хронологічних відрізків. Ці дані, як і результати внутрішньоурядових опитувань і заповнення анкет Fragenbogen¹⁴⁴, здійснених під контролем Військової адміністрації репрезентують суспільну атмосферу перших повоєнних років. (Див. додатки №8-20). Крім того, вони почасти відповідають на проблему підйому ліворадикальних рухів в 1960-х роках, відомих як Фракція Червоної Армії. Що важливо, вони дозволяють простежити тенденції щодо зміни сприйняття минулої епохи в розрізі поколінь і ставлення німців не тільки до власного минулого, але і до війни, гонки озброєнь, реформ судової системи. Більше того, такі дослідження відображають ступінь чутливості населення до відчуття колективної провини та прийняття колективної відповідальності за злочини режиму.

До іншої підгрупи входить періодика: газети «Süddeutsche Zeitung»¹⁴⁵, «Frankfurter Rundschau»¹⁴⁶, журнали, оголошення, радіо- та телефіри, фільми¹⁴⁷. Роль останніх значно зросла на межі 1970-80-х років, коли на телебаченні з'явилися перші програми, що нагадували про події недавнього минулого або транслювали судові процеси на колишніми членами нацистської партії. Щодо друкованих ресурсів, то їх умовно можна поділити на такі, які були цензуровані органами влади або певним чином суспільною думкою, а також вільнодумні, як от невідконтрольна військовому командуванню газета «Der Ruf»¹⁴⁸. Важливо, що саме ЗМІ взяли на себе роль рупора і голосу німецького суспільства, коли нова

¹⁴⁴ Fragenbogen (12-Seitiger A4 Fragebogen der "Military Government of Germany)/ <https://www.geschichtsdokumente.de/fragebogen-military-government-of-germany-1946-48/>

¹⁴⁵ Süddeutsche Zeitung. <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/searchresults?isThumbnailFiltered=true&query=Süddeutsche%2BZeitung%2B1949&viewType=list>

¹⁴⁶ Frankfurter Rundschau / (1946), Sonderausgabe. <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/item/DOYCBCEHKMYXGAM36ZVJQZPWSA3QIV4Y?isThumbnailFiltered=true&query=frankfurter+rundschau&rows=20&offset=0&viewType=list&hitNumber=2>

¹⁴⁷ Holocaust. 1979. <https://www.nytimes.com/1978/04/16/archives/tv-view-trivializing-the-holocaust-semifact-and-semifiction-tv-view.html>

¹⁴⁸ Kulturpolitische Zeitung "Der Ruf". <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/searchresults?isThumbnailFiltered=true&query=Zeitung%2B%22Der%2BRuf%22%2B&viewType=list>

політична еліта ще не була достатньо сильною, щоб виразити свої оцінки денацифікації в публічному просторі. ЗМІ, як і представники неакадемічних кіл перебували у фарватері процесу формування діалогу щодо денацифікації і винесення його в публічний простір.

Джерельна база яка допомагає краще вивчити проблему денацифікації є достатньо різноманітною, зважаючи на те, що цей процес проводився вперше в історії людства і залишався унікальним у своїй природі. Таким чином, це прямо впливає на класифікацію і категоризацію джерел, яку запропонував автор. Денацифікація стосувалася як цілого суспільства, так і окремого індивіда і її відголоси можна віднайти в будь-якій сфері діяльності німців упродовж останніх 80 років. Це, зокрема, і пояснює різноманітність напрямів наукових досліджень, якими можна займатись упродовж останніх років, піддавати критиці або аналізувати під іншим кутом зору. Доступність до джерельної бази ще не означає, що відповідні акценти в історії будуть остаточно розставлені. Для цього дослідники опираються на систему підходів, методів і принципів, щоб зрозуміти проблему з перспективи цілісного історичного пізнання.

1.3. Методологія дослідження

В основі дисертаційного дослідження лежать як загальнонаукові, так і спеціально-історичні методи, спрямовані на всеохоплююче, цілісне, системне і детальне вивчення проблеми денацифікації шляхом аналізу історичної епохи: подій, персоналій, явищ і фактів.

У якості основного метода дослідження використано принцип історизму, який дозволив розглянути предмет дослідження в динаміці його розвитку, з урахуванням численних факторів, які вплинули на його еволюцію. В комплексі з використанням інших методів це дозволяє зрозуміти процес денацифікації під різними кутами зору: політичним (позиція США і згодом ФРН), економічним (ідеологія vs повоєнне відновлення), соціальним (суспільний осуд і табу на обговорення минулого), демографічним (зміна поколінь і настроїв населення), ретроспективним (розвиток політичних ідей у ФРН після «години нуль»). Крім того, метод історизму дозволяє не тільки аналізувати загальну політичну і суспільну атмосферу сприйняття процесу і досвіду денацифікації, але й простежити динаміку як формування, так і змін тенденцій у її вивченні представниками американської і німецької наукових спільнот під впливом внутрішньополітичних обставин і геополітичних факторів.

Дотримання принципів наукової неупередженості та достовірності забезпечується тим, що результати дослідження ґрунтуються тільки на фактах, отриманих в процесі критичного аналізу історичних джерел. Такий підхід дає змогу формувати незаангажовану оцінку попередньої епохи, базуючись на достовірних фактах. Разом з тим, для формування комплексних висновків дослідження використовуються попередні наукові дослідження з метою досягнення максимально можливої цілісності вивчення проблеми. Попередні напрацювання науковців у своїй більшості є вузькоспеціалізованими історичними працями, інша частина таких публікацій – роботи міждисциплінарного характеру різного спрямування: з філософії, юриспруденції, психології, військової тематики. Наслідком такого поєднання

різних наукових підходів стало розуміння мотивів і причин, характеру і логіки, еволюції і досвіду політики денацифікації.

Дослідження денацифікації опиралося на використання хронологічного методу, що дав можливість встановити періодизацію етапів зацікавлення, аналізу і вивчення дослідниками програми переорієнтації німецького суспільства, не кажучи вже про окреслення проблемно-хронологічних меж дослідження. Крім того, цей метод широко застосовувався для оцінки і порівняння порядку денного в політичному середовищі та науковому колі щодо. Денацифікація, як і будь-яка інша ідейно-політична програма, мала злети і падіння, переваги і недоліки, які вдалося простежити, а також виокремити головні особливості механіки цього процесу на зрізі різних історичних періодів.

Вивчення такого суспільного явища як денацифікація не могло бути повноцінним без застосування джерелознавчих методів: евристичного і критичного. Дійсно, інтерпретація всього спектру доступних джерел вимагає від дослідника бути максимально неупередженим у власних оцінках і судженнях при аналізі настільки чутливої теми для німецького суспільства. Більше того, джерельна база потребувала відповідної класифікації і типологізації для розуміння ступеня репрезентативності використаних матеріалів в рамках аналізу денацифікації. Аналогічний підхід використовувався і для періодизації хвиль наукового і публічного інтересу до денацифікації, що дозволило сформулювати концептуальні підходи та визначити основні дослідницькі парадигми оцінки програми переорієнтації. Як наслідок, поєднання цих методів надало можливість комплексно підійти до розуміння і історичної реконструкції денацифікації.

Крім того, в рамках аналізу як джерельної так і історіографічної бази, використано метод бібліографічного пошуку.

Системний підхід дозволив проаналізувати американську політику демократизації і денацифікації як комплекс заходів військової адміністрації з урахуванням конкретних історичних умов другої половини 1940-х років, яка після створення ФРН була свідомо делегована США новій німецькій державі. Крім того, такий підхід дає можливість вивчати денацифікацію з огляду на роль

різноманітних політичних гравців, що варіюються за місцем і впливом у повоєнній Німеччині (влада і суспільство), також в рамках різноманітних суспільних сфер, зокрема, державної ідеології, а також в комплексі з апробацією німецького досвіду опрацювання власного минулого серед інших країн, у яких відбувається аналогічний перехід з тоталітарного на демократичний лад.

Одним із основних методів вивчення денацифікації став також структурний аналіз. Він передбачає розгляд об'єкта (в даному випадку – запит на переорієнтацію суспільства на демократичні засади) як системи, виявлення її елементів (суспільства і держави, злочинців і жертв), зав'язків між ними (характер участі і ступінь причетності до злочинів) і базових ознак (загальної суспільної атмосфери в розрізі останніх 70 років), перш за все структури денацифікації. У зв'язку з цим в ході дослідження були ідентифіковані найважливіші елементи політики переорієнтації (стейкхолдери процесу), найбільш значущі і системо утворюючі (структурні) проблеми цього процесу (чи видався процес денацифікації успішним досвідом демократизації німців), виявлено їх основні закономірності в перехідний (окупаційний) і незалежний період німецької історії.

Серед застосованих загальних і спеціальних методів слід виокремити порівняльно-історичний або компаративний метод, що дозволив виявити загальні та специфічні риси предмету дослідження. Він разом із методом порівняльного аналізу використовується для вивчення першого досвіду денацифікації інтернованих німецьких військовополонених на території США і апробації цих результатів безпосередньо на території окупованої Німеччини. В рамках цього контексту, важливим було також простежити еволюцію органів державної влади у ФРН і суспільний резонанс, що викликали судові процеси над злочинцями нацистського режиму як в перші повоєнні роки, так і пізніше. Хвиля суспільного неприйняття, розголосу і засудження відображала природню еволюцію населення: змогти прийняти, не залишити на сторінках історії, перманентно актуалізувати в громадській свідомості.

Історико-генетичний метод допоміг простежити розвиток американської політики щодо демократизації Німеччини. Слід зазначити, що вона мала у своєму розвитку кілька етапів, основний вплив на яку здійснювала геополітичні виклики в рамках окупації Німеччини країнами-союзницями, протистояння НАТО з СРСР, подальшого розпаду соціалістичного блоку і об'єднання ФРН. Крім того, історико-генетичний метод важливий з огляду трансформації німецьких державних інституцій шляхом їхнього реформування на демократичний лад: органи безпеки і оборони, політичної влади, соціального захисту, освіти і науки.

В дослідженні використано також ретроспективний метод, роль якого є незамінною для аналізу основних періодів історичного розвитку Німеччини, поштовхом до яких і головною рушійною силою виступили зміна поколінь і геополітичні зміни на карті Європи. Денацифікація поступово відходила на задній план у зв'язку зі зміщення політичного фокусу на економічне відновлення Німеччини, через певний час набувала розголосу внаслідок політичних скандалів (очільниками уряду ставали колишні нацистські партійні функціонери, як-от Курт-Георг Кізінгер), входження Східної Німеччини до складу ФРН (повторна трансформація влади на демократичний лад), зростання і активізація ультраправих рухів і партій (Фракція Червоної Армії, Пегіда, Альтернатива для Німеччини), люстрація влади в країнах колишнього соціалістичного блоку і СРСР (декомунізація в Україні). Очевидно, що досвід Західної Німеччини щодо формування молодого демократії не було отримано безпомилково, тим не менше кращі (некомпліментарні) практики мали місце бути застосованими в інших державах.

В рамках опрацювання широкого масиву даних було також застосовано методи статистичного аналізу, зокрема як щодо матеріалів ЗМІ, так і для аналізу результатів соціологічних досліджень. Матеріали соціологічних опитувань німців, інтерв'ювання різних вікових та професійних груп населення, вивчення популярності телевізійних програм і циклів передач, що стосувалися історії нацизму і подолання минулого дозволили сформувати більш системну і повну

оцінку здійсненої денацифікації. Крім того, статичний аналіз дозволяє дослідити денацифікацію на мікрорівні в межах окремих спільнот (соціальних груп, військових, політичної еліти) і на макрорівні, а саме для оцінки загальної суспільної атмосфери (зростання або занепаду ультраправих рухів, розвитку німецької традиції місцевого самоврядування і контролю за органами публічної влади).

Денацифікація – політична програма, що перебувала на перехресті безлічі сфер німецького життя, тому застосування соціально-психологічного міждисциплінарного методу є критично важливим під час вивчення суспільних настроїв, моделей поведінки, громадської думки німецької спільноти. Історія комунікації індивіда і держави, інтерес до історичної пам'яті, усвідомлення непересічних сторінок власної історії – все це чинило значний ментальний тиск на німецьке населення, яке спершу шляхом замовчування, а далі поступового звернення до минулого, намагалося забезпечити собі достойне місце серед європейських держав.

Методологія дослідження також включає в себе застосування якісних і кількісних методів, використовуваних при аналізі проблем політики денацифікації. Зокрема, мова про контент-аналіз відкритих інформаційних, наукових і політичних джерел в США і на території Німеччини. Застосування в роботі методів аналізу і синтезу, індукції і дедукції дало можливість сконцентрувати увагу на найбільш важливих аспектах предмету вивчення, виявити значення різних факторів, які впливали на діяльність окупаційної влади і визначали майбутнє німецької демократії.

Методологічні засади визначають підходи дослідника до аналізу проблеми, розуміння її суті, формулювання власних оцінок. Дослідження денацифікації базується на використанні різних методів, що є ключовим для відстеження еволюції політики США і побудові концепції політичної трансформації Німеччини. Тільки така практика дає можливість пізнати увесь процес першого і єдиного процесу політичної переорієнтації усього німецького суспільства з тоталітарного на демократичний устрій, відслідкувати динаміку

зміни підходів до денацифікації зі сторони різноманітних військових і політичних структур США, з'ясувати основні наслідки і рефлексії суспільства не тільки в перші повоєнні роки, але й диференціювати сприйняття цього процесу між поколіннями, що було дуже відмінним, зважаючи на турбулентність останніх 80-ти років. Денацифікація не залишається осторонь наукового інтересу, оскільки ця тема пульсує все активніше в колі професійних дослідників. Сучасні геополітичні виклики зумовлюють пошук правильних підходів до аналогічних процесів, можливість збагнути які забезпечується коректним використанням відповідних історично-пізнавальних методів.

РОЗДІЛ 2. Формування американської стратегії перемоги над Німеччиною та викорінення в ній нацизму (1943-1945 рр.)

2.1. Генеза ідеї та кристалізація політики денацифікації переможеної Німеччини

Ряд подій Другої світової війни, які мали місце як у Європі, так і на інших театрах військових дій протягом 1943 року та ознаменували початок корінного перелому у ході війни, зокрема поразка німецьких військ в Північній Африці та подальше інтернування німецьких військовополонених на території США¹⁴⁹, поставили перед американським керівництвом питання про визначення своєї стратегії у веденні війни проти Німеччини та її повоєнної долі. Перші сигнали про наміри США взяти активну участь у досягненні повного воєнного розгрому Німеччини й тимчасового обмеження німецького суверенітету упродовж перших повоєнних років прозвучали вже 24 січня 1943 року у зверненні президента Франкліна Рузвельта до учасників конференції у Касабланці¹⁵⁰. Вимагаючи від німців, італійців і японців відмови від продовження бойових дій, президент США вжив термін «безумовна капітуляція», запозичивши його в іншого американського лідера – президента Улісса Гранта¹⁵¹. На початок 1943 року у США ще не було сформованого бачення повоєнної Німеччини, однак уже в березні того року Військовий департамент погоджує створення окремої структури, відомої як G-5¹⁵² (англ.: General-5) або Відділ цивільних справ тактичного підрозділу (ВЦСТП) у складі Сьомої армії США, яка у майбутньому окупує Німеччину.¹⁵³ Ця армійська структура за погодження Генерала Дуайта Ейзенхауера відповідала в тому числі і за підготовку до реалізації Сицилійської

¹⁴⁹ Klausch, H. P. (1990). *Die 999er: Von der Brigade „Z“ zur Afrika-Division 999. Die Bewährungsbataillone und ihr Anteil am antifaschistischen Widerstand*. Köln: Röderberg Verlag.

¹⁵⁰ Miller, J. (1949). The Casablanca Conference and Pacific Strategy. *Military Affairs*, 13(4), 209–215. <https://doi.org/10.2307/1982738>

¹⁵¹ Hankey, M. The Right Hon. Lord. (1950). *Politics, Trials and Errors*. Chicago: Henry Regnery Company. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.101664/page/n45/mode/2up>. P. 28-30.

¹⁵² Coles, H. L. & Weinberg, A. K. (1964). *Civil affairs: soldiers become governors*. Office of the Chief of Military History Dept. of the Army. P. 66.

¹⁵³ Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany*. New York: The MacMillan Company. P. 20.

кампанії в липні-серпні 1943 року. Основна ціль, яка ставилася перед Військовим департаментом, полягала у розгромі німців на полі бою. Це, в свою чергу, пояснювалося тим, що Друга світова війна мало чим відрізнялася від попередніх воєн і головна мета бачилася союзниками насамперед у військовому розгромі армії противника.

Після підписання Італією перемир'я у Кассіблі 3 вересня 1943 року¹⁵⁴, коли стало ясно, що поразка двох держав Осі – Німеччини та Японії – буде лише питанням часу, США вже однозначно прийняли для себе рішення про необхідність окупації Німеччини. Ідея безумовної капітуляції Німеччини широко обговорювалася в Білому домі й проходила своє політичне оформлення. Однак навіть цього було замало і США це розуміли. Саме тому вже на Московській конференції міністрів закордонних справ Великої Британії, СРСР та США, що відбулася в жовтні 1943 року, з метою координації політики союзників було схвалено створення Європейської консультативної ради – ЄКР (англ.: European Advisory Council – ЕАС). Результатом її роботи став план тристороннього контролю над Німеччиною, ухвалений США, Великою Британією та СРСР наприкінці 1944 р. – початку 1945 р.¹⁵⁵ Домовленості передбачали наступне: 1) три військові головнокомандуючі матимуть верховну владу у відповідних зонах окупації, діючи за вказівками своїх урядів; 2) кожен головнокомандувач діятиме виключно у своїй зоні окупації.¹⁵⁶ Більше того, головнокомандувачі зможуть діяти спільно як члени вищого органу контролю у справах, що стосуватимуться Німеччини в цілому. Фактично це і стало основою подальшого секторального поділу Німеччини на зони окупації країнами-переможницями та контролю з боку союзників. Московська конференція показала, як еволюціонувала ідея перемоги над Німеччиною з позиції США.

¹⁵⁴ Smyth, H. M. (1948). The Armistice of Cassibile. *Military Affairs*, 12(1), P. 12–35. <https://doi.org/10.2307/1982522>

¹⁵⁵ Kuklick, B. (1969). The Genesis of the European Advisory Commission. *Journal of Contemporary History*, 4(4). <http://www.jstor.org/stable/259844>. P. 189–201.

¹⁵⁶ U.S. Department Of State & Bevens, C. I. (1776) *Treaties and Other International Agreements of the United States of America: Volume 8 Bilateral treaties, -1949: Germany-Iran*. United States, - 1949. [Pdf] Retrieved from the Library of Congress, <https://www.loc.gov/item/lltreaties-ustbv008/>. P. 1227-1233.

Всього-на-всього за 9 місяців в ході тривалих перемовин і аналізу попереднього досвіду Білий дім вирішив не зупинятися виключно на ідеї військового розгрому. Цим Друга світова війна не мала завершуватися. Стратегічна мета полягала не тільки у військовому розгромі супротивника, але й у здійсненні окупації німецьких територій з метою глибокого і повного викорінення проявів нацизму в усіх сферах життя.

Планування повоєнного майбутнього Німеччини базувалося на двох основних підходах: геополітичному (за прямої та можливої кооперації з союзниками) і національному (при співпраці з німецьким населенням в американській окупаційній зоні). Предметом дослідження цього підрозділу якраз є історія виникнення та оформлення ідеї докорінного ідейно-політичного перевиховання німців та політична підготовка до майбутнього процесу денацифікації, що з'явилася на порядку денному ще в 1943 році. Уже в цей час США почали тестувати різні проекти, що робити з численними німецькими військовополоненими на американській території, як якісно і швидко змінити у німецьких військових парадигму сприйняття світу, в який спосіб масштабувати такий досвід в межах цілої держави після перемоги союзників, а також скористатись цим людським ресурсом під час майбутньої окупації Німеччини.¹⁵⁷ Питань було безліч, однак жодної однозначної відповіді на 1943 рік ще не було знайдено.

Слід зазначити, що на оперативному рівні США більш тісно взаємодіяли з Великою Британією, зважаючи на велику історичну тяглість стосунків, аніж з СРСР. Не пройшло й кількох місяців від створення ЄКР, як коаліція США і Великої Британії в грудні 1943 року створили новий двосторонній орган – Верховне командування Союзних експедиційних сил – ВКСЕС (англ.: Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force – SHAEF)¹⁵⁸. Цей орган набув

¹⁵⁷ McCracken, G. C. (1953). *The Prisoners of War Re-education Program in the Years 1943-1946*. Washington, D.C.: Dept. of Army, Office of the Chief of Military History. P. 195.

¹⁵⁸ History of Allied Force Headquarters - Part Three: December 1943 – July 1944. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA637710.pdf>. P. 951

повноважень та почав свою діяльність у січні 1944 році на американській базі «Табір Гріффіс» в Буш парку (Теддінгтон) поблизу Лондона й безпосередньо зайнявся плануванням потенційної окупації Німеччини¹⁵⁹. Тут, в надрах військових структур зароджуються перші ідеї щодо того, якою буде Німеччина не лише під час, але й після війни. Результатом цієї діяльності стало створення оперативного плану «RANKIN» у трьох його послідовних версіях, остання з яких остаточно була погоджена на початку 1944 року.¹⁶⁰ В цей час за ініціативи ВКСЕС в січні 1944 року створюється спеціальний орган – Відділ планування повоєнних операцій – ВППО (англ.: Post Hostilities Planning Subsection – PPS)¹⁶¹, який зосередився на операціях, які мали відбутися за словами британського генерала Фредеріка Е. Моргана «протягом інтервалу, що пройде між закінченням військових дій і створенням союзниками військово-цивільних адміністрацій для управління окупованими територіями».¹⁶² До початку 1945 року ВППО зосереджувався лише на цивільних справах і військових урядових операціях, оскільки вони стосувалися підтримки бойових операцій, а не роботи з цивільним населенням.¹⁶³ Власне, це свідчило про ще один тактичний хід США в кооперації з Великою Британією щодо німецької проблеми. Відділ слугував елементом зв'язку з іншими агенціями повоєнного планування, продовжуючи роботу, розпочату за планом «RANKIN». Робота відділу в плані підготовки військових операцій і планів завершилась саме після виходу плану «ECLIPSE».

Паралельно з ВКСЕС у березні 1944 року було погоджено створення іншого підрозділу з цивільних справ, який займався підготовкою планів окупації чи звільнення від нацистського режиму, який отримав назву Німецький національний підрозділ – ННП (англ.: German Country Unit – GCU) і виступив

¹⁵⁹The National WWII Museum. *D-DAY: JUNE 6, 1944: SHAEF: Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*. Retrieved from <http://enroll.nationalww2museum.org/learn/education/for-students/ww2-history/d-day-june-6-1944.html>.

¹⁶⁰ Merriam, R. (2012) *History of COSSAC: (Chief of Staff to Supreme Allied Commander) 1943-44*. Merriam Press Military Monograph. Fourth Edition. P. 51-63.

¹⁶¹ Aplan, S. P. (2002). *The Joint Campaign Glass Ceiling: Successfully Breaking the Transition Phase Barrier*. U.S. Army War College. P. 3.

¹⁶² Frederiksen, O. J. (1953). *The American Military Occupation of Germany. 1945-1953*. Headquarters. United States Army, Europe: Historical Division.

¹⁶³ McCreedy, K. O. (2001). Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany. *The Journal of Military History*, 65(3), 713–739. <https://doi.org/10.2307/2677532>

однією з головних організацій для післявоєнного планування, оцінки ситуації на німецькій території і висунення пропозицій стосовно подальшого переформатування державного устрою Німеччини. Важливо підкреслити, що серед ста п'ятдесяти офіцерів, які працювали над розробленням планів повоєнного управління Німеччиною на національному, регіональному та місцевому рівнях, усі без винятку були британцями або американцями, без участі німецької опозиції або тих німців, які виступали проти режиму Гітлера, зокрема закордоном. На думку військового керівництва США, саме такий підхід слугував механізмом належної підготовки персоналу до конкретних завдань, які вони мали виконувати після закінчення бойових дій.¹⁶⁴

За словами Гарольда Цінка, офіційного історика Верховного комісара США у Німеччині, ННП «фактично вдалося розробити серію планів, які мали значний вплив на фактичну окупацію Німеччини»¹⁶⁵. Фахівці цього підрозділу доклали значних зусиль для написання і публікації майбутнього «Довідника для військової адміністрації в Німеччині задля досягнення поразки або капітуляції» (англ.: *Handbook for Military Government in Germany prior to defeat or surrender*)¹⁶⁶ у грудні 1944 року і подальшого його розповсюдження серед офіцерів військової адміністрації.¹⁶⁷ До цього процесу були долучені офіцери, які входили до складу ВППО¹⁶⁸ і розглядали різні варіанти перехідного етапу німецької історії: від поразки нацистських військ до «жорсткого окупаційного контролю»¹⁶⁹, на якому наполягав генерал-майор армії США Джон Гілдрінг. Інструкції, викладені в посібнику, викликали бурю суперечок після передачі проекту представникам Білого дому у Вашингтоні. Зважаючи на відсутність ще офіційної політики

¹⁶⁴ Tent, J. F. (1982). Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945-1949. *History of Education Quarterly*, 22(3), 255–276. <https://doi.org/10.2307/367768>. P. 257-258.

¹⁶⁵ Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany*... P. 17-19.

¹⁶⁶ Allied Forces. Supreme Headquarters. (1945). *Office of the Chief of Staff. Handbook for Military Government in Germany Prior to Defeat Or Surrender: Incorporating Revision 1-20, Dec. 1944. Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force, Office of the Chief of Staff.* Office of the Chief of Staff. Retrieved from <https://digitalcollections.museumofflight.org/items/show/57903>.

¹⁶⁷ Bromage, A. W. (1947). [Review of *American Military Government in Germany*, by H. Zink]. *The American Political Science Review*, 41(5), 1001–1003. <https://doi.org/10.2307/1950206>

¹⁶⁸ Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany*... P. 20.

¹⁶⁹ Willard-Foster, M. (2009). Planning the Peace and Enforcing the Surrender: Deterrence in the Allied Occupations of Germany and Japan. *The Journal of Interdisciplinary History*, 40(1). <http://www.jstor.org/stable/40263598> P.40.

Білого дому, позиція ННП щодо майбутнього Німеччини визначала наступні завдання та дії: «окупаційний контроль покликаний ліквідувати військову промисловість, а також підняти німецьку економіку на рівень, необхідний для того, щоб прогнати та підтримати німецьке населення».¹⁷⁰ Це лягло в основу майбутньої програми «4Д» і стосувалося саме пункту деіндустріалізації Німеччини шляхом ліквідації її важкої промисловості, спрямованої на милітаризацію економіки.¹⁷¹ Пропозиції фахівців підрозділу виявилися відмінними від положень плану Моргентгау, що і вилилось у серію конфліктів для ВКСЕС. Через це командування було вимушене затримати публікацію посібника.¹⁷² Тим не менш, через відсутність будь-якої іншої інформації багато військових підрозділів, дислокованих у Німеччині, власноруч зробили копії чернеток цих інструкцій і розпочали користувались ними в щоденній роботі.¹⁷³ Американський політолог Джон Фішел, аналізуючи підходи США у своїй праці «Звільнення. Окупація і порятунок: припинення війни і буря в пустелі», вказує на те, що для США все ж таки не були до кінця зрозумілі цілі окупації, які потрібно досягнути в найближчому майбутньому, а план Моргентгау вважався неможливою ідеєю.¹⁷⁴

Перша версія плану «RANKIN A» передбачала лише інтервенцію англо-американських збройних сил на європейський континент за умов такого суттєвого ослаблення і занепаду морального духу німецьких військ, що дозволило б союзникам успішно атакувати наявні позиції Вермахту ще до початку призначеної дати операції «OVERLORD».¹⁷⁵ Натомість друга версія «RANKIN B» уже містила набагато важливіше положення про інтервенцію сил

¹⁷⁰ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*. Washington, D.C.: Center of Military History, U.S. Army. Retrieved from https://history.army.mil/html/books/030/30-6/cmhPub_30-6.pdf. P. 85.

¹⁷¹ Goldberg, S. A., & Trauschweizer, I. (2017). *From disarmament to rearmament: The reversal of US policy toward West Germany, 1946-1955*. Athens: Ohio University Press.

¹⁷² Tent, J. F. (1982). Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945-1949... P. 228-229.

¹⁷³ Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany...* P. 22-23.

¹⁷⁴ Fishel, J. T. (1992). *Liberation, Occupation, and Rescue: War Termination and Desert Storm*. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. P.3

¹⁷⁵ McCreedy, K. O. (2004). Waging Peace: Eclipse in Postwar Germany and Iraq. In W. Murray (Ed.), *A Nation At War In Era Of Strategic Change* (pp. 125–172). Strategic Studies Institute, US Army War College. <http://www.jstor.org/stable/resrep11923.9>

союзників за умови, що німці повністю або частково вийдуть з окупованих країн¹⁷⁶. Таким чином, можна дійти висновку, що позиції США і Великої Британії еволюціонували і тепер союзники ставили за мету унеможливити кровопролиття і зменшити масштаб бойових дій. Ідея вторгнення в Європу була замінена на ідею витіснення німецьких сил із займаних ними позицій і відхід до Німеччини в пункти постійної дислокації.

Остаточна третя версія плану під назвою «RANKIN C» кардинально і суттєво відрізнялася за характером і комплексом передбачуваних заходів від перших двох. Вона передбачала порядок дій, які необхідно буде вжити у випадку безумовної капітуляції Німеччини та припинення будь-якого організованого опору в Північно-Західній Європі. Справа в тому, що у випадках перших двох версій плану його основною метою було лише здійснення інтервенції англо-американських сил на європейському континенті, щоб привести Німеччину до поступової поразки, але дорожня карта подальших дій не була розписана чи деталізована взагалі. І тільки останній з трьох варіантів цього плану – «RANKIN C» – передбачав передусім блискавично швидко окупацію районів Німеччини, придатних для виконання умов беззастережної капітуляції, встановлених союзними урядами.

Метою плану «RANKIN C» була не тільки швидка капітуляція Німеччини, але й принаймні припинення організованого німецького опору. Реалізація положень цього плану виходила з необхідності виконання наступних умов: 1) висадки і оточення німецьких сил на Ютландському півострові; 2) взяття під союзний контроль портів Бремена, Гамбурга і Кіля; 3) окупацію великих міст в долинах Руру та Рейну. Стратегічно це мало дозволити створити континентальні бази і забезпечити подальше просування вздовж усієї долини р. Рейн та Руру, а також пришвидшити вихід на північ – до Данії, Шлезвігу та Гольштейну. І останнє, але не менш важливе: за підтримки союзницької авіації, яка ставала

¹⁷⁶ Hart, S. A. (2001). The Forgotten Liberator: The 1939-1945 Military Career of General Sir Andrew Thorne. *Journal of the Society for Army Historical Research*, 79(319). <http://www.jstor.org/stable/44232609>. P. 246.

домінантною у повітрі, цих сил і засобів було більше, ніж достатньо для встановлення панування в повітрі і подальшого роззброєння Німеччини.¹⁷⁷

Дійсно, існувала ймовірність того, що Німеччина зазнає краху після початкового успіху операції вторгнення «OVERLORD» в червні-серпні 1944 року. Йшлося про висадку союзників на північно-західному узбережжі Франції з метою відкриття ще одного фронту у Європі. Таким чином будуть створені кращі умови для реалізації плану «RANKIN C». Більше того, усі версії оперативного плану «RANKIN» були по суті тимчасовими за своєю природою, оскільки до того часу, коли операцію «OVERLORD» буде погоджено, підготовлено та реалізовано, союзники будуть у змозі диктувати німцям час і місце їхнього відходу з окупованих територій. До цих подій «RANKIN» мав бути еластичним планом, розробленим так, щоб скористатися ним при будь-якому погіршенні ситуації противника. Таким чином, плани «RANKIN» стали дочірніми планами операції «OVERLORD». Їхні функції полягали в тому, щоб пропонувати і диктувати кроки, яких необхідно вжити після ослаблення, відступу або краху ворога в результаті масового вторгнення союзників на континент у 1944 р. та подальшим просуванням по території Німеччини.

Активізація союзників на європейському театрі військових дій не опиралася виключно на плани, розроблені ВКСЕС. На початку 1944 р. з'явилися стратегічні окупаційні інструкції, які уточнювали формат майбутньої взаємодії союзників з німецьким населенням.¹⁷⁸ Першою з них стала «Директива для військового управління в Німеччині до поразки або капітуляції» (CCS 551), складена у 29 квітня 1944 р. Верховним командувачем спільного англо-американського комітету начальників штабів (англ.: Chief Of Staff To Supreme Allied Commander – COSSAC).¹⁷⁹ Вона є важливою в рамках проведення глибокої трансформації суспільства, ключовими пунктами якої було усунення

¹⁷⁷ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*...P. 28.

¹⁷⁸ Cassidy, D. (1994) Controlling German Science, I: U.S. and Allied Forces in Germany, 1945-1947. *Historical Studies in the Physical and Biological Sciences* 24(2), 197–235. <https://doi.org/10.2307/27757723>.

¹⁷⁹ Directive for Military Government in Germany Prior to Defeat or Surrender (April 28, 1944). In R. Perkins, E. Gleason (Eds.), *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers*. (pp. 217-222). Washington, D. C. U.S. Govt. Printing Office, 1966. Retrieved from https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v01/pg_217.

нацистів з посад, скасування нацистських законів, арешт та притягнення до відповідальності військових злочинців, а також контроль над економікою Німеччини.¹⁸⁰ Але у цій директиві ідея денацифікація ще не була програмно оформлена, проте окремі положення, що набудуть значення в майбутньому, дійсно були присутні. США все ще не мали виробленого термінологічного апарату і повоєнне бачення майбутнього Німеччини носило характер швидше окупаційного контролю для протидії можливому реваншу нацистських сил.

Союзне командування не зуміло реалізувати план «RANKIN», оскільки занадто високо були підняті ставки, як і не було бажання у США ризикувати життям надто великої кількості американських солдат у ході висадки десанту в Ютландії. Більше того, зважаючи на постійні зміни на військовому театрі дій, весною 1944 року було вирішено розробити інший план, який отримав кодову назву «TALISMAN», презентований командуванню в серпні того ж року.¹⁸¹ Його кінцевою метою після висадки союзників у Нормандії мала стати остаточна капітуляція німців і припинення будь-якого організованого опору. План передбачав також роззброєння німецьких військ на Західному фронті і окупацію стратегічних районів Німеччини, що означало наступне: 1) роззброєння армії; 2) утилізацію військового майна; 3) контроль над капітуляцією німецького військового персоналу; 4) догляд за німецькими військовополоненими; 5) забезпечення дотримання військових інструкцій; 6) денацифікацію шляхом проведення контррозвідальних операцій проти сподвижників нацизму.¹⁸² План «TALISMAN» на противагу плану «RANKIN» розширював спектр завдань, поставлених перед союзним командуванням. У рамках попереднього військова інтервенція передбачала тільки вступ на територію Німеччини, натомість у плані «TALISMAN» окупація союзниками означала створення необхідних умов для

¹⁸⁰ Directive for Military Government in Germany Prior to Defeat or Surrender (April 28, 1944)...P.219-222.

¹⁸¹ Stivers, W. & Carter, D. A. (2017). *The City Becomes a Symbol: The U.S. Army in the Occupation of Berlin, 1945-1949*. Center of Military History (U S Army): Government Printing Office. P. 17

¹⁸² Hudson, W. M. (2015). Planning and Implementing Military Government in Germany, 1943–1946. In *Army Diplomacy: American Military Occupation and Foreign Policy after World War II* (pp. 157–200). University Press of Kentucky. <https://doi.org/10.2307/j.ctt14jxwsz.9>.

переходу від військового до цивільного життя.¹⁸³ І вперше у цьому плані окремим пунктом було сформульоване завдання проведення процесу денацифікації носіїв і прихильників ідеології та режиму нацизму.¹⁸⁴ Ця суттєва зміна мала на меті продемонструвати, що США і Велика Британія не були зацікавлені в тривалому затягуванні війни й повоєнного колапсу, а шукали шляхів та методів якнайшвидшого трансформування Німеччини і її переходу до мирного життя. Це свідчило про бажання США не тільки окупувати німецькі території, але й справити вплив на суспільство, що стало ключовим елементом загальної ідеї розгрому нацизму на полі бою і вилучення прихильників нацистської ідеології з суспільного життя.

Верховне командування Союзних експедиційних сил (ВКСЕС) тестувало різні бачення та варіанти окупації Німеччини. Тому 10 листопада 1944 р. під грифом «секретно» було остаточно погоджено новий план під кодовою назвою «ECLIPSE»¹⁸⁵ на заміну плану «TALISMAN», який був відкинтий американським командуванням через ряд причин.¹⁸⁶ Основна причина, як видається, походила з того, що «TALISMAN» не відповідав вимогам часу. Висадка союзників 6 червня 1944 року в Нормандії продемонструвала, що питання повної окупації Німеччини – це лише питання часу, яке буде вирішене упродовж наступних місяців. Тому для ВКСЕС виникла нагальна потреба в розгалуженій і покроковій інструкції стосовно роботи з німецьким населенням. Як наслідок, план «ECLIPSE» вперше пропонує дві форми капітуляції Німеччини: 1-а передбачала підписання акту капітуляції з боку німецького верховного командування, 2-а – фактичну капітуляцію, здачу в полон на полі бою переважної більшості військ противника. Таким чином, наступником військової операції «OVERLORD» став перехідний план «ECLIPSE», основною

¹⁸³ Stivers, W. & Carter, D. A. (2017). *The City Becomes a Symbol: The U.S. Army in the Occupation of Berlin, 1945-1949...* P. 18

¹⁸⁴ Operation Talisman: Part I. *Record Group 331: Records of Allied Operational and Occupation Headquarters, World War II. Series: Messages, Reports, Directives, and Other Records Relating to the Plans and Operational Requirement of Allied Air Force Units.* NAID: 783229. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/783229>.

¹⁸⁵ Allied Forces Headquarters. (1945). *Supreme Headquarters Operation Eclipse Appreciation and Outline Plan.* (25 April, 1945). Allied Forces Headquarters. Retrieved from <https://www.ibiblio.org/hyperwar/ETO/Surrender/ECLIPSE/index.html>.

¹⁸⁶ McCreeedy, K. O. (2001). *Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany...*P.717.

метою якого мав бути остаточний перехід до цивільного життя при повному делегуванні контролю за Німеччиною самим німцям. План «ECLIPSE» знову ж таки мав бути реалізований у 2 фазах: 1) переміщення союзних сил у глиб німецької території з метою захисту важливих стратегічних районів, 2) друга – зміцнення позицій союзників на окупованих територіях.¹⁸⁷ Для цього критично важливим залишалося завдання роззброєння німецьких військ, але уже з дотриманням умов капітуляції, закону та правопорядку, а також поступовому перерозподілу сил союзників по окремих німецьких землях.

Найбільшим досягненням плану ECLIPSE безумовно була точність, з якою ситуація в Німеччині була передбачена. Деякі завдання стануть несподіванкою для підрозділів, які окупували Німеччину, хоча масштаби переміщення населення перевершили всі можливі оцінки. Тільки упродовж перших трьох місяців окупації Німеччини збройні сили союзників зробили значні зусилля для стабілізації ситуації в країні. Вони зуміли роззброїти та демобілізувати колись грізні німецькі збройні сили.¹⁸⁸

План «ECLIPSE» передбачив шляхи й методи розв'язання постконфліктних проблем та запровадив організаційні та процедурні механізми для вирішення основного завдання: досягнення миру і його утримання на окупованій території. Це повоєнне планування вимагало значної залученості кадрових ресурсів зі сторони армійських командирів, відволікаючи їх увагу та зусилля від більш нагальних потреб, що впливали з проведення військових операцій.

План дій і першочергових заходів, викладених як у «ECLIPSE», так і в попередніх документах, слугували й іншій важливій меті. План «ECLIPSE» ставив перед командирами питання про кінцевий стан справ у Німеччині, що вимагав періодичних вказівок та уточнень, які вони шукали та отримували від

¹⁸⁷ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946...* P. 163.

¹⁸⁸ Holborn, H. (1947). *American Military Government: Its Organization and Policies*. Washington: Infantry Journal Press. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.274814/page/n1/mode/2up>. P. 243.

політичного керівництва. Але саме бачення кінцевого стану піддавалося постійному перегляду й не було зрозуміло, а що ж дійсно є фактором остаточного успіху. План «ECLIPSE» вперше кинув виклик попередньому порядку денному щодо обізнаності з політичною ситуацією в Німеччині. Він показав, що для планування постконфліктних ситуацій не потрібно володіти чітко сформованою кінцевою метою щодо політичного устрою, натомість слід відштовхуватися від окремих, але взаємопов'язаних методів і процедур, ідей і принципів, які впливатимуть на населення в національному масштабі.¹⁸⁹

Досвід створення та втілення цього плану показав, як багато змінних чинників можуть виникнути в ході його підготовки та реалізації і наскільки суб'єктивно можуть його оцінювати численні політичні лідери. Зокрема, мова йде про пріоритетність досягнення військових цілей перед завданнями планування та вирішення повоєнних ситуацій. Іншим, не менш важливим чинником була умова збереження єдності коаліції за наявності реальних і суттєвих розбіжностей серед її членів. Залишаючись вірними принципам стратегічного мислення, бачення довгострокових перспектив розвитку і реальних горизонтів планування, США забезпечили таким чином можливість попереджати ймовірні ризики і за потреби згортати одні програми, замінюючи їх іншими в залежності від викликів часу. Варто додати, що передчасне інформування про бажаний успіх справи, як це мало місце наприкінці Першої світової війни у випадку з програмою 14 пунктів Вудро Вільсона, створило в подальшому для американської адміністрації величезні проблеми всередині альянсу під час повоєнних мирних переговорів.¹⁹⁰

Щодо самого плану «ECLIPSE», то це була перша американська програма дій в Європі, спрямована на забезпечення переходу від активних військових дій до мирної фази і до регламентації та контролю повоєнного життя в окупованій

¹⁸⁹ McCreedy, K. O. (2001). Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany...P.737-738.

¹⁹⁰ Throntveit, T. (2011). The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination. *Diplomatic History*, 35(3), 445–481. <http://www.jstor.org/stable/24916429>.

Німеччині. Слід зазначити, що план «ECLIPSE» був недостатньо добре синхронізований з операцією «OVERLORD», оскільки її остання фаза якраз і мала бути основною місією плану «ECLIPSE», але механізму, який би вирішував чи узгоджував ці розбіжності та дублювання процесів, не було. Саме тому ВКСЕС спершу спланувало, а потім виконало ці два плани не одночасно, а як послідовні процеси, цим самим застосувавши концепцію «умов ECLIPSE» до перехідної фази операцій.¹⁹¹ Певним чином, такий крок спрацював, однак це не давало відповіді на інше питання: коли і за яких умов цивільний адміністратор замінить воїна і які механізми цього переходу? Поєднавши цю проблему з постійною плутаниною в ланцюзі командування та необхідності створення функціонуючої місцевої адміністрації упродовж перших місяців окупації, для США залишалось вкрай важливим не сповільнювати темпи, однак відсутність правильної і чіткої координації різних структур і планів призвела до часткового інституційного хаосу як серед вищого командування, так і безпосередньо на місцях.¹⁹²

Білий дім постійно заохочував конкуренцію, що відбувалося не тільки економічно, але й політично. Зокрема, це стосувалося підходів, реакцій і практик політичної рефлексії на події, що мали місце в Європі, і насамперед в Німеччині. Паралельно із стратегічним позиціонуванням необхідності денацифікації, а далі її оперативним плануванням перед США постала проблема, а яким насправді чином локально працювати з німецьким населенням з метою подальшої протидії нацизму. Власне для цього американське планування здійснювалося на третьому – тактичному або локальному рівні – під егідою Військового міністерства та Державного департаменту США, які перебували в постійному конфлікті інтересів. З одного боку, це забезпечувало здорову конкуренцію, а з іншого створювало небезпечний прецедент, де обидва органи влади намагались здобути

¹⁹¹ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946...* P. 269.

¹⁹² Napoli, J. F. (1949). Denazification from an American's Viewpoint. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 264. <http://www.jstor.org/stable/1028095>. P. 118.

більше контролю і владних преференцій, визначаючи майбутній порядок денний в Німеччині.¹⁹³

Для забезпечення реалізації політики США на тактичному або локальному рівні паралельно з розробкою плану «RANKIN» Президент США Ф. Рузвельт підписав 1 вересня 1944 р. розпорядження про створення спеціального Комітету у справах Німеччини, в який входив Держсекретар, Військовий міністр та представники казначейства, щоб сформулювати післявоєнну політику на європейському континенті відносно Німеччини.¹⁹⁴ В рамках цієї групи точилися гострі суперечки: військовий міністр США Генрі Льюїс Стімсон дискутував з міністром фінансів Генрі Моргентау щодо його неоднозначного плану по перебудові нацистської Німеччини. Позиція останнього передбачала повну деіндустріалізацію економіки та перетворення Німеччини в архаїчну аграрну державу доби Середньовіччя.¹⁹⁵ Варто визнати, що Моргентау таки вдалося отримати офіційне визнання своїх поглядів на Другій Квебекській конференції 17 вересня 1944 року, але справа завершилася лише цим.¹⁹⁶ Унікальним у цьому аспекті було те, що майбутнє Німеччини уже не розглядалося зоною відповідальності виключно військових, а значно вийшло за традиційні межі, дозволяючи залучити до його розгляду та планування усю політичну еліту США.

Аналіз плану Генрі Моргентау, який восени 1944 року було презентовано у Білому домі, показав, що це детально розроблена доктрина, спрямована на очищення німецького суспільства від нацизму. Одним з основних інструментів для ліквідації нацизму передбачалося здійснення таких заходів в німецькій економіці, які могли відкинути економічний розвиток країни на багато століть назад, перетворивши її у сільськогосподарську деіндустріалізовану державу.

¹⁹³ Dorn, W. L. (1957). The Debate Over American Occupation Policy in Germany in 1944-1945. *Political Science Quarterly*, 72(4). <https://doi.org/10.2307/2146190>. P. 487.

¹⁹⁴ Suggested Recommendations on Treatment of Germany from the Cabinet Committee for the President (September 4, 1944). In D. Richardson, A. G. Kogan, R. S. Patterson, and I. L. Thomson (Eds.), *Foreign Relations of the United States, The Conference at Quebec, 1944*. Washington, D. C. U.S. Govt. Printing Office, 1972. Retrieved from <https://test.history.state.gov/historicaldocuments/frus1944Quebec/d81/>. P. 93-95.

¹⁹⁵ Morgenthau, H. (1945). *Germany Is Our Problem*. New York: Harper&Brothers.

¹⁹⁶ Chase, J. L. (1954). The Development of the Morgenthau Plan Through the Quebec Conference. *The Journal of Politics*, 16(2), 324–359. <https://doi.org/10.2307/2126031>.

Частково такий суб'єктивний підхід до Німеччини пояснювався і походженням Генрі Моргентау: він мав єврейське коріння. План передбачав, що Німеччина повинна бути поділена на дві окремі держави: північну і південну. Окрему зону під міжнародним контролем мала становити Рейнська область включно з узбережжям Північного моря.¹⁹⁷ Власне, категоричність позицій міністра і загалом непрактичність такого підходу Моргентау утримала та згодом її відштовхнула Рузвельта від остаточного погодження цього плану, хоча спочатку він був схвалений президентом. Крім того, Німеччина ставала залежною від американських і європейських інвестицій і капіталу, принаймні для підтримки хоча б якогось рівня життя цивільного населення. Пропозиції Моргентау щодо руйнування економічного потенціалу Німеччини також використовував Йозеф Геббельс у його нацистській пропаганді для посилення опору військ Вермахту союзникам наприкінці Другої світової війни.¹⁹⁸

Військовий департамент США уважно стежив за пропозиціями Генрі Моргентау. Разом з тим він розробив власні, більш прагматичні і менш суб'єктивні рекомендації щодо повоєнного планування на європейському театрі дій. До того ж Комітет у справах Німеччини при президентові США, покликаний допомогти Ф. Рузвельту визначитися з подальшою реалізацією денацифікації, перестав діяти менше, ніж за місяць – уже 24 вересня 1944 р., як тільки погодив рекомендації ВЦСТП щодо Німеччини. Ці пропозиції включали наступне: 1) розпуск нацистської партії, 2) демілітаризація Німеччини, 3) контроль над комунікаціями, пресою, пропагандою та освітою; 4) репарації, 5) децентралізація.¹⁹⁹ Власне, Військовий департамент США переконав Рузвельта делегувати розробку програми повоєнної трансформації Німеччини під їхню відповідальність, уникаючи залучення непрофільних міністрів, яким був Генрі Моргентау.

¹⁹⁷ Morgenthau H. *Germany Is Our Problem.* / H. Morgenthau. – New York: Harper&Brothers. – 1945. – 239 p.

¹⁹⁸ Beschloss, M. R. (2002), *The Conquerors: Roosevelt, Truman and the Destruction of Hitler's Germany, 1941–1945.* New York: Simon & Schuster. P. 144.

¹⁹⁹ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946...* P. 102-103.

Остаточний результат роботи Військового департаменту було викладено в директиві JCS 1067 (англ.: Joint Chiefs of Staff – JCS) для Об'єднаного комітету начальників штабів від 26 квітня 1945 р., яка мала повну назву «Директива Головнокомандувачу окупаційних сил США щодо військової поразки Німеччини в період, що настає відразу після припинення організованого опору (після поразки)».²⁰⁰ Вочевидь, Комітет при президентові США не надав необхідної підтримки у баченні майбутнього Німеччини і Ф. Рузвельт цілковито поклався на позицію Об'єднаного комітету начальників штабів. Директива JCS 1067 визначала основні риси американської окупаційної політики в післявоєнний період, що офіційно залишалися в силі до середини 1947 року. Ця директива остаточно фіксувала бачення США: від ідеї розгрому німців на полі бою на першому етапі, окупації Німеччини на другому, до системної роботи з німецьким населенням щодо подолання нацизму, ідеями якого було просякнуте усе німецьке суспільство. Загалом США знадобилося два роки, щоб сформувати підхід і бути готовими до його подальшої реалізації.

Згідно положень директиви Німеччина розглядалася як ворожа держава, в якій потрібно усіма способами унеможливити відродження нацизму в будь-яких його проявах та запобігти тому, щоб вона знову стала загрозою миру. По-друге, будь-яке панібратство між американськими окупаційними військами та німцями було заборонено.²⁰¹ Важливо, що денацифікація мала бути досягнута шляхом розпуску всіх нацистських організацій і усунення їхніх членів від громадського життя та вищих посад в економічному секторі. Політичне життя могло бути можливим тільки за згоди США, а відновлення навчального процесу в закладах освіти – виключно під суворим окупаційним контролем. Аналогічно й економічне відновлення могло відбуватися згідно директив американського

²⁰⁰ *Directive to Commander-in-Chief of United States Forces of Occupation Regarding the Military Government of Germany* (April 1945). Department of State: Foreign Relations of the United States, 1945, vol. 3, European Advisory Commission; Austria; Germany, p. 484. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d351>. P. 484.

²⁰¹ *Directive to Commander-in-Chief of United States Forces of Occupation Regarding the Military Government of Germany* (April 1945)... P. 484.

командування. Економіка мала бути децентралізована та передавалася під контроль спеціальних німецьких агентств, а обсяги виробництва ставали лімітовані: вироблятися повинно було лише стільки продукції, щоб забезпечити окупаційні війська та основні потреби для існування населення.²⁰²

Пункти директиви JCS 1067 певним чином перегукувалися з планом Моргентау, але були знову ж таки ближчими до реальності, ніж точка зору секретаря Міністерства фінансів. Загалом, директива вказувала на те, що більш стійке економічне відновлення було небажаним, а рівень життя в американській зоні не повинен був перевищувати рівень життя в сусідніх країнах Європи. Ідеологічний аспект директиви полягав у тому, що Німеччина буде спершу переможена як ворожа нація, а методи і характер окупації будуть погоджені постфактум.²⁰³ Тому американцям декларували наступне: реальною метою окупаційної політики буде не гноблення, а реалізація певних важливих цілей союзників, а якщо бути точним, то насамперед очищення політичної кон'юнктури Німеччини.

До погодження і публікації директиви JCS 1067 від 26 квітня 1945 р. також було трансформовано і Німецький національний підрозділ, оскільки союзники взяли на себе зобов'язання по створенню національних зон окупації, а не спільної окупації Німеччини. Він був замінений окремими британськими та американськими організаціями. Ще у серпні 1944 р. прийшло розпорядження від Об'єднаного комітету начальників штабів про створення окремої Американської Ради контролю Німеччини – АРКН (англ.: United States German Control Council – USGCC) на Європейському театрі дій армії США (англ.: European Theatre of United States Army – ETUSA) або ЄТДАС²⁰⁴ Вочевидь, саме так і відбувалася організаційна і структурна еволюція окремих спеціальних органів у складі Штабу американської армії. АРКН стала відповідальною за фактичне

²⁰² *Directive to Commander-in-Chief of United States Forces of Occupation Regarding the Military Government of Germany* (April 1945)... P. 484.

²⁰³ Dorn, W. L. (1957). *The Debate Over American Occupation Policy in Germany in 1944-1945*... P.489-490.

²⁰⁴ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*...P. 28.

адміністрування окупованої Німеччини: понад дві тисячі офіцерів і чотири тисячі солдатів були призначені до її складу. Спираючись на попередню роботу ННП, до лютого 1945 р. АРКН підготувала пропозицію для Білого дому взяти на себе контроль над німецькою адміністрацією, розпустити нацистську партію і керувати німецькою транспортною системою. А уже в квітні 1945 р. АРКН була зобов'язана відслідковувати реалізацію положень Директиви JCS 1067.²⁰⁵

Зусилля робочої групи АРКН щодо повоєнного планування в Німеччині не залежали від відповідної роботи Верховного командування Союзних експедиційних сил (ВКСЕС), а також пунктів плану «ECLIPSE». Фактично вона діяла сепаратно від дій союзного командування, пропонуючи свій унікальний підхід і бачення трансформації Німеччини. У березні 1945 року представники АРКН провели зустріч зі своїми колегами з ВКСЕС, щоб розібратися з дублюванням зусиль, а також усіма неточностями та перехресними зобов'язаннями.²⁰⁶ У результаті проведеної дискусії уже 29 квітня 1945 р., через 3 дні після оприлюднення Директиви JCS 1067, було видано вказівки, згідно яких «АРКН зобов'язується займатися виконанням, реалізацією і наглядом політики Контрольного органу США та союзників».²⁰⁷

Організаційна структура для планування миру була в цьому конкретному випадку дуже особливою саме на міждержавному рівні, базуючись на спільному плануванні військових і повоєнних операцій між Лондоном і Вашингтоном, розподіляючи відповідальність між численними агентствами у двох столицях. Наслідком цього стали переважно дублюючі зусилля та бюрократичні баталії, на які витрачався час і ресурси. Звісно, що такі конфлікти відображали і ширшу дискусію, що виникала між багатьма залученими підрозділами чи організаціями, які одночасно формували повоєнне планування та спільну політику союзників.

²⁰⁵ McCreedy, K. O. (2001). *Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany*...P. 36.

²⁰⁶ Office of the Chief Historian. (1947). *The First Year of the Occupation*. European Command. Occupation Forces in Europe Series, 1945-1946. Frankfurt, Germany. Retrieved from <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/3321>.

²⁰⁷ Zink, H. (1957). *The United States in Germany, 1944-1955*...P. 26-29.

Після підготовки планів «RANKIN» і «TALISMAN», їх було умовно розширено до плану «ECLIPSE», але принципи у своїй суті залишилися попередніми і не змінилися. Детальне планування дій військової адміністрації, виконане ННП та АРКН, стало основою для короткострокового планування «ECLIPSE» з метою окупації Німеччини.²⁰⁸ Що ще важливіше, оскільки Сполучені Штати взяли на себе окупаційні обов'язки та зіткнулися з необхідністю мати справу зі зруйнованою Німеччиною, все ж таки залученість кількох організацій забезпечила основу для довгострокової політики.

Недоліком американського підходу варто зазначити те, що у процесах військового планування стосовно німецького населення були відсутні невійськові установи, які б могли зменшити рівень тиску на цивільних. Це особливо помітно, оскільки планування та проведення повоєнної діяльності вимагає різноманітних точок зору та досвіду, а також співпраці та допомоги урядових установ, інших служб або органів влади. Формування плану «ECLIPSE» залишилося виключно справою військових, але зовсім не міжвідомчою діяльністю структур Білого дому. Можливо, це і стало причиною того, що впродовж кількох років не існувало практичної альтернативи військовій окупації.

Важливого уточнення та погодження спільної політики держав-союзниць вдалося досягти уже на Ялтинській конференції в лютому 1945 року. Розвиваючи ідеї Московської конференції і остаточно домовившись про створення трьох окупаційних зон, США, Велика Британія і СРСР взяли на себе зобов'язання проводити політику денацифікації, стягнення репарацій та контролю над німецькою промисловістю.²⁰⁹ Ялтинська конференція була поворотним моментом у визначенні спільного повоєнного бачення союзниками майбутнього Німеччини. Денацифікацію як одне із стратегічних завдань, планомірний процес

²⁰⁸ Frederiksen, O. J. (1953). *The American Military Occupation of Germany. 1945-1953*...P.5.

²⁰⁹ *Yalta Conference Agreement, Declaration of a Liberated Europe* (February 11, 1945). Wilson Center Digital Archive, National Archives. Retrieved from: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116176>.

і сукупність підходів та практик політичного управління, економічної діяльності та соціального контролю було погоджено і закріплено на міжнародному рівні.²¹⁰

На таких зустрічах в рамках міжнародних конференцій було відносно легко сформулювати цілі окупації, які німці не готові були прийняти. Німеччина мала бути денацифікована та демілітаризована, а її промисловість – декартелізована. Однак важче було досягти консенсусу щодо того, що робити з країною в позитивному плані, тобто, що мало стати точкою остаточного неповернення. Чи слід було розглядати Німеччину як економічне та політичне ціле чи її слід розбити на менші політичні утворення і унеможливити повернення до кола великих європейських держав? Чи варто назавжди змінити її кордони? Яку форму слід надати політичному та економічному устрою країни? І пов'язане з цим питання: як демократизація – четверте Д, разом із денацифікацією, демілітаризацією та декартелізацією може бути реалізована після остаточного розгрому нацистського режиму?

Зіткнувшись із цими викликами, велика трійка – США, Великобританія та Радянський Союз – домовилися лише про наступне: вони передбачили поділ країни на зони окупації, а всі питання щодо майбутнього внутрішнього та зовнішнього устрою Німеччини були відкладені на пізніший термін. Картина ще більше ускладнилася, коли союзники виділили регіон на південному заході Німеччини та оголосили його зоною окупації Франції, зробивши її частиною системи контролю чотирьох держав. Цей крок було остаточно затверджено на наступній, уже повоєнній, Потсдамській конференції в липні-серпні 1945 р.²¹¹ Берлін, розташований в центрі радянської зони, також був розділений на чотири

²¹⁰ Report of the Crimea (Yalta) Conference (February 4-11, 1945), Cmd. 6598; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., *Documents on Germany under Occupation, 1945-1954*. London and New York: Oxford University Press, 1955. Retrieved from https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Allied%20Policies%203_ENG.pdf. P. 1.

²¹¹ No. 405 Memorandum by the Delegation to the European Advisory Commission. *The Conference of Berlin (The Potsdam Conference)* (1945). Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d405>.

сектори та переданий під спільне управління союзників. Секторальний поділ Німеччини поглибився шляхом долучення Франції.

Там же в Потсдамі союзниками було остаточно сформовано загальні принципи повоєнного життя в Німеччині, зокрема щодо «денацифікації та демілітаризації Німеччини та її людей». Потсдам дав три чіткі сигнали німецькому населенню: 1) націонал-соціалістична партія і похідні від неї структури будуть ліквідовані; 2) військові злочинці підлягатимуть переслідуванню і будуть передані правосуддю; 3) буде усунуто усіх членів нацистської партії з державної служби.²¹² Більше того, наслідком Потсдамської зустрічі стало ще й те, що Німеччина тепер підпадатиме під контроль Союзної контрольної ради або СКР (англ.: Allied Control Council – ACC), яка координуватиме спільну окупаційну політику, а також під патронатом якої німців буде роззброєно і денацифіковано, а політична структура зазнає безповоротної децентралізації.²¹³

Таким чином, у результаті роботи чотирьох міжнародних конференцій США сформували стратегічне бачення повоєнного майбутнього Німеччини, одним із ключових елементів якого була визначена денацифікація. Еволюція американської позиції відбувалась не тільки шляхом погодження загальної канви повоєнної трансформації Німеччини з союзниками, але й спираючись на власні напрацювання, результати дискусій різних політичних і військових кіл, кулуарні домовленості в Білому домі, німецьку діаспору і вихідців з Європи тощо. Все це формувало внутрішню точку зору США на денацифікацію і знайшло своє відображення в підготовці, аналізі і погодженні ряду планів, які склали по своїй суті оперативний рівень підготовки до денацифікації. Право на розробку таких

²¹² No. 393 *Department of State Memorandum. Draft Agreement on Treatment of Germany in the Initial Control Period (The Potsdam Conference)* (1945). Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I. Retrieved from: https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/pg_574. P. 574-575.

²¹³ No. 181 *The Chairman of the President's War Relief Control Board (Davies) to the President* (July 3, 1945). Truman Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d181>. P. 211.

планів було закріплено ще на Московській конференції, але й незважаючи на це, мало негласну згоду Президента США Ф. Рузвельта.

Аналізуючи три рівні американського повоєнного планування – стратегічний, оперативний і тактичний – можна підсумувати наступне: США ретельно готувалися до майбутньої безпосередньої взаємодії з німецьким суспільством. Достатність часу та ресурсів забезпечили можливість правильного тлумачення денацифікації, однак швидкість бойових дій на фронті і зміна геополітичних амбіцій союзників, зокрема СРСР, становили постійну загрозу для США щодо вибору правильних підходів. Понад два роки інтенсивної теоретичної підготовки врешті-решт все більше наближали США до практичної апробації денацифікації після капітуляції Німеччини зусиллями Американської Військової адміністрації.

2.2. Перший досвід перевиховання німецьких військовополонених на території США

Безкомпромісність ідеї “покінчити раз і назавжди з нацизмом” США утверджували не тільки на міжнародному рівні, але й всередині американського суспільства. Спершу ця ідея була прийнята у зацікавлених лівих політичних колах: серед американських соціалістів²¹⁴ і комуністів²¹⁵, а згодом поступово поширювалась на широкі верстви місцевих виборців.

Причин, що спонукали Військовий департамент США поставитися з розумінням, увагою і прийняттям цієї ідеї, було декілька. По-перше, дуже чутливою і невирішеною для Великої Британії як союзниці США була проблема німецьких військовополонених. На її території не вистачало місць у в'язницях для розміщення німецьких солдатів, суспільна атмосфера після бомбардувань англійських міст посилювала неприязнь до чужих вояків, а утримання військовополонених залишалось досить затратним для британських фінансів.²¹⁶ По-друге, постійно зростала й кількість німецьких військовополонених, які здавалися безпосередньо армії США. Це стало особливо помітним після подій у Північній Африці в листопаді 1942 р., де американці вперше у широкому масштабі зіткнулися з німецькими та італійськими військами. Поразка німецьких військ під командуванням генерала Ервіна Роммеля у Північній Африці від союзників фактично ліквідувала один фронт у війні, що прискорило необхідність ухвали певних рішень Білого дому щодо військовополонених.

Наслідком цього стало поступове інтернування німецьких військовополонених по іншу сторону Атлантики. Результати військової поразки німців були приголомшливими: понад 371 000 німців зрештою опинилась у

²¹⁴ Ryan, J. G. (1977). The Making of a Native Marxist: The Early Career of Earl Browder. *The Review of Politics*, 39(3), 332–362. <http://www.jstor.org/stable/1405971>.

²¹⁵ O'Sullivan, J. (1982). Which Side Were You On? The American Communist Party During the Second World War by Maurice Isserman (Wesleyan University Press; 328 pp.; \$19.95). *Worldview*, 25(5). doi:10.1017/S0084255900044107. P. 27-28.

²¹⁶ Clarke, G. S. (2006). *German prisoners of war in Britain, 1940-1948: Policy and performance*. (thesis). Swansea University. Retrieved from <http://cronfa.swan.ac.uk/Record/cronfa42278>. P. 111-112.

полоні в США²¹⁷. Загалом до капітуляції Німеччини у травні 1945 року на території США не залишилося жодного штату, де не було б створено таборів для військовополонених. Причому дві третини всіх полонених інтернували на півдні, зважаючи на віддаленість від військово-промислового комплексу та бажання уникнути непередбаченої небезпеки внаслідок можливої атаки прибережної території. Сукупно Військовий департамент США видав розпорядження про відкриття 150 таборів²¹⁸ для військовополонених, останні з яких були репатрійовані назад до Німеччини тільки в червні-липні 1946 року.

При розміщенні та утриманні німецьких солдат і офіцерів на своїй території США керувалися положеннями Женевської конвенції 1929 року²¹⁹, пункти якої часто критикувала американська громадськість. Причина полягала в тому, що Женевська конвенція зобов'язувала США ставитися належним чином до військовополонених, не використовувати фізичну силу та не проводити ідеологічну роботу щодо військових. Американці не розділяли такого підходу, періодично отримуючи з фронту новини про звірства і нелюдське ставлення німецької армії у ході війни. Більше того, для багатьох американців німці були тими, хто розв'язав війну і через яких горе війни торкнулося багатьох, принісши війну в будинок пересічного громадянина²²⁰.

Однак за таким ставленням до німецьких військовополонених були приховані мотиви Військового департаменту, для яких життя американського солдата і офіцера залишалося найвищою цінністю. Військове командування США вірило, що дотримання норм, принципів і законів війни продемонструє німцям, що правила поведінки з військовополоненими, кодекс честі офіцера і військова етика відіграють для США дуже важливу роль²²¹. Таким чином, це в

²¹⁷ Sullivan, M. B. (1979). *Thresholds of Peace: Four Hundred Thousand German Prisoners and the People of Britain, 1944-1948*. London: H. Hamilton. P. 23.

²¹⁸ Reiss, M. (2007). Guests Behind the Barbed Wire: German POWs in America; A True Story of Hope and Friendship. *The Alabama Review*, 60(4), 286+. <https://link.gale.com/apps/doc/A206866495/AONE?u=anon~446cb3ff&sid=googleScholar&xid=a4ec0858>.

²¹⁹ *Convention Between the United States of America and Other Powers, Relating to Prisoners of War* (July 27, 1929). United States Statutes at Large 47 Stat. 2021. Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/geneva02.asp.

²²⁰ Moore, M. H. (2009). *Know your Enemy: The American Debate on Nazism, 1933-1945*. Cambridge University Press.

²²¹ Spidle, J. W. (1975). Axis Prisoners of War in the United States, 1942-1946: A Bibliographical Essay. *Military Affairs*, 39(2), 61-66. <https://doi.org/10.2307/1986928>.

свою чергу впливало й на характер ставлення військових Вермахту до полонених американців. Загалом, це дійсно давало свої переваги для тих військових США, хто був вимушений скласти зброю перед нацистами. Це мало великий, але не дуже публічний вплив на війну, оскільки поводження з німецькими полоненими в США і їх самопочуття відображалося на ставленні до американських військових, які перебували в полоні за кордоном²²².

Побут військовополонених значно відрізнявся від того, чого німці очікували, постійно порівнюючи з умовами життя у власній армії²²³. Усім було забезпечено право на житло, їжу, медичний догляд та одяг, що відповідав клімату, в якому їх утримували, а також окрему площу (індивідуальний простір, виділений під кожного солдата), тоді як офіцери користувалися більшими привілеями: їх розміщували в окремих квартирах, а німецьких генералів і адміралів (всього 43 інтернованих в США) розміщували в приватних бунгало, як це було в Кемп-Клінтоні, штат Міссісіпі²²⁴. Про якість медичних послуг дуже позитивно відгукувалися у своїх мемуарах не тільки німецькі військові, але це зазначали ще й американські солдати у листах та щоденниках²²⁵. Німецький офіцер Ганс Вакер зазначав, що лікування було чудовим, як і їжа, а одяг – відповідним до умов.²²⁶ Для військовополонених були доступні навіть такі розваги як спорт, театр, шахи та книги²²⁷, що загалом не вписувалося в парадигму сприйняття образу “ворога” американцями.

Розміщення в таборах передбачало також певні обов’язки, які німці повинні були виконувати. Хоча Женевська конвенція юридично закріплювала право на використання праці військовополонених для підприємств, лише невелика частина німецьких ув’язнених були «найняті армією США на

²²² Heisler, B. S. (2008). Returning to America: German Prisoners of War and the American Experience. *German Studies Review*, 31(3), 537–556. <http://www.jstor.org/stable/27668591>.

²²³ Kirkpatrick, K. (2018). *American Prisoner of War Camps in Idaho and Utah*. Arcadia Publishing: America Through Time.

²²⁴ Heisler, B. S. (2008). Returning to America: German Prisoners of War and the American Experience...

²²⁵ Welsch, D. J. (2017). Letters from the "Fritz Ritz": German POWs in America during World War II. Texas A&M University. Retrieved from <https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/164566/WELCH-DOCUMENT-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

²²⁶ Sutton, R. (2022) *Nazis on the Potomac*. Casemate.

²²⁷ Heisler, B. S. (2008). Returning to America: German Prisoners of War and the American Experience...

військових об'єктах». Натомість «значну кількість найняли цивільні роботодавці як робітників за контрактом»²²⁸. Американські фермери та бізнес використовували їхню працю²²⁹, а певна частина військовополонених охоче зверталася з проханням надати їм право на притулок у США після війни і навіть фрaternізувалася через одруження з американками. Хоча для багатьох робота була важкою, військовополонені отримували 80 центів за 1 день (мінімальна ставка в США)²³⁰. Це дало змогу багатьом повернутися до Німеччини зі значними накопиченнями в розмірі сотень доларів і як наслідок благополучно пройти найскладніший і непевний період німецької історії, так звану “годину нуль”. Складалося враження, що військовополонені інколи аж “надто віддано працювали на важких роботах, від чого їх часто відмовляли”²³¹.

В результаті це по суті доповнило основний пакет американської допомоги за планом Маршалла і стимулювало повоєнну економіку Німеччини, окуповану західними державами. Комфорт у місцях постійного розміщення і умовна фінансова свобода, яку забезпечували військовополонені своєю роботою, формували дуже позитивний імідж американців у середовищі німців. Фактично для багатьох німців американці продемонстрували інший світ цінностей і правил, демократії і західної цивілізації, що не вкладалося в парадигму людей, життя яких проходило під впливом нацистської пропаганди. В умовах тривалого за часом та відстанню перебування від дому це також сприяло формуванню довіри до США. Цей неспеціальний інструмент м'якої сили заохочував німців долучатися свідомо і не дуже до ініціатив американців, на що розраховували в тому числі і останні.

Урядову ініціативу щодо “перевиховання” німецьких військовополонених на демократичний лад запустив помічник військового міністра Джон

²²⁸ Heisler, B. S. (2007). The “Other Braceros”: Temporary Labor and German Prisoners of War in the United States, 1943-1946. *Social Science History*, 31(2), 239–271. <http://www.jstor.org/stable/40267939>.

²²⁹ Garcia, J. M. (2009). *German POWs on the American Homefront*. Retrieved from <https://www.smithsonianmag.com/history/german-pows-on-the-american-homefront-141009996/>.

²³⁰ Hahn, L. (2000). Germans in the Orchards: Post-World War II Letters from Ex-POW Agricultural Workers to a Midwestern Farmer. *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, 33/34, 170–178. <https://doi.org/10.2307/1315350>.

²³¹ May, L. A. (1995). *Camp Concordia: German POWs in the Midwest*. Manhattan, Kansas: Sunflower University Press.

МакКлой²³², який також входив в близьке оточення адміністрації Президента США Ф. Рузвельта. Уже в березні 1943 р. МакКлой запропонував створити ознайомчий просвітницький курс з елементами західного права, історії США, в якому демократія позиціонувалась визначальною умовою успішного існування країни²³³. Військовий департамент обережно поставився до такої ініціативи, зважаючи на всі потенційні ризики такого рішення: від необхідності залучити додаткові фінансові і людські ресурси до побоювань за долю американських солдатів, які могли б навпаки піддатися впливу нацизму. Крім того, прийнята США Женевська конвенція забороняла будь-які політичні експерименти над військовими²³⁴. Тому помічник військового міністра після серії не дуже вдалих спроб переконати керівництво поступово відмовився від своєї пропозиції. Однак його ідеї досить швидко поширилися між політичними і військовими елітами, серед лідерів громадської і суспільної думки.

Американське суспільство побоювалося, що зі зростанням кількості німецьких військовополонених, інтернованих на території США, зростатиме й потенційна загроза від тих, хто пропагував нацистські ідеї силою зброї. Однак цю позицію не поділяв Військовий департамент, який дистанціювався від прямих і точних відповідей. Такий байдужий підхід змушував американців звертатися до газет та журналів з пропозиціями невідкладного створення якої-небудь програми, щоб ідея демократії була усвідомлена, прийнята і підтримана німецькими військовими.²³⁵ Відсутність реакцій призвела до того, що про цю проблему писали Першій леді США Елеонорі Рузвельт²³⁶, яка пообіцяла порушити цю тему в урядових колах.

²³² Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.). *Американська історія та політика: науковий журнал*, 5. <http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.05.114-127>. С. 116.

²³³ Kaufman, Z. D. (2016). The United States Role in Transitional Justice for Germany', *United States Law and Policy on Transitional Justice: Principles, Politics, and Pragmatics*. New York: Oxford University Press. P. 65-92.

²³⁴ *Convention Between the United States of America and Other Powers, Relating to Prisoners of War* (July 27, 1929)...

²³⁵ Casey, S. (2005). The Campaign to Sell a Harsh Peace for Germany to the American Public, 1944–1948. *History*, 90(1 (297)), 62–92. <http://www.jstor.org/stable/24427180>.

²³⁶ Bailey, R. H. (2008). *The Secret and Controversial Attempt to Teach German POWs About Freedom*. Retrieved from <https://www.historynet.com/the-secret-and-controversial-attempt-to-teach-german-pows-about-freedom/>.

Схожі пропозиції щодо перевиховання військовополонених, інтернованих на території США, висловлював Едвард Девідсон²³⁷, керуючий Відділом моральної підготовки Військового департаменту США в 1943-1944 роках. До його обов'язків входила підготовка контрпропагандистських матеріалів, спрямованих на німецьких солдатів і офіцерів з вимогою здаватися в полон і переходити на сторону союзників. Особистий досвід і функціональні обов'язки переконали Девідсона в тому, що зменшення потенційних ризиків наступної війни можна досягнути шляхом трансформації і переорієнтації тих, хто уже взяв у руки зброю: не важливо самотійно чи вимушено. Таким чином, паралельно з МакКлоєм увага Девідсона була спрямована на тих, хто міг стати учасником такої програми або курсу.

Результат переговорів між Військовим департаментом і Е. Девідсоном вилилися в призначення²³⁸ останнього відповідальним за роботу спеціально створеного нового армійського органу – Відділу спеціального проекту²³⁹. Функціонування такої структури мало опиратися на висококваліфікований персонал, що стало першим складним викликом у воєнний час. Для пошуку відповідних кадрів Е. Девідсон використовував будь-які можливі способи, зважаючи на те, що німецькомовного персоналу було обмаль, не кажучи вже про те, чи вони мали відповідну військову, а також педагогічну підготовку для роботи в особливих умовах, що склалися. Мовні компетенції залишалися єдиним і визначальним аргументом для можливості працевлаштування у Відділі спеціального проекту, а кандидатів приймали лише у випадку письмової рекомендації тих, хто працював з ними раніше. Крім мовної підготовки майбутні викладачі, яких вважали також і “вихователями німецьких військовополонених”, мали відповідати чітким критеріям педагогічних принципів, щоб курс навчання проходив максимально якісно. Саме тому відібраних педагогів спершу

²³⁷ Senseney, J. E. Jr. (1985). *The influences of the Western Allies on German adult education: 1945-1953*. Texas Technical University.

²³⁸ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.117-118

²³⁹ Jeffries, J. W. (1996). [Review of *The Barbed-Wire College: Reeducating German POWs in the United States during World War II*, by R. Robin]. *Academe*, 82(3). <https://doi.org/10.2307/40251490/>. P. 75-77.

відправляли на посилений курс з історії, політології, права, літератури тощо. В результаті було сформовано команду з 26 викладачів, яким були присвоєні офіцерські звання для можливості працювати у Військовому департаменті США і далі відправлено до Нью-Йорка, де за ними слідкував особисто Е. Девідсон і оцінював їхні навички роботи у колективі. Проходження цього випробувального терміну означало остаточне “так” від Військового департаменту США для проведення першого політичного експерименту в масштабах тисяч піддослідних людей.

Серед обраних офіцерів, що підпорядковувалися Е. Девідсону, виділялася група професіоналів, що з пієтетом ставилася до свого нового становища і розуміла усі поставлені перед ними завданнями. Найбільш яскравою фігурою серед них був Говард Мамфорд Джонс, колишній декан Гарвардського університету, чий багатий досвід в освітній сфері так був потрібен Девідсону. З ним працювали також тріо Смітів: капітан-лейтенант Альфеус Сміт, професор англійської мови та ветеран Першої світової війни, капітан-лейтенант Томас В. Сміт, професор американської історії та майор Генрі Лі Сміт, мовний експерт.²⁴⁰

Більше того, склад команди Е. Девідсона не обмежувався тільки військовими, оскільки погляд цивільних на різні проблеми давав змогу більш об'єктивно оцінити можливий вплив програми переорієнтації на німецьких військовополонених. Серед них виділялося кілька особистостей, як-от доктор Вільям Молтон²⁴¹, який вже працював на тренувальних курсах для військових і викладав німецьку мову в Єльському університеті, а також доктор Генрі В. Ехрман, який народився у Німеччині і змушений був утікати від нацизму.

Практика показала, що викладачів, які володіють достатнім рівнем німецької мови, було замало, тому Е. Девідсон прийняв ризиковане рішення залучити у Спеціальний проект тих німців, які знали англійську. Тим самим це дозволили зробити наступне: зменшити навантаження на основний склад

²⁴⁰ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.119.

²⁴¹ Robin, R. (1995). *The Barbed-Wire College: Reeducating German POWs in the United States During World War II*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sb0f6>.

викладачів, а також інтегрувати військовополонених не тільки у процес отримання знань, але й навчання громадян своєї країни. Дійсно, за таких умов військові витрачали більше часу на вивчення мови, але це дозволило процесу вестернізації набрати нову швидкість і прискорити залучення багатьох німців. Це створювало чимало незручностей і стало каменем спотикання між викладачами курсу. ”Практика дозволяти майже сліпому вести за собою сліпих є болючою для сприйняття, – скаржився Молтон. – Тим паче, що це призведе до того, що і слухачі і викладачі трактуватимуть зміст по-різному”²⁴².

Програма переорієнтації військовополонених складалася переважно з ряду дисциплін гуманітарного блоку, де крім вивчення англійської мови, було зроблено акцент на історії США і переходу до більш конкретних спеціалізованих тем, як-от еволюція правової думки, демократії, історії Європи з акцентом на Німеччину (підготовлену американськими дослідниками) або історії політичних вчень²⁴³. Більше того, слухачам курсу демонстрували різні навчально-документальні фільми. Всього полоненим було показано 115 різних фільмів, які давали їм більше розуміння американського способу життя. Крім того, військовополоненим демонстрували кадри зі щойно звільнених концтаборів і «таборів смерті», щоб німці могли порівняти, наскільки різним є ставлення і ціна людського життя в умовах демократичного світу і тоталітарного режиму. Однак на багатьох німців це не справляло особливого впливу: вони просто закривали очі і вуха під час перегляду.²⁴⁴

Для Е. Девідсона можливість працювати з німецькими полоненими означала шанс змінити політичний устрій повоєнної німецької держави. У нього було сподівання, що слухачі курсу, вивчаючи різні дисципліни, стануть новою політичною елітою, місіонерами забутої демократії часів Веймарської республіки. Тим не менше, навіть такі ідеалістичні мотиви Е. Девідсона

²⁴² Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.119.

²⁴³ Krammer, A. P. (1976). *German Prisoners of War in the United States*...P.70-71.

²⁴⁴ Onion, R. (2013). *In This Photo, German Soldiers React to Footage of Concentration Camps*. Retrieved from <https://slate.com/human-interest/2013/06/german-soldiers-react-to-concentration-camp-footage-photo.html>

розбивалися вщент тоді, коли німці ставили питання щодо принципів американської демократії стосовно чорношкірої раси.²⁴⁵ Тут він був безсилим, не маючи змоги пояснити расову нерівність в демократичній державі, натомість переконуючи німців визнати нацизм деструктивною ідеологією і відмовитися від ідеї знищення євреїв, слов'ян чи створення єдиного уніфікованого суспільства на основі расової чистоти.

Проходження курсу переорієнтування на демократичний лад вимагало від Е. Девідсона і його команди правильної класифікації, відбору і ранжування всіх військовополонених. Це забезпечило Відділу спеціального проекту можливість правильно розставляти акценти і використовувати належну комунікацію з різними групами військових. Справа в тому, що не всі німці розділяли настільки активну залученість і бажання американців у спробі показати усі переваги демократії США і їхніх правових інституцій. Натомість, серед військових були помітні окремі групи, які дуже обережно і з острахом ставилися до будь-яких пропозицій, що не дивно, зважаючи на те, що вони були не тільки в полоні, але й на території чужої держави²⁴⁶. Тому команда Е. Девідсона зобов'язала кожного солдата заповнити спеціальну анкету, на основі якої було визначено, хто відносив себе до комуністів, військових кар'єристів, членів нацистської партії чи інших супровідних структур, осіб з ненімецьким громадянством. Основним принципом класифікації полонених було виявлення та відокремлення тих німців, які залишалися активними нацистами і мали сильні нацистські почуття, від полонених, які були більш інертними у своїх переконаннях. За її результатами було сформовано 3 групи слухачів курсу: першу групу ("чорні") складали невідповідні критеріям слухачі, яких вважали все ж таки лояльними до режиму Гітлера (15%), другу групу ("сірі") складали ті, хто все ще був під сумнівом

²⁴⁵ Reiss, M. (2013). Solidarity Among "Fellow Sufferers": African Americans and German Prisoners of War in The United States During World War II. *The Journal of African American History*, 98(4), 531–561. <https://doi.org/10.5323/jafriamerhist.98.4.0531>. P. 531-532.

²⁴⁶ Mahoney, R. B. (2004). *A World War II German POW Camp at Camp Bullis Military Reservation, Bexar County, Texas*. The University of Texas at San Antonio: Center for Archaeological Research. Retrieved from https://colfa.utsa.edu/_documents/car/asr-300/asr-348.pdf P.16-17, P. 23.

(70%), а третю (“білі”) – прийняті на навчання.²⁴⁷ І така скрупульозна градація дала свої результати. Е. Девідсон найбільше був гордий за 455 слухачів з Форту Джетта і 488 слухачів з Форту Везервілл, які пройшли розширену програму і були рекомендовані на різні адміністративні посади в Німеччину.²⁴⁸

Навчання військовополонених проходило дуже невимушено і відкрито. Викладачі заохочували самостійні й критичні погляди, ініціативу у вираженні думок, загалом не обмежували слухачів у тому, щоб вони ділилися точками зору, відмінними від тих, хто їх навчав. Це мало забезпечити атмосферу довіри і уникнення будь-якого тиску, який міг би завадити меті програми переорієнтації. Мета програми полягала в переконанні німців у тому, наскільки нацистська ідеологія була зловмисною та нереалістичною і в прагненні допомогти їм зрозуміти і визнати американські ідеали. Однак, це мало відбуватися дуже латентно, не відкрито, щоб викладачів курсу не звинуватили у політичних експериментах²⁴⁹. Німецькі солдати ділились у своїх спогадах, що американські викладачі не примушували їх відмовлятися від власних точок зору, загалом під час проходження курсу не відчувалося примусу до сприйняття тих чи інших позицій.²⁵⁰ На цьому полі довіри і комунікації Військовий департамент планував показати відмінність різних політичних режимів, демонструючи переваги тих держав, де існує свобода слова, віросповідання і можливості бути самим собою безвідносно до будь-яких інших умов.

Програма “перевиховання” проводилася спершу в таборі Ван Еттен, біля Ельміри, Нью-Йорк, починаючи з жовтня 1944 року.²⁵¹ Слухачів курсу не повідомляли про його мету, усі деталі тримали в таємниці з метою недопущення будь-яких звинувачень в бік Білого дому щодо проведення політичних експериментів. Слухачам пояснювали, що це ознайомчий курс, спрямований на

²⁴⁷ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.120.

²⁴⁸ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.120.

²⁴⁹ Krammer, A. P. (1976). German Prisoners of War in the United States...P.70.

²⁵⁰ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.121.

²⁵¹ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.121-122.

поглиблення знань з історії. Але насправді ідея полягала в тому, щоб поступово і системно змінити уявлення про цінності і свободу, політичні механізми і державний устрій, права і обов'язки громадян в умовах кризових ситуацій. І результати не змусили на себе довго чекати: з кожним днем все більше солдатів, а також офіцерів обговорювали ці теми, насолоджуючись атмосферою свободи, чого не було доступно в нацистській Німеччині. Наявність партійного квитка при цьому не означала цілковитого прийняття усіх постулатів нацизму, натомість це була можливість отримати і утримати власне робоче місце. Поступово такі діалоги сприяли тому, що в середовищі військовополонених таких свавільних думок ставало все більше.

Тому Е. Девідсон вирішив заснувати спеціальну газету, в якій військовополонені могли б опублікувати власні міркування на різні чутливі теми, що отримала назву “Der Ruf”²⁵² (нім.: крик, заклик, дзвінок). Вона мала таку назву, щоб дати солдатам надію, що вони повернуться назад додому в Німеччину, зруйновану війною, окуповану військами союзників, якщо з відповідальністю ставитимуться до всього, що їм пропонує американська сторона. Рекордного тиражу серед військовополонених газета досягла в березні 1945 р., коли показники накладу виростили з 11 до 75 тисяч. При цьому такий успіх пояснювався і її дешевизною для солдатів: всього-на-всього 5 центів, за які можна було отримати доступ до високоякісного інформаційного матеріалу, авторами якого були не тільки німці, але й американські викладачі, при цьому імена замовчували²⁵³. Уже після завершення війни німці прагнули продовжити видання цієї газети, але вже на своїй території, Тому вона пройшла умовний ребрендинг та стала доступною під новою назвою «Staats Herold Zeitung» (нім.: Урядовий кур'єр)²⁵⁴.

²⁵² Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 pp.)...С.122.

²⁵³ Steege, P. (2015). German POWs, Der Ruf, and the Genesis of Group 47: The Political Journey of Alfred Andersch and Hans Werner Richter. By Aaron D. Horton. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press, 2014. *Central European History*, 48(3). doi:10.1017/S0008938915000710. P. 442-444.

²⁵⁴ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 pp.)...С.122.

Всього програма переорієнтації на території США пройшла своє становлення та розвиток через 3 основні етапи: 1) фаза “навчання”, що тривала від жовтня 1944 р. до завершення війни, коли Е. Девідсон тестував підходи і практики переорієнтації німецьких військових на основі курсу лекцій з різних гуманітарних дисциплін; 2) фаза “службовців”, що ознаменувала відкриття нових таборів, зокрема таких як Форт Джетта, для перевиховання військових і перепідготовки колишніх солдатів і офіцерів; 3) “поліцейська” фаза, яка почалася після завершення війни з метою підготовки охоронців громадського порядку після відкриття форту Везервілл.²⁵⁵

Результати програми денацифікації під керівництвом Е. Девідсона були досить вражаючими: приблизно 39 тисяч полонених взяло участь в політичному експерименті, з яких близько 25 тисяч до моменту реалізації курсу з денацифікації на окупованій США території Німеччини. Опитування 22000 військовополонених показало, що 74% вийшли з позитивним ставленням до демократії та позитивними почуттями до своїх викладачів; 33% висловлювали антинацистські та демократичні погляди; 15% залишалися пасивними як до демократії, так і нацизму і лише 10% становили окрему групу відданих нацистів.²⁵⁶ Таких відданих нацистів намагалися відмежувати від загальної маси військовополонених з метою забезпечення якості програми. Для цього німецьких військових попереджали про планову зміну табору, не вдаючись особливо до подробиць, які стояли за цим²⁵⁷.

Амбіції і зусилля США щодо перевиховання частини німецького суспільства справді мали свій вплив на формування нової політичної еліти, яка розважливіше оцінювала політичні зміни в Німеччині. З цього також

²⁵⁵ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 pp.)...С.122.

²⁵⁶ Fahey, J. (1992). Reminiscence: John Fahey on “Reeducating” German Prisoners during World War II. *Oregon Historical Quarterly*, 93(4), 368–393. <http://www.jstor.org/stable/20614486>. P. 368.; Atkins, E. (2008). *The Prisoners Are Not Hard to Handle: Cultural Views of German Prisoners of War and Their Captors in Camp Sharpe, Gettysburg, Pennsylvania*. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. Retrieved from http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=bgsu1211135474.

²⁵⁷ Kirkpatrick, K. (2018). *POWs in the USA — 10 Surprising Facts About America’s WW2 Prisoner of War Camps*. Retrieved from <https://militaryhistorynow.com/2018/04/10/pows-in-the-usa-10-amazing-facts-about-americas-ww2-prisoner-of-war-camps/>.

скористались британські і американські військові, дислоковані у Європі. Військовий департамент США отримав запит щодо майже 7 тисяч осіб, потрібних для роботи в окупаційній адміністрації, які були противниками нацизму. Е. Девідсон задовольнив запит щодо такої кількості військових, яких міг порекомендувати, однак після прибуття на територію Німеччини для них не знайшлося робочого місця²⁵⁸. Фактично, Американська військова адміністрація не розділяла впевненості щодо якості і переконливості процесів, які проходили по іншу сторону Атлантики. Мета Е. Девідсона була цілком тривіальною: поряд з просвітницькими лекціями та семінарами з історії права і політичної думки навчити військовополонених передусім розмовної англійської, що дозволило б їм працювати в апараті окупаційної адміністрації.

Е. Девідсон розраховував, що його денацифікаційний курс ляже в основу нової зброї – ненасильницького впливу на політичну систему Німеччини. Ті, хто пройшов його, мали стати частиною Американської окупаційної адміністрації і аналогічно до своїх німецьких викладачів з кола військових, бути вчителями основ права, західних цінностей серед свого народу. Тим не менше, як показала практика, утопічні ідеї Е. Девідсона щодо залучення інтернованих на території США німецьких військових до адміністративного апарату повоєнної Німеччини залишилися виключно на папері, а Американська військова адміністрація відмовлявся ризикувати безпекою контрольованих федеральних земель шляхом делегації частини повноважень тим, з ким зовсім недавно США стояли по різні сторони фронту.

Здебільшого тих, хто завершив ці просвітницькі курси в Сполучених Штатах, ігнорували, оскільки Військова адміністрація не була повністю проінформована про цей секретний проект, а ті, хто прослухав курс переорієнтації, марно плекали надію на повернення до нормального життя і використання набутого в США досвіду, знань та навичок у повноцінну

²⁵⁸ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.124.

реорганізацію Німеччини²⁵⁹. Повоєнна бюрократія, організаційний хаос і нестабільність геополітичної ситуації звела нанівець цю ідею та інвестовані у програму “переорієнтації” ресурси Військового департаменту.

²⁵⁹ Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.)...С.125.

2.3. Зародження та організаційне становлення Американської військової адміністрації в Німеччині

Друга світова війна продовжувала тривати й після поразки та капітуляції Німеччини. Вхід військ союзників на територію переможеної держави і поділ її на окупаційні зони відповідальності ознаменував нову фазу політики США щодо Німеччини. Від цього моменту теоретична доктрина трансформації Німеччини отримала шанс бути втіленою у життя. Скептицизм, щоправда, висловлювала як політична еліта США в особі Президента Ф. Рузвельта, так і військова, зокрема, командувачі армій.²⁶⁰ Основний наратив полягав у тому, що армія непридатна для роботи зі створення та підтримки повоєнного цивільного правопорядку, а командування армії також не було готове координувати таку місію упродовж тривалого часу. Разом з тим командувачі армій холодно прийняли ідею окупації Німеччини, оскільки не володіли необхідними навичками, механізмами та інструментами для створення та підтримки повоєнного устрою переможеної держави. Зокрема, генерал Люсіус Клей був вкрай незадоволений перспективною займатися цивільними справами в Німеччині, будучи людиною військовою.²⁶¹

З початком окупації Німеччини, генерал Дуайт Ейзенхауер розмістив на її території понад 1,6 млн солдат і офіцерів із загальної кількості в 3 млн, дислокованих у Європі. Власне, від того моменту армія США стала окупаційною і відповідальною за підтримання закону та порядку у своїй зоні відповідальності. Очевидно, що на початку окупація була армійського типу, а її мета полягала в тому, щоб контролювати населення та придушувати будь-який опір шляхом розміщення військ у кожному закутку, місті, селі, землі. Армійські частини і підрозділи були розкидані по сільській місцевості, іноді на великих ділянках території. Батальйони розгорталися окремо, роту вважали ідеальною одиницею

²⁶⁰ Schlauch, W. (1970). American Policy towards Germany, 1945. *Journal of Contemporary History*, 5(4), 113–128. <http://www.jstor.org/stable/259868>.

²⁶¹ Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany*...P.6.

для самостійного розгортання, оскільки вона передусім відповідала за блокпости, транспортування провізії і зброї до сторожових постів. Часто поодинокі взводи та відділення розгорталися на значній відстані від штабу роти.

Військове командування обережно ставилося до довготривалого військового контролю країни, зруйнованої війною, населення якої страждало від голоду та холоду, що в сукупності факторів могло призвести до повторного протистояння, повстань чи локальних сутичок з окупаційними військами. Повна військова поразка, безумовна капітуляція, ганьба за розкриті нацистські злочини в концентраційних таборах, загострення протистояння США і СРСР, американські інвестиції у економічне відновлення, окупаційний режим – усе це було мало не вичерпним переліком основних проблем, які турбували також й німецьке населення зі свого боку. Але німці були змушені прийняти нові правила гри, продиктовані американцями, які ще не зовсім були забуті з часів Веймарської республіки. Американська армія залишалася єдиною структурою, в розпорядженні якої знаходилися логістичні й адміністративні ресурси, щоб взяти на себе роль військового уряду на окупованій території. І це насправді чи не ключовий аргумент, чому відповідальність за денацифікацію була делегована найбільшій за всіма ресурсами структурі США на кінець Другої світової війни, а саме армії.

Упродовж весни-літа 1945 р. Третя армія США остаточно закріпилася у німецькій Баварії, звідки США розпочали реалізацію програми глибоких змін всього життя німецького суспільства на підконтрольній частині країни. Більше того, саме ця німецька земля завжди славилася своєю культурною самобутністю, економічною відокремленістю і політичною автономією.²⁶² Під американську окупацію потрапили наступні німецькі території: крім згаданої Баварії, ще землі Гессена і північна частини Баден-Вюртемберга (в період 1945-1948 рр. існувала

²⁶² Josef C. K. (2008). Bavaria Is Germany, Isn't It? The Case of the German Land Bavaria: A Historical and Political Approach. *Revista internacional de los estudios vascos*, 3, 119-141. Retrived from <http://www.euskokaskuntza.eus/PDFAnlt/rievcuadernos/03/03119141.pdf>

як дві окремі землі Баден і Вюртемберг), південно-західні райони Берліну (Целендорф, Штеглиц, Шьонеберг, Крейцберг, Темпельгоф), річкові порти Бремена і морський порт Бремерхафен включно з районами Везермюнде, Остергольц, Везермарш, які дозволяли швидко річками і морем комунікувати з США (див. додаток №1).

Уже 1 січня 1947 року в підпорядкування США входять території британської зони (Шлезвіг-Гольштейн, Нижня Саксонія – об'єднання колишніх земель Брунсвіка, Ольденбурга, Шаумбург-Ліппе, Ганновера), Північний Рейн-Вестфалія (об'єднання колишніх земель Ліппе, північної частини Рейнланду і Вестфалії), Вільне та Ганзейське місто Гамбург разом та частина Берліна (Тіргартен, Шарлоттенбург, Вільмерсдорф, Шпандау). Це утворення відоме ще як Бізонія (див. додаток №2). А вже за півтора року з 20 червня 1948 р. до Бізонії ввійшли території, контрольовані Францією (Саар, Рейнланд-Пфальц і території на лівому березі р. Рейн (м. Трір, м. Кобленц, м. Монтабаур) до м. Ремаген, чотири райони землі Гессе на правому березі р. Рейн, землі на південь від м. Баден-Баден, південна частина сучасної федеральної землі Баден-Вюртемберг, о. Ліндау з Боденським озером), що сформувало Тризонію. (Див. додаток №3) Площа американської окупаційної зони становила 110 075 км², де проживало понад 16 млн німців. Після об'єднання в Тризонію площа збільшилася до 248 577 км² з населенням в майже 40 млн осіб.

Цілком органічно, що американський вплив виходив з Мюнхена, столиці і ключового міста Баварії та поширювався по всій підконтрольній території, що запускала поступовий механізм децентралізації влади.²⁶³ Це в свою чергу дуже вдало і в потрібний час накладалося на цілі США в Німеччині щодо політичних реформ і зокрема децентралізації. Фактично між американцями і німцями, що стане зрозумілим уже через пару років, на середину 1945 р., зароджувалася мовчазна кооперація щодо демократичних реформ. В результаті такої співпраці

²⁶³ Clay, L. D. (1950). *Germany and the Fight for Freedom...* P. 53.

відбулося подальше прискорення частини окупаційних заходів і формування американської довіри до німецького суспільства. Генерал армії США Люсіус Клей публічно заявляв, що денацифікація – передумова для відновлення і реабілітації Німеччини, а без неї і мови бути не може про становлення здорової німецької демократії.²⁶⁴ Хоча, як показали подальші події, це радше звучало політичним гаслом для внутрішньої публіки США або формою заспокоєння на майбутнє.²⁶⁵

Армійська окупація була всеосяжною і показала німцям, що вони зазнали поразки, а їхня країна окупована. Однак, хоч це і дозволило придушити потенційний німецький опір або партизанські нацистські рухи, все ж таки кількість військ США у Німеччині залишалася надзвичайно великою, навіть більшою, ніж потрібно для забезпечення контролю.²⁶⁶ Однією з причин такого рішення було те, що дисципліна у військах поступово слабшала, зважаючи на перемогу союзників у Другій світовій війні, а багато частин уже не демонстрували попередньої злагожденості. Не дивно, що сучасники вказували на те, що поліцейські структури стали б набагато ефективніші як в якості окупаційних підрозділів, так і в рамках фінансових витрат на адміністративний апарат. На це вказував зокрема Начальник воєнної поліції Армії США генерал Аллен Ваянт Галіон.²⁶⁷ Він залишався критично налаштованим до ідеї контролю армійськими військами Німеччини аж до своєї смерті в 1946 році.

1945 рік залишив неоднозначне враження щодо армійської окупації: непостійність персоналу на місцях, постійна передислокація військ, хаос у процесах і відповідальності змушував шукати інші варіанти виходу із достатньо критичної ситуації. Власне, уже 14 липня 1945 р. Верховне командування Союзних експедиційних сил (ВКСЕС) було розпущене. За пару тижнів до цього,

²⁶⁴ Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany*...P.70.

²⁶⁵ Bolten, S. R. (1950). Military Government and the German Political Parties. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 55–67. <http://www.jstor.org/stable/1026727>.

²⁶⁶ Rauer, M. A. (1998). Order out of Chaos The United States Constabulary in Postwar Germany. *Army History*, 45, 22–35. <http://www.jstor.org/stable/26304800>.

²⁶⁷ Vagts, A. (1944). Military Command and Military Government, *Political Science Quarterly*, 59(2), 248–263, <https://doi.org/10.2307/2144573>.

а саме 1 липня 1945 р., всі американські військові сили в Європі були підпорядковані новій структурі, а саме Силам Сполучених Штатів на Європейському театрі або ССШЕТ (англ.: United States Forces European Theater – USFET).²⁶⁸ Військова адміністрація в Німеччині діяла під керівництвом ССШЕТ протягом усієї окупації. Генерал Д. Ейзенхауер поєднував дві позиції: Верховного головнокомандувача ССШЕТ, а також військового губернатора зі штаб-квартирою у Франкфурті на Майні. Його заступником, а фактично головним адміністратором американської окупації було призначено генерал-лейтенанта Люсіуса Клея. Хоч Командувач ССШЕТ мав вищу законодавчу, виконавчу та судову владу на окупованих територіях, ці повноваження реально були делеговані Люсіусу Клею як головному відповідальному за окупаційну політику, що принесло йому неофіційний титул американського «проконсула» окупованої американськими військами Німеччини.²⁶⁹

Американська окупація Німеччини формально пройшла два етапи своєї історії: перший тривав від травня 1945 року до середини 1947 року і характеризувався повним контролем Американської окупаційної адміністрації. Натомість наступний етап від середини 1947 року аж до створення ФРН відбувався за повноцінного долучення до керівництва уже німецької сторони.²⁷⁰ Фактично армії США знадобилося трохи більше двох років для тестування і часткової реалізації нових демократичних принципів організації суспільного життя в Німеччині.²⁷¹ Далі справа була за німцями, зважаючи на загострення протистояння з СРСР у Холодній війні.

З приходом до керівництва Люсіуса Клея відбулися чіткі організаційні зміни, спрямовані на формування досить ефективної окупаційної структури. З

²⁶⁸ Headquarters and Headquarters Battalion United States Army Europe. *Lineage and Honors Information*. U.S. Army Center of Military History. 2012 Retrieved from: <https://history.army.mil/html/forcestruc/lineages/branches/army/usaeurope.htm>

²⁶⁹ Grose, P. (1998). The Boss of Occupied Germany: General Lucius D. Clay. *Foreign Affairs*, 77(4), 179–185. <https://doi.org/10.2307/20049040>.

²⁷⁰ Бойко, М. (2021). Денацифікація Німеччини в німецькому історіографічному та суспільному дискурсі (1945–2021 рр.)... С. 19.

²⁷¹ Neumann, F. L. (1948). Military Government and the Revival of Democracy in Germany. *Columbia Journal of International Affairs*, 2(1), 3–20. <http://www.jstor.org/stable/24354448>. P.18-20.

жовтня 1945 р. американський окупаційний контроль опирався на 4 основні органи влади: 1) Військовий губернатор Американської окупаційної зони; 2) Союзна Контрольна Рада, куди входили Військові губернатори кожної з окупаційних зон Німеччини; 3) Заступники Військового губернатора Американської окупаційної зони; 4) Координаційний комітет, що складався із заступників Військових губернаторів усіх окупаційних зон.²⁷² Останні два органи влади формували Штаб управління Німеччиною.

Уже 1 жовтня 1945 р. Американську Раду контролю Німеччини – АРКН (англ.: United States German Control Council – USGCC) було реорганізовано в Офіс Військової адміністрації Сполучених Штатів або ОВАСШ (англ.: Office of Military Government, United States – OMGUS). Цей виконавчий орган служив операційним штабом для американського військового губернатора, збільшивши свою чисельність до кількох тисяч осіб під патронатом Військового губернатора Американської окупаційної зони Люсіуса Клея²⁷³. Лише тоді організаційна суперечка про те, хто контролюватиме зі сторони США окупацію Німеччини, була врешті-решт вирішена. Як показали наступні опитування ОВАСШ, для 58% німців²⁷⁴ не було різниці, який формат окупаційного контролю буде встановлено, оскільки більшість очікувала перших реальних кроків зі сторони США.

Основу ОВАСШ складали 75 офіцерів та рядових по роботі із цивільними справами з Відділу цивільних справ тактичного підрозділу, які були поділені на такі структурні підрозділи: управління особовим складом, планування операцій, розвідки, військового постачання, взаємодії з урядовими структурами. Зі змінами подій на фронті Відділ цивільних справ було перенесено у штаб Третьої армії США, яка врешті-решт окупувала Баварію в 1945 році. Ці окремі підрозділи

²⁷² Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946...* P. 29-30.

²⁷³ Benz, W. (1979). Das Omgus Project. *German Studies Review*, 2(1), 88–94. <https://doi.org/10.2307/1428707>.

²⁷⁴ Report №143 (14 October 1948). Government or administration for Western Germany? Sample: 1,500 people in the American Zone, 250 in West Berlin, and 162 in Bremen. Interviewing dates: August 1948. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 262-263.

G-5 пізніше були покладені в основу розбудови організаційної структури американської окупаційної адміністрації.²⁷⁵

Сам ОВАСШ був поділений на секції, яким було доручено керувати різними німецькими землями під контролем США. Органи місцевого самоврядування існували під егідою Координаційного офісу регіональної влади та Земельна Ради у складі ОВАСШ. Перебуваючи під контролем ОВАСШ, його берлінський відділ підпорядковувався Берлінській комендатурі, яка була чотиристоронньою організацією, відповідальною за управління чотирма секторами Берліна.

Варто зауважити, що ОВАСШ мав штаб-квартиру у Берліні, однак поділяв частину функцій зі Штабом Армії, що все ще знаходився у Франкфурті. Навіть Д. Ейхенхауер наполягав на тому, що будь-який контроль у Німеччині армія повинна передати військово-цивільній адміністрації впродовж 24 годин, а американські солдати повинні надавати підтримку керівництву ОВАСШ для забезпечення суспільного порядку. Таким чином, це і пояснювало підхід Ейзенхауера до відмови від контролю за окупацією і денацифікацією в майбутньому.²⁷⁶

Аналіз документів ОВАСШ, більшість яких знаходиться у бібліотеці Гаррі Трумена в м. Індепенденс (штат Міссурі, США), показав, що існує мало матеріалів, які напряму визначають офіційні основні лінії американської політики щодо Німеччини²⁷⁷, оскільки ОВАСШ було створено насамперед як орган для проведення як політики Управління контролю союзників, так і Головнокомандувача американськими збройними силами. Однак фонди містять

²⁷⁵ McCreedy, K. O. (2001). *Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany...*P. 37.

²⁷⁶ ^C276 Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany...*P.55-56.

²⁷⁷ Records of the War Department General and Special Staffs [WDGS/WDSS]. Record Group 165. 1860-1952 (bulk 1888-1948). Retrieved from <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/165.html>.; Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II (RG 260). Retrieved from <https://catalog.archives.gov/search?typeOfMaterials=Textual%20Records&availableOnline=true&recordGroupNumber=260>.; Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II. (Record Group 260) 1923-72 (bulk 1945-72). Retrieved from <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/260.html>.; Office of Military Government. *Germany (Territory under Allied occupation, 1945-1955: U.S. Zone) Office of Military Government miscellaneous records*. Retrieved from <https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt0g5030jq/dsc/>.

політичні директиви, роз'яснення та тлумачення, а також докази впровадження інструкцій, отриманих в окремих офісах і департаментах, у практичну політику, яка відповідала ситуації, з якою ОВАСШ зіткнувся в Німеччині.²⁷⁸

Коли 1 жовтня 1945 р. ОВАСШ перебрав на себе функції військового управління від Ради контролю США над Німеччиною, його завдання були сформульовані нечітко і неоднозначно. Кінцеві цілі американської окупаційної політики залишалися суперечливими, однак основний фокус було спрямовано на виконання програми «4д»: денацифікація, демілітаризація, децентралізація та демократизація²⁷⁹. Щоб справлятися з цими різноманітними завданнями, а також забезпечити умови для існування німецького населення, Білий дім за участі Військового та Державного департаментів сформував свою військову адміністрацію в Німеччині у формі чотирискладової організаційної структури, описаної вище. Головнокомандувач ніс кінцеву відповідальність за дії військової адміністрації, але відповідальність за поточне керівництво повсякденними адміністративними справами лежала на особі другого рівня, а саме на заступнику військового губернатора. Це в свою чергу формувало горизонтальний підхід управління окупованою територією і було дуже схожим до політичних практик Німеччини: політичної автономії німецьких земель під егідою імператора. Формування окупаційної адміністрації відбувалося паралельно з демонтажем військово-польових відділів Армії США, що було завершено менш ніж за два місяці²⁸⁰ (див. додаток №21).

У спробі створити нову Німеччину, яка відповідала б американським уявленням про демократію, заступник військового губернатора та генерал-командувач Л. Клей використовував земельні представництва ОВАСШ для посилення свого впливу на окупованій території, а також отримання інформації зсередини про поточні політичні трансформації і німецьке ставлення до них,

²⁷⁸ Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II. (Record Group 260) 1923-72 (bulk 1945-72). Retrieved from <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/260.html>.

²⁷⁹ Report of the Crimea (Yalta) Conference (February 4-11, 1945)...P.2.

²⁸⁰ Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*...P. 403-404.

зокрема, щодо оцінок і суджень пересічних німців до Нюрнберзького процесу над головними злочинцями. Результати опитувань ОВАСШ дозволяли оцінити рівень сприйняття німцями окупаційної влади і визначати градус соціальної напруги. У випадку з Нюрнберзьким процесом 80% опитаних по всій підконтрольній ОВАСШ зоні вважали суд справедливим²⁸¹.

Порядок денний для Армії США виглядав наступним чином: окупаційні війська укомплектовували пункти прикордонного контролю, утримували контрольно-пропускні пункти на розв'язках доріг і мостах, надсилали спеціальні патрулі для затримання порушників комендантської години та руху, а також тримали стаціонарну охорону залізничних мостів, військових об'єктів, таборів для переміщених осіб, в'язниць, телефонних станцій, фабрик і банків. Власне, у перші місяці після капітуляції Німеччини охоронялося абсолютно все з метою придушити будь-який натяк на реставрацію нацистського режиму. По суті армійські сили перетворилися на внутрішні війська безпеки з поліцейськими функціями.

Згодом уже в період 1946-1949 рр. вони також опікувалися та репатріювали понад чотири мільйони переміщених осіб і військовополонених на батьківщину.²⁸² Співробітники контррозвідки союзників і ОВАСШ також придушили слабку спробу німців чинити опір. Окупаційні сили надали життєво важливу допомогу для відновлення базових послуг у багатьох містах. Службовці ОВАСШ, посилені бойовими частинами, створювали тимчасові діючі органи місцевого самоврядування та поліцію, а також керували військовими судами.²⁸³ Поступово справи налагоджувались і зрештою сотні тисяч американських військ

²⁸¹ German attitudes towards the Nuremberg Trials. Sample: summary of eight surveys, with sample sizes ranging from 331 in November 1945 to 2,969 in August 1946. Interviewing dates: not specified; relevant surveys from 26 October 1945 to 9 August 1946. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 93-94.

²⁸² Die deutschen Vertreibungsverluste. Bevölkerungsbilanzen für die deutschen Vertreibungsgebiete 1939/50 (1958). Herausgeber: Statistisches Bundesamt · Wiesbaden. Verlag: W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart. 540 S. Retrieved from: https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/DEMonografie_derivate_00001428/Die_deutschen_Vtreibungsverluste.pdf.

²⁸³ Merritt, R. L. (1976). American Influences in the Occupation of Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 428, 91–103. <http://www.jstor.org/stable/1041876>.

були передислоковані або на інший берег Атлантики додому або до Тихоокеанського регіону.

На кінець 1945 р. підрозділи ОВАСШ повністю перейняли контроль і остаточно з 1 січня 1946 р. новосформовані регіональні управління ОВАСШ у Баварії, Баден-Вюртемберзі, Гессені стали автономними структурами, підпорядкованими безпосередньо Головному управлінню ОВАСШ.²⁸⁴ На початок 1946 р. за Головним Управлінням ОВАСШ, що дислокувалося у Франкфурті, залишалося 4 основні функції: правова, охорона здоров'я та соціальний захист, громадська безпека та цивільна адміністрація. За перші 2 місяці 1946 року регіональні управління стали достатньо самостійними, щоб командування військових округів розпочало передачу повноважень новим цивільно-адміністративним утворенням.²⁸⁵ Зокрема, Штаб Сьомої армії США провів реструктуризацію власних підрозділів, передавши частину персоналу і функції Третій армії США, яка стала відповідати за утримання і контроль окупації Німеччини зі сторони США, а саме виконуючи поліцейські функції та забезпечуючи персоналом усі органи окупаційної адміністрації.

Ця практика була започаткована в Баварії, де військова адміністрація мала абсолютну владу, однак кінцевою метою американської окупації залишалася все ж таки ідея відмовитись від цієї влади на користь майбутнього німецького демократичного уряду. Тим не менше, впродовж 1945-47 років саме військова адміністрація в Баварії відповідала за всі реформи, покликані трансформувати суспільно-політичний устрій Німеччини. Насправді початкова концепція американської окупації Німеччини полягала в тому, щоб робота військової адміністрації була завершена до наступної річниці перемоги над нацизмом. Однак ця структура та її місія продовжували залишатися активними аж до

²⁸⁴ Smith, J. E. (1993). American Exploitation of Postwar Germany [Review of Science, Technology, and Reparations: Exploitation and Plunder in Postwar Germany, by J. Gimbel]. *Diplomatic History*, 17(1), 135–141. <http://www.jstor.org/stable/24912264>.

²⁸⁵ Gimbel, J. (1969). American Military Government and the Education of a New German Leadership, *Political Science Quarterly*, 83(2), 248–267, <https://doi.org/10.2307/2147091>.

створення ФРН у 1949 році. Навіть Л. Клей звертав увагу на те, що військово-врядування «не є роботою для солдатів» і історію регулювання політичного розвитку потрібно врешті-решт передати німцям.²⁸⁶ Однак більшість німців (з 70% у 1946 р. до 80% у 1949 р.)²⁸⁷ довіряли більше американцям, аніж іншим окупаційним адміністраціям, зокрема у питаннях політичного розвитку і економічного відновлення (див. додаток №18). Інші опитування теж показали, що приблизно 50% німців²⁸⁸ більше схилилися до варіанту з американським контролем повоєнної ситуації і необхідністю прискореного економічного стрибка. При цьому жодне цивільне агентство не було готове або не могло взяти на себе окупаційну місію в рамках 1946 року.²⁸⁹

Все ж таки протягом окупаційного періоду Американська військова адміністрація в Німеччині перманентно перебувала в процесі пертурбацій. Організаційна структура ОВАСШ змінювалася настільки часто, що нерідко бувало, що історію окремих офісів чи департаментів так само важко прослідкувати, як і розвиток і впровадження політичних принципів, де ключову роль відігравала денацифікація. Однак у більшості випадків відповідальність за певну функцію залишалася за тим самим офісом, незалежно від позиції цього офісу в організаційній структурі. Два роки цілковитої окупації Німеччини суттєво позначилися на становищі ОВАСШ. Американцям все ще було непросто налагоджувати контакт з німецьким населенням, а результати анкетувань, що

²⁸⁶ Kuklick, B. (1975). America's Germany. [Review of The Papers of General Lucius D. Clay: Germany 1945-1949., by L. D. Clay & J. E. Smith]. *Reviews in American History*, 3(3), 380–383. <https://doi.org/10.2307/2701753>.

²⁸⁷ Relative Influence of the United States and the Soviet Union. Question: "Which country will have the greatest influence on world affairs in the next ten years?". Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 47. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 54.

²⁸⁸ The Reconstruction of Germany. Question: "Which of these statements comes closest to your opinion?: A. Germany herself should bear the responsibility for her reconstruction under the supervision of the Allies. B. Germany should be occupied by the Allies until she is able to form a good democratic government. C. The Americans should reconstruct Germany as soon as possible in order to avoid her becoming a prey to Communism. D. The reconstruction of their country should be left to the Germans themselves without interference from the Allies.". Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 57. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 53.

²⁸⁹ Guradze, H. (1950). The Laenderrat: Landmark of German Reconstruction. *The Western Political Quarterly*, 3(2), 190–213. <https://doi.org/10.2307/443483>.

визначали градус соціальної напруги, показували, що німці поступово ставали менш прихильними до США.²⁹⁰ (Див. додаток №9, 14)

Регіональні або радше земельні представництва ОВАСШ створили локальні підвідділи по роботі з цивільним персоналом, але розподіл посад був заплутаний у процедурах державної служби. Тим часом офіцери, які мали право на цивільні призначення, обирали передислокацію в інші країни Європи або по інший бік Атлантики, як тільки вони бачили, що існує така можливість.²⁹¹ Невизначеність тривалості майбутньої окупації не сприяла загальному становищу ОВАСШ і укомплектуванню людським ресурсом. Основними функціями регіональних офісів залишалися наступні: денацифікація, контроль власності та вибори під контролем окупаційної адміністрації. Крім того, значних ресурсів вимагала постійна координація роботи судово-арбітражних палат щодо виявлення і покарання нацистських злочинців. Це все посилювало тиск на адміністративний апарат ОВАСШ, а будь-яка ротація військових змушувала витратити чимало ресурсів для ознайомлення з поточним станом справ²⁹².

Становище США в Німеччині цілковито залежало від фактору сили і опиралося на Третю армію, дислоковану в різних німецьких землях. Під час виступу 3 березня 1949 р. бригадний генерал Уолтер Мюллер, директор баварського офісу ОВАСШ в період з жовтня 1945 р. по листопад 1947 р. зазначив, що військовий уряд утримувався «силою зброї на окупованій території ворога та її мешканців».²⁹³ Він також зазначив, що під військовою адміністрацією усі цивільні органи і структури влади німців тимчасово припинили свою діяльність, а вища виконавча влада перебувала в руках військового губернатора,

²⁹⁰ Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 9-13.

²⁹¹ Dobbins, J., Poole, M. A., Long, A., & Runkle, B. (2008). *After the War: Nation-Building from FDR to George W. Bush*. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg716cc>. P.11-36.

²⁹² Ziemke, Earl Frederick. *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*...P. 425.

²⁹³ Rogers, D. E. (1993). Transforming the German Party System: The United States and the Origins of Political Moderation, 1945-1949. *The Journal of Modern History*, 65(3), 512-541. <http://www.jstor.org/stable/2124849>.

повноваження якого обмежувалися лише законами військового часу, а також вказівками, які він може отримати від Білого дому.²⁹⁴

ОВАСШ намагався заручитися підтримкою німецького населення і це залишалося настільки актуальним, наскільки німці були здатні або бажали взяти на себе відповідальність за власні справи. Опитування ОВАСШ містили дані, що суспільство залишалося дуже неактивним, інертним учасником політичних діалогів чи волевиявлень. Багато хто з німців порівнював цей стан із комплексом обпаленого пальця, що прямо випливає з їхнього попереднього негативного політичного досвіду періоду нацизму. Американці також спостерігали досить дивне явище і серед політичного істеблішменту Німеччини: німецькі політики на різних рівнях демонстрували нездатність впливати на рішення окупаційної адміністрації щодо реальних проблем того часу, таких як денацифікація²⁹⁵, економічне чи політичне майбутнє країни²⁹⁶, за що часто втрачали можливість продовжувати політичну кар'єру. Вочевидь, німцям потрібен був час для саморефлексії і подолання апатії до всього політичного, що мало місце в перші повоєнні роки. Однак представництво ОВАСШ у Гессені повідомило у жовтні 1947 року, що загалом лідерські, публічні, керівні посади часто поверталися з-під контролю тих німців, які не підтримували нацистський режим, до колишніх членів нацистської партії, зважаючи на їхній професіоналізм.²⁹⁷ Вони зберегли певні політичні і професійні дивіденди упродовж окупаційного періоду, але вже не становили політичної загрози, щоб реанімувати нацистський режим.

Наприкінці 1945 року США завершили формування нового окупаційного органу ОВАСШ, який визначав подальший вектор трансформаційного курсу Німеччини. У своєму розвитку ОВАСШ пройшов три етапи: підготовчий – від

²⁹⁴ Stieg, M. F. (1993). The Postwar Purge of German Public Libraries, Democracy, and the American Reaction. *Libraries & Culture*, 28(2), 143–164. <http://www.jstor.org/stable/25542532>.

²⁹⁵ Prinz, F. (1997). *Die Geschichte Bayerns*. München: Piper.

²⁹⁶ Eisenberg, C. (1983). Working-Class Politics and the Cold War: American Intervention in the German Labor Movement, 1945–49. *Diplomatic History*, 7(4), 283–306. <http://www.jstor.org/stable/24911373>.

²⁹⁷ Gimbel, J. (1960). American Denazification and German Local Politics, 1945–1949: A Case Study in Marburg. *American Political Science Review*, 54(1), 83–105. [doi:10.2307/1952409](https://doi.org/10.2307/1952409). P. 104–105.

перемоги на полі бою до створення окупаційної адміністрації в жовтні 1945 року; виконавчий – період набуття і реалізації правових механізмів реформ усіх сфер в підконтрольній німецькій зоні окупації упродовж січня 1946 р. - травня 1947 р.; і політичний – поступове делегування влади німецьким громадянам в період травня 1947 року – вересня 1949 року. Становище Американської військової окупаційної адміністрації остаточно визначилося під егідою Л. Клея, який сформував не тільки структуру військової адміністрації, опираючись на земельні/регіональні представництва, але й шляхом прямого залучення німців до роботи на різних посадах. Цим кроком Л. Клей забезпечував залученість німців безпосередньо в процес політичних, економічних і соціальних змін в окупованій Німеччині. Політика денацифікація набула свого формату і образу саме упродовж 1946-1947 рр., коли спогади про нацизм залишалися доволі недавніми, а загроза з боку СРСР ще стала достатньо великою. Практика політичного очищення і системної трансформації німецького населення носила обов'язковий характер і спускалася директивно від центрального офісу в Берліні

Американська стратегія щодо Німеччини була сформована й реалізовувалась у кількох площинах: політичній, військовій і окупаційній. Ідея перемоги над Німеччиною з'явилася на порядку денному в січні 1943 року після міжнародної конференції в Касабланці і упродовж наступних двох років трансформувалася внаслідок зміни позицій США і прагнення обмежити вплив прихильників нацизму. Така еволюція американських підходів була презентована у підготовленому в серпні 1944 року плані «TALISMAN», призначеному для армії США щодо перших кроків по роботі з населенням після поразки німецьких сил. Фактично США разом із союзниками політично закріпили потребу в безумовній капітуляції Німеччини, але не обмежилися лише цим і вперше сформували ідею необхідності довготривалої окупації Німеччини. Таким чином, стратегія США набула остаточних організаційних рис і надалі реалізовувалася зусиллями ОВАСШ, роль якого була визначальною у трансформації Німеччини в 1946-1947 рр.

Паралельно з загальною стратегією щодо військового розгрому Німеччини викристалізувалася ідея денацифікації. Упродовж 1943-1944 рр. вона залишалася відомою як програма переорієнтації чи перевиховання німців (англ.: reeducation). Це пояснювалося тим, що США інтернували на свою територію німецьких військовополонених, починаючи з розгрому німецьких військ в Африці в кінці 1942 р. Таким чином, США скористались цим шансом і 39 тисяч німців взяло участь у фактичному політичному експерименті, спрямованому на перепрограмування сприйняття світу. Лише під час Ялтинської конференції виник термін денацифікація і означив перелік тих заходів, які вже були напрацьовані і частково здійснені зі сторони США.

РОЗДІЛ 3. Втілення програми денацифікації Німеччини в 1945-1949 рр.

3.1. Створення нормативно-правової бази програми денацифікації

Підготовка до створення нормативно-правової бази, що визначала хід денацифікації, розпочалася ще наприкінці 1944 року. Американська Контрольна Рада для Німеччини (англ.: United States Group, Control Council for Germany – USGCCG) тісно співпрацювала²⁹⁸ з ВКЕСС (розпущене літом 1945 року), а згодом з ССШЕТ, що перейняв функції останньої.²⁹⁹ В рамках Американської Контрольної Ради було сформовано спеціальний політичний відділ, що відповідав за координацію політики денацифікації і видання відповідних директив. У березні 1945 року цей відділ отримав завдання підготувати спеціальну політичну інструкцію, яка б узгоджувала численні окупаційні закони, директиви і розпорядження ОВАСШ. Результатом такої підготовки стало створення «Додатку 33» від 26 квітня 1945 року щодо денацифікації (англ.: Annex XXXIII Denazification)³⁰⁰, який мав регламентувати процедури денацифікації і входив до Основного попереднього плану по контролю і окупації Німеччини (англ.: Basic Preliminary Plan: Allied Control and Occupation of Germany - Control Council Period)³⁰¹. Однак ця політична інструкція не змогла дати відповіді на всі конкретні питання і радше виконувала функцію загальних рекомендацій.

Денацифікація, як і будь-яка інша програма соціально-політичних перетворень, мала базуватися на відповідній нормативно-правовій базі, тим самим легітимізуючи у практичній площині власні ідеї та гасла. Після остаточного розгрому військ нацистської Німеччини союзники погодили створення першого в історії Міжнародного трибуналу, відповідального за

²⁹⁸ *Minutes of the Division Staff Meetings of the U.S. Group Control Council (USGCC) and the Office of Military Government for Germany (U.S.) OMGUS (July 1944 - August 1949)*. National Archives Trust Fund Board National Archives and Records Service. Washington: 1980. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/mikro/lit361.pdf>. P. 2-3.

²⁹⁹ Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II (RG 260). Retrieved from <https://catalog.archives.gov/search?typeOfMaterials=Textual%20Records&availableOnline=true&recordGroupNumber=260>.

³⁰⁰ Plischke, E. (1947). *Denazification Law and Procedure*...P. 808.

³⁰¹ Plischke, E. (1947). *Denazifying the Reich*. *The Review of Politics*, 9(2), 153–172. <http://www.jstor.org/stable/1404219>. P. 155.

проведення судового процесу, відомого як Нюрнберзький процес, що тривав від 20 листопада 1945 року до 1 жовтня 1946 року.³⁰² Цей унікальний за своїми наслідками процес став предтечою³⁰³ численних майбутніх судових засідань, в рамках яких розглядалися справи відповідальності німців за злочини нацизму. Таким чином, процес, основоположним документом якого була Нюрнберзька хартія, створив прецедент і визначив подальший хід історії: покарання за безпрецедентні умисні, руйнівні злочини нацизму неодмінно настане, базуючись на погоджених державами-переможницями юридичних засадах.³⁰⁴ Сигнал було подано усьому німецькому населенню, роботу з яким надалі кожна з окупаційних адміністрацій вела на свій власний розсуд, зважаючи на тогочасні виклики часу.

Очевидно, що Нюрнберзький процес став кульмінацією правосуддя над нацистськими злочинцями³⁰⁵, що мало дуже потужний ідеологічний вплив на пересічне німецьке населення. Було ліквідовано верхівку нацистської партії. Але результати опитування німців структурами ОВАСШ показували й іншу картину: для суспільства цього було недостатньо, оскільки 70% опитаних в жовтні 1946 року вважали, що підсудними мали бути не тільки головні 21 нацисти, але й інші керівники. Більше того, 92% німців відкидали ідею колективної вини, хоча 51% частково приймали провину за підтримку нацистського режиму³⁰⁶. Тому для США насправді проблема полягала в тому, яким чином системно викоринити нацизм з усіх сфер німецького суспільства.

В американській зоні окупації, за словами помічника військового міністра Джона МакКлоя, крім мільйонів місцевого населення ще прибували мільйони

³⁰² *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946* (1946). The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946). Retrieved from: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.

³⁰³ Pendas, D. O. (2009). Seeking Justice, Finding Law: Nazi Trials in Postwar Europe. *The Journal of Modern History* 81(2), 347–68. <https://doi.org/10.1086/598922>. P. 357-358.

³⁰⁴ *Nuremberg Charter (Charter of the International Military Tribunal)* (1945). United Nations Treaty Series, vol.82. London, 8 August 1945. Retrieved from: <https://ghum.kuleuven.be/ggs/events/2013/springlectures2013/documents-1/lecture-5-nuremberg-charter.pdf>. P. 279.

³⁰⁵ Taylor, T. (1955). The Nuremberg Trials. *Columbia Law Review*, 55(4), 488–525. <https://doi.org/10.2307/1119814>. P. 507.

³⁰⁶ Report №33 (18 December 1946). The trend of public reactions to the Nuremberg Trials. Sample: 2,983 respondents in the American Zone. Interviewing dates: 4 October 1946. (5 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 121-123.

німецьких біженців³⁰⁷, чії ідеологічні та політичні переконання потрібно було не тільки виявити, проаналізувати, але й піддати розслідуванню щодо характеру залученості до скоєних нацизмом злочинів. Тому США вирішили розпочати із законів, що повинні лежати в основі належного правопорядку в кожній державі. Відповідно до цих завдань США публікують ряд документів, відомих ще як закони Офісу військової адміністрації або поширюють на своїй окупаційній території дію нормативно-правових актів, схвалених спільно з союзниками у Контрольній Раді. Принагідно слід додати, що уся нормативно-законодавча база, що діяла на в межах Американської зони окупації, фактично регламентувала чотири ключові сфери політики США щодо німців: судочинство, військово-політичний блок, економічні відносини, інформаційну гігієну. В політиці США можна простежити наступний підхід: спершу ліквідація інституцій, які забезпечували і підтримували діяльність нацистського режиму, надалі повна заміна нормативно-правової бази з метою створення юридичного запобіжника для унеможливлення відновлення нацизму, створення системи професійних обмежень на обмежений період часу з метою усунення ключових фігур з державного і приватного сектору в перехідний період.

Однак перший крок, який зробили США одразу від моменту окупації Німеччини стосувався нацистської символіки, що була надзвичайно багато представлена у публічному просторі. Така символіко-інформаційна гігієна одразу демонструвала німцям, що сліди нацизму будуть вилучені негайно. Також США встановили цензуру і на публікацію усіх матеріалів в підконтрольній зоні. Для цього був підготовлений американський Закон №191 від 12 травня 1945 року, який стосувався не тільки газет чи періодичних видань, але й фільмів, театрів, телебачення, музики і юридично закріплював заборону на діяльність Рейхсміністерства з народної освіти і пропаганди.³⁰⁸ А вже 23 липня 1945 року

³⁰⁷ McCloy, J. J. (1946). American Occupation Policies in Germany. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 21(4), 80–91. <https://doi.org/10.2307/1172904>.

³⁰⁸ Gesetz Nr. 191. *Militärregierung Deutschland, Kontrollgebiet Des Obersten Befehlshabers*. (12. Mai 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>. S. 53-54.

США прийняли Закон №7, що передбачав заборону появи нових і знесення усіх нацистських пам'ятників і символів, а також перейменування вулиць, а загалом усі топонімів, що прямо чи опосередковано стосувалися не тільки нацизму, а мілітаризму зокрема. Це регламентувалося також в розширеному Законі №7 ОВАСШ від 1 червня 1946 року.³⁰⁹ Остаточну ліквідацію нацистських символів і музеїв було закріплено Директивою №30 Союзної Контрольної Ради від 13 травня 1946 року, що набрала чинності з липня 1946 року і підтверджувала попередній підхід США до інформаційної гігієни.³¹⁰

Для США сліди нацистського минулого залишалися помітними в публічному середовищі і були присутні в інших форматах зберігання пам'яті, ідей і гасел, таких як військові гімни чи демонстрація нацистської символіки. Комплексна боротьба з нацизмом відобразилася наступним чином: американці публікують Закон №154 від 14 липня 1945 року про заборону такої практичної і духовної символіки нацизму.³¹¹ Більше того, уже 30 серпня того ж року Союзна Контрольна Рада видає розпорядження про заборону носіння військової уніформи колишньої німецької армії, яке американці доповнили обмеженнями щодо військових шевронів, погонів та інших військових символів у Розпорядженні №4 від 17 вересня 1945 року.³¹² Це стосувалося не тільки форми Вермахту, а усіх нацистських структур.

Аналіз змін законодавства показує, що ревізія політичного устрою Німеччини займала провідне місце серед пріоритетів Білого Дому. Уже 7 липня 1945 року ОВАСШ публікує Закон №5 про розпуск нацистської партії, а також

³⁰⁹ *Gesetz Nr. 7. Entfernung nationalsozialistischer Abzeichen von Amtssiegeln.* (26. October 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>. S. 20.

³¹⁰ *Kontrollratsbefehl Nr. 4. Einziehung von Literatur und Werken nationalsozialistischen und militaristischen Charakters.* (13. Mai 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-befehl4.htm>. S. 151.

³¹¹ *Gesetz Nr. 154. Abschaffung und Verbot militärischer Ausbildung.* (14. July 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 52. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>. S. 52.

³¹² *Verordnung Nr. 4 - Verbot des Tragens deutscher militärischer Uniformen.* – (17. September – 1. Dezember 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>. S. 71-72.

усіх 60 афілійованих до неї організацій.³¹³ Цим законом забороняється подальша діяльність таких парамілітарних структур, як-от штурмові загони (Sturmabteilung – SA), загони SS (Schutzstaffel), націонал-соціалістичний механізований корпус (Nazi-Kraftfahrerkorps – NSKK), націонал-соціалістичний авіаційний корпус (Nazi-Fliegerkorps – NSFK), Гітлер'югенд (Hitler Jugend – HJ), імперська служба праці (Reichsarbeitsdienst – RAD), організація Тодта (Organisation Todt – OT) і невідкладна технічна допомога (Technische Nothilfe – TN).³¹⁴ Власне, увесь персональний склад НСДАП було розпущено³¹⁵, хоча США очікували, що це може спричинити певні соціальні збурення. Однак на всій окупованій території не спостерігалось ніяких масових заворушень, хіба що окремі спроби ревізії цього рішення і відродження партійних осередків; інколи відбувалися поодинокі диверсії, організовані нацистськими фанатиками. Тим не менше, це не свідчило жодним чином про масовість якого-небудь нацистського спротиву.

Продовженням заборони нацистських інституцій стала ліквідація й інших парамілітарних організацій на території окупованої Німеччини, що визначали також два наступні документи: Закон ОВАСШ №52³¹⁶, опублікований 1 червня 1946 року і Закон Союзної Контрольної Ради №34 від 20 серпня 1946 року³¹⁷, опубліковані фактично один за одним. Цього разу обмеження накладалися на структури, пов'язані напряму з Вермахтом – Збройними силами Третього Рейху. Зважаючи на те, що і нацистська партія і Вермахт були тісно пов'язані між собою, США прагнули скоріше ліквідувати вплив і позиції кожної з цих структур.

³¹³ *Gesetz Nr. 5. Auflösung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (NSDAP)*. Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 17-18. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>. S. 17.

³¹⁴ *Gesetz Nr. 5. Auflösung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (NSDAP)*. Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone)...S. 18.

³¹⁵ *Denazification, cumulative review. Report*. Commander's Area of Control (1 April 1947-30 April 1948). Military Government - Germany Supreme. Retrieved from <https://search.library.wisc.edu/digital/ANFEGQAS34M52B8R/pages/AJHJXNRFT4ECPI8V>. P. 44-45.

³¹⁶ *Gesetz Nr. 52. Sperre und Kontrolle von Vermögen. Blocking and Control Property*. (14. July 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>. S. 24-27.

³¹⁷ *Kontrollratsgesetz Nr. 34. Auflösung der Wehrmacht* (20. August 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz34.htm>. . S. 172.

ОВАСШ не залишав осторонь проблему військових, тому на території американської окупаційної зони вводять в силу Закон Союзної Контрольної Ради №34 від 20 серпня 1946 року.³¹⁸ Він підсилював дію схожої за змістом Прокламації Контрольної Ради №2 від вересня 1945 року.³¹⁹ Ці нормативно-правові документи накладали санкції на всі громадські організації, союзи, спільноти, що були дотичні до військової сфери. Більше того, Союзна Контрольна рада обмежила повноваження не тільки Вермахту, але й німецької поліції щодо контролю політичного життя в Німеччині. Це однак дозволило заборонити діяльність і можливе відновлення окремих поліцейських відомств і органів поліції тільки наступного року, що регулювалося Законом Контрольної Ради №31 від 1 липня 1946 року.³²⁰

Викорінення нацизму, за словами Верховного повіреного у справах Сполучених Штатів Чарльза Фехі, передбачало насамперед внесення глибоких змін до законодавчої бази Німеччини³²¹, яка пріоритезувала нацистську партію і державну ідеологію над іншими. В основі якісної і належної оцінки результатів денацифікації саме судова гілка влади відігравала чи не ключову роль для забезпечення суспільно-політичної стабільності в країні. Зважаючи на це, уже 20 вересня 1945 року Союзна Контрольна Рада публікує Закон №1 про скасування нацистських законів.³²² Загалом це призвело до припинення чинності і скасування 25 законів, прийнятих після 30 січня 1933 року, що посилювали вплив НСДАП, а також усіх декретів, розпоряджень, постанов, до створення, редагування та ухвалення яких була причетна нацистська партія.³²³ Це було зроблено з метою недопущення будь-якої дискримінації за расовими, національними, релігійними чи політичними переконаннями або

³¹⁸ *Kontrollratsgesetz Nr. 34. Auflösung der Wehrmacht* (20. August 1946)...S. 172.

³¹⁹ *Kontrollratsproklamation Nr. 2. Zusätzliche an Deutschland gestellte Forderungen*. (20. September 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-proklamation2.htm>. S. 241.

³²⁰ *Kontrollratsgesetz Nr. 31. Polizeibüros und -agenturen politischen Charakters* (1. Juli 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz31.htm>. S. 163.

³²¹ Fahy, C. (1948). *Legal Problems of German Occupation*. Michigan Law Review, 47(1), 11–22. <https://doi.org/10.2307/1284506>. P.17

³²² *Kontrollratsgesetz Nr. 1 betreffend die Aufhebung von NS-Recht*. (20. September 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz1.htm>. S. 6.

³²³ *Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat* (1. Dezember 1933). Reichsgesetzblatt 1933. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de33-45/partei33.htm>. S. 1016.

несправедливості чи нерівності, яка була виправдана і закріплена нацистськими законами³²⁴. Варто зазначити, що Закон №1 Союзної Контрольної ради був ініційований США, а в рамках американської окупаційної зони ще раніше було опубліковано його американську версію – Закон №1 Офісу військової адміністрації.³²⁵ Це була політика США, спрямована на очищення німецького правового поля з метою недопущення майбутніх можливих посилянь під час судових процесів на недосконале законодавство.

Страх перед можливим відродженням нацизму або рухом нацистського опору в Німеччині підштовхнув США до того, щоб ліквідувати економічну основу нацистської партії. Вона опиралася на Німецький робітничий фронт (DAF), який акумулював значні грошові ресурси, фактично являв собою цілу фінансово-банківську систему. Крім того, нацистський режим поставив під контроль своїх афілійованих структур більшість депозитів німців, що на 1945 рік складало близько 450 мільярдів рейхсмарок³²⁶, якими розпоряджалися згідно потреб партії. Відповідно до планів США і бажання військових унеможливити німецьке підпілля ОВАСШ опублікувала Закон №52 від 23 серпня 1946 року про блокування і контроль власності.³²⁷ Це передбачало не лише арешт, але й конфіскацію усього майна як партії, так і афілійованих з нею організацій, структур, установ, формувань. Положення закону поширювалися також і на окремих визначних нацистів і мілітаристів, які володіли значним фінансовим потенціалом. Власне, тому їхні активи, банківські рахунки були заморожені, заборонялося передавати в приватні руки будь-яку частину їхнього майна, однак було дозволено користуватися частиною коштів для підтримки усталеного способу життя.

³²⁴ Brecht, A. (1950). Re-Establishing German Government. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 28–42. <http://www.jstor.org/stable/1026725>. P. 29.

³²⁵ Gesetz Nr. 1. *Aufhebung nationalsozialistischen Rechts*. Deutschland (Gebiet unter Alliiierter Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>. S. 3-7.

³²⁶ Schweitzer, A. (1946). Big Business and Private Property Under the Nazis. *The Journal of Business of the University of Chicago*, 19(2), 99–126. <http://www.jstor.org/stable/2350401>. P.117.

³²⁷ Gesetz Nr. 52. *Sperre und Kontrolle von Vermögen*. Blocking and Control Property. (14. July 1945)...S. 24-27.

Паралельно із першими спробами законодавчо унормувати й узаконити денацифікацію на території Американської окупаційної зони починає діяти Закон №10³²⁸ від 20 грудня 1945 року, погоджений і прийнятий Союзною контрольною радою. Цей нормативно-правовий акт фактично став відповіддю на виклики ситуації, що склалася в Німеччині. Неможливість повністю самостійно контролювати процес денацифікації і усвідомлення недостатності людських ресурсів призвели до того, що союзники вирішили скористатися допомогою німецького населення³²⁹. Закон надавав німецьким судам повноваження щодо ведення проваджень щодо тих німецьких громадян, які були причетні або дотичні до злочинів нацистського режиму проти людяності³³⁰. Також цим законом визначалася класифікація видів злочинів: військові злочини, злочини проти миру, проти людяності, злочини за попередньою змовою осіб.³³¹ Більше того передбачалося застосування санкцій не тільки до виконавців, але й до співучасників злочинів чи попутників нацистського режиму, незалежно від партійного рангу чи соціального статусу. Також цікавим є те, що Закон не обмежувався виключно географією Німеччини: з моменту його ухвалення переслідування зазнавали усі німці, незалежно від місця вчинення проступку, навіть якщо за внутрішніми законами держави, громадянство якої мала жертва, це таким не було.³³²

США наприкінці 1945 року перебували у процесі підготовки остаточного документу стосовно регламентації процедур та методів денацифікації. Попередні спроби радше нагадували поспіх і метання американців з метою публічно здійснити хоча б які-небудь дії стосовно найбільш одіозних нацистських фігур. І

³²⁸ *Kontrollratsgesetz Nr. 10. Bestrafung von Personen, die sich Kriegsverbrechen, Verbrechen gegen den Frieden oder gegen die Menschlichkeit schuldig gemacht haben.* (20. Dezember 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz10.htm>. S. 50.

³²⁹ von HODENBERG, H. Frhr. (1947). Zur Anwendung des Kontrollratsgesetzes Nr. 10 durch deutsche Gerichte. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 2, 113/114-123/124. <http://www.jstor.org/stable/20800909>.

³³⁰ von HODENBERG, H. Frhr. (1947). Zur Anwendung des Kontrollratsgesetzes Nr. 10 durch deutsche Gerichte...P. 113-114.

³³¹ McDonald, G. K., & Swaak-Goldman, O. (2000). Control Council Law No. 10: 20 December 1945 (excerpts). *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law (vol. 2/2)*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004531406_010. P. 69-70.

³³² *Kontrollratsgesetz Nr. 10. Bestrafung von Personen, die sich Kriegsverbrechen, Verbrechen gegen den Frieden oder gegen die Menschlichkeit schuldig gemacht haben.* (20. Dezember 1945)...S. 50.

дійсно, це також було потрібно. Найбільшим досягненням у створенні нормативно-правової бази стала публікація Закону ОВАСШ №104 про звільнення від націонал-соціалізму і милітаризму від 5 березня 1946 року.³³³ Він ставив крапку у остаточному формулюванні американської політики денацифікації на найближчу перспективу. Цим Законом Американська військова адміністрація, а насправді Білий дім демонстрував і оголошував боротьбу усім нацистам Німеччини. У Законі було прописано, що німецький народ зобов'язаний розділити відповідальність за злочини Третього Рейху, а також прийняти той факт, що союзники не окупували, а звільнили Німеччину від панування нацизму. Таким чином, США артикулювали свої основні завдання у роботі з німецьким населенням: вилучити усі сліди нацистської епохи, як от матеріальні залишки – будівлі, пам'ятники, топоніми, а також повністю дискредитувати і нівелювати у свідомості німців нацистську епоху.

Однак, якщо на 1945 рік денацифікація сприймалася процесом очищення соціуму від нацистів, то вже після введення в дію Закону №104 США спрямували свої зусилля на зміну цієї парадигми. Вектор полягав насамперед у тому, щоб денацифікація, яку планували провести щодо всього дорослого чоловічого населення, спиралася на довіру місцевого населення. Тому для співпраці з ОВАСШ в Законі було прописано положення про можливість перегляду судових рішень за поданням Спеціального міністра у справах денацифікації.³³⁴ Саме тому гаслом, яке лунало поруч з програмою «перевиховання», стала реабілітація, що було суттєвим уточненням змісту і кінцевої мети стратегічної ідеї очищення суспільства.³³⁵ Таким чином Американська військова адміністрація будувала свою концепцію роботи з німецьким населенням на тому, щоб разом з німцями унеможливити переслідування, засудження і покарання невинних, натомість

³³³ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946). *Regierungsblatt für Württemberg-Baden*. Retrieved from [https://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm#:~:text=Gesetz%20Nr.,von%20Nationalsozialismus%20und%20Militarismus%20\(1946\)&text=1.,und%20das%20Deutsche%20Reich%20zerst%C3%B6rt](https://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm#:~:text=Gesetz%20Nr.,von%20Nationalsozialismus%20und%20Militarismus%20(1946)&text=1.,und%20das%20Deutsche%20Reich%20zerst%C3%B6rt). S. 71.

³³⁴ Weippert, & Köhler, W. (1946). Das Recht der politischen Säuberung. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 1(7), 189–191. <http://www.jstor.org/stable/20800848>. P. 189-190.

³³⁵ Sharp, L. D. (1989). *Reeducation in the American Zone: The Quest for Democracy in Post-War Germany. Undergraduate Honors Capstone Projects*. 341. <https://doi.org/10.26076/h4pz-9w02>. P. 7

спільними зусиллями знайти й покарати тих, хто дійсно чинив злочини. Такий підхід ОВАСШ залишав за окупаційною владою можливість зберігати власні обмежені за кількістю людські ресурси і поступово залучати до цього процесу німців.

В ОВАСШ досить добре розуміли, що для утримання Німеччини під окупацією потрібно налагодити і вибудувати довірливі стосунки з місцевим населенням. З початком денацифікації німці дуже обережно ставилися до будь-яких ініціатив окупаційної влади, тому США вирішили скористатися важелями м'якої сили: німці отримали дозволи на працевлаштуватися в органах, відділеннях, підрозділах військово-цивільної адміністрації за умови кооперації з ОВАСШ.³³⁶ Німці добре розуміли, що окупація надовго або ж підозрювали, що в найближчий час не існує перспективи створення незалежної і суверенної німецької держави. Це спонукало їх скористатися вікном можливостей і отримати шанс прогодувати сім'ю, забезпечити себе і близьких хоча б чимось найнеобхіднішим, особливо у містах, де з цим було найбільш скрутно.

Можна згадати Спеціального міністра у справах денацифікації у Баварії (нім.: Sonderminister für Entnazifizierung in Bayern) Гайнріха Шмітта, який відповідав за денацифікацію.³³⁷ Комуніст за політичними поглядами, але з нацистським партійним квитком, був заарештований у 1935 р. за підробленими документами під іменем Вальтер Шоблейн. Однак навіть після усіх випробувань у нацистській в'язниці, навіть після звільнення в 1945 році і залученості до структури Американської військової адміністрації, німці вважали Гайнріха зрадником, який виключно піклується про власні політичні амбіції. Підтвердженням цього були карикатури на особу останнього, що висміювали його як пособника американської влади.³³⁸

³³⁶ Plischke, E. (1947). *Denazification Law and Procedure*...P. 814.

³³⁷ Vierhaus, R. (2011). *The Deutsche Biographische Enzyklopädie. Volume 9 of Deutsche Biographische Enzyklopädie*. Walter de Gruyter. P. 73.

³³⁸ Radler, M. (1946). *Schwarz wird weiß oder Mechanische Entnazifizierung* [image]. Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz. https://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=2523&language=german

Важливо зазначити, що США піклувалися не тільки про те, щоб ліквідувати будь-які прояви нацизму, але й забезпечити таємність і недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. Саме тому Комітет з реформ німецького законодавства, що діяв при Офісі військової адміністрації, рекомендував вилучити норми закону про державну зраду, що входили до колишнього Кримінального кодексу та інших законів. У результаті цього ще до історії з Гайнріхом Шміттом 30 січня 1946 року було ухвалено Закон Союзної Контрольної Ради №11, який надавав німцям гарантії від союзників, що їх не переслідуватиме майбутній німецький уряд.³³⁹ Це, власне, і спонукало багатьох іти на співпрацю з окупаційною адміністрацією.

У США зростав внутрішньополітичний запит від виборців щодо поточної ситуації в Німеччині. Американці підштовхували власний уряд до швидших, ефективніших і наполегливіших кроків у програмі денацифікації. Така активність прискорила прийняття Американською окупаційною адміністрацією Закону №8 від 26 вересня 1945 року.³⁴⁰ Він регламентував насамперед можливість працевлаштування для німців і вперше накладала професійні обмеження на тих, кого було найлегше ідентифікувати як активного нациста. Це торкнулося в першу чергу тих, хто працював в державних органах, був долучений до будь-яких посад в уряді чи промисловості, окрім сільського господарства. Останнє, вочевидь, США вирішили викреслити із списку через необхідність забезпечувати продовольством окуповані території і не залишитися наодинці з голодними бунтами в країні, яка програла війну.

Порівнюючи Нюрнберзьку хартію і Закон №8 варто одразу зазначити, що виданий американцями документ мав стати масштабним лакмусовим папірцем рівня соціальної напруги в суспільстві. Це перший нормативний акт, положення якого визначали долю пересічних німців і безпосередньо впливали на кар'єру,

³³⁹ *Kontrollratsgesetz Nr. 11. Aufhebung einzelner Bestimmungen des deutschen Strafrechts.* (30. Januar 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz11.htm>. S. 55.

³⁴⁰ *Gesetz Nr. 8 Verbot der Beschäftigung von Mitgliedern der NSDAP in geschäftlichen Unternehmen und für andere Zwecke mit Ausnahme der Beschäftigung als gewöhnliche Arbeiter.* (26. September 1946). Deutschland (Gebiet unter Alliiertem Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. Retrieved from [https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/ohne+Z%26auml%3Bhlung+\(Titelblatt\)/mode/1up](https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/ohne+Z%26auml%3Bhlung+(Titelblatt)/mode/1up). S. 20.

дохід, а також соціальний статус. Дійсно, США не мали ілюзій, що нібито німецьке населення очікувало американської окупації і аналогічно очікуватиме реалізації програми денацифікації, однак процес політичного очищення вперше було поширено на широкі верстви населення. Проблеми, що виникали по ходу, були надзвичайно різними: від скорочень і штрафів до соціальної напруги, протиріч і хвиль масового незадоволення.

Регламентация професійних обмежень і заборон працевлаштування не обмежувалися тільки Законом №8, а були остаточно закріплені в Директиві №24 Союзної Контрольної Ради від 12 січня 1946 року про усунення від влади та з певних посад вороже налаштованих до союзників колишніх нацистів³⁴¹. Власне, це дублювало попередні рішення ОВАСШ, однак ця чотиристороння директива мала на меті подолати існуючі розбіжності в політиці денацифікації. Це дозволило мінімізувати відмінності між окупаційними адміністраціями в різних зонах окупації. Директива встановлювала 99 категорій посад і позицій³⁴², з яких першочергово потрібно було звільнити нацистів. Більше того, суть директиви фактично зводилася до того, що заборона працевлаштування на позиціях, що підпадали під заборону директиви в одній зоні, поширювалася автоматично і на інші, чого раніше не було, цим самим дозволивши зекономити як час, так і матеріальні ресурси. Географія обмежень на працевлаштування розширювалася, а ймовірність шкідливого ідеологічного впливу від таких нацистів для усієї Німеччини зменшувалася.

Увесь контроль за допуском необхідної інформації в публічну площину належав США, що було цілком очевидно в рамках їхньої окупаційної політики. За 15 місяців окупації вдалося затвердити тільки 50 видань, які пройшли цензурування і були допущені до публікації.³⁴³ Продовжуючи політику контролю інформаційних масивів, доступних у Німеччині, ОВА разом з іншими

³⁴¹ *Kontrollratsdirektive Nr. 24. Entfernung von Nationalsozialisten und Personen, die den Bestrebungen der Alliierten feindlich gegenüberstehen, aus Ämtern und verantwortlichen Stellungen.* (12. Januar 1946). *Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland.* Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-direktive24.htm>. S. 241.

³⁴² Fürstenau, J. (1969). *Entnazifizierung: Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik...*S. 48.

³⁴³ Plischke, E. (1947). *Denazification Law and Procedure...*P. 820.

окупаційними адміністраціями схвалила Розпорядження №4 Союзної Контрольної Ради про вилучення нацистської і мілітарної літератури від 13 травня 1946 року.³⁴⁴

Інформаційна гігієна не обмежувалася тільки ЗМІ, але й була першочергово спрямована на окремі групи населення, де молодь відігравала ключову роль. Таким чином США поширювали свій вплив на молоде німецьке покоління, що визначатиме політичний вектор розвитку Німеччини. США боялись як можливої ревізії результатів Другої світової війни з боку німців, так і зростання реваншистських настроїв за програш у війні, тому вирішили діяти на випередження. Це означало боротьбу за німецьку свідомість та настрої. В ході цього процесу ОВАСШ імплементує Закон Контрольної ради про найм вчителів демократичного ухилу, прийнятий в грудні 1945 року.³⁴⁵ Закон встановлював нову процедуру пошуку, найму і навчання викладацького складу дитсадків, шкіл і університетів, вилучаючи членів партії, Гітлерюгенду чи Вермахту з освітніх установ. Більше того, Контрольна Рада розпорядилася заборонити членам таких організацій бути учасниками освітнього процесу навіть у ролі учнів або студентів, що було достатньо сильним обмеженням для розвитку кар'єри. Тим не менше, було зроблено певні послаблення для номінальних нацистів, які не проявляли активної позиції у підтримці режиму, результатом чого стала квота у 10% від загальної кількості учнів у різних установах, що мали політично ненадійне минуле. Уже в червні 1946 року ОВА уточнила і послабила свою політику, базуючись на Директиві №32 Контрольної Ради щодо тих, хто був винний у нацистській пропаганді і зобов'язала звільнити їх від інших дисциплінарних стягнень, якщо вони входили в ці 10% учнів.³⁴⁶

³⁴⁴ *Kontrollratsbefehl Nr. 4. Einziehung von Literatur und Werken nationalsozialistischen und militaristischen Charakters.* (13. Mai 1946)...S. 151.

³⁴⁵ Plischke, E. (1947). *Denazification Law and Procedure*...P. 821.

³⁴⁶ *Kontrollratsdirektive Nr. 32 bzgl. der Disziplinarmaßnahmen gegen leitendes und Verwaltungspersonal von Lehranstalten, den Lehrkörper und die Studenten, die sich militärischer, nationalsozialistischer oder antidemokratischer Propaganda schuldig machen.* (26. Juni 1946). *Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland*. Retrieved from <https://www.gvoon.de/amsblatt-kontrollrat-deutschland-1946/seite-162-2-865348.html>. S. 162.

Важливою частиною створюваної нормативно-правової бази денацифікації поруч із законами, директивами, що визначали і регламентували систему покарань, стали амністії, спрямовані з одного боку на покращення образу і сприйняття Американської окупаційної влади. Також іншою причиною варто відзначити бажання США здобути прихильність німецького населення і знову ж таки зміцнити довіру до окупаційної влади. Однак аналіз результатів ходу денацифікації у 1946 році дозволяє виділити інший, непоказний аргумент на користь проведення амністії. Він полягав у тому, що США не були готові до затягування процесу перевірки усіх німецьких громадян на причетність до нацизму. По-перше, з таким темпом, якого дотримувалися німці, денацифікація тривала б мінімум 10 років, що без сумніву було неприйнятним для США. По-друге, для внутрішньої американської публіки важливо було відрепортувати про успішність дій армії США по іншій бік Атлантики. По-третє, на міжнародній арені все виразніше відчувалося, що між США і СРСР з'являється все більше протиріч, а конфронтація ще дужче загострюється. Відповідно до цього останнього чинника для США вкрай важливо було заручитися підтримкою 16 мільйонів німецьких чоловіків, що проживали на території, контрольованій Американською окупаційною адміністрацією.

Всього за період окупації було оголошено три амністії, спрямовані на різні групи німецького населення. Перша з них, відома ще як «молодіжна амністія», була проголошена в Директиві Офісу військової адміністрації від серпня 1946 року.³⁴⁷ США вважали за потрібне обмежити число підсудних, шляхом вилучення молодого німецького населення з процесу денацифікації. Справа в тому, що серед майже 16 млн осіб дорослого чоловічого населення, значна частина належала до молодого покоління, яке врешті-решт буде основою подальшого економічного і політичного вектору.³⁴⁸ Під амністію потрапили усі

³⁴⁷ Benz, W. (2005). *Demokratisierung durch Entnazifizierung und Erziehung*. Bundeszentrale für Politische Bildung. Retrieved from <https://www.bpb.de/themen/nationalsozialismus-zweiter-weltkrieg/dossier-nationalsozialismus/39605/demokratisierung-durch-entnazifizierung-und-erziehung/>.

³⁴⁸ Kugler, A. (1993). *Ein Archiv der Täter, nicht der Opfer*. Retrieved from <https://taz.de/Ein-Archiv-der-Taeter-nicht-der-Opfer!/1588893/>. S. 25.

ті, хто народився після 1919 року, таким чином їхній період дорослішання і становлення як особистості припав на час, коли свої позиції посилював нацистський режим, але вони були достатньо юні та не зрілі, щоб самостійно приймати виважені рішення.³⁴⁹ І хоча вони виростили під впливом ідеології нацизму, Американська військова адміністрація унеможливила підсудність молодих німців, за винятком окремих категорій, як от тих, хто мав офіцерське звання у СС, Гестапо чи Гітлер'югенді. Знову ж таки, США цим кроком вказували на те, що навіть за умов відповідності до умов амністії, судові розслідування власної причетності до злочинів отримають ті, хто вибудовував власну кар'єру через афілійовані структури нацистської партії.

Продовжуючи історію політики амністій, яка набирала обертів, уже того ж року в грудні стало відомо про іншу амністію, відому ще як Різдвяна, яка була схвалена Люсіусом Клеєм і набирала чинності з січня 1947 року.³⁵⁰ Цього разу коло амністованих осіб розширювалося уже не за віковим критерієм, а за соціальним становищем. Зокрема, амністія передбачала звільнення від відповідальності інвалідів війни, а також соціально незахищених осіб, які не відносилися до жодної з 3 категорій злочинців. Щодо інших груп населення, то німці, які отримували дохід, що не перевищував 3600 рейхсмарок, також підпадали під дію амністії. Останні входили в одну з цих трьох груп амністованих, зважаючи на те, що нацизм не сприяв їхньому економічному зростанню і вони не скористалися цим упродовж 12 років режиму в Німеччині. Більше того, ця група населення не займала ключових посад в державних органах чи отримувала досить добру оплату.

Політика амністування значно полегшила хід денацифікації для Американської окупаційної адміністрації, однак залишала відкритим питанням, чи доречною вона була, якщо дві амністії вилучили близько 310 900 справ з під слідства з понад загалом 2,5 млн осіб, які перебували в процесі аналізу судово-

³⁴⁹ Griffith, W. E. (1950). Denazification in the United States Zone of Germany...S. 72-73.

³⁵⁰ *Weihnachtsamnestie.* *BStAnz.* *Nr.10.* (8. März 1947). Retrieved from <https://images.library.wisc.edu/History/EFacs/GerRecon/GesetzBefreiung/reference/history.gesetzbefreiung.i0129.pdf>.

арбітражних палат³⁵¹. Крім того, амністували тих, хто чинив рух опору нацистській владі в Німеччині³⁵², тому будь-які дії, спрямовані на послаблення режиму також підпадали під політику амністій. Гарольд Цінк наводить інші дані щодо кількості амністованих в ході Різдвяної амністії – близько 800000 осіб³⁵³, які відносилися до незначних злочинців і попутників режиму. Таким чином, населення отримало змогу продовжувати свій звичний спосіб життя без жодних обмежень.

Останньою амністією стосовно німців, погодженою США, стало рішення від 25 березня 1948 року про внесення окремих поправок до Закону №104 про визволення від націонал-соціалізму і милітаризму.³⁵⁴ Фактично, ця амністія сигналізувала про те, що США відмовляються далі проводити денацифікацію, оскільки тепер усі групи підозрюваних визнаються як попутники нацизму з обмеженнями в працевлаштуванні, за винятком першої категорії – головних злочинців.³⁵⁵ Для багатьох американських політиків, зокрема, Люсіуса Клея, це стало дилемою, чи дійсно боротьба з нацизмом вартувала відмови від ведення слідства зараз. Тим не менше, Люсіус Клей завжди продовжував виступати за належне розслідування підозрюваних у головних злочинах і непохитно підтримував політику денацифікації³⁵⁶.

Події 1948-1949 року трансформували політику амністій шляхом абсолютного делегування відповідних повноважень федеральним землям. Тому амністії перейшли фактично у сферу компетенцій федеральних автономій. Фактично, колишні підсудні, або ж їхня частина тепер формували порядок денний і встановлювали необхідність продовження денацифікації або ні залежно від тієї чи іншої федеральної землі. Повний контроль за програмою

³⁵¹ Pollock, K. R., Meisel J. H., Bretton H.L. (1949). *Germany Under Occupation, Illustrative Materials and Documents*. Wahr: Ann Arbor. P. 173-174.

³⁵² Perels, J. (1995). Amnestien für NS-Täter in der Bundesrepublik. *Kritische Justiz*, 28(3), 382–389. <http://www.jstor.org/stable/23999121>. P. 382.

³⁵³ Zink, H. (1947). American Occupation Policies in Germany. *The Review of Politics*, 9(3), 284–296. <http://www.jstor.org/stable/1404016>. P. 294.

³⁵⁴ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁵⁵ Herz, J. H. (1948). The Fiasco of Denazification in Germany...P. 573-574.

³⁵⁶ Grose, P. (1998). The Boss of Occupied Germany: General Lucius D. Clay. *Foreign Affairs*, 77(4). <https://doi.org/10.2307/20049040>. P.182.

перевиховання німці здобули 20 вересня 1949 року. А уже наприкінці року 31 грудня того ж року було погоджено пакет змін до Закону №104 про визволення від націонал-соціалізму і милітаризму.³⁵⁷ Ці поправки дозволили легше відносити підозрюваних німців до категорій попутників або ж номінальних злочинців, що зводило нанівець зусилля слідства і встановлення судом відповідного покарання. Більше того, зміни в закон по-новому регламентували повноваження федеральних земель, які отримували всю повноту влади на місцях щодо роботи із засудженими німцями. На практиці це означало, що федеральна земля могла прийняти рішення про зняття певних обмежень, як-от щодо працевлаштування, якщо бачила в цьому потребу. Крім того, застосовувалися й інші пом'якшення, зокрема відмова від грошових стягнень і штрафів.

Незважаючи на те, що після утворення ФРН загальний тренд для пересічних німців був позитивний, Закон про федеральні вибори від 8 липня 1953 року все ще обмежував політичну активність колишніх нацистів, зокрема тих, хто був віднесений до категорії головних нацистів.³⁵⁸ Тим не менше, на 1950 рік за результатами судового слідства тільки для 1700 осіб діяли обмеження щодо працевлаштування в державних структурах у порівнянні з разючими 53 000 випадками в 1945 році.³⁵⁹

Таким чином, вироблення нормативно-правової бази, що регламентувала політику денацифікації, відбувалося за декількома напрямками: 1) негайне вилучення з публічного простору усіх матеріальних слідів нацизму, що хоча б якимось чином свідчили про попередню тоталітарну епоху; 2) заборона нацистської партії і усіх дочірніх структур, а також парамілітарних організацій, що забезпечували управлінське функціонування режиму; 3) ліквідації попередньої нацистської нормативної бази з метою позбавлення колишнього

³⁵⁷ Hoser P. (2004). Die Entnazifizierung in Bayern. In W. Weber (Hrsg.) *Entnazifizierung im regionalen Vergleich*. Linz: Walter Schuster Retrieved from https://www.oogeschichte.at/media/migrated/bibliografiedb/hjstl_2002_0473-0510.pdf. S. 501-502.

³⁵⁸ *Wahlgesetz zum zweiten Bundestag und zur Bundesversammlung* (08.07.1953). Nr. 32. Retrieved from: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl153048.pdf%27%5D#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl1530470.pdf%27%5D_1698089709856. S. 470.

³⁵⁹ Garner, C. (1995). Public Service Personnel in West Germany in the 1950s: Controversial Policy Decisions and Their Effects on Social Composition, Gender Structure, and the Role of Former Nazis. *Journal of Social History*, 29(1), 25–80. <http://www.jstor.org/stable/3788709>.

режиму будь-яких юридичних важелів; 4) визначення і встановлення системи професійних обмежень для активних і ключових фігур, афілійованих з нацизмом, та надання пізніше амністії певним групам населення з метою реабілітації і поступової інтеграції в соціум; 5) формування ідеологічної гігієни та поступового інформаційного плюралізму. Такі підходи дозволили США досить швидко продемонструвати цілеспрямованість майбутнього демократичного вектору трансформації Німеччини. Крім того, постійні напрацювання та зміни в нормативно-правовій базі формували необхідне підґрунтя для зміщення фокусу денацифікації від нацистських структур до особистості кожного пересічного німця, оскільки без всебічного демонстрування легітимізації окупаційної влади США не змогли б системно оцінити ступінь причетності суспільства до нацизму.

3.2. Реалізація програми денацифікації: виклики, методи і результати

Нацистський режим канув у лету з моменту розгрому Вермахту військами союзників. При цьому ідеологія нацизму продовжувала жити у публічному середовищі і негласно підтримувалася значною частиною населення. Паралельно із прийняттям нормативно-законодавчих актів, спрямованих на вилучення матеріальних і нематеріальних слідів та проявів нацизму, США запустили прямий механізм денацифікації соціально-політичного та духовно-культурного середовищ на окупованій території Німеччини.

За свідченням відомого німецького історика професора Єнського університету Норберта Фрая вже протягом декількох днів в липні 1945 р. американці заарештували і піддали інтернуванню близько 10 тисяч осіб за ознаками того, що вони належали до певних структур нацистського військово-політичного та репресивного апарату і могли бути причетними до певних військових злочинів. Взагалі за другу половину 1945 року союзниками було інтерновано в цілому майже 250 тис. осіб, з них на кінець року під арештом залишалися ще близько 90 тис. осіб³⁶⁰.

Процес денацифікації стосувався не лише певних груп населення, членів НСДАП та інших нацистських організацій чи окремих осередків, а кожного індивіда. Від самого початку німці скаржилися усіма можливим способами на програму денацифікації, зокрема в листах до редакції «Голосу Америки»³⁶¹ (англ.: Voice of America). ОВАСШ перебував в пошуку тих, хто відповідав образу потенційного злочинця. Факт участі у здійсненні або причетності до злочинів базувався на методології, яку виробив ОВАСШ разом із військовим департаментом США. Підхід американців до розгляду та оцінки кожної індивідуальної історії з метою денацифікації усього суспільства передбачав

³⁶⁰Frei, N. (2022). *Hitlers Eliten nach 1945*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=EPd9V24sNvw&t=2038s>.

³⁶¹ Report №14 (6 July 1946). Mail to «Stimme Amerikas,» February and March 1946. Sample: 3,466 pieces of mail written to the "Voice of America." Interviewing dates: 29 January 1946 through 1 April 1946. (10 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 89-90.

проведення двох етапів: загального анкетування і окремих судових процесів, де це було необхідно.

Цей процес визначався і був детально прописаний в Законі №104 про визволення від націонал-соціалізму і милітаризму від 5 березня 1946 року³⁶². Положення Закону стосувалися всього чоловічого дорослого населення, що досягло 16-річного віку. Процес анкетування передбачав наступне: по-перше, чоловіки були зобов'язані пройти реєстрацію в земельних відділеннях Американської окупаційної зони, по-друге, кожен із зареєстрованих заповнював спеціальну анкету (нім.: Meldebogen). Ідея анкети полягала в тому, щоб отримати відповідь на 131 питання, що були поділені за відповідними блоками: біографічні дані, приналежність до нацистської партії, працевлаштування в органах влади Третього Рейху (див. додаток № 5). На основі зібраних даних ОВАСШ намагався зрозуміти, перевірити та визначити характер причетності практичного кожного німця до тих чи інших злочинів нацистського режиму³⁶³. Якщо за результатами перевірки даних анкети німця вважали невинним, тоді його звільняли від будь-яких обвинувачень, йому було дозволено повернутися до звичайного способу життя, скасовувалися накладені раніше санкції, а також його повністю відновлювали у громадянських правах і свободах.

Фактично це була перша проба США щодо розуміння поточної ситуації в Німеччині: хто симпатик режиму, фанатик, чи просто жив в межах тоталітарної держави. В рамках першого етапу, який тривав упродовж березня 1946 р. – травня 1947 р., було здійснено спробу загального анкетування всього німецького населення, яку реалізовували силами ОВАСШ. Всього під контролем ОВАСШ вдалося провести анкетування понад 13 млн осіб в Американській зоні окупації. Серед цієї кількості було виявлено і виокремлено 4 млн. тих, кого розглядали і перевіряли на наступному етапі, а саме шляхом проведення індивідуального судового слідства. З цією метою Закон №104 визначав механізм та процедуру

³⁶² Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus. (5. März 1946)...S. 71.

³⁶³ Sollors, W. (2018). Everybody gets fragebogened sooner or later. The denazification questionnaire as cultural text. *German Life and Letters*, 71(2), 139-153. <https://doi.org/10.1111/glal.12188>.

створення спеціальних судово-атестаційних палат (нім.: Spruchkammern)³⁶⁴. На цьому першому етапі ОВАСШ вирішив виявити певний зріз суспільних настроїв і опитав 1192 респондентів, з яких 74% відмовлялися визнавати винними усіх німців, 55% вважали нацизм правильною ідеєю, однак некоректно реалізованою, а ще 87% вказали, що перестали підтримувати нацизм ще до завершення війни³⁶⁵.

Урядовці США на окупованій території не плекали великого оптимізму щодо майбутнього успіху денацифікації. Так, зокрема Джон Маклой, верховний комісар США у справах Німеччини, попередив у 1946 р. ОВАСШ про зростання антисемітизму в Німеччині і похолодання в стосунках з місцевим населенням на тлі загострення економічної ситуації.³⁶⁶ Крім того, причиною такого невдоволення слугувало й те, що процес денацифікації контролювали американці.

Ініціатором створення судово-арбітражних палат з американської сторони виступив ОВАСШ, однак членами цих палат були німці. Вертикаль управління такими судово-атестаційними палатами виглядала наступним чином. Військовий губернатор погоджував кандидатури, що подавав Міністр-президент (нім.: Ministerpräsident) кожної з окупованих німецьких земель. Після цього, вони на власний розсуд призначали спеціального міністра з особливих завдань або з денацифікації або ще іншими словами міністра з політичного визволення, повноваження якого діяли лише в межах окремої землі, про що йшлося у 23 статті Закону №104 про визволення від націонал-соціалізму і мілітаризму від 5 березня 1946 року³⁶⁷. Це була нова позиція на окупованій німецькій території, покликана контролювати на регулярній основі, як виконуються розпорядження ОВАСШ. Це дозволяло Американській військовій адміністрації вибудувати і контролювати чиновницьку вертикаль управління і здійснювати

³⁶⁴ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus. (5. März 1946)...S. 71.

³⁶⁵ Report №22 (25 September 1946). A study of attitudes toward the reconstruction and rehabilitation of Germany. Sample: 1,192 interviews - 993 in the American Zone and 199 in the American Sector of Berhn. Interviewing dates: first half of April 1946. (57 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 103-106.

³⁶⁶ Schwartz, T. A. (1991). *America's Germany: John J. McCloy and the Federal Republic of Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.; Germany: Reprieve. (12 February 1951). *Time*, 57(7). Retrieved from <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,820666,00.html>.

³⁶⁷ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus. (5. März 1946)...S. 71.

опосередкований контроль за процесом денацифікації. Власне міністр політичного визволення формував спеціальну судово-атестаційну систему, яка розгалужувалася за функціональними і регіональними критеріями. Зокрема, в межах міст і сіл було утворено третейські палати першої інстанції (Spruchkammern), а також прийнято рішення про утворення окремих апеляційних палат другої інстанції для забезпечення можливості переглянути рішення нижчих судово-атестаційних палат.

Судовий процес організовувався таким чином, щоб із представників німецького населення міг виступити публічний позивач, який ініціював би розслідування щодо конкретних осіб. Варто підкреслити, що публічним позивачем міг виступати як представник потерпілої сторони, так і інших соціальних груп³⁶⁸. Це могли бути міністр політичного визволення або призначені ним особи, бургомістр міста чи його попередник на посаді, будь-який державний орган, якщо мова йшла про судове слідство над держслужбовцем, будь-які професійні асоціації чи політичні партії чи будь-який публічний громадський позивач. Таким чином, денацифікація згідно задуму Американської військової адміністрації мала пробуджувати внутрішню зацікавленість та безпосередню участь німців у вирішенні цієї проблеми.

До складу судово-атестаційних палат входили 4-5 осіб, що досягнули 30-річного віку, серед яких мав бути голова, прокурор, а також 2-3 експертів-засідателі, що виконували спостережну функцію³⁶⁹. Щодо складу судово-атестаційних палат, то Закон передбачав наявність у кожному її складі осіб відповідної кваліфікації для суддівської чи вищої адміністративної функції. Однак утопічною виглядала реалізація ідеї про те, щоб серед експертів-засідателів були представники тієї професійної групи, до якої належав підозрюваний. Тим не менше, таких експертів не мала бути більшість. Крім того,

³⁶⁸ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus. (5. März 1946)...S. 71.

³⁶⁹ Бойко, М., Іванов, О. (2018). Проведення політики денацифікації Німеччини в Американській зоні окупації (1945-1949 рр.). *Європейські історичні студії*, 10, 63-81. <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.63-81>.

закон не дозволяв, щоб експерти були знайомі з підозрюваним, аби уникнути суб'єктивних оцінок.

Запуск процесу судового слідства щодо підозрюваного німця передбачав від громадського позивача наступний порядок дій: 1) ідентифікація підозрюваних та попередня пріоритезація розгляду одних справ над іншими; 2) аналіз доказової бази, звітів, анкети, виправдальних чи пом'якшувальних документів і рекомендацій; 3) проведення розслідування, подання позову і представлення результатів в судово-атестаційній палаті³⁷⁰. Власне, основний акцент спрямовувався на підтвердження гіпотези про винність підсудного, тому звинувачення або скарга мала містити наступні дані: 1) обрання однієї з 5 категорій осіб, до якої варто віднести підозрюваного; 2) формулювання підстави підозри; 3) наведення доказів вчинення злочину; 4) запит на формат винесення рішення, тобто в усній чи письмовій формі.

Аналіз змісту Закону №104 свідчить, що за результатами судового слідства, усі підсудні могли бути віднесені до однієї з 5 категорій: 1) головні злочинці, 2) злочинці, 3) незначні злочинці, 4) попутники, 5) невинні³⁷¹. Поділ за такою схемою дозволяв диференціювати провину підозрюваного, участь в злочинах, характер причетності до політичних процесів, що прямо або опосередковано впливали на долю інших людей: мітинги, виступи, пікети, демонстрації, голосування тощо. Підозрюваний, віднесений до 1 або 2 категорій, міг надати якомога швидше докази своєї неучасті, щоб бути переведеним в нижчу категорію. Покарання для кожної з категорій підсудних було різним³⁷² і передбачало санкції різного характеру³⁷³.

Склад та процедура діяльності судово-атестаційних палат дійсно виглядали на перший погляд як змагання між стороною обвинувачення і підсудним, однак останньому не завжди залишали багато можливостей для

³⁷⁰ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁷¹ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁷² Бойко, М., Іванов, О. (2018). Проведення політики денацифікації Німеччини в Американській зоні окупації (1945-1949 pp.)...С.72

³⁷³ *Deutschland-Chronik bis 2000. 5. März 1946*. Retrieved from <https://www.bpb.de/themen/zeit-kulturgeschichte/deutschland-chronik/131213/5-maerz-1946/>.

маневру. В середньому рішення приймалося і могло бути оскарженим в термін до двох тижнів з метою якомога швидшого закриття справи³⁷⁴. Важливо, що кожен, хто проходив в судовому процесі, мав право на адвоката чи юридичного радника. Однак у цьому відношенні дивним виглядає той факт, що у випадку неявки звинуваченого на судові засідання без поважної причини, його могли проводити без участі підозрюваного. Також у випадку смерті підсудного накладені на нього санкції, зокрема, що стосуються адміністративних штрафів чи компенсації майна, мали більшу юридичну силу, ніж складений заповіт, якщо така особа належала до 1 чи 2 категорії.³⁷⁵

Результатом слухань ставало рішення судово-атестаційної палати про винуватість чи невинуватість підсудного. Це відбувалося шляхом таємного голосування, беручи до уваги два критерії: обтяжуючі чи пом'якшуючі обставини. До перших відносили наступні: пропаганда націонал-соціалізму, використання службового становища для тиску на конкурентів, вчинення політичного тиску задля особистих потреб, фізичне насильство чи погрози політичним опонентам, антисоціальна, груба поведінка, що спонукала до дискримінації окремих груп населення, погрози з метою примусу чи утримання від виконання службових дій. З іншого боку комісія звертала увагу й на такі пом'якшуючі обставини, як вихід з націонал-соціалістичної партії чи її осередків до 1933 року через опір ідеології або власні принципи, співпраця з рухом Опору проти режиму Гітлера, участь в релігійних рухах чи організаціях, що означало відмову від націонал-соціалізму, сприяння і підтримка жертв і противників нацистського режиму, політичне переслідування або гноблення через особисті погляди, незважаючи на членство в нацистських організаціях. Варто додати, що працевлаштування в сфері охорони здоров'я не вважалося обтяжуючою обставиною. Зважаючи на всі вищевказані умови, судово-атестаційна палата могла накладати тимчасові обмеження на підсудного, зокрема, взяти під варту, заборонити його подальшу роботу чи заморозити активи. Однак, якщо палата

³⁷⁴ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁷⁵ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

була впевнена у своєму остаточному вердикті, тоді підозрюваному оголошували вирок, який передбачав віднесення його до попутників нацизму. Але такий вирок не завжди розділяли не тільки підозрювані німці, але й пересічні громадяни. Опитування ОВАСШ в грудні 1946 року показали, що 59% погоджувалися з тим фактом, що німці вбили мільйони європейців, однак 63% вважали свою вину за злочини нацизму лише частково³⁷⁶.

Оскарження вироку дозволялося упродовж двох тижнів з моменту його оприлюднення в Апеляційній палаті з письмовим обґрунтуванням такої апеляції. Для цього німець заповнював спеціальну заяву, яка розглядалася судово-атестаційною комісією, і надалі процес повторювався, як і в перший раз. Варто зазначити, що не завжди зміна рішення про вирок ініціювалася тільки підсудною стороною. Знову ж таки, закон надав такі повноваження публічному (державному) позивачу і міністру політичного визволення. Більше того, рішення судово-атестаційних палат вносилися до посвідчення особи та спеціального реєстру, створеного з цією метою. Такий реєстр залишався відкритим для усіх громадян, що, на думку американської окупаційної влади, мало впливати на об'єктивність винесених рішень.³⁷⁷

Варто додати, що міністр політичного визволення також мав право не тільки відкласти, але й скасувати вердикт щодо підсудного чи перенести повторне слухання до іншої судово-атестаційної палати. Крім того, міністр отримував подання на помилування, зважаючи на зразкову поведінку обвинуваченого, яке передавав безпосередньо прем'єр-міністру, беручи до уваги цілі і мету Закону. Якщо особа зарекомендувала себе такою, що відвернулася від націонал-соціалістичних поглядів та бажає працювати на благо і відновлення мирної і демократичної Німеччини, тоді можна було очікувати позитивного рішення. Також прем'єр-міністр міг особисто поручитися за окремих громадян,

³⁷⁶ Report №51 (2 April 1947). Attitudes toward collective guilt in the American zone of Germany. Sample:3,005 persons in the American Zone. Interviewing dates: last two weeks of December 1946. (16 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 149.

³⁷⁷ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

чий службові обов'язки залишалися критично необхідними для роботи окупаційного апарату чи загалом в контексті життєдіяльності окупованої Німеччини, наприклад для забезпечення громадського здоров'я чи підтримки громадської безпеки, але за умови, що його становище у суспільстві не було досягнуте шляхом співпраці з нацистською партією, або з його боку не буде впливу на комерційну політику компанії чи його дохід не перевищуватиме 500 рейхсмарок. Попри це міністр політичного визволення все одно був зобов'язаний в цей перехідний період таки знайти заміну цій людині на когось, хто не був скомпрометований у минулому.³⁷⁸

В контексті компетентностей і службових обов'язків судово-атестаційних палат доречно вказати на їхню достатньо сильну автономію в рамках окупаційної зони. Будь-які державні, муніципальні, поліцейські органи чи адміністрації були зобов'язані надавати їм необхідну допомогу. Більше того, відмова від надання допомоги заборонялася, а кошти запитуваним органам не відшкодовувалися. Це сигналізувало про те, що якість судового процесу, насамперед його об'єктивність у більшості випадків страждала, оскільки відмова допомогти судово-атестаційним палатам могла мати негативні наслідки. Крім того, якщо запит надходив від іншої окупованої території, його теж зобов'язувалися виконувати³⁷⁹.

Законодавчі положення також регулювали пріоритезацію, порядок і характер визначення провини підсудного. Закон визначав наступний поділ усіх громадян на дві групи: група А та група Б. До групи А належали ті, хто скоїв найважчі проступки. Таким чином, в межах групи А було попередньо визначено 2 категорії підсудних – головних злочинців і злочинців. Для цього використовувалися також змінені рекомендації Контрольної Ради №24 від 12 січня 1946 р.³⁸⁰, на які опиралася американська окупаційна адміністрація. Закон встановлював також попередній перелік тих посад, за якими відносили до певної

³⁷⁸ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus.* (5. März 1946)...S. 71.

³⁷⁹ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus.* (5. März 1946)...S. 71.

³⁸⁰ *Kontrollratsdirektive Nr. 24. Entfernung von Nationalsozialisten und Personen, die den Bestrebungen der Alliierten feindlich gegenüberstehen, aus Ämtern und verantwortlichen Stellungen.* (12. Januar 1946)...S. 241.

категорій в залежності від нацистських організацій: НСДАП, Вермахту, Абверу, СС, СД чи державних службовців, мілітаристів, науковців, юристів. Фактично кожна з галузевих нацистських структур мала наперед визначений список тих, кого рекомендували віднести до групи А чи групи Б.

Групу Б склали усі ті, хто потребував надзвичайно ретельного аналізу. Зокрема, члени СС або її структур, усі, хто швидко просувався по службі після 1 квітня 1933 року, члени НСДАП після 1 травня 1937 року і кандидати в партію. Більше того, до цього переліку належали усі, хто отримав вигоду від прийняття чи передачі активів на окупованих німцями територіях шляхом експлуатації, насильства чи аризації, а також працювали чи були дотичні до органів окупаційної влади, члени Німецького червоного хреста після 1 січня 1933 року і працівники важливих комерційних компаній, що мали право наймати і звільняти персонал, в основному управлінський.³⁸¹

На основі повторного аналізу даних із анкети підсудного, слухань і свідчень від підозрюваного, судово-арбітражна палата виносила рішення щодо причетності німця до злочинів нацистського режиму³⁸². Аналіз роботи таких судово-атестаційних палат показує, що до їхнього складу не завжди входили професійні юристи, правники або ті, хто мав юридичну освіту. Більше того, значна частина тих, хто міг би долучитися до роботи цього органу, була скомпрометована причетністю до нацизму, маючи зокрема партійний квиток.³⁸³

ОВАСШ організував на окупованій території 545 судово-атестаційних палат, до яких загалом входило понад 22000 осіб³⁸⁴. Варто ще раз акцентувати, що штат палат складався виключно з німців, оскільки ОВАСШ не володів достатніми ресурсами з числа американських військових, яких можна було б залучити до процесу денацифікації, а особливо тих американців, хто володів

³⁸¹ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁸² Kalesse, C. (2006). Die Aufarbeitung der NS-Verbrechen nach den Spruchkammerakten im Staatsarchiv Augsburg. In P. Fassl (Hrsg.). *Das Kriegsende in Bayerisch-Schwaben 1945. Wissenschaftliche Tagung der Heimatpflege des Bezirks Schwaben in Zusammenarbeit mit der Schwabenakademie Irsee am 8./9 April*. (245-261). Augsburg: Wissner.

³⁸³ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁸⁴ Capocchia, G. (2023). Trying Perpetrators: Denazification Trials and Support for Democracy in West Germany. *Comparative Politics*, 56(2), 1-44. DOI:[10.5129/001041523X16872241826683](https://doi.org/10.5129/001041523X16872241826683). P. 13.

німецькою мовою. Це створювало додаткову напругу і тиск в середовищі військових, зокрема для Люсіуса Клея, який відповідав за денацифікацію, що проводилася фактично руками німців. Таке повне делегування процесу перевиховання німців самим німцям турбувало військову адміністрацію. Підтвердженням сумнівів щодо якості денацифікації слугував той факт, що чимало німців старалися виправдати себе і скористалися цим.

Інструментом захисту могла бути спеціальна довідка або рекомендація, яку німці надавали під час судового слідства. Її також іронічно називали *Persilschein* (нім.: *Persil* – порошок-відбілювач, *Schein* – довідка/посвідчення), що мала очистити репутацію підозрюваного. Фактично довідку міг надати будь-хто, беручи на себе зобов'язання за правдивість поданої інформації. Тому підозрювані німці масово використовували такий інструмент для захисту власної репутації з метою пом'якшення вироку³⁸⁵. Однак траплялось чимало кричущих випадків, коли ці довідки забезпечували оправдання особи від звинувачень в абсолютно неприйнятних ситуаціях. До прикладу, такі активні поборники нацистської партії як Карл Ладес, Ернст Хейнкель, Ганс Марк були визнані номінальними нацистами і єдиним отриманим покаранням для них став невеликий грошовий штраф. Інша невинна історія стосувалася Ліни фон Остен, для якої Адольф Гітлер зробив весільним подарунком замок *Panenske Brezany* в однойменному чеському селі на північ від Праги. Судово-атестаційна палата після судових слухань зобов'язала Ліну виплати грошовий штраф у розмірі 75 німецьких марок і надала їй статус номінальної нацистки. Таке рішення було прийняте судом, навіть незважаючи на безпрецедентні докази того, як Ліна фон Остен змушувала прислугу використовувати силу щодо євреїв: здійснюючи їх побиття батогами і палицями.³⁸⁶

Система покарань для різних категорій злочинців суттєво відрізнялася. Головних злочинців можна було покарати наступними чином: відправлення у

³⁸⁵ Fischer, T., Lorenz M. N. (2007). *Lexikon der „Vergangenheitsbewältigung“ in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945*. Bielefeld: Transcript-Verlag. S. 18.

³⁸⁶ Frank, N. (2016). *Dunkle Seele, feiges Maul: Wie absurd, komisch und skandalös sich die Deutschen beim Entnazifizieren reinwaschen*. Bonn: Dietz. S. 56.

виправно-трудоі табори терміном на 2-10 років, конфіскація усіх активів за винятком потрібних для проживання і забезпечення сім'ї, заборона обіймати державні, нотаріальні чи юридичні посади, втрата права на пенсію, права голосу, бути обраним, займатися будь-якою політичною діяльністю та бути членом партії.³⁸⁷ Що важливо, санкції накладалися незалежно від працездатності винного, незалежно від того, чи він був інвалідом, чи ні. Також обмеження стосувалися корпоративної і фінансової сфери, зокрема бути членами будь-якої профспілки чи асоціації, а також займати керівні посади в комерційних структурах (обіймати позиції позаштатних радників чи перебувати на самостійних позиціях) чи навіть бути викладачами у школах і університетах з метою обмеження потенційної пропаганди нацистської ідеології. Головних злочинців зобов'язували робити внески у спеціальні фонди, поки вони отримують дохід. Серед побутових обмежень головним злочинцям заборонялося керувати авто, а їхнє житло могло бути використане для благодійних потреб. Головні злочинці підпадали під негайний арешт, а позбавлення волі, оголошене в суді, могло бути необмеженим в часі. Інші підозрювані, що підпадали під категорію злочинців, отримували подібні покарання, однак різниця полягала в терміні позбавлення чи обмеження волі. Для них він був меншим і становив не до 10, а тільки до 5 років. Крім того, цій категорії винних могли призначити як спеціальні громадські роботи, якщо в цьому була потреба, так і повністю конфіскувати усі матеріальні цінності.

Специфіка покарань для третьої групи винних – незначних злочинців – суттєво відрізнялася від санкцій для двох попередніх категорій. У цьому випадку Закон №104 обмежував насамперед дохід підсудних і їхні бізнес-можливості: заборона самостійно керувати власною компанією на будь-якій позиції від моменту проведення судового процесу спеціальною комісією. Також, одним із штрафів була виплата частини доходу, отриманого компанією або з власних активів обвинуваченого. Варто зазначити, що розуміння того, що є компанією,

³⁸⁷ Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus. (5. März 1946)...S. 71.

теж регламентувалося Законом, а саме чисельність працюючих в ній мала перевищувати 10 осіб. Також бізнес міг бути конфіскованим, якщо його активи були отримані шляхом підтримки політичних чи мілітаристських ідей нацистського режиму, але обвинувачений не міг бути відправлений у трудовий табір чи отримати повну конфіскацію майна³⁸⁸.

Остання група, якій можна було інкримінувати обмежену причетність до нацистських злочинів, складалася з німців, яких умовно можна назвати попутниками нацизму. Фактично, вони не були активними нацистами³⁸⁹, але водночас і не виступали проти зlodіянь нацистів, але США шукали можливість зламати опір німців і ліквідувати приховані нацистські настрої. Власне, для таких осіб передбачалося два види санкцій: перший – одноразові або постійні внески до фонду відшкодування, на що впливав сімейний стан, зайнятість і фінансове становище, а другий – якщо особа була державним службовцем і кар'єра формувалася ще за нацистського режиму, то її могли відправити у відставку або на іншу позицію, нижчу за рангом при потребі із зменшенням заробітної плати або із заборонаю просування по службі. Такі заходи професійних обмежень стосувалися усіх сфер промисловості, сільського господарства, лісництва³⁹⁰.

Фінансові обмеження, що стосувалися усіх категорій обвинувачених, також могли бути зменшені. Якщо на рішення судово-атестаційних палат німці могли впливати за допомогою підроблених документів, то Закон №104 усував таку можливість шляхом певних пом'якшень. Зокрема, у випадку, якщо особа була молодію (незрілою), мала тяжкі тілесні ушкодження (поранення) внаслідок бойових дій або уже отримала значні фінансові (економічні) стягнення чи штрафи через інвалідність родичів або внаслідок війни, то санкції для цієї особи уже могли бути послаблені³⁹¹.

³⁸⁸ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

³⁸⁹ Fulbrook, M. (2020). Reframing the Past: Justice, Guilt, and Consolidation in East and West Germany after Nazism. *Central European History*, 53(2), 294–313. <https://www.jstor.org/stable/27081522>. P. 296-297.

³⁹⁰ Frei, N. (1996). Amnestiepolitik in den Bonner Anfangsjahren. *Die Westdeutschen und die NS-Vergangenheit*...S. 486

³⁹¹ *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus*. (5. März 1946)...S. 71.

Результати денацифікації показали, що в підпорядкованій США зоні було розглянуто 13 416 000 справ, з яких тільки 958 071 було передано до судово-атестаційних палат. Статистика свідчила, що головними злочинцями було визнано 1 698 осіб, злочинцями – 22 598 осіб, незначними злочинцями – 106 695 осіб, попутниками – 487 998 осіб, виправдано – 18 571 особу.³⁹² (Див. додаток №7) Такі показники кількості засуджених внаслідок політики денацифікації здаються досить незначними, зважаючи на те, скільки німців були членами нацистської партії. Тому в кількісному вимірі денацифікація не досягнула мети, яку переслідували США. Очевидно, що Нюрнберзький процес став кульмінацією правосуддя над нацистськими злочинцями³⁹³, що мало дуже потужний ідеологічний вплив на пересічне німецьке населення. Було ліквідовано верхівку нацистської партії. Але результати опитування німців структурами ОБАСШ показували й іншу картину: для суспільства цього було недостатньо, оскільки 70% опитаних в жовтні 1946 року вважали, що підсудними мали бути не тільки головні 21 нацисти, але й інші керівники. Але знову ж таки, 92% німців відкидали ідею колективної вини, хоча 51% частково приймали провину за підтримку нацистського режиму³⁹⁴. Тому для США насправді проблема полягала в тому, яким чином системно викоринити нацизм з усіх сфер німецького суспільства.

Судово-арбітражні палати навали перевагу розгляду передусім менш складних справ, а судові процеси щодо обвинувачених у важчих злочинах відкладали на пізніше. Від цього насамперед вигравали німці, які були причетні до цих проступків. Так, Ганс Глобке, співавтор офіційного коментаря до расових законів 1935 року, одразу після закінчення війни почав працювати радником західних союзників, а потім у 1946 році став міським скарбником Аахена. Пройшовши процес денацифікації лише у 1947 році, він з моменту утворення

³⁹² McCloy, J. J. (1950). Present Status of Denazification. In *5th Quarterly Report on Germany October 1 – December 31 1950*. Frankfurt am Main: Office of the U.S. High Commissioner for Germany. P. 46-55.

³⁹³ Taylor, T. (1955). *The Nuremberg Trials*...P. 508-509.

³⁹⁴ Report №33 (18 December 1946). The trend of public reactions to the Nuremberg Trials. Sample: 2,983 respondents in the American Zone. Interviewing dates: 4 October 1946. (5 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 121-123.

ФРН й аж до 1963 року займав дуже високу державну посаду статс-секретаря канцелярії Конрада Аденауера³⁹⁵.

З плином часу денацифікація послаблювалася, що підтверджувалося і проведеними амністіями. Це проявлялося також і у переведенні значної кількості населення в категорію «попутників» нацизму.³⁹⁶ Денацифікація хоч і продемонструвала суспільству, що ідея вилучення нацистського спадку є однією з ключових в політиці США, однак на практиці німці шукали будь-які способи, щоб її саботувати. Тому напередодні утворення ФРН денацифікація вже не в повній мірі відповідала принципам, які переслідували США раніше³⁹⁷. Американський досвід показав, що кількісні результати розглянутих персональних справ залежали від ресурсів і часу, а остаточний результат багато в чому визначався відсутністю кваліфікованих і неупереджених кадрів. До того ж денацифікація і судове переслідування підозрюваних залишалися основним пріоритетом США лише у перші роки окупації³⁹⁸.

Політика США щодо денацифікації німецького населення реалізовувалася на основі різних нормативно-правових документів, серед яких ключовим залишався Закон №104 про визволення від націонал-соціалізму і милітаризму від 5 березня 1946 р. В його основі лежала система ревізії усього дорослого чоловічого населення, яке проживало на території, контрольованої ОВУ. Упродовж п'яти років окупації США проаналізували особисті справи понад 13 млн німців, з яких тільки 4 млн справ було передано далі до судово-атестаційних палат з метою проведення належного розслідування причетності до злочинів нацизму. Американський досвід показав, що менше 1% від усіх німців в окупаційній зоні активно підтримували нацизм і були готові піти на все, чого

³⁹⁵ Domi Rigoll, D. (2018) From Denazification to Renazification? West German Government Officials after 1945. In C. Erlichman, C. Knowels (Eds.) *Transforming Occupation: Power Politics, Everyday Life, and Social Interactions in the Western Zones of Occupied Germany, 1945–1955*. London: Bloomsbury. P. 256.

³⁹⁶ Niethammer, L. (1972). *Entnazifizierung in Bayern: Säuberung und Rehabilitierung unter Amerikanischer Besatzung*. Frankfurt am Main: S. Fischer. Окремі дослідження стосуються професійних груп, як у випадку музикантів державної філармонії у Вюрцбурзі Henzel, C. (2012). „Vorerst nicht über 50% Mitläufer!“ Entnazifizierung am Staatskonservatorium der Musik in Würzburg. *Archiv Für Musikwissenschaft*, 69(2), 165–176. <http://www.jstor.org/stable/23375150>.

³⁹⁷ Fulbrook, M. (1987). The State and the Transformation of Political Legitimacy in East and West Germany since 1945. *Comparative Studies in Society and History*, 29(2), 211–244. <http://www.jstor.org/stable/179096>.

³⁹⁸ Winkler, D. (1979). Die amerikanische Sozialisierungspolitik in Deutschland 1945-1948... P. 93.

потребував режим. Однак цього видалося достатнім для Американської військової адміністрації, щоб змістити політичний вектор з повного завершення денацифікації до завоювання прихильності німецького населення з метою протидії майбутній загрозі зі сходу в умовах розгортання холодної війни.

3.3. Вплив денацифікації на німецьке суспільство: відображення в історичній пам'яті та сприйнятті поколіннями

Німецьке суспільство після Другої світової війни зіткнулося з втратою всього, що було важливим ще зовсім недавно. До появи двох німецьких держав – ФРН і НДР – цей період характеризувався ще як «година нуль» (нім.: Stunde Null), коли контроль над німцями здійснювався окупаційними силами, а історія майбутньої німецької держави починалася серед руїн старої³⁹⁹. Але це був також і період надій та побоювань⁴⁰⁰ німців щодо того, що принесе майбутнє⁴⁰¹. Переважна більшість німців, що пережила ці перші повоєнні роки, дуже неохоче згадували цей час. Й однією з найбільш вагомих причини такого прагнення до забуття був тривалий та болючий процес усвідомлення своєї вини за страшну катастрофу, переосмислення недавнього минулого та публічне каяття, що відбувалося у формі проведеної переможцями примусової публічної денацифікації.

Чоловіче населення радше намагалось забути, вилучити, стерти з пам'яті той факт, що вони підлягали спеціальній перевірці на предмет причетності до скоєння нацистських злочинів. Більше того, таке публічне приниження залишало складний психологічний слід у свідомості пересічних німців, а реституції сім'ям жертв нацизму боляче били по статкам більшості суспільства⁴⁰². Американська військова адміністрація не ділилася на широкий загал дедлайнами щодо завершення денацифікації, що чинило безпосередній тиск на німців. Не маючи змоги прив'язатися до певного часового відтинку у майбутньому, німці відчували себе залишеними, кинутими напризволяще в руки окупаційної влади. Такою сприймалася і виглядала суспільна атмосфера перших повоєнних років.

³⁹⁹ Weiner, A. S. (2009). Memory under Reconstruction: Politics and Event in “Wirtschaftswunder” West Germany. *Grey Room*, 37, 94–124. <http://www.jstor.org/stable/20627785>. P. 102-103.

⁴⁰⁰ Janowitz, Morris. “German Reactions to Nazi Atrocities.” *American Journal of Sociology* 52, no. 2 (1946): 141–46. <http://www.jstor.org/stable/2770938>. P. 141-142.

⁴⁰¹ Rasch, M. (2011). Frankfurts Stunde Null: Kontroversen um den Wiederaufbau nach dem Krieg. *Marburger Jahrbuch Für Kunstwissenschaft*, 38. <http://www.jstor.org/stable/23645842>. P. 335-336.

⁴⁰² Moeller, R. G. (1996). War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany...P.1016-1017.

Іншим фактором, що негативно впливав на настрої населення, був загальний цивілізаційний, економічний і психологічний стан німців. Руйнування міст, заводів, фабрик, знецінення національної валюти, загроза голоду, демографічна криза, національне пригнічення – усе тільки підсилювало градус соціальної напруги і неприйняття денацифікації. Однак німці вимушено надали свою мовчазну згоду на проведення цього процесу⁴⁰³. Для багатьох це виглядало ідеологічним експериментом, який намагалися реалізувати США, щоб трансформувати політичний режим Німеччини з тоталітарного на демократичний лад. Не в останню чергу це зумовлювалося й тим, щоб пояснити власному населенню по той бік Атлантики потребу в такій колосальній кількості ресурсів і людей, які були втягнуті в процес переорієнтації повоєнної Німеччини та перевиховання її населення і загального відродження Європи.

Події перших повоєнних років сприймалися німцями як дуже активна експансія всього західного, що асоціювалося з безпосередньо американським продуктом. Це відбувалося паралельно з тими складними умовами, насамперед економічного плану, в яких перебували переможені. Однозначно така ситуація впливала на те, як оцінювали німці американську політику загалом і кроки американського уряду в усіх сферах життя на окупованій території. Проведені американцями соціологічні опитування в період з 26 жовтня 1945 р. по 7 квітня 1947 р., які базувалися на відповідях 75 000 респондентів, дають уявлення про суспільне сприйняття німцями окупаційної політики. Німці вважали, що США насправді менше сприяли повоєнному відновленню Німеччини, спрямувавши свою увагу з економіки на інші аспекти політики; 8 з 10 німців вважали, що в Нюрнбергу було винесено правильні рішення і тільки для 35% опитаних окупація несла негативний вплив. Ключовою характеристикою цього періоду було те, що майже половина (47%) все ще визнавали нацизм правильною ідеєю, але яку неправильно втілили в життя очільники партії. При цьому з 22% до 66% зросла доля тих, хто обирав партії не правого чи лівого спрямування (нацистську,

⁴⁰³ Becker, W. G. (1946). Rechtsphilosophische Bemerkungen zum Problem der politischen Schuld der Deutschen. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 1(3), 53–56. <http://www.jstor.org/stable/20800784>.

комуністичну), а центристські. Однак ложкою дьогтю в ці перші повоєнні роки стало те, що з 57% до 36% впала частка німців, які були задоволені денацифікацією, внаслідок відчуття на собі накладених санкцій, переважно економічного формату, що обмежувало можливості працевлаштування⁴⁰⁴.

Зважаючи на те, що суспільна атмосфера залишалася напруженою, Американська окупаційна адміністрація ініціювала масштабні заходи культурно-просвітницького характеру, зокрема шляхом показу американських фільмів, театральних вистав, тиражування великої кількості літератури, журналів, газет, відновлення цензурованого радіомовлення з метою демонстрації німцям того, що життя продовжується (див. додаток №6). Це також було елементом м'якої сили та просування ідей американської демократії серед молодих німців насамперед. Таким елементом стали американські культурні центри, або будинки Америки, які сприяли кооперації між німцями і американцями, а також надавали гранти на окремі проекти чи дослідження, що набуло значно більших масштабів уже після створення ФРН⁴⁰⁵. Німеччина перебувала у вкрай не вигідному становищі як геополітично, так і економічно, і тим не менше Білий дім докладав подальших зусиль для вестернізації політичної і соціальної культури окупованої країни.

Поєднання економічної кризи⁴⁰⁶ і денацифікації спонукало німців замислитися щодо можливості утворення незалежної Німеччини. Такі рефлексії часто з'являлися у багатьох не тільки в солдатському чи офіцерському середовищі. Серед німців стала популярною думка про «втрачену Батьківщину»

⁴⁰⁴ Report №60 (April 1947). Trends in German public opinion. Sample: the number of respondents varied from 365 in the first survey to 3,500 interviewed in April 1947; the total number of persons interviewed was more than 75,000 in the American Zone and in the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: from 26 October 1945 to 7 April 1947 during which time forty complete studies of the American Zone were made as well as an additional 23 surveys of smaller size and in limited areas. (43 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 160-163.

⁴⁰⁵ US Mission Germany. (2018). *History of The Amerika Haus Frankfurt*. Retrieved from <https://de.usembassy.gov/history-of-the-amerika-haus/>.

⁴⁰⁶ Knapp, M., Stolper, W. F., & Hudson, M. (1981). Reconstruction and West-Integration: The Impact of the Marshall Plan on Germany. *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 137(3), 415–433. <http://www.jstor.org/stable/40750368>. P. 417.

(нім.: Verlorene Heimat)⁴⁰⁷. Особливо це стосувалося тих, хто віддано або меншим чином підтримував ідеї нацизму. Частина з них повернулася з фронтів чи полону, або була примусово виселена до Німеччини⁴⁰⁸ і застала зовсім іншу державу, зруйновану війною. Всього на територію Західної Німеччини повернулося 2,2 млн німців⁴⁰⁹, що становило 16,5% усього населення.

«Година нуль» показала, як складно давалася денацифікація Американській окупаційній адміністрації серед німецьких військових. У колишніх військових виникав онтологічний конфлікт: ще зовсім недавно вони віддавали своє життя на благо держави, а зараз їхнє майбутнє залишається під питанням у невійськовий час – від смертної кари до виправдання. У багатьох німців виникало питання: якщо зараз денацифікація, тоді чого чекати завтра, де існує межа між тим, що отримані покарання є достатніми, чи доведеться відповідати ще або платити більшу ціну? Газета «Нью-Йорк Таймс» у 1951 р. оприлюднила сенсаційну новину про те, що верховний комісар США у справах Німеччини Джон Макклой амністував високопосадовців Третього Рейху, які мали ще відбувати покарання за причетність до злочинів нацистської партії.⁴¹⁰ Як він пояснив, це був вимушений крок задля отримання внутрішньої підтримки німців у протистоянні в Холодній війні, незважаючи на доведену провину підсудних. Цікаво, що частина з тих, хто відсиджував термін, мали ув'язнення довше, ніж 7 років, однак насправді значно скоротили власне перебування за ґратами.

Це спричинило до того, що з початку 1950-х років суспільство почало формувати зовсім інший дискурс⁴¹¹, що стосувався переходу від індивідуальної відповідальності кожного німецького громадянина до проблеми єдиного,

⁴⁰⁷ Schnurr, E.-M. (2023). *Wenn die Heimat verloren ist*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/geschichte/zweiter-weltkrieg-und-vertriebene-wenn-die-heimat-verloren-ist-a-c6bf8381-668f-4515-81e6-92cf9f32d56b>. Також матеріали про втрачений Данциг (Гданськ) в Olszewska, D. (2016). Danzig als ‚verlorene Heimat‘ und umstrittener Erinnerungsort. *Unser Danzig*, 35. S. 21.

⁴⁰⁸ Seipp, A. R. (2009). Refugee Town: Germans, Americans, and the Uprooted in Rural West Germany, 1945-52. *Journal of Contemporary History*, 44(4), 675–695. <http://www.jstor.org/stable/40542982>.

⁴⁰⁹ Süßner, H. (2004). Still Yearning for the Lost Heimat? Ethnic German Expellees and the Politics of Belonging. *German Politics & Society*, 22(2 (71)), 1–26. <http://www.jstor.org/stable/23740553>. P.1.

⁴¹⁰ 29 Nazis Leave Prison Today. (February 3, 1951). *The New York Times*.

⁴¹¹ Kirchheimer, O. (1961). German Democracy in the 1950's. *World Politics* 13(2), 254–66. <https://doi.org/10.2307/2009518>. P. 254-255.

загального, об'єднуючого фактору, яким була спільна держава для німців. Суть такої дилеми полягала в тому: чи варто сприймати злочини нацизму як індивідуальні проступки чи швидше і доречніше вважати це змовою цілої нації проти інших народів. Таким чином, в цей період серед населення набуває поступового обговорення та осмислення проблема колективної вини і її доказовості в масштабах суспільства. Практика дискусій про минуле стимулювалася і рядом подій, що також мали місце в 50-х – 60-х роках. В першу чергу це були судові процеси над тими німцями, які переховувалися від слідства⁴¹², зокрема справа Адольфа Айхмана⁴¹³. Періодичні згадки в ЗМІ підігрівали публічний інтерес до Айхмана, який відповідав за численні медичні експерименти. Дійсно, крім Айхмана паралельно відбувалися й інші судові процеси, як-от Ульмський⁴¹⁴ чи Аушвіцький⁴¹⁵. Фактично, це перехідний період, коли спогади про попередню епоху ще залишалися достатньо чутливими.

Німці все частіше стали обговорювати проблему того, що перед обличчям нацистського режиму жертвою було усе німецьке населення. Таким чином постала проблема віктимності, яку підхопила значна частина суспільства,

⁴¹² Goldbloom, M. J. (1948). War Crimes Trials. *The American Jewish Year Book*, 50, 494–500. <http://www.jstor.org/stable/23603369>; Post, S. G. (1991). The Echo of Nuremberg: Nazi Data and Ethics. *Journal of Medical Ethics*, 17(1), 42–44. <http://www.jstor.org/stable/27716996>; Weinschenk, F. (1976). Nazis Before German Courts: The West German War Crimes Trials. *The International Lawyer*, 10(3), 515–529. <http://www.jstor.org/stable/40705304>; Smith, W. (1946). The Nuremberg Trials. *American Bar Association Journal*, 32(7), 390–396. <http://www.jstor.org/stable/25715635>; Goda, N. J. W. (2006). Law, Memory, and History in the Trials of Nazis [Review of *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory; Confronting the “Good Death”: Nazi Euthanasia on Trial, 1945-1953; The Memory of Judgment: Making Law and History in the Trials of the Holocaust; The Nuremberg Interviews: Conducted by Leon Goldensohn; Crimes of the Holocaust: The Law Confronts Hard Cases; Frankreich und die Deutschen Kriegsverbrecher: Politik und Praxis der Strafverfolgung nach dem Zweiten Weltkrieg; The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963-1965: Genocide, History, and the Limits of the Law; Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent; Die Verfolgung von NS-Tätern im Geteilten Deutschland: Vergangenheitsbewältigungen 1949-1969: oder: Eine deutschdeutsche Beziehungsgeschichte im Kalten Krieg; Beyond Justice: The Auschwitz Trial*, by D. Bloxham, M. S. Bryant, L. Douglas, R. Gellately, S. Landsman, C. Moisel, D. O. Pendas, P. J. Weindling, A. Weinke, & R. Wittmann]. *The International History Review*, 28(4), 798–806. <http://www.jstor.org/stable/40109815>; Weissberg, L. (2020). Hannah Arendt besucht Karl Jaspers. *Zeitschrift Für Religions- Und Geistesgeschichte*, 72(2), 178–197. <https://www.jstor.org/stable/27071084>.

⁴¹³ Pusey, A. (2015). Precedents: April 11, 1961. Adolf Eichmann on Trial. *ABA Journal*, 101(4), 72–72. <http://www.jstor.org/stable/24806170>.

⁴¹⁴ Tobin, P. (2011). No Time for “Old Fighters”: Postwar West Germany and the Origins of the 1958 Ulm “Einsatzkommando” Trial. *Central European History*, 44(4), 684–710. <http://www.jstor.org/stable/41411644>.

⁴¹⁵ Wittmann, R. E. (2002). The Wheels of Justice Turn Slowly: The Pretrial Investigations of the Frankfurt Auschwitz Trial 1963-65. *Central European History*, 35(3), 345–378. <http://www.jstor.org/stable/4547212>.

зокрема науковців⁴¹⁶. Це, в свою чергу, дозволило німцям пом'якшити сприйняття денацифікації і краще пояснити собі, а також переконати один одного, чому з ними трапилися такі експерименти з перевиховання. Більше того, це стало слушною нагодою сприяти хоча б якомусь діалогу серед суспільства і унеможливити реваншистські настрої, які в перші повоєнні роки справді мали місце.

Денацифікація за своєю проблематикою жодним чином не існувала як окреме явище в історичній пам'яті, яке намагалися забути. Дійсно, для німців пов'язаний з нею асоціативний ряд стосувався неприємних спогадів, що дуже боляче відстежувалися чи не в кожній родинній історії. Уже наприкінці 50-х років підростало нове німецьке покоління, яке дуже наполегливо й справедливо цікавилось власною сімейною історією⁴¹⁷. Для них було цілком нормальним ставити питання про те, а ким були їхні родичі, як жили їхні батьки, чого прагнули і які цінності вони розділяли, коли були молодими. Однак відповідей на ці питання старше покоління намагалось часто-густо уникати зі зрозумілих причин. Одним із результатів таких дискусій поколінь стало неприйняття усталеного образу життя і неприйняття війн як способу вирішення конфліктів. Представники старшого покоління дуже свідомо уникали дискусій щодо свого минулого, оскільки відчували сором за пряму чи опосередковану причетність до нацистських злочинів, натомість покоління, що підростало, цілком відкрито апелювало до цих тем.

Уже з середини 1960-х – початку 1970-х років сприйняття денацифікації відбувалося у парадигмі свідомого визнання відповідальності не тільки за

⁴¹⁶ Frie, R. (2017). *Living with the Nazi Past. Not in My Family: German Memory and Responsibility After the Holocaust, Explorations in Narrative Psychology*. New York: Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199372553.003.0005>

⁴¹⁷ Welzer, H. (2008). Collateral Damage of History Education: National Socialism and the Holocaust in German Family Memory. *Social Research*, 75(1), 287–314. <http://www.jstor.org/stable/40972061>.

злочини нацистів⁴¹⁸, але й за сам режим і його прихід до влади⁴¹⁹. В німецькому суспільстві постає питання⁴²⁰, хто насправді винен і яка відповідальність має місце: колективна чи індивідуальна⁴²¹. Тепер денацифікація сприймається і оцінюється як явище не настільки негативне, як це було в перші повоєнні роки. Зважаючи на всі недоліки проведення денацифікації, молоді німці почали усвідомлювати, що їх насправді об'єднує суспільна солідарність щодо оцінок минулого. За перші 20 повоєнних років в Німеччині викристалізувалась нова політична еліта, яка була готова до змін і насамперед до порушення незручних тем, на які існувала негласна заборона щодо обговорень.

Наслідком цих процесів стало те, що в цей період також зростає молодіжна і, зокрема, студентська опозиція до всього військового як виклик проти збройного вирішення глобальних конфліктів. З одного боку, це була відповідь на глобальні процеси, зокрема на Рух неприєднання⁴²², що відкидав збройні методи вирішення конфліктів, а також на війну США у В'єтнамі⁴²³. Для історії Німеччини такими непересічними подіями стали процеси, що мали місце в 1968 році⁴²⁴. Вони відомі ще як прояви радикалізації у ФРН масових протестних рухів з боку ультралівої терористичної організації під назвою Фракція Червоної

⁴¹⁸ Schiller, K. (2004). The Presence of the Nazi Past in the Early Decades of the Bonn Republic [Review of *Adenauer's Germany and the Nazi Past. The Politics of Amnesty and Integration; Karrieren im Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945; War Stories. The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany; Dynamische Zeiten. Die 60er Jahre in den beiden deutschen Gesellschaften; The Miracle Years. A Cultural History of West Germany, 1919-1968; Die Affäre um den Spiegel. Ein Abgrund an Landesverrat; Akademische Vergangenheitspolitik. Beiträge zur Wissenschaftskultur der Nachkriegszeit*, by N. Frei, J. Golb, R. G. Moeller, A. Schildt, D. Siegfried, K. C. Lammers, H. Schissler, D. Schoenbaum, & B. Weisbrod]. *Journal of Contemporary History*, 39(2), 285–294. <http://www.jstor.org/stable/3180726>.

⁴¹⁹ Schildt Axel. 2003. *Dynamische Zeiten: Die 60er Jahre in Den Beiden Deutschen Gesellschaften* 2. Aufl ed. Hamburg: Schildt, A. (2003). *Dynamische Zeiten: Die 60er Jahre in Den Beiden Deutschen Gesellschaften*. Hamburg: Christians.

⁴²⁰ Frei, N. (2002). *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/frei11882>.

⁴²¹ Frei, F. (2001). *Karrieren im Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945...S.303-337*.

⁴²² Lüthi, L. M. (2016). The Non-Aligned Movement and the ColdWar, 1961–1973. *Journal of Cold War Studies*, 18(4), 98–147. <https://www.jstor.org/stable/26925642>.

⁴²³ Hopkins, G. W. (2000). Historians and the Vietnam War: The Conflict Over Interpretations Continues. *Studies in Popular Culture*, 23(2), 99–108. <http://www.jstor.org/stable/23414548>.

⁴²⁴ Scribner, C. (2007). Buildings on Fire: The Situationist International and the Red Army Faction. *Grey Room*, 26, 30–55. <http://www.jstor.org/stable/20442749>.; Hanshew, K. (2010). Daring More Democracy? Internal Security and the Social Democratic Fight against West German Terrorism. *Central European History*, 43(1), 117–147. <http://www.jstor.org/stable/40601021>.; Weinbauer, K. (2007). Staatsmacht ohne Grenzen?: Innere Sicherheit, »Terrorismus«-Bekämpfung und die bundesdeutsche Gesellschaft der 1970er Jahre. In S. Krasmann & J. Martschukat (Eds.), *Rationalitäten der Gewalt: Staatliche Neuordnungen vom 19. bis zum 21. Jahrhundert* (pp. 215–238). Transcript Verlag. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1fx6d.13>.

Армії⁴²⁵. Це ознаменувало загострення протиріч між різними поколіннями німців і неприйняття молодшими німцями позицій старших, де історія 40-х років займала одне з ключових місць. Німецька молодь протистояла бажанням політиків і соціуму формувати образ жертви, який накладали на цілу націю. Очевидно, що таке суспільне потрясіння не могло не залишити жодних слідів. Фаза замовчування і небажання говорити про власне минуле остаточно відійшла в небуття.

Продовженням такого суспільного діалогу стало те, що німці в цей час відкрили для себе численні місця, де було скоєно нацистські злочини: концтабори, фабрики смерті тощо⁴²⁶. Варто відзначити, що це набуло масового характеру, порівнюючи з попередніми роками. Також інша причина полягала в тому, що рівень достатку сягнув такого рівня, що німці тепер могли дозволити собі не тільки залишатися в межах власної держави, але й подорожувати Європою, чому сприяло і спільне економічне середовище. Результатом цього стало те, що німці все частіше відвідували численні місця смерті, що були прямими доказами деструктивної політики нацизму. Такі фізичні персональні відвідини цих місць залишали глибокий слід і змушували задавати питання, чи достатньо було зроблено для того, щоб унеможливити повторення минулого.

У цей період часу досить гучно заявили про себе волонтери в меморіальному комплексі «Освенцим», які на постійні основі підтримували, вели, ініціювали воркшопи, тренінги, семінари, панельні дискусії щодо нацистського минулого, тим самим підігриваючи інтерес публіки. Це зумовило постійний діалог між численними суспільними групами: молодь, науковці, громадські діячі. На початку 1980-х років німці все частіше осмислювали і розуміли ціну зпрининених жертв, чому сприяли покази різних програм і

⁴²⁵ Іванов, О., Андрієвський, О.(2017). Причини радикалізації студентського руху в ФРН у 1960-х роках і утворення терористичної організації Фракція Червоної армії (РАФ). *Європейські історичні студії*, 6, 64-83. <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.64-83.>;

⁴²⁶ Art D. (2005). *The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria*. Cambridge University Press. Retrieved from http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLITICS%20AND%20GOVERNMENT%20The%20Politics%20of%20the%20Nazi%20Past%20in%20Germany%20and%20Austria.pdf.

фільмів⁴²⁷. Вони фактично почали дивитися відкритими очима і не відвертатися або закриватися від проблеми нацистського минулого. Усе частіше виникало питання, чи дійсно були покарані головні злочинці, чи усвідомили вони власну провину за скоєне і яким чином була реалізована ідея про перевиховання усієї німецької нації. Основне місце в тому, який слід залишила денацифікації в суспільній пам'яті, визначали уже науковці⁴²⁸, зокрема в рамках так званої «суперечки істориків» (нім.: Historikerstreit)⁴²⁹. Власне, суспільний або громадський інтерес до цієї проблеми і її образу у німецькій свідомості мав кілька хвиль зацікавлення, які підсилювалися певними історичними подіями.

Значну роль в історичній пам'яті німців про денацифікацію відіграли події 1990-х років, коли НДР стала частиною ФРН. Саме тоді в ході формування нової Німеччини з'являється змінений образ жертви. По-перше, він був переміщений з євреїв на інші нації, які зазнавали винищення в ході війни, що напряду стосувалося денацифікації. По-друге, нове німецьке суспільство акцентувало увагу на тому, як подолати негативний спадок комуністичної Німеччини⁴³⁰ і яким чином денацифікація може цьому зарадити⁴³¹. Власне, поєднання в німецькій свідомості денацифікації і декомунізації звучало досить парадоксально. Тим не менше, це знайшло своє відображення у тому, щоб заборонити і вилучити з усього публічного простору діяльність східнонімецької Служби держаної безпеки, відомої як «Штазі» (нім.: StaSi – StaatsSicherheit)⁴³², аналогічно як у випадку з нацистською партією та афілійованими з нею структурами.

⁴²⁷ Lichtenstein, H., Schmid-Ospach M. (1982). Holocaust. Wuppertal. Retrieved from <http://www.camps.bbk.ac.uk/themes/aftermath.html>.

⁴²⁸ Art D. (2005). The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria...

⁴²⁹ Kailitz, S. (2009). Der „Historikerstreit“ und die politische Deutungskultur der Bundesrepublik Deutschland. *German Studies Review*, 32(2), 279–302. <http://www.jstor.org/stable/40574801>; Herms, E. (1988). Schuld in der Geschichte: Zum »Historikerstreit«. *Zeitschrift Für Theologie Und Kirche*, 85(3), 349–370. <http://www.jstor.org/stable/23585148>; Maier, C. S. (1988). Jenseits des Historikerstreits: The Significance of the Controversy. *German Politics & Society*, 13, 3–8. <http://www.jstor.org/stable/23735049>; Tillmanns, J. (2009). Can Historical Responsibility Strengthen Contemporary Political Culture? *The American Journal of Economics and Sociology*, 68(1), 127–152. <http://www.jstor.org/stable/27739763>.

⁴³⁰ Derlien, H.-U. (1993). German Unification and Bureaucratic Transformation. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 14(4), 319–334. <http://www.jstor.org/stable/1601363>.

⁴³¹ Urban, S. Y. (2008). At Issue: Representations of the Holocaust in Today's Germany: Between Justification and Empathy. *Jewish Political Studies Review*, 20(1/2), 79–90. <http://www.jstor.org/stable/25834778>.

⁴³² Augustine, D. L. (2004). The Impact of Two Reunification-Era Debates on the East German Sense of Identity. *German Studies Review*, 27(3), 563–578. <https://doi.org/10.2307/4140983>. P. 564.

В цей час у Берліні було погоджено відкриття перших спеціальних пам'ятних місць, що мали об'єднати весь народ навколо складного минулого. Пережиток попередньої епохи мав опиратися на можливість німців по різні сторони Берлінської стіни спільно долати суперечки і працювати над власним майбутнім. Такі дуже поширені, хоча і прості за своєю конструкцією пам'ятні знаки, відомі під назвою «камені спотикання»⁴³³ (нім.: Stolperstein), стали з'являтися в німецькому просторі з ініціативи митця Гюнтера Демніга в 1992 р. Вони склалися з окремих, вмонтованих у бруківку пам'ятних знаків у формі каменю з гравійованими іменами жертв нацизму⁴³⁴, які проживали в цьому місці⁴³⁵, і формували культуру постійного нагадування населенню про злочини нацистів. (Див. додаток №22)

Для нового покоління 2000-х років епоха нацизму залишилася в минулому, про що свідчили дані численних соціологічних опитувань. Історія середини ХХ століття сприймалася німцями через призму втраченого періоду, абсолютної поразки і падіння, результатом чого став змінений образ Німеччини – з переможця на аутсайдера Європи. Німеччина нагадувала так звану Трюммерфрау⁴³⁶ (нім.: Trümmerfrau - «жінка руїн») або іншими словами символізувала образ жінки, яка зустріла горе повоєнного часу⁴³⁷ і на плечі якої впали всі проблеми розчищення і реконструкції міст, економічного відновлення. Загалом цей образ визначав стан, у якому перебувало усе німецьке населення. Фактично, населення сприймало себе обдуреним попередніми політичними елітами, а національна совість публічно спаплюжена і зруйнована злочинами нацистів. Тим самим німцям не залишалося нічого іншого, як визнати

⁴³³ Harjes, K. (2005). Stumbling Stones: Holocaust Memorials, National Identity, and Democratic Inclusion in Berlin. *German Politics & Society*, 23(1 (74)), 138–151. <http://www.jstor.org/stable/23740916>. P. 139.

⁴³⁴ Ward, S. (2016). Conclusion: The Collectives of Contemporary Urban Memory. In *Urban Memory and Visual Culture in Berlin* (pp. 171–178). Amsterdam University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv8pzdcv.9>. P. 173.

⁴³⁵ Harjes, K. (2005). Stumbling Stones: Holocaust Memorials, National Identity, and Democratic Inclusion in Berlin...P. 143-144.

⁴³⁶ Heineman, E. (1996). The Hour of the Woman: Memories of Germany's "Crisis Years" and West German National Identity. *The American Historical Review*, 101(2), 354–395. <https://doi.org/10.2307/2170395>.

⁴³⁷ Tobin, P. (2011). No Time for "Old Fighters": Postwar West Germany and the Origins of the 1958 Ulm "Einsatzkommando" Trial...; Fisher, J. (2004). Kinder der Sterne: Jugend und Wiederaufbau im frühen westdeutschen Nachkriegskino. *Zeitschrift Für Germanistik*, 14(1), 83–101. <http://www.jstor.org/stable/23978302>; Goedde, P. (1999). From Villains to Victims: Fraternization and the Feminization of Germany, 1945–1947. *Diplomatic History*, 23(1), 1–20. <http://www.jstor.org/stable/24913688>. P. 19.

необхідність повоєнних змін, ініційованих союзниками і продовжувати підтримувати тих, хто все ще залишався в живих.

Серед суспільства, мова як про пересічних громадян так і про політичні партії, зростала думка про те, що вони зобов'язані спокутувати національну провину за злочини попередніх поколінь шляхом фінансової допомоги тим країнам і народам, що постраждали. Вони також вважають необхідним постійно застерігати про небезпеку суспільно-політичних рухів, що мають крайній ухил. Як наслідок, крайні праві або ліві партії в Німеччині не зуміли набрати достатньо політичних дивідендів для підтримки власних програм в Бундестазі. Для багатьох німців це дало привід пишатися своєю країною, що німці зуміли свідомо і зважено підійти до свого проблемного минулого і вийти з нього таки переможцями. Попри це, все менше німців публічно ініціюють дискусії щодо проблеми колективної відповідальності, залишаючи за істориками таке право⁴³⁸.

Початок ХХІ століття продемонстрував, що епоху нацизму в суспільній пам'яті вдалося поступово витіснити. Німці стали більш національно сміливими і зуміли врешті-решт подолати цей комплекс, закладений ще окупаційними адміністраціями. Вперше від створення ФРН німці не засоромилися власного прапору на Чемпіонаті світу з футболу в 2004 році⁴³⁹. Тоді успіхи країни були настільки вражаючими, що населення пережило момент гордості за власну державу, чого не було раніше. Багато в чому це пояснювалося заборонаю на вивішування прапорів після Другої світової війни, але це стосувалося лише нацистської символіки, а не символіки ФРН.

Громадські організації дуже активно працюють над темою нацистського минулого. Одним з прикладів є плакатна експозиція на 2000 ситілайтів під назвою

⁴³⁸ Siemens, D. (2016). Writing the History of the SA at the International Military Tribunal: Legal Strategies and Long-term Historiographical Consequences. *Journal of Modern European History / Zeitschrift Für Moderne Europäische Geschichte / Revue d'histoire Européenne Contemporaine*, 14(4), 548–567. <https://www.jstor.org/stable/26266262>.; Roginskij, A., & Ammer, V. (2017). „Die Vergangenheit in der Gegenwart überwinden“ Rede zur Verleihung des Pax Christi-Preises an „Memorial.“ *Osteuropa*, 67(11/12), 137–145. <http://www.jstor.org/stable/44937451>.

⁴³⁹ Schiller, K. (2015). „Siegen für Deutschland?“ Patriotism, Nationalism and the German National Football Team, 1954–2014. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 40(4 (154)), 176–196. <http://www.jstor.org/stable/24583252>.; Majer-O'Sickey, I. (2006). Out of the Closet? German Patriotism and Soccer Mania. *German Politics & Society*, 24(3 (80)), 82–97. <http://www.jstor.org/stable/23742739>.

«Пізно, але ще не зовсім» (нім.: “Spät aber nicht zu spät”)⁴⁴⁰, підготовлена Центром імені Симона Візенталя влітку 2013 року. Вона була складовою операції «Останній шанс», суть якої полягала у пошуку непокараних нацистів⁴⁴¹. Вона була запущена в різних містах Німеччини: Мюнхені, Берліні, Гамбурзі, Кельні з метою пошуку тих нацистів, які ще були живі і могли постати перед судом. Управління державної юстиції Німеччини отримало дані про 40 осіб, що були охоронцями табору Аушвіц-Біркенау, відносно яких висувалась вимога належного розслідуванні справ у причетності до вчинення злочинів. Поштовхом до створення цієї експозиції стало засудження Івана Дем'янюка в Мюнхені в 2011 році⁴⁴². Цей багато в чому історичний прецедент суттєво змінив правову ситуацію.

Загалом можна констатувати той факт, що за 80 років в нових повоєнних поколіннях значною мірою подоланий комплекс травматичного минулого, а такі непересічні події, як переслідування колишніх нацистів, чи підозрюваних у активній підтримці нацистської партії все ж таки не мають суттєвого впливу. Дійсно, вони досить сильно резонують в інформаційному просторі, однак якщо такі особи і отримують покарання, то це швидше сигнал, що німці не забули, що відбувалося менше ніж сто років тому.

Денацифікація в німецькій історичній пам'яті посідає особливе місце. Вона стала наріжним каменем національної самосвідомості і самоідентифікації від моменту створення ФРН. Перебуваючи в постійному пошуку самих себе, німці спершу відкидали програму американського перевиховання, яку потім таки прийняли і продовжували удосконалювати шляхом викорінення найменших проявів нацизму. Більше того, держава взяла на себе відповідальність сприяти усім заходам, що наголошуватимуть на потребі критичного осмислення минулого, а також аналізу політичних діячів, які претендують на владу. Як

⁴⁴⁰ Volmer, H. (2013). *Wiesenthal-Center sucht allerletzte NS-Mörder*. Retrieved from <https://www.n-tv.de/politik/Wiesenthal-Center-sucht-allerletzte-NS-Moerder-article11043836.html>.

⁴⁴¹ Weiss-Wendt, A. (2010). [Review of *Operation Last Chance: One Man's Quest to Bring Nazi Criminals to Justice*, by E. Zuroff]. *Journal of Baltic Studies*, 41(1), 142–144. <http://www.jstor.org/stable/43212938>.

⁴⁴² DPA. (2013). *Operation Last Chance" will NS-Täter aufspüren*. Retrived from: <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-07/wiesenthal-kampagne-nazi-kriegsverbrecher>.

наслідок, така практика забезпечує формування здорового і активного політичного суспільства.

Упродовж 1945-1949 рр. США доклали кардинальних зусиль для трансформації Німеччини як шляхом негайного вилучення матеріальних слідів, так і поступового, системного реформування політичної влади, державних інституцій, законодавчої бази. Однак основну увагу керівництво ОБАСШ спрямувало на систему заходів, що мали за мету проаналізувати причетність кожного дорослого німця щодо становлення і підтримки нацистського режиму. Програма такого масштабу пройшла два етапи свого розвитку: від контролю американською окупаційною адміністрацією до делегування відповідальності безпосередньо німцям. Дійсно, хоч винними було визнано за першими трьома категоріями тільки 1% німців, все ж таки процес денацифікації здійснив колосальний вплив на німецьку ідентичність як в повоєнні роки, так і на наступні німецькі покоління. Німці відмовлялися від спроби зайвий раз обговорювати епоху нацизму, однак інтерес німців до минулого еволюціонував органічно і залишався в динаміці історичних подій, що мали місце як в Європі, так і в світі. Програма денацифікації не зійшла нанівець, а продовжує залишатися однією з основних тем, до яких звертаються німці для пошуку відповідей, в який спосіб вилікувати, трансформувати і інтегрувати суспільство, що зазнало травми тоталітаризму.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного наукового дослідження, варто зазначити, що аналіз наявних джерел та літератури з проблеми денацифікації дав змогу отримати розгорнуту та обґрунтовану оцінку історії формування та реалізації американської політики в рамках першого такого політичного експерименту щодо трансформації суспільства з тоталітарного на демократичний лад. Це дозволило автору вирішити поставлені завдання і прийти до наступних висновків.

1. Джерельна база є цілком достатньою та репрезентативною для проведення дисертаційного дослідження і її можна умовно поділити на 4 основні групи. *Першу групу* складають документи державних органів США: інструкції і постанови Конгресу, директиви Військового командування, матеріали американських органів влади на території окупованої Німеччини – Офісу Військової адміністрації Сполучених Штатів (ОВАСШ), звіти і розпорядження військового губернатора, доповідні та статистичні документи Військового департаменту. *До другої групи* відносяться міждержавні декларації, рішення та угоди: заяви лідерів окупаційних держав, розпорядження урядів держав-союзниць і міністерств закордонних справ США, Великої Британії, Франції, СРСР, рішення міжнародних конференцій та міжурядових зустрічей, проекти пропозицій, меморандуми, розпорядження Європейської Консультативної комісії, закони, накази та розпорядження Союзної Контрольної Ради. *Третю групу* джерел становлять матеріали особистого походження: ділове та офіційне листування провідних управлінців ОВАСШ, мемуари американських урядовців різного рангу – військових губернаторів, зокрема Люсіуса Клея, прокурорів, керівників структурних підрозділів, військовослужбовців США, що несли службу в Німеччині, а також усіх дотичних до окупаційних органів посадових осіб. До цієї групи можна також віднести особисту переписку інтернованих німецьких чиновників, спогади німецьких військовополонених як на території Німеччини, так і інтернованих на території США, а також тих німців, хто відповідав за програму переорієнтації населення з тоталітарного на

демократичний лад, персональне листування німецьких громадян. *Четверта група* представлена матеріалами ЗМІ (газети «Süddeutsche Zeitung», «Frankfurter Rundschau», журнали, оголошення, радіо- та телеефіри).

2. До теми денацифікації зверталися різні покоління істориків і науковців гуманітарного напрямку в США, Німеччині, інших західних країнах, а також в Україні. Що стосується української історіографії цієї проблеми, то конкретних спеціальних досліджень до моменту здобуття Україною незалежності не було створено. До цієї проблеми побічно зверталися українські науковці, досліджуючи політичну історію повоєнної Німеччини, і зокрема становлення державного устрою ФРН та відновлення політичних партій. Згадки про денацифікацію здебільшого носили фрагментарний характер, а роль цього процесу залишалася осторонь уваги істориків.

З моменту здобуття незалежності України можна простежити три етапи поступового зростання інтересу вітчизняних науковців до проблеми денацифікації. Перший або національний етап (90-і рр. – початок XXI ст.) ознаменований проявом загального інтересу дослідників (Р. Кривонос, Д. Лакішик) до Німеччини, історії «німецького питання», об'єднання двох німецьких держав, місця та ролі Німеччини на міжнародній арені. Другий або політичний етап (поч. XXI ст. – 2014 р.) уже змістив акценти дослідників (А. Кудряченко, А. Мартинов, В. Степанов, Т. Купрій) до більш глибокого і різнобічного вивчення німецької історії. В цей час з'являються роботи, спрямовані на аналіз «години нуль» в німецькій історії, відродження старих чи формування нових політичних партій, утворення ФРН та її зовнішньої політики, а також робляться перші спроби дослідження процесів, що відбувалися в різних окупаційних зонах Німеччини. Третій або травматичний етап, що почався з 2014 року й триває понині, ознаменований кризою лібералізму та сплеском правих рухів в Європі. Фактично, історики стали спостерігачами здатності і спроможності Німеччини протистояти загрозі зростання націоналістичних ідей та протидіяти бажанню суспільства знайти «ворога», до чого вдавалися окремі політичні сили. Сплеск уваги дослідників (О. Сич, О. Панаріна, А. Кудряченко)

до проблеми денацифікації спостерігався з початком великої війни росії проти України, коли агресор, вдаючись до маніпуляцій та підміни понять, використовував гасло «денацифікації» для пропаганди та виправдання власної агресії. В цьому контексті науковці аналізують спадок тоталітарного режиму та проблему його викорінення зі свідомості суспільства. На порядок денний виходять роботи компаративного характеру (О. Трохименко, В. Солошенко, В. Гриневич), де порівнюється німецький і український досвід подолання тоталітарного спадку на прикладі процесів денацифікації і декомунізації.

Зарубіжна історіографія проблеми представлена у значно ширшому тематичному та хронологічному вимірах. Її розвиток можна також поділити на три періоди. На першому етапі (кінець 1940-х рр. – кінець 1960-х рр.) денацифікація ще не стала предметом фахових досліджень науковців, натомість вона була предметом критичних оцінок окремих представників громадської думки, суспільних і моральних авторитетів, талановитих філософів (Г. Арендт, К. Юнг, К. Ясперс), письменників (Е. Кестнер, Е. фон Заломон), інших представників інтелектуальної еліти. Перший німецький погляд на проблему ніс у собі в значній мірі емоційну складову. Цей процес для багатьох німців означав травматичний досвід, від якого дослідники самоусунулися, залишивши його увазі лідерів суспільно-політичної думки. Звертання до цього досвіду не фахових істориків, а представників різних сегментів суспільно-політичної думки сигналізувало про небажання глибоко переосмислювати цю тему серед дослідників. Такий підхід до ідентифікації денацифікації в суспільному і громадському секторі створив умови морально-політичного засудження нацизму, на чому базувалися наступні дослідження денацифікації.

Безпосередньо історіографія проблеми бере свій початок з 1950-х рр. з робіт американських авторів (Г. Цінк, В. Гріффіт), які в силу своїх службових обов'язків працювали в структурах ОВАСШ, а також Військового і Державного департаментів США. Перше фахове дослідження історії денацифікації в Німеччині підготував Ю. Фюрстенау ще в 1955 р., однак опублікував його тільки в 1969 р. На другому етапі (1970-і – 1980-і роки) денацифікація стала предметом

спеціальних історичних досліджень, а також інших гуманітарних наук. Крім того, інтерес дослідників (Б. Маршал, К.-Д. Хенке) поступово зміщувався з суспільно-політичної історії до аналізу денацифікації в межах окремих федеральних земель або певних громад чи суспільних груп. Фундаментальною працею в цей період стала монографія Л. Ніетхаммера. Він запропонував власну періодизацію процесу денацифікації, оцінив її наслідки для німецького суспільства. В цей час з'являються роботи (В. Крігер, Дж. Джонс, Дж. Тент), що розглядають цю проблему під міждисциплінарним кутом зору, спираючись на досягнення криміналістики, психології, соціології та інших суспільних наук. Набувають поширення компаративістські дослідження (Т. Бауер, Я. Тернер), у яких порівнюється денацифікація в різних окупаційних зонах – французькій, британській, американській. Цей період також відзначений появою та поширенням ревізійністських поглядів на історичні процеси, що пропонують відмінну від усталених в 50-60-ті роки точку зору про провал і успіх програми денацифікації. Крім того, аналізуючи відповідальність німецького суспільства за нацистські злочини, дослідники (К. Бунгенштаб, Л. Ніетгаммер) вперше ставлять на порядок денний проблему колективної і персональної провини.

Глобальні суспільно-політичні зміни, що відбулися з початку 1990-х років і позначили початок третього етапу історіографії проблеми, відкрили історикам (В. Бенц, Г. Франц-Віллінг, К. Вольнгальс, С.П. Ремі, Т. Фогт, Й. Ехтернкампф) можливість досліджувати денацифікацію як у західних, так і у радянській зонах окупації, спираючись на доступність архівних матеріалів колишньої НДР, а також частково росії. Сучасні дослідники (М. Фулброк, С. Велш, Г. Гартнер, К. Ярауш, Ф. Біес, Б. Нівен, Р. Мьоллер) більше уваги звертають на проблеми насильства, повоєнних суспільних настроїв, національної травми, правосуддя перехідного періоду, безпекової ситуації, стабільності демократії. Окремим напрямом історичних досліджень стало вивчення історичної пам'яті (В. Штраснер, Н. Фрай).

3. Формування та розвиток стратегії США щодо війни з Німеччиною відбувалося на трьох рівнях. Перший або геополітичний рівень забезпечив США

важелі впливу на коаліцію союзників і в ході численних міжнародних конференцій та зустрічей було спільно погоджено основну ціль повоєнної окупації Німеччини – денацифікацію населення. Наступний – військово-оперативний рівень – проявився у прагненнях США напрацювати механізм військового розгрому Німеччини і подальшого переходу до американської окупації. В основі цього лежало напрацювання 3 військово-політичних планів – «RANKIN», «TALISMAN», «ECLIPSE», які готували збройні сили США до вторгнення на територію Німеччини і початкового вилучення з суспільного простору найбільш помітних нацистських авторитетів. Третій – тактично-окупаційний рівень – означений прагненням США підготувати програму дій та конкретні рекомендації для армійських підрозділів в перші місяці окупації Німеччини по роботі з місцевим населенням. Ідея денацифікації в розумінні США викристалізувалася упродовж 3 років: від початкової заяви про безумовну капітуляцію Німеччини на конференції у Кассіблі в 1943 році, далі до ідеї окупаційного поділу та заборони нацистської партії на Ялтинській конференції в лютому 1945 року і остаточного закріплення денацифікації в програмних документах Потсдамської конференції в липні-серпні 1945 року.

4. Перші підготовчі кроки у напрямку формування політики денацифікації США почали здійснювати ще з весни 1943 року, спираючись на започатковану в цей час програму перевиховання інтернованих німецьких військовополонених на своїй території упродовж двох наступних років під керівництвом начальника Відділу моральної підготовки Військового департаменту США Е. Девідсона. Встановлено, що ці заходи були відомі як програма переорієнтації або перевиховання і насамперед носили просвітницький характер. Їх головною метою було ознайомлення німців з принципами і механізмами функціонування американської демократії, історії США, правової думки і політичних вчень. Програма діяла в межах трьох етапів (фаза “навчання”, фаза “службовців” і “поліцейська” фаза), упродовж яких бачення Е. Девідсона щодо майбутнього слухачів курсу змінювалося в залежності від потреб армії США. Перша фаза орієнтувалася на світоглядну переорієнтацію німецьких військовополонених від

тоталітарного до демократичного мислення. Метою другої фази була підготовка військовополонених до діяльності у складі службового апарату Американської військової адміністрації в Німеччині. Третя фаза мала на меті перекваліфікацію колишніх військових для потреб поліцейського апарату. Зусилля Е. Девідсона дозволили 39 тисячам німців із загальної кількості 371 тис. інтернованих переосмислити своє ставлення до нацизму, однак цей досвід лише часткового ліг в основу подальшої практики Американської окупаційної адміністрації після повернення військовополонених до Німеччини у здійсненні політики вестернізації Німеччини та денацифікації її населення методами ненасильницького впливу.

5. Встановлено, що окупаційний контроль США можна умовно поділити на два хронологічні періоди. Перший період (квітень 1945 р. – середина 1947 р.) характеризувався відсутністю чіткої організації американських структур і єдиного контролюючого органу на окупованій території. Упродовж цього періоду функції забезпечення правопорядку і безпекової ситуації переходять від Третьої Армії США до новоствореного Офісу Військової адміністрації Сполучених Штатів (ОВАСШ) під керівництвом Л. Клея, який до початку 1946 року остаточно сформував земельні представництва окупаційної адміністрації в американській зоні. Уже з 1946 року ОВАСШ системно займається денацифікацією усього німецького населення аж до середини 1947 року, що ознаменувало завершення активної фази денацифікації. Другий етап функціонування окупаційної адміністрації, під контролем ОВАСШ, що тривав з другої половини 1947 року й до утворення ФРН, характеризується курсом на політику більшого залучення німецького населення до роботи окупаційної адміністрації та німецької відповідальності за вектор власного політичного розвитку. Таким чином США вдалося заручитися підтримкою німецького населення у зв'язку з наростанням протистояння з СРСР.

6. Спочатку США здійснювали денацифікацію, базуючись на спільних союзницьких документах, що носили рекомендаційний характер, поки не була підготовлена американська законодавча база, як-от Закон №1 про скасування

нацистських законів, Закон №10 від 20 грудня 1945 року про залучення німецьких судів. З кінця 1945 року США вибудували власну систему управління під контролем ОВАСШ на основі власних вироблених нормативно-правових актів. Пік напрацювань нормативно-правових документів США прийшовся на період 1946-1947 років. Ключовим законом, що визначив кінцеві результати денацифікації а американській окупаційній зоні став Закон №104 про визволення від націонал-соціалізму і мілітаризму від 5 березня 1946 р., який ділив усе доросле чоловіче населення за п'ятьма категоріями і встановлював відповідні санкції в залежності від ступеня причетності до нацистських злочинів. Уже з середини 1946 року ОВАСШ вимушено послаблює тиск на німецьке населення шляхом застосування 3 амністій, що набули чинності до кінця окупаційного періоду. Амністії сигналізували про зміну сприйняття образу Німеччини в Білому домі і свідоме прагнення США запуснути процес тіснішої кооперації задля протидії СРСР.

7. Офіс Військової адміністрації Сполучених Штатів проводив активну політику трансформації німецького суспільства шляхом викорінення нацистської ідеології. Якщо в 1945 році денацифікація сприймалася як програма очищення від ідей нацизму або фільтрації окремих індивідів, то уже з березня 1946 року ОВАСШ змінює цю парадигму у свідомості німців. Денацифікація стає інструментом реабілітації німецького суспільства, що визначає придатність населення до участі в політичному житті. Денацифікація забезпечила можливість фіксувати відсутність злочинів у частини німців, наводити докази їхньої непричетності чи амбівалентності до проявів нацистського впливу в минулому. За результатами п'ятирічного окупаційного періоду менше 1% (загалом 130 991 осіб) в Американській зоні окупації за вироками судово-арбітражних палат було визнано винними у вчиненні злочинів і відповідно покарано. З них головними злочинцями було визнано 1 698 осіб, злочинцями – 22 598 осіб, незначними злочинцями – 106 695 осіб. Крім того майже півмільйона (487 998) осіб було віднесено до попутників, а 18 571 особу виправдано. Загальна кількість

покараних видається невеликою, але судові процеси продовжували відбуватися й після створення ФРН уже під керівництвом самих німців.

8. Політика США щодо денацифікації Німеччини проводилася тоді, коли для пересічних німців проблеми повоєнного колапсу, голоду, втрати рідних були дуже гострими та болючими. Однак Американська військова адміністрація не залишала німцям можливості ухилитися від проходження відповідних процедур. Тому як тільки окупація США наближалася до завершення, населення намагалося якомога швидше залишити нацизм в минулому, уникати будь-яких згадок чи розмов про цей час і загалом фокусувалося на забезпеченні власного добробуту та економічного відновлення країни. Але вже молоде покоління 1960-х років продемонструвало інше ставлення до минулого та прагнуло розпочати діалог про нацистський період спершу в сімейному колі, а далі й у широкому публічному просторі.

В 1970-і – 1980-і роки це стало системним явищем і уже підтримувалося державою: в освітніх програмах шкіл, у відкритті меморіальних об'єктів, що свідчили про злочини нацизму (передусім колишніх концтаборів) та організації відвідування їх школярами, молоддю, у розгортанні публічних дискусій і активності медіа з цієї проблематики. Тема «подолання минулого» стала культом покаяння для усіх німців, своєрідним масовим спокутуванням колективної провини, що в першу чергу ініціювали ті представники суспільства, які народилися уже після війни.

Об'єднання ФРН з НДР актуалізувало проблему подолання спадку тоталітарної держави і сприяло зростанню широкої зацікавленості до цієї теми у суспільстві. Усунення політичного розколу Німеччини дозволило також подолати роздвоєння історичної пам'яті німців. Єдина загальнодержавна політика спокутування провини за злочини війни знайшла нові сенси і тепер виконує функцію превентивної дії, щоб в єдиній Німеччині ніколи знову („nie wieder“) не повторилися жахи минулого. Незважаючи на увесь комплекс заходів ФРН щодо протидії зростанню крайніх правих рухів, німецьке суспільство частково піддається впливу праворадикальних настроїв, про що свідчить

зростання популярності нової партії Альтернатива для Німеччини. Тим не менше, нацизм і денацифікація залишаються наріжними каменями сучасної німецької самоідентифікації. На цій «роботі над помилками» постійно акцентує увагу політична еліта ФРН. Це і залишається основною ознакою того, що німці критично ставляться до власного минулого і уважно стежать за тим, який вектор руху ФРН обирають для себе сучасні політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Опубліковані документи

1. Allied Forces. Supreme Headquarters. (1945). *Office of the Chief of Staff. Handbook for Military Government in Germany Prior to Defeat Or Surrender: Incorporating Revision 1-20, Dec. 1944.* Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force, Office of the Chief of Staff. Office of the Chief of Staff. Retrieved from <https://digitalcollections.museumofflight.org/items/show/57903>.
2. Allied Forces Headquarters. (1944). *History of Allied Force Headquarters - Part Three: December 1943 – July 1944.* Retrieved from <https://apps.dtic.mil/sti/tr/pdf/ADA637710.pdf>.
3. Allied Forces Headquarters. (1945). *Supreme Headquarters Operation Eclipse Appreciation and Outline Plan. (25 April, 1945).* Allied Forces Headquarters. Retrieved from <https://www.ibiblio.org/hyperwar/ETO/Surrender/ECLIPSE/index.html>.
4. *Concerning Special Projects Branch of the Office of the Provost Marshall General.* (16 December 1944). Farrand Collection, box.2, folder 5, “ pp. 2-3.
5. *Convention Between the United States of America and Other Powers, Relating to Prisoners of War* (July 27, 1929). United States Statutes at Large 47 Stat. 2021. Retrieved from https://avalon.law.yale.edu/20th_century/geneva02.asp.
6. Congressional Record. 78th Congress (1943-1944). Retrieved from <https://www.congress.gov/congressional-record/78th-congress/browse-by-date>.
7. Congressional Record. 79th Congress (1945-1946). Retrieved from <https://www.congress.gov/congressional-record/79th-congress/browse-by-date>.
8. Congressional Record. 80th Congress (1947-1948). Retrieved from <https://www.congress.gov/congressional-record/80th-congress/browse-by-date>.
9. Congressional Record. 81th Congress (1948-1950). Retrieved from <https://www.congress.gov/congressional-record/81st-congress/browse-by-date>.

10. *Denazification, cumulative review. Report.* Commander's Area of Control (1 April 1947-30 April 1948). Military Government - Germany Aupreme. Retrieved from <https://search.library.wisc.edu/digital/ANFEGQAS34M52B8R/pages/AJHJXNRFT4ECPI8V>.
11. Die deutschen Vertreibungsverluste. Bevölkerungsbilanzen für die deutschen Vertreibungsgebiete 1939/50 (1958). *Herausgeber: Statistisches Bundesamt · Wiesbaden. Verlag: W. Kohlhammer GmbH, Stuttgart.* 540 S. Retrieved from: https://www.statistischebibliothek.de/mir/servlets/MCRFileNodeServlet/DEMONografie_derivate_00001428/Die_deutschen_Vtreibungsverluste.pdf.
12. *Directive to Commander-in-Chief of United States Forces of Occupation Regarding the Military Government of Germany* (April 1945). Department of State: Foreign Relations of the United States, 1945, vol. 3, European Advisory Commission; Austria; Germany. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945v03/d351>.
13. Directive for Military Government in Germany Prior to Defeat or Surrender (April 28, 1944). In R. Perkins, E. Gleason (Eds.), *Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers*. (pp. 217-222). Washington, D. C. U.S. Govt. Printing Office, 1966. Retrieved from https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v01/pg_217.
14. Fragenbogen (12-Seitiger A4 Fragebogen der "Military Government of Germany). (1. Januar 1946). Geschichtsdokumente. Retrieved from <https://www.geschichtsdokumente.de/fragebogen-military-government-of-germany-1946-48/>.
15. Germany: Reprieve. (12 February 1951). *Time*, 57(7). Retrieved from <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,820666,00.html>.
16. *Gesetz Nr. 1. Aufhebung nationalsozialistischen Rechts.* Deutschland (Gebiet unter Allierter Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 3-7. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>.

17. *Gesetz Nr. 5. Auflösung der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei (NSDAP).* Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 17-18. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>.
18. *Gesetz Nr. 7. Entfernung nationalsozialistischer Abzeichen von Amtssiegeln.* (26. October 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 20. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>.
19. *Gesetz Nr. 8 Verbot der Beschäftigung von Mitgliedern der NSDAP in geschäftlichen Unternehmen und für andere Zwecke mit Ausnahme der Beschäftigung als gewöhnliche Arbeiter.* (26. September 1946). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 20. Retrieved from [https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/ohne+Z%26auml%3Bhlung+\(Titelblatt\)/mode/1up](https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/ohne+Z%26auml%3Bhlung+(Titelblatt)/mode/1up)
20. *Gesetz Nr. 52. Sperre und Kontrolle von Vermögen. Blocking and Control Property.* (14. July 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 24-27. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>.
21. *Gesetz Nr. 104 zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus.* (5. März 1946). Regierungsblatt für Württemberg-Baden. S. 71. Retrieved from [https://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm#:~:text=Gesetz%20Nr.,von%20Nationalsozialismus%20und%20Militarismus%20\(1946\)&text=1.,und%20das%20Deutsche%20Reich%20zerst%C3%B6rt](https://www.verfassungen.de/bw/wuerttemberg-baden/befreiungsgesetz46.htm#:~:text=Gesetz%20Nr.,von%20Nationalsozialismus%20und%20Militarismus%20(1946)&text=1.,und%20das%20Deutsche%20Reich%20zerst%C3%B6rt).
22. *Gesetz Nr. 154. Abschaffung und Verbot militärischer Ausbildung.* (14. July 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone).

- Militärregierung: Military Government gazette. S. 52. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/52/mode/1up>.
23. *Gesetz Nr. 191. Militärregierung Deutschland, Kontrollgebiet Des Obersten Befehlshabers.* (12. Mai 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 53-54. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>.
24. *Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat* (1. Dezember 1933). Reichsgesetzblatt 1933. S. 1016. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de33-45/partei33.htm>.
25. *Gesetz über die Pflege und Nutzung von Archivgut in Baden-Württemberg (LArchG BW) vom 27. Juli 1987.* Retrieved from <https://www.landesrecht-bw.de/bsbw/document/jlr-ArchivGBWrahmen/part/X>.
26. *Gesetz über die Sicherung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz - BArchG).* (06. 01. 1987). Retrieved from https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl188s0062.pdf#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl188s0062.pdf%27%5D__1711642297092.
27. Headquarters and Headquarters Battalion United States Army Europe. *Lineage and Honors Information.* U.S. Army Center of Military History. 2012 Retrieved from: <https://history.army.mil/html/forcestruc/lineages/branches/army/usaeurope.htm>
28. Holocaust. (1979, April 16). *The New York Times.* P.75. Retrieved from <https://nyti.ms/4asYL3S>.
29. *International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946* (1946). The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, Part 22 (22nd August, 1946 to 1st October, 1946). Retrieved from: https://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf.

30. *Kontrollratsbefehl Nr. 4. Einziehung von Literatur und Werken nationalsozialistischen und militaristischen Charakters.* (13. Mai 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 151. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-befehl4.htm>.
31. *Kontrollratsdirektive Nr. 24. Entfernung von Nationalsozialisten und Personen, die den Bestrebungen der Alliierten feindlich gegenüberstehen, aus Ämtern und verantwortlichen Stellungen.* (12. Januar 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 241. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-direktive24.htm>.
32. *Kontrollratsdirektive Nr. 32 bzgl. der Disziplinarmaßnahmen gegen leitendes und Verwaltungspersonal von Lehranstalten, den Lehrkörper und die Studenten, die sich militärischer, nationalsozialistischer oder antidemokratischer Propaganda schuldig machen.* (26. Juni 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 162. Retrieved from <https://www.gvoon.de/amtsblatt-kontrollrat-deutschland-1946/seite-162-2-865348.html>.
33. *Kontrollratsgesetz Nr. 1 betreffend die Aufhebung von NS-Recht.* (20. September 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 6. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz1.htm>.
34. *Kontrollratsgesetz Nr. 10. Bestrafung von Personen, die sich Kriegsverbrechen, Verbrechen gegen den Frieden oder gegen die Menschlichkeit schuldig gemacht haben.* (20. Dezember 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 50. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz10.htm>.
35. *Kontrollratsgesetz Nr. 31. Polizeibüros und -agenturen politischen Charakters* (1. Juli 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 163. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz31.htm>.
36. *Kontrollratsgesetz Nr. 34. Auflösung der Wehrmacht* (20. August 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 172. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz34.htm>.
37. *Kontrollratsproklamation Nr. 2. Zusätzliche an Deutschland gestellte Forderungen.* (20. September 1945). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland.

- S. 241. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-proklamation2.htm>.
38. *Kontrollratsgesetz Nr. 11. Aufhebung einzelner Bestimmungen des deutschen Strafrechts.* (30. Januar 1946). Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland. S. 55. Retrieved from <https://www.verfassungen.de/de45-49/kr-gesetz11.htm>.
39. Kulturpolitische Zeitung "Der Ruf". (1945-1947). Deutsche Digitale Bibliothek. Retrieved from <https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/searchresults?isThumbnailFiltered=true&query=Zeitung%2B%22Der%2BRuf%22%2B&viewType=list>
40. Lawler, D. J., Mahan, E. R. (Eds.). (1963). *Foreign Relations of the United States, 1933–1945, Franklin D. Roosevelt Administration (1933–1945)*. Washington: Government Printing Office. Retrieved from <https://history.state.gov/historicaldocuments/roosevelt-fd>.
41. Lawler, D. J., Mahan, E. R. (Eds.). (1963). *Foreign Relations of the United States, 1945–1952, Harry S. Truman Administration (1945–1952)*. Washington: Government Printing Office. Retrieved from <https://history.state.gov/historicaldocuments/roosevelt-fd>.
42. *Minutes of the Division Staff Meetings of the U.S. Group Control Council (USGCC) and the Office of Military Government for Germany (U.S.) OMGUS* (July 1944 - August 1949). National Archives Trust Fund Board National Archives and Records Service. Washington: 1980. Retrieved from <https://www.bsb-muenchen.de/mikro/lit361.pdf>.
43. *No. 181 The Chairman of the President's War Relief Control Board (Davies) to the President* (July 3, 1945). Truman Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference), Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d181>.
44. *No. 393 Department of State Memorandum. Draft Agreement on Treatment of Germany in the Initial Control Period (The Potsdam Conference)* (1945). Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I.

Retrieved

from:

https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/pg_574.

45. *No. 405 Memorandum by the Delegation to the European Advisory Commission. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) (1945)*. Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1945, Volume I. Retrieved from: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1945Berlinv01/d405>.
46. *Nuremberg Charter (Charter of the International Military Tribunal) (1945)*. United Nations Treaty Series, vol.82, p. 279. London, 8 August 1945. Retrieved from: <https://ghum.kuleuven.be/ggs/events/2013/springlectures2013/documents-1/lecture-5-nuremberg-charter.pdf>.
47. *Office of Military Government for Germany United States (OMGUS)*. (1944-1950). Z 1-45F. BArch Z 45-F/. Koblenz. Retrieved from <https://invenio.bundesarchiv.de/invenio/main.xhtml>.
48. Office of Military Government. *Germany (Territory under Allied occupation, 1945-1955 : U.S. Zone) Office of Military Government miscellaneous records*. Retrieved from <https://oac.cdlib.org/findaid/ark:/13030/kt0g5030jq/dsc/>.
49. Office of Military Government for Germany (US) (OMGUS). *Prisoner of War and Displaced Persons Division, 02.06.1945 - 01.11.1950*. Retrieved from https://collections.arolsen-archives.org/en/archive/6-1-1_8323018.
50. Office of the Military Government for Germany (1949). *Legal and Judicial Affairs: Report of the Military Governor. (1 December 1948-28 February 1949)*. Office of the Military Government for Germany (U. S.). NAID: 278080137. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/278080137>.
51. Office of the Chief Historian. (1947). *The First Year of the Occupation*. European Command. Occupation Forces in Europe Series, 1945-1946. Frankfurt, Germany. Retrieved from <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/3321>.
52. Operation Talisman: Part I. *Record Group 331: Records of Allied Operational and Occupation Headquarters, World War II. Series: Messages, Reports,*

- Directives, and Other Records Relating to the Plans and Operational Requirement of Allied Air Force Units*. NAID: 783229. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/783229>.
53. Operation Talisman: Part II. *Record Group 331: Records of Allied Operational and Occupation Headquarters, World War II. Series: Messages, Reports, Directives, and Other Records Relating to the Plans and Operational Requirement of Allied Air Force Units*. NAID: 783230. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/783230>.
54. Operation Talisman: Part III. *Record Group 331: Records of Allied Operational and Occupation Headquarters, World War II. Series: Messages, Reports, Directives, and Other Records Relating to the Plans and Operational Requirement of Allied Air Force Units*. NAID: 783230. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/783231>.
55. Records of the War Department General and Special Staffs [WDGS/WDSS]. Record Group 165. 1860-1952 (bulk 1888-1948). Retrieved from <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/165.html>.
56. Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II (RG 260). Retrieved from <https://catalog.archives.gov/search?typeOfMaterials=Textual%20Records&availableOnline=true&recordGroupNumber=260>
57. Records of U.S. Occupation Headquarters, World War II. (Record Group 260) 1923-72 (bulk 1945-72). Retrieved from <https://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/260.html>
58. Report of the Crimea (Yalta) Conference (February 4-11, 1945), Cmd. 6598; reprinted in Beata Ruhm von Oppen, ed., *Documents on Germany under Occupation, 1945-1954*. London and New York: Oxford University Press, 1955, Retrieved from https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/pdf/eng/Allied%20Policies%203_ENG.pdf.
59. Sonderausgabe der "Frankfurter Rundschau" zur Urteilverkündung beim Nürnberger Prozess. (1. Oktober 1946). *Frankfurter Rundschau*. Retrieved from <https://www.deutsche-digitale->

bibliothek.de/item/DQYCBCEHKMYXGAM36ZVJQZPWSA3QIV4Y?isThumbnailFiltered=true&query=frankfurter+rundschau&rows=20&offset=0&viewType=list&hitNumber=2

60. Suggested Recommendations on Treatment of Germany from the Cabinet Committee for the President (September 4, 1944). In D. Richardson, A. G. Kogan, R. S. Patterson, and I. L. Thomson (Eds.), *Foreign Relations of the United States, The Conference at Quebec, 1944*. Washington, D. C. U.S. Govt. Printing Office, 1972. (pp. 93-95) Retrieved from <https://test.history.state.gov/historicaldocuments/frus1944Quebec/d81/>.
61. Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force. (1945). *Air Staff. A-3 Division (Operations). Air Plans Section. 10/1944-7/14/1945. Messages, Reports, Directives, and Other Records Relating to the Plans and Operational Requirement of Allied Air Force Units*. NAID: 643325. Retrieved from <https://catalog.archives.gov/id/643325>.
62. *Süddeutsche Zeitung*. (1945-1949). Deutsche Digitale Bibliothek. Retrieved from <https://www.deutsche-digitalebibliothek.de/searchresults?isThumbnailFiltered=true&query=S%C3%BCddeutsche%2BZeitung%2B1945>.
63. U.S. Is Seen Losing Contest in Germany. (1947, June 16). *The New York Times*. P. 2. Retrieved from <https://nyti.ms/3TD8ttM>.
64. U.S. Department Of State & Bevens, C. I. (1949). *Treaties and Other International Agreements of the United States of America: Volume 8 Bilateral treaties, - 1949: Germany-Iran. United States, - 1949*. Library of Congress. Retrieved from <https://www.loc.gov/item/lltreaties-ustbv008/>.
65. *Verordnung Nr. 4 - Verbot des Tragens deutscher militärischer Uniformen*. – (17. September – 1. Dezember 1945). Deutschland (Gebiet unter Alliiertes Besatzung, Amerikanische Zone). Militärregierung: Military Government gazette. S. 71-72. Retrieved from <https://portal.dnb.de/bookviewer/view/1026623324#page/20/mode/1up>.

66. *Wahlgesetz zum zweiten Bundestag und zur Bundesversammlung* (08.07.1953). Nr. 32, S. 470-492. Retrieved from: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl153048.pdf%27%5D#_bgbl_%2F%2F%5B%40attr_id%3D%27bgbl153s0470.pdf%27%5D__1698089709856.
67. *Weihnachtsamnestie. BStAnz. Nr.10.* (8. März 1947). Retrieved from <https://images.library.wisc.edu/History/EFacs/GerRecon/GesetzBefreiung/reference/history.gesetzbefreiung.i0129.pdf>.
68. *Yalta Conference Agreement, Declaration of a Liberated Europe* (February 11, 1945). Wilson Center Digital Archive, National Archives. Retrieved from: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116176>.

Матеріали соціологічних опитувань

1. Report №2 (March 1946). Who in Germany has read “Mein Kampf”? Sample: 954 residents of the American Zone. Interviewing dates: 14 February 1946. (3 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 70-71.
2. Report №5 (1 April 1946). Special political survey. Sample: 162 community leaders in the American Zone. Interviewing dates: end of February 1946. (17 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 74-77.
3. Report №7 (11 May 1946). Reactions to recent revisions in the denazification program. Sample: 992 residents of the American Zone. Interviewing dates: 15 March 1946. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 79-80.
4. Report №10 (21 June 1946). Attitudes towards politics as a career for the coming generation in Germany. Sample: 1,515 adults in the American Zone and the

- American Sector of Berlin. Interviewing dates: 15 April 1946. (9 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 83-84.
5. Report №14 (6 July 1946). Mail to «Stimme Amerikas,» February and March 1946. Sample: 3,466 pieces of mail written to the "Voice of America." Interviewing dates: 29 January 1946 through 1 April 1946. (10 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 89-90.
 6. Report №16 (7 August 1946). German attitudes towards the Nuremberg Trials. Sample: summary of eight surveys, with sample sizes ranging from 331 in November 1945 to 2,969 in August 1946. Interviewing dates: not specified; relevant surveys from 26 October 1945 to 9 August 1946. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 93-94.
 7. Report №19 (19 August 1946). Basic attitudes explored by the «German attitude scale». Sample: 1,470 persons in the American Zone, 182 in the American Sector of Berhn, 295 youths aged 17 to 27 in Wuerttemberg-Baden, 84 political prisoners to be detained in camp, 95 political prisoners to be released, and 214 Marburg University students. Interviewing dates: not specified. (55 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 99-100.
 8. Report №22 (25 September 1946). A study of attitudes toward the reconstruction and rehabilitation of Germany. Sample: 1,192 interviews - 993 in the American Zone and 199 in the American Sector of Berhn. Interviewing dates: first half of April 1946. (57 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion*

- in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 103-106.
9. Report №33 (18 December 1946). The trend of public reactions to the Nuremberg Trials. Sample: 2,983 respondents in the American Zone. Interviewing dates: 4 October 1946. (5 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 121-123.
 10. Report №49 (3 March 1947). Anti-semitism in the American zone. Sample: 3,006 persons in the American Zone and 409 in West Berlin. Interviewing dates: last two weeks in December 1946. (19 PP.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 146-148.
 11. Report №51 (2 April 1947). Attitudes toward collective guilt in the American zone of Germany. Sample: 3,005 persons in the American Zone. Interviewing dates: last two weeks of December 1946. (16 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 149.
 12. Report №55 (15 April 1947). Public attitudes toward denazification. Sample: 3,005 adults in the American Zone and 409 in West Berlin. Interviewing dates: ten-day periods in the months of December 1946, January and February 1947. (10 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 154-155.
 13. Report №58 (1 May 1947). Confidence in news in present-day Germany. Sample: 3,400 adults in the American Zone and the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: unspecified. (9 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 158-159.
 14. Report №60 (April 1947). Trends in German public opinion. Sample: the number of respondents varied from 365 in the first survey to 3,500 interviewed

- in April 1947; the total number of persons interviewed was more than 75,000 in the American Zone and in the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: from 26 October 1945 to 7 April 1947 during which time forty complete studies of the American Zone were made as well as an additional 23 surveys of smaller size and in limited areas. (43 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 160-163.
15. Report №62 (14 June 1947). German attitudes toward a peace treaty after the conclusion of the Moscow conference. Sample: 600 people living in Hesse, Wuerttemberg-Baden, and West Berlin. Interviewing dates: during the last week in April and the first week in May 1947. (8 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 164-165.
16. Report №65 (27 September 1947). Attitudes of Bavarians toward Loritz' dismissal. Sample: 1,614 Bavarians. Interviewing dates: between 14 July and 4 August 1947. (4 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 168-169.
17. Report №68 (10 October 1947). Trends in attitudes toward National Socialism. Sample: unspecified number, representing a cross-section of the adults in the American Zone and the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: between November 1945 and August 1947. (5 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 171-172.
18. Report №72 (November 1947). A report on German morale. Sample: a cross-section representative sample of the adults in about 3,000 people from the American Zone and about 400 persons from the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: between November 1945 and August 1947. (first half of May 1947. (47 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public*

- Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 175-176.
19. Report №74 (27 October 1947). Attitudes of AMZON Germans toward government and politics. Sample: more than 3,400 Germans in the American Zone and in the American and British Sectors of Berlin. Interviewing dates: August 1947. (17 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 178-179.
 20. Report №80 (26 November 1947). Opinions on denazification. Sample: a random selection of 300 names from the Meldebogen files of former NSDAP members as well as 3,000 people representing a cross-section of the American Zone population. Interviewing dates: September 1947. (9 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 185-186.
 21. Report №85 (17 December 1947). Summary of trends of German public opinion. Sample: not specified. Interviewing dates: between November 1945 and late 1947. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 191-192.
 22. Report №88 (20 January 1948). German opinion on the people's part in political affairs. Sample: a cross-section of over 3,400 Germans living in the American Zone and West Berlin. Interviewing dates: October 1947. (9 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 195.
 23. Report №92 (9 February 1948). Readers of «Mein Kampf». Sample: 3,000 residents of the American Zone and West Berlin. Interviewing dates: November 1947. (4 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 199.

24. Report №93 (11 February 1948). «The cream of the crop» two years later. Sample: 78 former prisoners of war who had attended a course on democracy at Fort Getty and who filled out a mailed questionnaire. Interviewing dates: spring 1947. (15 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 200-201.
25. Report №95 (25 February 1948). Appraisal of the content of education and educational facilities. Sample: 451 adults in West Berlin and 223 in Stuttgart, all 18 years of age and over. Interviewing dates: January 1948. (8 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 203-204.
26. Report №96 (3 March 1948). German youth versus adults on questioning of democracy. Sample: 1,000 adults and 2,000 young people from the American Zone and samples from both groups in West Berlin. Interviewing dates: December 1947. (5 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 205.
27. Report №100 (March 1948). Trends in German public opinion. Sample: the number of respondents varied from 365 in the first survey to 4,000 interviewed in January 1948; the total number of persons interviewed was over 1 6 million in the American Zone and West Berlin. Interviewing dates: from 26 October 1945 to 5 January 1948 during which time more than fifty full-scale surveys were conducted. (43 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 210-213.
28. Report №107 (29 March 1948). Public reception of the bizonal administration. Sample: 3,000 in the American Zone, 500 in West Berhn, and in the third part of the study 316 people in Bremen. Interviewing dates: 6 October 1947; 5 January 1948; and the first weeks of March 1948. (5 pp.). In Merritt, Anna J.,

- and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 220-221.
29. Report №110 (15 April 1948). Bremen attitudes compared with Berlin and AMZON. Sample: not specified. Interviewing dates: not specified. (16 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 224.
30. Report №114 (23 April 1948). Germans assay their freedoms. Sample: a cross-section of over 3,500 Germans living in the American Zone and West Berlin. Interviewing dates: March 1948. (9 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 229-230.
31. Report №114A (11 May 1948). Germans assay their freedoms. Sample: over 300 people in Bremen. Interviewing dates: March 1948. (3 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 230-231.
32. Report №122 (22 May 1948). Prejudice and anti-semitism. Sample: a cross-section of persons 15 years of age and older in the American Zone. Interviewing dates: April 1948. (11 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 239-240.
33. Report №143 (14 October 1948). Government or administration for Western Germany? Sample: 1,500 people in the American Zone, 250 in West Berlin, and 162 in Bremen. Interviewing dates: August 1948. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 262-263.
34. Report №145 (1 November 1948). The «Amerika Haus» in five German cities. Sample: a random sample of 300 adults from each of five cities: West Berlin, Bremen, Frankfurt, Nuremberg, and Stuttgart, as well as Munich as presented in an appendix. Interviewing dates: last two weeks of September 1948. (19 PP.). In

- Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 265.
35. Report №175 (June 1949). Trends in German public opinion. Sample: an unspecified number of persons in the American Zone, West Berlin, and Bremen. Interviewing dates: from October 1945 to February 1949 during which time sixty-seven full-scale surveys were conducted. (71 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 294-298.
36. Report №182 (11 July 1949). German views on denazification. Sample: 1,900 residents of the American Zone, West Berlin, and Bremen. Interviewing dates: January 1949. (7 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 304-305.
37. Report №188 (1 September 1949). Characteristics and attitudes of the German movie audience. IV. Appraisal of Movie Influences. Sample: a representative sample of 3,000 American Zone residents, over 500 West Berliners, and 300 people from Bremen. Interviewing dates: November 1948. (6 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 311.
38. Report №191 (9 December 1949). The state of German political interest at the outset of the West German Republic Sample: 500 to 3,000 in the American Zone; 100 to 500 in West Berlin; and 100 to 300 in Bremen. Interviewing dates: several surveys, from May 1949 to September 1949.(21 pp.). In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 314-317.

Нотатки, спогади і мемуари

1. Andersch, A. (1978). *My disappearance in Providence and Other Stories, trans. Ralph Manheim*. New York: Doubleday and Co.

2. Clay, L. D. (1950). *Decision in Germany*. Melbourne, Vic.: W. Heinmann.
3. Clay, L. D. (1950). *Germany and the Fight for Freedom*. Cambridge: Harvard University Press. doi:10.1017/S0003055400290618.
4. Davison, P. (1973). *Half Remembered: A Personal History*. New York: Harper and Row.
5. Fahy, C. (1948). Legal Problems of German Occupation. *Michigan Law Review*, 47(1), 11–22. <https://doi.org/10.2307/1284506>.
6. Fahy, C. (1946). The Lawyer in Military Government (Germany). *Proceedings of the Section of International and Comparative Law (American Bar Association)*, 29–37. <http://www.jstor.org/stable/25742724>
7. Liss, S. (1947). Revival of Free Labor Organizations in the United States Occupation Zone in Germany: A Preview. *Southern Economic Journal*, 13(3), 247–256. <https://doi.org/10.2307/1053338>
8. Morgenthau, H. (1945). *Germany Is Our Problem*. New York: Harper&Brothers.
9. 29 Nazis Leave Prison Today. (February 3, 1951). *The New York Times*.

Література

4. Бесєдіна, Н. В. (2012). Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії. *Історична пам'ять*, 28, 140-154. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2012_2_17.
5. Бойко, М. (2021). Денацифікація Німеччини в німецькому історіографічному та суспільному дискурсі (1945- 2021 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, 34, 9–28. <https://doi.org/10.32626/2309-2254.2021-34.9-28>.
6. Бойко, М. (2024). Денацифікація у Баварії в 1945-1949 рр.: аспекти, напрями і результати політики США. *Вісник науки та освіти*, 2(20), 1379-1393. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2\(20\)-1379-1393](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-1379-1393).
7. Бойко, М., Іванов, О. (2018). Проведення політики денацифікації Німеччини в Американській зоні окупації (1945-1949 рр.). *Європейські*

- історичні студії*, 10, 63-81. <http://doi.org/10.17721/2524-048X.2018.10.63-81>.
8. Бойчук, О. І. (2018). Політика історичної пам'яті в польсько-німецьких відносинах: методологічний аспект. *Прикарпатський вісник НТШ. Серія Думка*, 5, 167-178.
 9. Величенко, О. О. (2015). Участь Соціал-демократичної партії Німеччини у виборах до місцевих представницьких органів влади та у формуванні земельних органів самоврядування (1945 - 1947 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 42, 318-323.
 10. Вільховий, Ю. В. (2011). Східна Німеччина в перші роки радянської окупації: новий погляд на особливості формування суспільного ладу. *Історична пам'ять*, 2, 147-156. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ip_2011_2_18.
 11. Глазов, Д. В. (2016). Політика мультикультуралізму у ФРН: концепція "leitkultur". *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 45, 343-34. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_45%282%29_43.
 12. Гриневич, В. (2017, 1 січня). Подолання тоталітарного минулого – Частина 5: Історія: «опрацювання» комуністичного та колоніального минулого. *Україна модерна*. <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/grynevych-part-5/>.
 13. Грубов, В. (2004). Німеччина: воєнна політика періоду "постнормалізації". *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень*, 25, 214-233. <https://ipiend.gov.ua/publication/vypusk-25-2004>.
 14. Гусева Н. Ю. (2008). Розвиток антивоєнних молодіжних рухів у ФРН в 1950-1960-х роках *Часопис української історії (кафедра української історії та етнополітики, КНУ ім. Т. Шевченка)*, 9, 96-104.
 15. Джадт, Т. (2020). *Після війни. Історія Європи від 1945 року*. Наш Формат.
 16. Іванов, О., Андрієвський, О. (2017). Причини радикалізації студентського руху в ФРН у 1960-х роках і утворення терористичної організації Фракція

- Червоної армії (РАФ). *Європейські історичні студії*, 6, 64-83.
<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.06.64-83>.
17. Іванов О., Бойко, М. (2018). Планування та перший досвід денацифікації німецьких військовополонених в США (1943-1945 рр.). *Американська історія та політика: науковий журнал*, 5, 114-127.
<http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.05.114-127>.
18. Іванов О., Бойко, М. (2021) Політика денацифікації Німеччини у висвітленні представників американської наукової і політичної думки (друга половина 1940-х – 1950-і роки). *Американська історія та політика*, 11, 65-77. <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.11>.
19. Іванов О.Ф., Гусева Н. Ю. (2007). *Боротьба навколо прийняття надзвичайних законів та її вплив на розвиток молодіжного руху у ФРН в 1966-1968 роках. Схід: Аналітично-інформаційний журнал*, 5(83), 74-79.
20. Ігнатенко, О. (2022, 30 листопада). Як Німеччина переосмислила нацизм після Другої світової війни. *Свідомі*. <https://svidomi.in.ua/page/yak-nimechchyna-pereosmyslyla-natsyzm-pislia-druhoi-svitovoi-viiny>.
21. Кривонос, Р. А. (2002). *Німеччина у структурі європейського співробітництва*. [Дис. канд. політ. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка].
<https://scholar.google.com.ua/citations?user=ZytY1AQAAAAJ&hl=uk>.
22. Кудряченко, А. І. (2009). Берлінський мур - логіка розвитку Європи. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Спец. вип.*, 9-22. <https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/1860>.
23. Кудряченко, А. Ію (2019). Особливості подолання обтяжливого нацистського і соціалістичного минулого в сучасній Німеччині. *Україна дипломатична*, 20, 664-685. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2019_20_67.
24. Кудряченко, А. І. (2019). Федеративна Республіка Німеччина – друга німецька демократична держава. *Проблеми всесвітньої історії*, 2, 140-158.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2019_2_11.

25. Кудряченко, А. І. (2020). *Федеративна Республіка Німеччина: засади демократичного сходження: монографія*. Фенікс.
26. Купрій, Т. Г. (2010). *Християнсько-демократичний союз: рання історія та вплив на формування політико-економічної системи Німеччини*. НАКККіМ.
27. Лакішик, Д. М. (2002). *Німеччина в європейській політиці США кінця 80-х - 90-і роки ХХ ст.* [Автореф. дис. канд. іст. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <https://scholar.google.com.ua/citations?user=vkOrylgAAAAJ&hl=ru>.
28. Литвинов, О. М. (2022). Денацифікація росії як проблема України: деякі питання для обговорення (філософсько-правовий ракурс). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*, 2, 43-68. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2022_2_6.
29. Ліпкан, В. А. (2022). Денацифікація: сучасний геостратегічний зміст. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*, 92, 259-272. http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2022_92_24.
30. Мартинов, А. Ю. (2006). *Об'єднана Німеччина: від "Боннської" до "Берлінської" республіки (1990-2005 рр.)*. Монографія: Серія «Відкрита дослідницька концепція», Інститут історії України НАН України.
31. Машкара-Чокнадій, В.В., Палько, О., Стряпко, А. & Худіш, П. (2014). Сучасна політична культура Німеччини: шлях від денацифікації до мультикультуралізму. *Незалежний культурологічний часопис І*. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/5193>.
32. Панаріна, О. В. (2011). *Польсько-німецькі відносини в контексті європейських інтеграційних процесів* [Автореф. дис. канд. політ. наук, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка]. <http://surl.li/rushx>.
33. Сич, О. М. (2019). Ренесанс націоналізмів державних націй Західної Європи: Німеччина, Австрія, Італія. *Гілея: науковий вісник*, 140(3), 48-54. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_140\(3\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_140(3)_10).

34. Солошенко, В.В. (2020). Політика пам'яті ФРН і мистецтво: досвід подолання обтяжливого минулого. *Теоретико-методологічні засади дослідження історичної пам'яті: збірник наукових праць за заг. ред. д.і.н., проф., члена-кореспондента НАН України Кудряченка А.І.*, 124-135.
35. Стельмах, С. (2022, 11 липня). Від «закликів» до «відкритих листів Паперова зброя німецьких інтелектуалів. *ZAHID.NET*. https://zaxid.net/vid_zaklikiv_do_vidkritih_listiv_n1546034.
36. Стельмах, С. П. (2023). Німецька східноєвропейська політика і «політика пам'яті» (1969-2022 рр.): непорозуміння із Східною Європою. *Проблеми всесвітньої історії*, 1(21), 128-153. <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-21-7>.
37. Стельмах, С. П. (2023, 20 березня). Локальна історія. *Депутинізація = Денацифікація Німеччини? Нюрнберг, політика пам'яті та пацифізм* [Відео]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=1D7uPsE2oNQ>.
38. Степанов, В. А. (2008). *Досвід реалізації зовнішньої політики Федеративної Республіки Німеччина (1990-2005 рр.)* [Дис. канд. іст. наук, Інститут історії України Національної академії наук України].
39. Супрун, Н. А. (2022). Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 рр.). *Історія народного господарства та економічної думки України : збірник наукових праць*, 55, 39-62. <https://doi.org/10.15407/ingedu2022.55.039>.
40. Трохименко, О. (2014). Історична пам'ять як складова німецької етнонаціональної свідомості. *Етнічна історія народів Європи*, 42, 162-168. <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2014/42/articles/23.pdf>.
41. Яблонський В. М., Лозовий В. С., Валевський О. Л., Здіорук С. І., ... Зубченко С. О. за заг. ред. В. М. Яблонського. (2019). *Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України* [Аналіт. доповідь, Національний інститут стратегічних досліджень]. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-09/dopovid_polityka_druk_03.pdf.

42. Abelshausen, W. (1979). Probleme des Wiederaufbaus der westdeutschen Wirtschaft 1945-1953. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft, 5*, 208–253. <http://www.jstor.org/stable/40194638>.
43. Ambrosius, G. (1979). Funktionswandel und Strukturveränderung der Bürokratie 1945-1949: Das Beispiel der Wirtschaftsverwaltung. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft, 5*, 167–207. <http://www.jstor.org/stable/40194637>.
44. Apland, S. P. (2002). The Joint Campaign Glass Ceiling: Successfully Breaking the Transition Phase Barrier. U.S. Army War College.
45. Appleton, J. B., & Belden, W. (1936). Northern Nigeria--A Study in Political Geography. *Economic Geography, 12*(4), 325–339. <https://doi.org/10.2307/140421>.
46. Art D. (2005). The Politics of the Nazi Past in Germany and Austria. Cambridge University Press. Retrieved from http://www.untagsmd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/POLITICS%20AND%20GOVERNMENT%20The%20Politics%20of%20the%20Nazi%20Past%20in%20Germany%20and%20Austria.pdf.
47. Arendt, H. (1976). Organisierte Schuld [1945]. In *Verborgene Tradition: Acht Essays*. (pp. 35–49). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
48. Atkins, E. (2008). The Prisoners Are Not Hard to Handle:” Cultural Views of German Prisoners of War and Their Captors in Camp Sharpe, Gettysburg, Pennsylvania. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. Retrieved from http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=bgsu1211135474.
49. Augustine, D. L. (2004). The Impact of Two Reunification-Era Debates on the East German Sense of Identity. *German Studies Review, 27*(3), 563–578. <https://doi.org/10.2307/4140983>.
50. Balfour, M. & Mair J. (1956). *Four Power Control in Germany and Austria, 1945-1946*. London: Oxford University Press.

51. Becker, W. G. (1946). Rechtsphilosophische Bemerkungen zum Problem der politischen Schuld der Deutschen. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 1(3), 53–56. <http://www.jstor.org/stable/20800784>.
52. Benz, W. (1979). Das Omgus Project. *German Studies Review*, 2(1), 88–94. <https://doi.org/10.2307/1428707>.
53. Benz, W. (2005). Demokratisierung durch Entnazifizierung und Erziehung. *Bundeszentrale für Politische Bildung*. Retrieved from <https://www.bpb.de/themen/nationalsozialismus-zweiter-weltkrieg/dossier-nationalsozialismus/39605/demokratisierung-durch-entnazifizierung-und-erziehung/>.
54. Benz, W. (1990). Postwar Society and National Socialism: Remembrance, Amnesia, Rejection. *Tel Aviv Jahrbuch Fur Deutsche Geschichte* 19, 1-12.
55. Beschloss, M. R. (2002), *The Conquerors: Roosevelt, Truman and the Destruction of Hitler's Germany, 1941–1945*. New York: Simon & Schuster.
56. Biddiscombe, P. (2007). *The Denazification of Germany: A History, 1945-1950*. Stroud: Tempus Publishing.
57. Biess, F. (2006). *Homecomings: Returning POWs and the Legacies of Defeat in Postwar Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
58. Biess, F. & Moeller, R. G. (2010). *Histories of the Aftermath: The Legacies of the Second World War in Europe*. New York: Berghahn.
59. Bingay, M. (1945, June-December). It Could Happen Here. *Reader's Digest*, 47. P. 45. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.100896/page/n459/mode/2up>
60. Bolten, S. R. (1950). Military Government and the German Political Parties. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 55–67. <http://www.jstor.org/stable/1026727>.
61. Borneman, J. (1993). Uniting the German Nation: Law, Narrative, and Historicity. *American Ethnologist*, 20(2), 288–311. <http://www.jstor.org/stable/645647>.

62. Bower, T. (1982). *The Pledge Betrayed: America and Britain and the Denazification of Postwar Germany*. Garden City, NY: Doubleday.
63. Boyle, K. (1950, September 9). A Reporter in Germany; The People with Names. *The New Yorker*, 32. P. 37. Retrieved from <https://archives.newyorker.com/newyorker/1950-09-09/flipbook/036>
64. Brecht, A. (1950). Re-Establishing German Government. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 28–42. <http://www.jstor.org/stable/1026725>.
65. Bromage, A. W. (1947). [Review of *American Military Government in Germany*, by H. Zink]. *The American Political Science Review*, 41(5), 1001–1003. <https://doi.org/10.2307/1950206>
66. Bungenstab, K.-E. (1970). *Umerziehung zur Demokratie?: Re-education-Politik im Bildungswesen US-Zone 1945 - 1949*. Düsseldorf: Bertelsmann Universitat Verlag.
67. Capoccia, G. (2023). Trying Perpetrators: Denazification Trials and Support for Democracy in West Germany. *Comparative Politics*, 56(2), 1-44. DOI:[10.5129/001041523X16872241826683](https://doi.org/10.5129/001041523X16872241826683)
68. Casey, S. (2005). The Campaign to Sell a Harsh Peace for Germany to the American Public, 1944–1948. *History*, 90(1 (297)), 62–92. <http://www.jstor.org/stable/24427180>.
69. Cassidy, D. (1994) Controlling German Science, I: U.S. and Allied Forces in Germany, 1945-1947. *Historical Studies in the Physical and Biological Sciences* 24(2), 197–235. <https://doi.org/10.2307/27757723>.
70. Chase, J. L. (1954). The Development of the Morgenthau Plan Through the Quebec Conference. *The Journal of Politics*, 16(2), 324–359. <https://doi.org/10.2307/2126031>.
71. Clarke, G. S. (2006). *German prisoners of war in Britain, 1940-1948: Policy and performance*. (thesis). Swansea University. Retrieved from <http://cronfa.swan.ac.uk/Record/cronfa42278>.

72. Cole, T. (1952). The Democratization of the German Civil Service. *The Journal of Politics*, 14(1), 3–18. <https://doi.org/10.2307/2126386>.
73. Coles, H. L. & Weinberg, A. K. (1964). Civil affairs: soldiers become governors. Office of the Chief of Military History Dept. of the Army.
74. Connelly, J. (2000). *Captive University: The Sovietization of East German, Czech and Polish Higher Education, 1945-1956*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
75. Kreuzberger, S. (1996). *Die sowjetische Besatzungsmacht und das politische System der SBZ*. Weimar: Böhlau.
76. Dack, M. (2016). Retreating into Trauma: The Fragebogen, Denazification, and Victimhood in Postwar Germany. In P. Leese & J. Crouthamel (Eds.). *Traumatic Memories of the Second World War and After*. (pp. 143-70). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
77. Derlien, H.-U. (1993). German Unification and Bureaucratic Transformation. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 14(4), 319–334. <http://www.jstor.org/stable/1601363>.
78. Dobbins, J., Poole, M. A., Long, A., & Runkle, B. (2008). *After the War: Nation-Building from FDR to George W. Bush*. RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mg716cc>.
79. Dorn, W. L. (1957). The Debate Over American Occupation Policy in Germany in 1944-1945. *Political Science Quarterly*, 72(4), 481–501. <https://doi.org/10.2307/2146190>.
80. Dorpalen, A. (1946). The Split Occupation of Germany. *The Virginia Quarterly Review*, 22(4), 581–597. <http://www.jstor.org/stable/26441662>.
81. Ebbinghaus, J. (1946). *Zu Deutschlands Schicksalswende*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
82. Ebsworth, R. (1960). *Restoring Democracy in Germany: The British Contribution*. London: Stevens & Son.
83. Echternkampf, J. (2003). *Nach dem Krieg. Alltagsnot, Neuorientierung und die Last der Vergangenheit 1945-1949*. Zürich: Pendo Verlag.

84. Eisenberg, C. (1983). Working-Class Politics and the Cold War: American Intervention in the German Labor Movement, 1945–49. *Diplomatic History*, 7(4), 283–306. <http://www.jstor.org/stable/24911373>.
85. Empfehlungen der deutsch-polnischen Schulbuchkommission 1974/75. (1975). *Die Friedens-Warte*, 58(3/4), 298–303. <http://www.jstor.org/stable/23777853>.
86. Fahey, J. (1992). Reminiscence: John Fahey on “Reeducating” German Prisoners during World War II. *Oregon Historical Quarterly*, 93(4), 368–393. <http://www.jstor.org/stable/20614486>.
87. Feldman, L. G. (1999). The Principle and Practice of “Reconciliation” in German Foreign Policy: Relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 75(2), 333–356. <http://www.jstor.org/stable/2623347>.
88. Fishel, J. T. (1992). Liberation, Occupation, and Rescue: War Termination and Desert Storm. Carlisle Barracks, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
89. Fisher, J. (2004). Kinder der Sterne: Jugend und Wiederaufbau im frühen westdeutschen Nachkriegskino. *Zeitschrift Für Germanistik*, 14(1), 83–101. <http://www.jstor.org/stable/23978302>.
90. Fischer, T., Lorenz M. N. (2007). *Lexikon der „Vergangenheitsbewältigung“ in Deutschland. Debatten- und Diskursgeschichte des Nationalsozialismus nach 1945*. Bielefeld: Transcript-Verlag.
91. Frank, N. (2016). *Dunkle Seele, feiges Maul: Wie absurd, komisch und skandalös sich die Deutschen beim Entnazifizieren reinwaschen*. Bonn: Dietz.
92. Franz-Willing, G. (1991). *Umerziehung. Die Nationalisierung besieger Völker im 20. Jahrhundert*. Coburg: Nation Europa-Verlag.
93. Frederiksen, O. J. (1953). *The American Military Occupation of Germany. 1945-1953*. Headquarters. United States Army, Europe: Historical Division.
94. Freedman, A. (2020). The Policy of Cooperation: American Colonial Politics in Bavaria, 1945-49. *The CRIMSON HISTORICAL REVIEW*, 3(1), 42-61.

- Retrieved from https://crimsonhistorical.ua.edu/wp-content/uploads/2021/01/CHR_F20_Final.pdf
95. Frei, N. (2002). *Adenauer's Germany and the Nazi Past: The Politics of Amnesty and Integration*. New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/frei11882>.
 96. Frei, N. (1996). Amnestiepolitik in den Bonner Anfangsjahren. Die Westdeutschen und die NS-Vergangenheit. *Kritische Justiz*, 29(4), 484–494. <http://www.jstor.org/stable/24000819>
 97. Frei, F. (2001). *Karrieren im Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945*. Campus Verlag.
 98. Frei, N. (1996). *Vergangenheitspolitik: die Anfänge der Bundesrepublik und die NS-Vergangenheit*. Munich: Beck.
 99. Frie, R. (2017). *Living with the Nazi Past. Not in My Family: German Memory and Responsibility After the Holocaust, Explorations in Narrative Psychology*. New York: Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199372553.003.0005>
 100. Fulbrook, M. (2015). *A History of Germany 1918-2014*. Oxford: Wiley Blackwell.
 101. Fulbrook M. (2002). *German National Identity After the Holocaust*. Cambridge: Polity Press.
 102. Fulbrook, M. (2000). *Interpretations of the Two Germanies*. New York: St. Martin's Press, Inc.
 103. Fulbrook, M. (2020). Reframing the Past: Justice, Guilt, and Consolidation in East and West Germany after Nazism. *Central European History*, 53(2), 294–313. <https://www.jstor.org/stable/27081522>.
 104. Fulbrook, M. (1987). The State and the Transformation of Political Legitimacy in East and West Germany since 1945. *Comparative Studies in Society and History*, 29(2), 211–244. <http://www.jstor.org/stable/179096>.
 105. Fürstenau, J. (1955). *Die Entnazifizierung in der deutschen Nachkriegspolitik*.

106. Fürstenau, J. (1969). *Entnazifizierung: Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik*. Neuwied am Rhein: Luchterhand.
107. Garner, C. (1995). Public Service Personnel in West Germany in the 1950s: Controversial Policy Decisions and Their Effects on Social Composition, Gender Structure, and the Role of Former Nazis. *Journal of Social History*, 29(1), 25–80. <http://www.jstor.org/stable/3788709>.
108. Georg-Eckert Institut für Internationale Schubuchforschung. (1976). *Internationales Jahrbuch Für Geschichts- Und Geographie-Unterricht*, 17. Braunschweig: Berghahn Books. <http://www.jstor.org/stable/43054478>.
109. Gerhardt, U. & Gantner, G. (2004). Ritualprozeß Entnazifizierung: eine These zur gesellschaftlichen Transformation der Nachkriegszeit. *Forum Ritualdynamik* 7 (July). Diskussionsbeiträge des SFB 619 »Ritualdynamik« der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg. Herausgegeben von Dietrich Harth und Axel Michaels. Retrieved from https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/4827/1/Ritualprozess_Entnazifizierung.pdf
110. Gimbel, J. (1960). American Denazification and German Local Politics, 1945–1949: A Case Study in Marburg. *American Political Science Review*, 54(1), 83–105. [doi:10.2307/1952409](https://doi.org/10.2307/1952409).
111. Gimbel, J. (1969). American Military Government and the Education of a New German Leadership, *Political Science Quarterly*, 83(2), 248–267, <https://doi.org/10.2307/2147091>.
112. Gimbel, J. (1961). *A German Community under American Occupation: Marburg, 1945-52*. Stanford: Stanford University Press.
113. Goda, N. J. W. (2006). Law, Memory, and History in the Trials of Nazis [Review of *Genocide on Trial: War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory; Confronting the “Good Death”: Nazi Euthanasia on Trial, 1945-1953; The Memory of Judgment: Making Law and History in the Trials of the Holocaust; The Nuremberg Interviews: Conducted by Leon Goldensohn; Crimes of the Holocaust: The Law Confronts Hard Cases;*

- Frankreich und die Deutschen Kriegsverbrecher: Politik und Praxis der Strafverfolgung nach dem Zweiten Weltkrieg; The Frankfurt Auschwitz Trial, 1963-1965: Genocide, History, and the Limits of the Law; Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent; Die Verfolgung von NS-Tätern im Geteilten Deutschland: Vergangenheitsbewältigungen 1949-1969: oder: Eine deutschdeutsche Beziehungsgeschichte im Kalten Krieg; Beyond Justice: The Auschwitz Trial*, by D. Bloxham, M. S. Bryant, L. Douglas, R. Gellately, S. Landsman, C. Moisel, D. O. Pendas, P. J. Weindling, A. Weinke, & R. Wittmann]. *The International History Review*, 28(4), 798–806. <http://www.jstor.org/stable/40109815>.
114. Goedde, P. (1999). From Villains to Victims: Fraternization and the Feminization of Germany, 1945–1947. *Diplomatic History*, 23(1), 1–20. <http://www.jstor.org/stable/24913688>.
115. Goldberg, S. A., & Trauschweizer, I. (2017). *From disarmament to rearmament: The reversal of US policy toward West Germany, 1946-1955*. Athens: Ohio University Press.
116. Goldbloom, M. J. (1948). War Crimes Trials. *The American Jewish Year Book*, 50, 494–500. <http://www.jstor.org/stable/23603369>.
117. Griffith, W. E. (1950). Denazification in the United States Zone of Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 267, 68–76. <http://www.jstor.org/stable/1026728>.
118. Grohnert, R. (1991). Die Entnazifizierung in Baden: 1945-1949: Konzeptionen und Praxis der “Epuration” am Beispiel eines Landes der französischen Besatzungszone. Stuttgart: Kohlhammer.
119. Grose, P. (1998). The Boss of Occupied Germany: General Lucius D. Clay. *Foreign Affairs*, 77(4), 179–185. <https://doi.org/10.2307/20049040>.
120. Grossman, A. (2007). *Jews, Germans, and Allies: Close Encounters in Occupied Germany*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

121. Guradze, H. (1950). The Laenderrat: Landmark of German Reconstruction. *The Western Political Quarterly*, 3(2), 190–213. <https://doi.org/10.2307/443483>.
122. Hahn, L. (2000). Germans in the Orchards: Post-World War II Letters from Ex-POW Agricultural Workers to a Midwestern Farmer. *The Journal of the Midwest Modern Language Association*, 33/34, 170–178. <https://doi.org/10.2307/1315350>.
123. Hankey, M. The Right Hon. Lord. (1950). *Politics, Trials and Errors*. Chicago: Henry Regnery Company. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.101664/page/n45/mode/2up>.
124. Hart, S. A. (2001). The Forgotten Liberator: The 1939-1945 Military Career of General Sir Andrew Thorne. *Journal of the Society for Army Historical Research*, 79(319), 233–249. <http://www.jstor.org/stable/44232609>.
125. Heineman, E. (1996). The Hour of the Woman: Memories of Germany's "Crisis Years" and West German National Identity. *The American Historical Review*, 101(2), 354–395. <https://doi.org/10.2307/2170395>.
126. Hanshew, K. (2010). Daring More Democracy? Internal Security and the Social Democratic Fight against West German Terrorism. *Central European History*, 43(1), 117–147. <http://www.jstor.org/stable/40601021>.
127. Harjes, K. (2005). Stumbling Stones: Holocaust Memorials, National Identity, and Democratic Inclusion in Berlin. *German Politics & Society*, 23(1 (74)), 138–151. <http://www.jstor.org/stable/23740916>.
128. Heisler, B. S. (2008). Returning to America: German Prisoners of War and the American Experience. *German Studies Review*, 31(3), 537–556. <http://www.jstor.org/stable/27668591>.
129. Hellmann, M. (1977). Deutsche Kriegsgefangene des Zweiten Weltkriegs in Osteuropa: Bemerkungen zu einer deutschen Dokumentation. *Osteuropa*, 27(5), 413–426. <http://www.jstor.org/stable/44908255>.

130. Heisler, B. S. (2007). The “Other Braceros”: Temporary Labor and German Prisoners of War in the United States, 1943-1946. *Social Science History*, 31(2), 239–271. <http://www.jstor.org/stable/40267939>.
131. Henke K.-D. (1981). Politische Säuberung unter französischer Besatzung: Die Entnazifizierung in Württemberg-Hohenzollern. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
132. Henzel, C. (2012). „Vorerst nicht über 50% Mitläufer!“ Entnazifizierung am Staatskonservatorium der Musik in Würzburg. *Archiv Für Musikwissenschaft*, 69(2), 165–176. <http://www.jstor.org/stable/23375150>.
133. Herms, E. (1988). Schuld in der Geschichte: Zum »Historikerstreit«. *Zeitschrift Für Theologie Und Kirche*, 85(3), 349–370. <http://www.jstor.org/stable/23585148>.
134. Herf, J. (1997). Divided Memory: The Nazi Past in the Two Germanys. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt6wvnbj>
135. Herz, J. H. (1978). On Reestablishing Democracy after the Downfall of Authoritarian or Dictatorial Regimes. *Comparative Politics*, 10(4), 559–562. <https://doi.org/10.2307/421572>.
136. Herz, J. H. (1948). The Fiasco of Denazification in Germany. *Political Science Quarterly*, 63(4), 569–594. <https://doi.org/10.2307/2144399>.
137. von HODENBERG, H. Frhr. (1947). Zur Anwendung des Kontrollratsgesetzes Nr. 10 durch deutsche Gerichte. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 2, 113/114-123/124. <http://www.jstor.org/stable/20800909>.
138. Holborn, H. (1947). American Military Government: Its Organization and Policies. Washington: Infantry Journal Press. Retrieved from <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.274814/page/n1/mode/2up>
139. Hopkins, G. W. (2000). Historians and the Vietnam War: The Conflict Over Interpretations Continues. *Studies in Popular Culture*, 23(2), 99–108. <http://www.jstor.org/stable/23414548>.
140. Hoser P. (2004). Die Entnazifizierung in Bayern. In W. Weber (Hrsg.) *Entnazifizierung im regionalen Vergleich*. Linz: Walter Schuster Retrieved from

- https://www.oogeschichte.at/media/migrated/bibliografiedb/hjstl_2002_0473-0510.pdf
141. Hudson, W. M. (2015). Planning and Implementing Military Government in Germany, 1943–1946. In *Army Diplomacy: American Military Occupation and Foreign Policy after World War II* (pp. 157–200). University Press of Kentucky. <https://doi.org/10.2307/j.ctt14jxwsz.9>.
142. Janowitz, M. (1946). German Reactions to Nazi Atrocities. *American Journal of Sociology*, 52(2), 141–146. <http://www.jstor.org/stable/2770938>.
143. Jarausch, K. (2006). *After Hitler: Recivilizing Germans, 1945-1995*. Oxford: Oxford University Press.
144. Jarausch, K. H., & Geyer, M. (2003). *Shattered Past: Reconstructing German Histories*. Princeton University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt7smst>.
145. Jaspers, K. (1946). *Die Schuldfrage*. Heidelberg: Lambert Schneider.
146. Jeffries, J. W. (1996). [Review of *The Barbed-Wire College: Reeducating German POWs in the United States during World War II*, by R. Robin]. *Academe*, 82(3), 75–77. <https://doi.org/10.2307/40251490/>.
147. Johnson, A. (1947). Denazification. *Social Research*, 14(1), 59–74. <http://www.jstor.org/stable/40969177>.
148. Jones, J. (1988). *Preparations for Denazification in the British Zone of Germany*. University of Manchester.
149. Josef C. K. (2008). Bavaria Is Germany, Isn't It? The Case of the German Land Bavaria: A Historical and Political Approach. *Revista internacional de los estudios vascos*, 3, 119-141. Retrieved from <http://www.eusko-ikaskuntza.eus/PDFAnlt/rievcuadernos/03/03119141.pdf>
150. Jung, C.G. (1945, May). Nach der Katastrophe. *Neue Schweizer Rundschau*, 13. Retrieved from <https://doi.org/10.5169/seals-759152>.
151. Kailitz, S. (2009). Der „Historikerstreit“ und die politische Deutungskultur der Bundesrepublik Deutschland. *German Studies Review*, 32(2), 279–302. <http://www.jstor.org/stable/40574801>.

152. Kalesse, C. (2006). Die Aufarbeitung der NS-Verbrechen nach den Spruchkammerakten im Staatsarchiv Augsburg. In P. Fassl (Hrsg.). *Das Kriegsende in Bayerisch-Schwaben 1945. Wissenschaftliche Tagung der Heimatpflege des Bezirks Schwaben in Zusammenarbeit mit der Schwabenakademie Irsee am 8./9 April*. (245-261). Augsburg: Wissner.
153. Karstedt, S. (2018). "I would prefer to Be Famous": Comparative Perspectives on the Reentry of War Criminals Sentenced at Nuremberg and The Hague. *International Criminal Justice Review*, 28(4), 372-390.
154. Kaufman, Z. D. (2016). The United States Role in Transitional Justice for Germany', *United States Law and Policy on Transitional Justice: Principles, Politics, and Pragmatics*. New York: Oxford University Press.
155. Kästner, E. (1945, Dezember, 3). Die Schuld und die Schulden. *München Neue Zeitung*, 1. P.1/4 S.
156. Klausch, H. P. (1990). Die 999er: Von der Brigade „Z“ zur Afrika-Division 999. Die Bewährungsbataillone und ihr Anteil am antifaschistischen Widerstand. Köln: Röderberg Verlag.
157. Kleßmann, C. (1979). Betriebsräte und Gewerkschaften in Deutschland 1945-1952. *Geschichte Und Gesellschaft. Sonderheft, 5*, 44-73. <http://www.jstor.org/stable/40194633>.
158. Kirchheimer, O. (1961). German Democracy in the 1950's. *World Politics* 13(2), 254-66. <https://doi.org/10.2307/2009518>.
159. Kirkpatrick, K. (2018). *American Prisoner of War Camps in Idaho and Utah*. Arcadia Publishing: America Through Time.
160. Knapp, M., Stolper, W. F., & Hudson, M. (1981). Reconstruction and West-Integration: The Impact of the Marshall Plan on Germany. *Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft / Journal of Institutional and Theoretical Economics*, 137(3), 415-433. <http://www.jstor.org/stable/40750368>.
161. Krammer, A. P. (1976). German Prisoners of War in the United States. *Military Affairs*, 40(2), 68-73. <https://doi.org/10.2307/1987148>.

162. Krauss, M. (2007). Amerikanische Besatzungskultur und „konstruktive“ Transformation im Jahr 1945. Das Beispiel Bayern. In H. Braun (Hrsg.). *Die lange Stunde Null. Gelenkter sozialer Wandel in Westdeutschland nach 1945*. (pp. 59-89). Baden-Baden: Nomos-Verlag.
163. Krieger, W. (1983). Was General Clay a Revisionist? Strategic Aspects of the United States Occupation of Germany. *Journal of Contemporary History*, 18(2), 165–184. <http://www.jstor.org/stable/260383>.
164. Kuklick, B. (1975). America's Germany. [Review of *The Papers of General Lucius D. Clay: Germany 1945-1949.*, by L. D. Clay & J. E. Smith]. *Reviews in American History*, 3(3), 380–383. <https://doi.org/10.2307/2701753>.
165. Kuklick, B. (1969). The Genesis of the European Advisory Commission. *Journal of Contemporary History*, 4(4), 189–201. <http://www.jstor.org/stable/259844>
166. Lang, B. (2006). “Die Schuldfrage” Sixty Years After. *The Review of Metaphysics*, 60(1), 101–119. <http://www.jstor.org/stable/20130741>.
167. Langenbacher, E. (2010). The Mastered Past? Collective Memory Trends in Germany since Unification. *German Politics & Society*, 28(1 (94)), 42–68. <http://www.jstor.org/stable/23744719>.
168. Lichtenstein, H., Schmid-Ospach M. (1982). Holocaust. Wuppertal. Retrieved from <http://www.camps.bbk.ac.uk/themes/aftermath.html>.
169. Lochner, L. (1948). The Idiocy of Our Denazification Policy. *Reader's Digest*, 52. P. 130. Retrieved from https://archive.org/details/sim_readers-digest_1948_52_index.
170. Lüthi, L. M. (2016). The Non-Aligned Movement and the ColdWar, 1961–1973. *Journal of Cold War Studies*, 18(4), 98–147. <https://www.jstor.org/stable/26925642>.
171. Lüdtke, A. (1993). “Coming to Terms with the Past”: Illusions of Remembering, Ways of Forgetting Nazism in West Germany. *The Journal of Modern History*, 65(3), 542–572. <http://www.jstor.org/stable/2124850>.

172. Mahoney, R. B. (2004). *A World War II German POW Camp at Camp Bullis Military Reservation, Bexar County, Texas*. The University of Texas at San Antonio: Center for Archaeological Research.
173. Maier, C. S. (1988). Jenseits des Historikerstreits: The Significance of the Controversy. *German Politics & Society*, 13, 3–8. <http://www.jstor.org/stable/23735049>.
174. Majer-O'Sickey, I. (2006). Out of the Closet? German Patriotism and Soccer Mania. *German Politics & Society*, 24(3 (80)), 82–97. <http://www.jstor.org/stable/23742739>.
175. Marshall, B. (1980). German Attitudes to British Military Government 1945–47. *Journal of Contemporary History*, 15(4), 655–684. <http://www.jstor.org/stable/260503>
176. May, L. A. (1995). *Camp Concordia: German POWs in the Midwest*. Manhattan, Kansas: Sunflower University Press.
177. McCloy, J. J. (1946). American Occupation Policies in Germany. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 21(4), 80–91. <https://doi.org/10.2307/1172904>.
178. McCloy, J. J. (1950). Present Status of Denazification. In *5th Quarterly Report on Germany October 1 – December 31 1950*. (pp. 46-55). Frankfurt am Main: Office of the U.S. High Commissioner for Germany
179. McCracken, G. C. (1953). The Prisoners of War Re-education Program in the Years 1943-1946. Washington, D.C.: Dept. of Army, Office of the Chief of Military History.
180. McCreedy, K. O. (2001). Planning the Peace: Operation Eclipse and the Occupation of Germany. *The Journal of Military History*, 65(3), 713–739. <https://doi.org/10.2307/2677532>
181. McCreedy, K. O. (2004). Waging Peace: Eclipse in Postwar Germany and Iraq. In W. Murray (Ed.), *A Nation At War In Era Of Strategic Change* (pp. 125–172). Strategic Studies Institute, US Army War College. <http://www.jstor.org/stable/resrep11923.9>.

182. McDonald, G. K., & Swaak-Goldman, O. (2000). Control Council Law No. 10: 20 December 1945 (excerpts). *Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law (vol. 2/2)*, 69-71. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004531406_010.
183. Menck, C. (1949). The Problem of Reorientation. In G. A. Almond (Ed.), *The Struggle for Democracy in Germany*. (pp. 281-307). Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
184. Meltzer, B.-D. (1947). A Note on Some Aspects of the Nuremberg Debate. *The University of Chicago Law Review*, 14(3), 455-469. Retrieved from <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2348&context=uclrev>.
185. Merriam, R. (2012) History of COSSAC: (Chief of Staff to Supreme Allied Commander) 1943-44. Merriam Press Military Monograph. Fourth Edition.
186. Merritt, R. L. (1976). American Influences in the Occupation of Germany. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 428, 91–103. <http://www.jstor.org/stable/1041876>.
187. Meyerhoff, H. (1949). The Reconstruction of Government and Administration. In G. A. Almond (Ed.), *The Struggle for Democracy in Germany*. (pp. 185-220). Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
188. Miller, J. (1949). The Casablanca Conference and Pacific Strategy. *Military Affairs*, 13(4), 209–215. <https://doi.org/10.2307/1982738>
189. Montgomeri J. D. (1957). *Forced to be Free: The Artificial Revolution in Germany and Japan*. Chicago: University of Chicago Press.
190. Moore, M. H. (2009). *Know your Enemy: The American Debate on Nazism, 1933-1945*. Cambridge University Press.
191. Möhler, R. (1992), *Entnazifizierung in Rheinland-Pfalz und im Saarland unter französischer Besatzung von 1945 bis 1952*. Mainz: V. Hase & Koehler).
192. Möller, R. G. (2016). The Politics of the Past in the 1950s: Rhetorics of Victimisation in East and West Germany. In B. Niven (Ed.). *Germans as*

- Victims: Remembering the Past in Contemporary Germany.* (pp. 26-42). Basingstoke: Palgrave MacMillan.
193. Moeller, R. G. (1996). War Stories: The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany. *The American Historical Review*, 101(4), 1008–1048. <https://doi.org/10.2307/2169632>.
194. Murray, J. (2014). On A Great Battlefield: The Making, Management, and Memory of Gettysburg National Military Park, 1933-2013. Univ. of Tennessee Press.
195. Naimark, N. (1995). The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1949. Cambridge, MA: Belknap Press.
196. Napoli, J. F. (1949). Denazification from an American's Viewpoint. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 264, 115–123. <http://www.jstor.org/stable/1028095>.
197. Neumann, F. L. (1948). Military Government and the Revival of Democracy in Germany. *Columbia Journal of International Affairs*, 2(1), 3–20. <http://www.jstor.org/stable/24354448>.
198. Niebuhr, R. (1949, July 23). Germany: Vengeance or Justice. *The Nation*, 169, 4. P. 90-92.
199. Niebuhr, R. (1946, October 21). The Fight for Germany. *LIFE Magazine*. P. 65-77. Retrieved from https://archive.org/details/sim_nation_1949-07-23_169_4_0/page/n3/mode/2up.
200. Niethammer, L. (1972). Entnazifizierung in Bayern: Säuberung und Rehabilitierung unter Amerikanischer Besatzung. Frankfurt am Main: S. Fischer.
201. Niven, B. (2006). Germans as Victims: Remembering the Past in Contemporary Germany. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
202. Olszewska, D. (2016). Danzig als ‚verlorene Heimat‘ und umstrittener Erinnerungsort. *Unser Danzig*, 35, 13-31.
203. O’Sullivan, J. (1982). Which Side Were You On? The American Communist Party During the Second World War by Maurice Isserman (Wesleyan University

- Press; 328 pp.; \$19.95). *Worldview*, 25(5), 27–28. doi:10.1017/S0084255900044107.
204. Pendas, D. O. (2009). Seeking Justice, Finding Law: Nazi Trials in Postwar Europe. *The Journal of Modern History* 81(2), 347–68. <https://doi.org/10.1086/598922>.
205. Perels, J. (1995). Amnestien für NS-Täter in der Bundesrepublik. *Kritische Justiz*, 28(3), 382–389. <http://www.jstor.org/stable/23999121>.
206. Plischke, E. (1947). Denazification Law and Procedure. *American Journal of International Law*, 41(4), 807–827. doi:10.2307/2193091.
207. Plischke, E. (1947). Denazifying the Reich. *The Review of Politics*, 9(2), 153–172. <http://www.jstor.org/stable/1404219>.
208. Pollock, K. R., Meisel J. H., Bretton H.L. (1949). *Germany Under Occupation, Illustrative Materials and Documents*. Wahr: Ann Arbor.
209. Post, S. G. (1991). The Echo of Nuremberg: Nazi Data and Ethics. *Journal of Medical Ethics*, 17(1), 42–44. <http://www.jstor.org/stable/27716996>.
210. Prinz, F. (1997). *Die Geschichte Bayerns*. München: Piper.
211. Prowe, D. (1977). The New Nachkriegsgeschichte (1945-49): West Germans in Search of Their Historical Origins. *Central European History*, 10(4), 312–328. <http://www.jstor.org/stable/4545812>.
212. Pusey, A. (2015). Precedents: April 11, 1961. Adolf Eichmann on Trial. *ABA Journal*, 101(4), 72–72. <http://www.jstor.org/stable/24806170>.
213. Rasch, M. (2011). Frankfurts Stunde Null: Kontroversen um den Wiederaufbau nach dem Krieg. *Marburger Jahrbuch Für Kunstwissenschaft*, 38, 335–351. <http://www.jstor.org/stable/23645842>.
214. Rauer, M. A. (1998). Order out of Chaos The United States Constabulary in Postwar Germany. *Army History*, 45, 22–35. <http://www.jstor.org/stable/26304800>.
215. Reiss, M. (2013). Solidarity Among “Fellow Sufferers”: African Americans and German Prisoners of War in The United States During World War II. *The*

- Journal of African American History*, 98(4), 531–561.
<https://doi.org/10.5323/jafriamerhist.98.4.0531>.
216. Remy S. P. (2002). *The Heidelberg Myth: The Nazification and Denazification of a German University*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
217. Reiss, M. (2007). Guests Behind the Barbed Wire: German POWs in America; A True Story of Hope and Friendship. *The Alabama Review*, 60(4), 286+. <https://link.gale.com/apps/doc/A206866495/AONE?u=anon~446cb3ff&sid=googleScholar&xid=a4ec0858>.
218. Rigoll, D. (2018) From Denazification to Renazification? West German Government Officials after 1945. In C. Erlichman, C. Knowels (Eds.) *Transforming Occupation: Power Politics, Everyday Life, and Social Interactions in the Western Zones of Occupied Germany, 1945–1955*. (pp. 252–69). London: Bloomsbury.
219. Robin, R. (1995). *The Barbed-Wire College: Reeducating German POWs in the United States During World War II*. Princeton University Press.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt7sb06>.
220. Rogers, D. E. (1993). Transforming the German Party System: The United States and the Origins of Political Moderation, 1945-1949. *The Journal of Modern History*, 65(3), 512–541. <http://www.jstor.org/stable/2124849>.
221. Roginskij, A., & Ammer, V. (2017). „Die Vergangenheit in der Gegenwart überwinden“ Rede zur Verleihung des Pax Christi-Preises an „Memorial.“ *Osteuropa*, 67(11/12), 137–145. <http://www.jstor.org/stable/44937451>.
222. Ryan, J. G. (1977). The Making of a Native Marxist: The Early Career of Earl Browder. *The Review of Politics*, 39(3), 332–362.
<http://www.jstor.org/stable/1405971>.
223. Salomon, E. (1951). *Der Fragebogen*. Hamburg: Rowohlt Verlag. Retrieved from <https://archive.org/details/derfragebogen0000salo>.
224. Schiller, K. (2015). “Siegen für Deutschland?” Patriotism, Nationalism and the German National Football Team, 1954-2014. *Historical Social Research /*

- Historische Sozialforschung*, 40(4 (154)), 176–196.
<http://www.jstor.org/stable/24583252>.
225. Schwartz, T. A. (1991). *America's Germany: John J. McCloy and the Federal Republic of Germany*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
226. Schweitzer, A. (1946). Big Business and Private Property Under the Nazis. *The Journal of Business of the University of Chicago*, 19(2), 99–126.
<http://www.jstor.org/stable/2350401>.
227. Schiller, K. (2004). The Presence of the Nazi Past in the Early Decades of the Bonn Republic [Review of *Adenauer's Germany and the Nazi Past. The Politics of Amnesty and Integration; Karrieren im Zwielficht. Hitlers Eliten nach 1945; War Stories. The Search for a Usable Past in the Federal Republic of Germany; Dynamische Zeiten. Die 60er Jahre in den beiden deutschen Gesellschaften; The Miracle Years. A Cultural History of West Germany, 1919-1968; Die Affäre um den Spiegel. Ein Abgrund an Landesverrat; Akademische Vergangenheitspolitik. Beiträge zur Wissenschaftskultur der Nachkriegszeit*, by N. Frei, J. Golb, R. G. Moeller, A. Schildt, D. Siegfried, K. C. Lammers, H. Schissler, D. Schoenbaum, & B. Weisbrod]. *Journal of Contemporary History*, 39(2), 285–294. <http://www.jstor.org/stable/3180726>.
228. Shuster, G. N. (1949). German Reeducation: Success or Failure. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 23(3), 12–18.
<https://doi.org/10.2307/1173036>.
229. Schwarz, H.-P. (1975). Die Politik der Westbindung oder die Staatsraison der Bundesrepublik. *Zeitschrift Für Politik*, 22(4), 307–337.
<http://www.jstor.org/stable/24225061>.
230. Schlauch, W. (1970). American Policy towards Germany, 1945. *Journal of Contemporary History*, 5(4), 113–128. <http://www.jstor.org/stable/259868>.
231. Scribner, C. (2007). Buildings on Fire: The Situationist International and the Red Army Faction. *Grey Room*, 26, 30–55.
<http://www.jstor.org/stable/20442749>.

232. Schildt, A. (2003). *Dynamische Zeiten: Die 60er Jahre in Den Beiden Deutschen Gesellschaften*. Hamburg: Christians.
233. Seipp, A. R. (2009). Refugee Town: Germans, Americans, and the Uprooted in Rural West Germany, 1945-52. *Journal of Contemporary History*, 44(4), 675–695. <http://www.jstor.org/stable/40542982>.
234. Senseney, J. E. Jr. (1985). The influences of the Western Allies on German adult education: 1945-1953. Texas Technical University.
235. Sharp, L. D. (1989). Reeducation in the American Zone: The Quest for Democracy in Post-War Germany. *Undergraduate Honors Capstone Projects*. 341. <https://doi.org/10.26076/h4pz-9w02>
236. Siemens, D. (2016). Writing the History of the SA at the International Military Tribunal: Legal Strategies and Long-term Historiographical Consequences. *Journal of Modern European History / Zeitschrift Für Moderne Europäische Geschichte / Revue d'histoire Européenne Contemporaine*, 14(4), 548–567. <https://www.jstor.org/stable/26266262>.
237. Smith, J. E. (1993). American Exploitation of Postwar Germany [Review of Science, Technology, and Reparations: Exploitation and Plunder in Postwar Germany, by J. Gimbel]. *Diplomatic History*, 17(1), 135–141. <http://www.jstor.org/stable/24912264>.
238. Smith, W. (1946). The Nuremberg Trials. *American Bar Association Journal*, 32(7), 390–396. <http://www.jstor.org/stable/25715635>.
239. Smyth, H. M. (1948). The Armistice of Cassibile. *Military Affairs*, 12(1), 12–35. <https://doi.org/10.2307/1982522>
240. Sollors, W. (2018). Everybody gets fragebogened sooner or later. The denazification questionnaire as cultural text. *German Life and Letters*, 71(2), 139-153. <https://doi.org/10.1111/glal.12188>.
241. Spidle, J. W. (1975). Axis Prisoners of War in the United States, 1942-1946: A Bibliographical Essay. *Military Affairs*, 39(2), 61–66. <https://doi.org/10.2307/1986928> .

242. Steege, P. (2015). German POWs, Der Ruf, and the Genesis of Group 47: The Political Journey of Alfred Andersch and Hans Werner Richter. By Aaron D. Horton. Madison, NJ: Fairleigh Dickinson University Press, 2014. *Central European History*, 48(3), 442–444. doi:10.1017/S0008938915000710.
243. Stieg, M. F. (1993). The Postwar Purge of German Public Libraries, Democracy, and the American Reaction. *Libraries & Culture*, 28(2), 143–164. <http://www.jstor.org/stable/25542532>.
244. Stivers, W. & Carter, D. A. (2017). The City Becomes a Symbol: The U.S. Army in the Occupation of Berlin, 1945-1949. Center of Military History (U S Army): Government Printing Office.
245. Storm, P.-C. (1974). Agrargesellschaftsrecht: Bemerkungen zu einem neuen Zweig des Agrarrechts. *JuristenZeitung*, 29(18), 568–573. <http://www.jstor.org/stable/20813505>.
246. Straßner, V. (2009). Versöhnung und Vergangenheitsaufarbeitung. Ein Vorschlag zur Begriffsbestimmung und Konzeptualisierung. In S. Schmidt, G. Pickel, S. Pickel (Hrsg.). *Amnesie, Amnestie oder Aufarbeitung? Zum Umgang mit autoritären Vergangenheiten und Menschenrechtsverletzungen*, (23-36). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
247. Strunk, P. (1996), Zensur und Zensoren: Medienkontrolle und Propagandapolitik unter sowjetischer Besatzungsherrschaft in Deutschland. Berlin: Akademie Verlag.
248. Sullivan, M. B. (1979). Thresholds of Peace: Four Hundred Thousand German Prisoners and the People of Britain, 1944-1948. London: H. Hamilton.
249. Sutton, R. (2022) *Nazis on the Potomac*. Casemate.
250. Süßner, H. (2004). Still Yearning for the Lost Heimat? Ethnic German Expellees and the Politics of Belonging. *German Politics & Society*, 22(2 (71)), 1–26. <http://www.jstor.org/stable/23740553>.
251. Taylor, F. (2011). Exorcising Hitler: The Occupation and Denazification of Germany. New York: Bloomsbury.

252. Taylor, T. (1955). The Nuremberg Trials. *Columbia Law Review*, 55(4), 488–525. <https://doi.org/10.2307/1119814>.
253. Tent, J. F. (1982). Mission on the Rhine: American Educational Policy in Postwar Germany, 1945-1949. *History of Education Quarterly*, 22(3), 255–276. <https://doi.org/10.2307/367768>.
254. Throntveit, T. (2011). The Fable of the Fourteen Points: Woodrow Wilson and National Self-Determination. *Diplomatic History*, 35(3), 445–481. <http://www.jstor.org/stable/24916429>.
255. Tillmanns, J. (2009). Can Historical Responsibility Strengthen Contemporary Political Culture? *The American Journal of Economics and Sociology*, 68(1), 127–152. <http://www.jstor.org/stable/27739763>.
256. Tobin, P. (2011). No Time for “Old Fighters”: Postwar West Germany and the Origins of the 1958 Ulm “Einsatzkommando” Trial. *Central European History*, 44(4), 684–710. <http://www.jstor.org/stable/41411644>.
257. Turner, I. D. (1989). Denazification in the British Zone. In Turner, I. D. *Reconstruction in Post-War Germany: British Occupation Policy and the Western Zones, 1945-1955*. (pp. 239-271). Oxford: Berg.
258. Urban, S. Y. (2008). At Issue: Representations of the Holocaust in Today’s Germany: Between Justification and Empathy. *Jewish Political Studies Review*, 20(1/2), 79–90. <http://www.jstor.org/stable/25834778>.
259. Vagts, A. (1944). Military Command and Military Government, *Political Science Quarterly*, 59(2), 248–263, <https://doi.org/10.2307/2144573>.
260. Vierhaus, R. (2011). *The Deutsche Biographische Enzyklopädie. Volume 9 of Deutsche Biographische Enzyklopädie*. Walter de Gruyter.
261. Vogt, T. (2000). Denazification in Soviet-Occupied Germany: Brandenburg, 1945-1948. Cambridge, MA: Harvard University Press.
262. Vollnhals, C. (1991). Entnazifizierung. Politische Säuberung und Rehabilitierung in den vier Besatzungszonen 1945-1949. München.

263. Ward, S. (2016). Conclusion: The Collectives of Contemporary Urban Memory. In *Urban Memory and Visual Culture in Berlin* (pp. 171–178). Amsterdam University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv8pzdcv.9>
264. Wechsberg, J. (1950, August 5). Letter from Berlin. *The New Yorker*, 32. P. 28. Retrieved from <https://archives.newyorker.com/newyorker/1950-08-05/flipbook/028>.
265. Weiner, A. S. (2009). Memory under Reconstruction: Politics and Event in “Wirtschaftswunder” West Germany. *Grey Room*, 37, 94–124. <http://www.jstor.org/stable/20627785>.
266. Weinbauer, K. (2007). Staatsmacht ohne Grenzen?: Innere Sicherheit, »Terrorismus«-Bekämpfung und die bundesdeutsche Gesellschaft der 1970er Jahre. In S. Krasmann & J. Martschukat (Eds.), *Rationalitäten der Gewalt: Staatliche Neuordnungen vom 19. bis zum 21. Jahrhundert* (pp. 215–238). Transcript Verlag. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1fx6d.13>.
267. Weissberg, L. (2020). Hannah Arendt besucht Karl Jaspers. *Zeitschrift Für Religions- Und Geistesgeschichte*, 72(2), 178–197. <https://www.jstor.org/stable/27071084>.
268. Weiss-Wendt, A. (2010). [Review of *Operation Last Chance: One Man’s Quest to Bring Nazi Criminals to Justice*, by E. Zuroff]. *Journal of Baltic Studies*, 41(1), 142–144. <http://www.jstor.org/stable/43212938>.
269. Weitz, E. D. (2010). Weimar Germany and its Histories. *Central European History*, 43(4), 581–591. <http://www.jstor.org/stable/40962728>
270. Welch, S. & Wittlinger, R. (2011). The Resilience of the Nation State: Cosmopolitanism, Holocaust Memory, and German Identity. *German Politics and Society*, 29(3), 38-54.
271. Welsch, D. J. (2017). Letters from the "Fritz Ritz": German POWs in America during World War II. Texas A&M University. Retrieved from <https://oaktrust.library.tamu.edu/bitstream/handle/1969.1/164566/WELCH-DOCUMENT-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

272. Weinschenk, F. (1976). Nazis Before German Courts: The West German War Crimes Trials. *The International Lawyer*, 10(3), 515–529. <http://www.jstor.org/stable/40705304>.
273. Weippert, & Köhler, W. (1946). Das Recht der politischen Säuberung. *Süddeutsche Juristen-Zeitung*, 1(7), 189–191. <http://www.jstor.org/stable/20800848>.
274. Weisz, C. (1979). Politik und Gesellschaft in der US-Zone 1945-1949. Geschichte der Nachkriegszeit aus amerikanischen und deutschen Dokumenten: Ein Projekt des Instituts für Zeitgeschichte. *Geschichte Und Gesellschaft*. Sonderheft, 5, 290–297. <http://www.jstor.org/stable/40194640>.
275. Welzer, H. (2008). Collateral Damage of History Education: National Socialism and the Holocaust in German Family Memory. *Social Research*, 75(1), 287–314. <http://www.jstor.org/stable/40972061>.
276. Willard-Foster, M. (2009). Planning the Peace and Enforcing the Surrender: Deterrence in the Allied Occupations of Germany and Japan. *The Journal of Interdisciplinary History*, 40(1), 33–56. <http://www.jstor.org/stable/40263598>.
277. Williams, F. W. (1947). German Opinion and American Isolationism. *The Public Opinion Quarterly*, 11(2), 179–188. <http://www.jstor.org/stable/2745463>.
278. Willis, R. (1962). *The French in Germany, 1945-1949*. Stanford: Stanford University Press.
279. Winkler, D. (1979). Die amerikanische Sozialisierungspolitik in Deutschland 1945-1948. *Geschichte Und Gesellschaft*. Sonderheft, 5, 88–110. <http://www.jstor.org/stable/40194635>.
280. Wittmann, R. E. (2002). The Wheels of Justice Turn Slowly: The Pretrial Investigations of the Frankfurt Auschwitz Trial 1963-65. *Central European History*, 35(3), 345–378. <http://www.jstor.org/stable/4547212>.

281. Woodhouse, C. G. (1930). The Status of Women. *American Journal of Sociology*, 35(6), 1091–1096. <http://www.jstor.org/stable/2766859>.
282. Ziemke, E. F. (1975). *The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946*. Washington, D.C.: Center of Military History, U.S. Army. Retrieved from https://history.army.mil/html/books/030/30-6/cmhPub_30-6.pdf.
283. Zink, H. (1946). A Political Scientist Looks at Military Government in the European Theater of Operations. *The American Political Science Review*, 40(6), 1097–1112. <https://doi.org/10.2307/1950107>
284. Zink, H. (1947). *American Military Government in Germany*. New York: The MacMillan Company.
285. Zink, H (1946). American Military Government Organization in Germany. *The Journal of Politics*, 8(3), 329-349. <https://doi.org/10.2307/2125334>
286. Zink, H. (1947). American Occupation Policies in Germany. *The Review of Politics*, 9(3), 284–296. <http://www.jstor.org/stable/1404016>.
287. Zink, H. (1957). *The United States in Germany, 1944-1955*. Princeton: Van Nostrand. Retrieved from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015012415934&seq=5>.
288. Zook, G. (1946). *Report of the United States Education Mission to Germany*. U.S. Government Printing Office. Retrieved from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=osu.32435066406752&seq=3>.

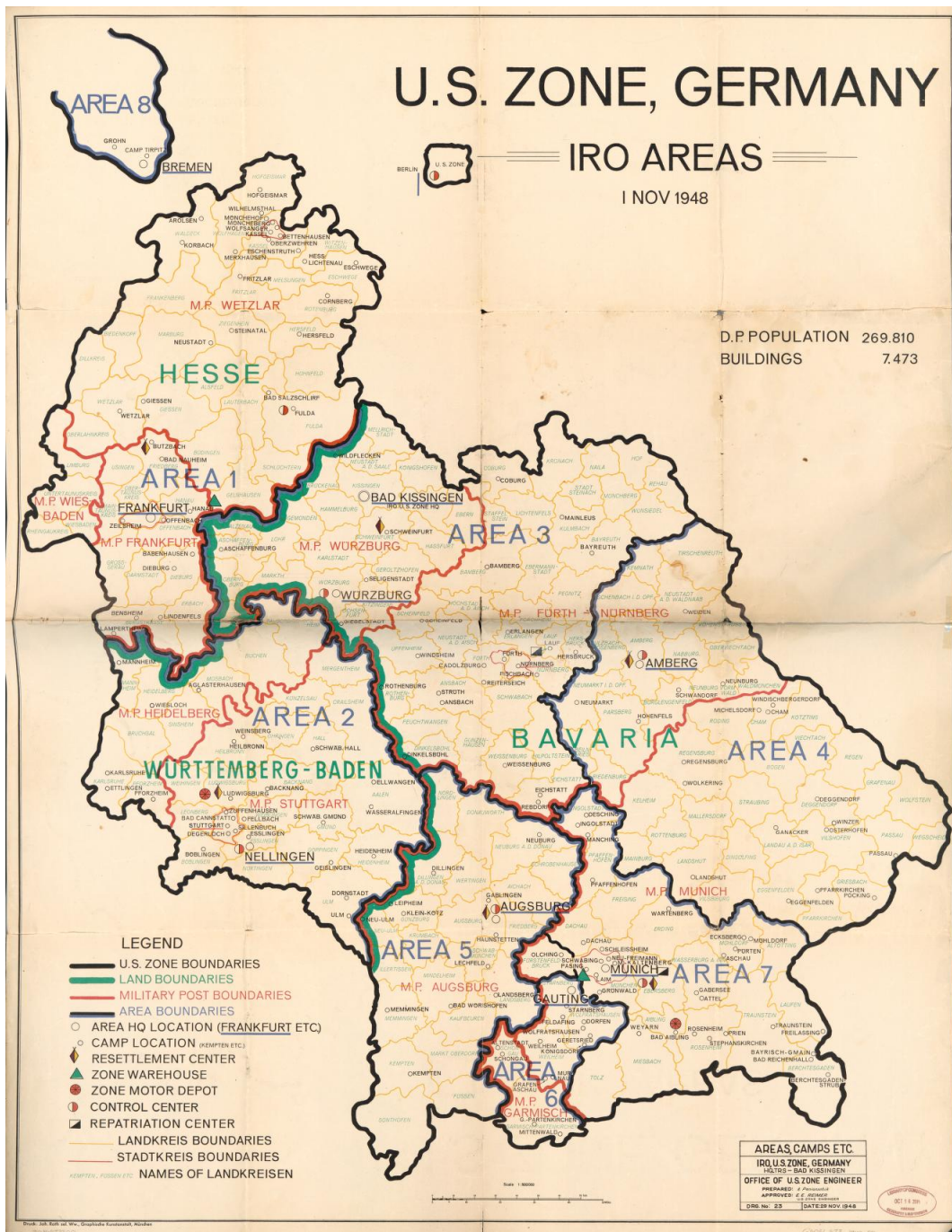
Вебсайти

1. Bailey, R. H. (2008). *The Secret and Controversial Attempt to Teach German POWs About Freedom*. Retrieved from <https://www.historynet.com/the-secret-and-controversial-attempt-to-teach-german-pows-about-freedom/>.
2. Deutschland-Chronik bis 2000. 5. März 1946. Retrieved from <https://www.bpb.de/themen/zeit-kulturgeschichte/deutschland-chronik/131213/5-maerz-1946/>.
3. DPA. (2013). *Operation Last Chance" will NS-Täter aufspüren*. Retrived from: <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2013-07/wiesenthal-kampagne-nazi-kriegsverbrecher>.

4. Frei, N. (2022). *Hitlers Eliten nach 1945*. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=EPd9V24sNvw&t=2038s>.
5. Garcia, J, M. (2009). *German POWs on the American Homefront*. Retrieved from <https://www.smithsonianmag.com/history/german-pows-on-the-american-homefront-141009996/>.
6. Kirkpatrick, K. (2018). *POWs in the USA — 10 Surprising Facts About America's WW2 Prisoner of War Camps*. Retrieved from <https://militaryhistorynow.com/2018/04/10/pows-in-the-usa-10-amazing-facts-about-americas-ww2-prisoner-of-war-camps/>.
7. Kugler, A. (1993). *Ein Archiv der Täter, nicht der Opfer*. Retrieved from <https://taz.de/Ein-Archiv-der-Taeter-nicht-der-Opfer/!1588893/>.
8. Onion, R. (2013). *In This Photo, German Soldiers React to Footage of Concentration Camps*. Retrieved from <https://slate.com/human-interest/2013/06/german-soldiers-react-to-concentration-camp-footage-photo.html>
9. Radler, M. (1946). *Schwarz wird weiß oder Mechanische Entnazifizierung* [image]. Bildarchiv Preußischer Kulturbesitz. https://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=2523&language=german.
10. Schnurr, E.-M. (2023). *Wenn die Heimat verloren ist*. Retrieved from <https://www.spiegel.de/geschichte/zweiter-weltkrieg-und-vertriebene-wenn-die-heimat-verloren-ist-a-c6bf8381-668f-4515-81e6-92cf9f32d56b>.
11. The National WWII Museum. *D-DAY: JUNE 6, 1944: SHAEF: Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*. Retrieved from <http://enroll.nationalww2museum.org/learn/education/for-students/ww2-history/d-day-june-6-1944.html>.
12. US Mission Gemany. (2018). *History of The Amerika Haus Frankfurt*. Retrieved from <https://de.usembassy.gov/history-of-the-amerika-haus/>.
13. Volmer, H. (2013). *Wiesenthal-Center sucht allerletzte NS-Mörder*. Retrieved from <https://www.n-tv.de/politik/Wiesenthal-Center-sucht-allerletzte-NS-Moerder-article11043836.html>.

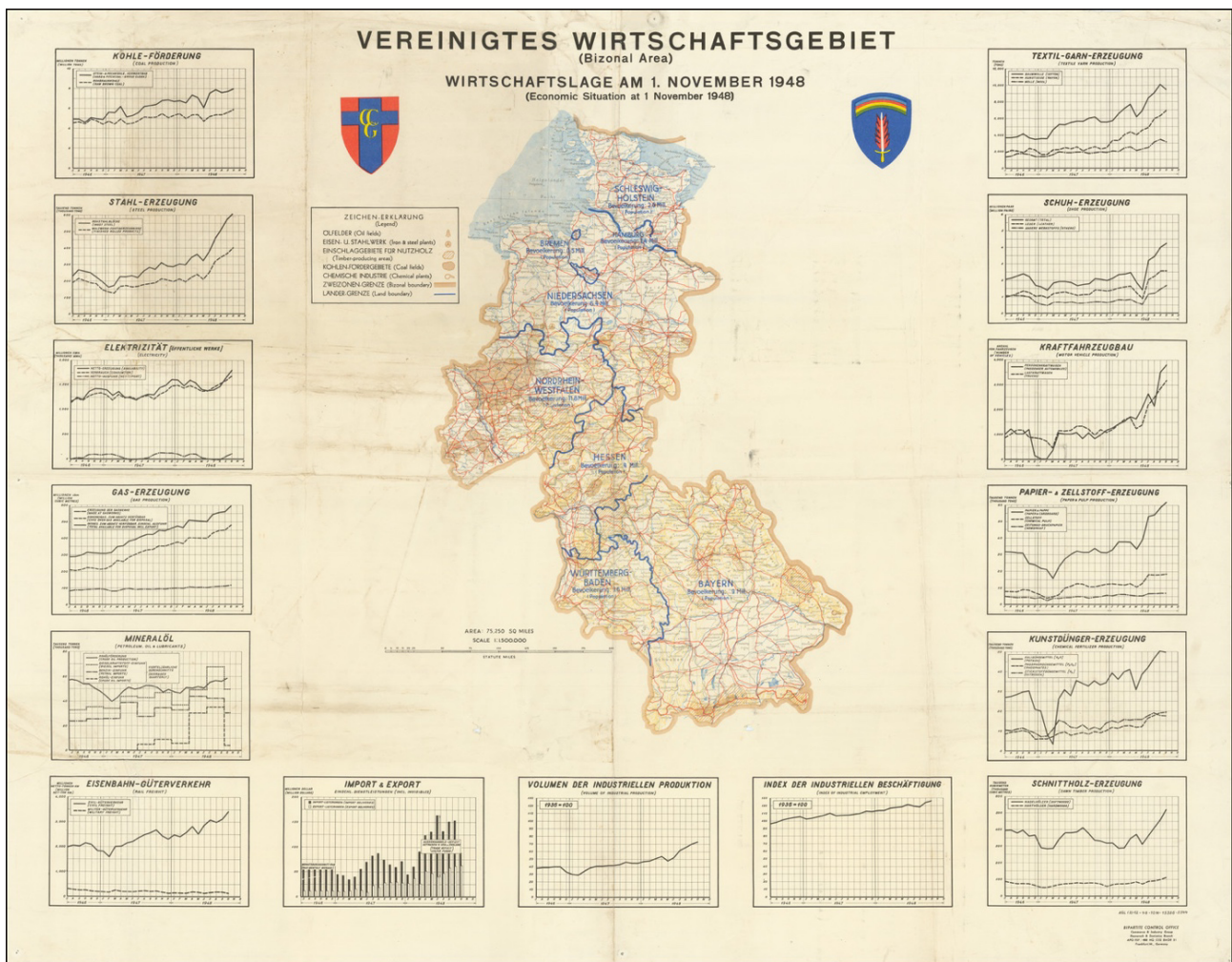
ДОДАТКИ

1) Додаток 1. Американська окупаційна зона (01.11.1948)

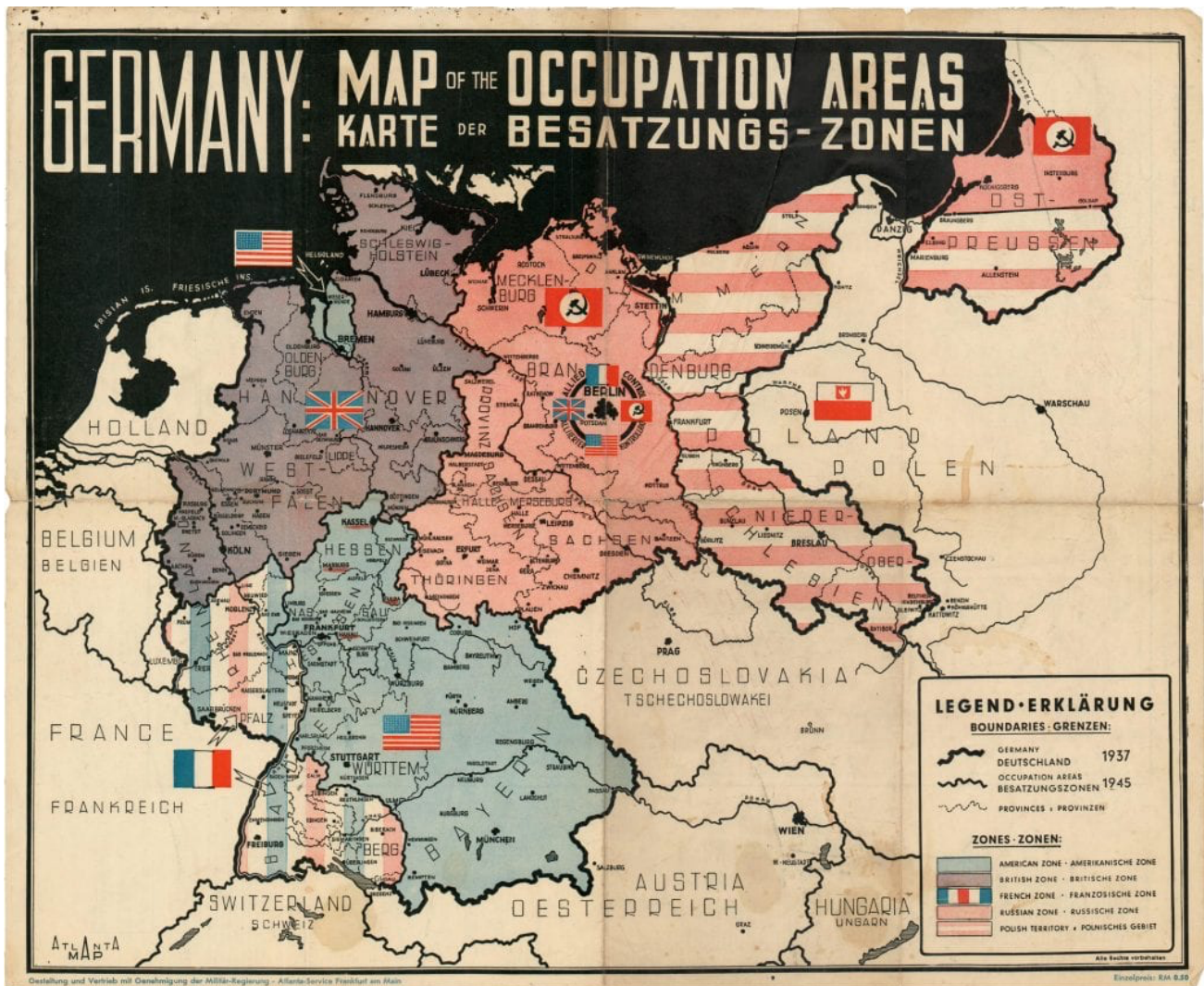
Джерело: Penionschik, A, and Germany. Office Of Military Government. U.S. zone, Germany IRO areas, 1 Nov. [Bad Kissingen: Office of the U.S. Zone Engineer, 29 Nov. München: Joh. Roth sel. Ww., Graphische Kunstanstalt, 1948] Map. Retrieved from the Library of Congress, <www.loc.gov/item/2014593300/>.

2) Додаток 2. Бізонія (Об'єднання американської і британської економічних зон)

Джерело: Vereinigtes Wirtschaftsgebiet (Bizonal Area) Wirtschaftslage am 1. November 1948 (Economic Situation at 1 November 1948). Access: <https://www.raremaps.com/gallery/detail/75842>

3) Додаток 3. Німеччина: поділ на окуповані союзниками зони. (1945).

Джерело: GERMANY: MAP OF THE OCCUPATION AREAS [:] KARTE DER BASATZUNGS-ZONEN. Frankfurt am Main: Atlanta Service, [late 1945]. Access: <https://bostonraremaps.com/inventory/occupied-germany-necessity-paper-1945/>

4) **Додаток 4.** Копія матеріалів із сімейного архіву щодо розгляду і результатів справи батька професора славістики професором славістики Регенсбурзького університету Вальтера Кошмалю в одній з місцевих судово-арбітражних палат в рамках денацифікаційного процесу в м. Деггендорф, Баварія (Німеччина). За рішенням судово-арбітражної палати від 4 червня 1946 року Вальтер Кошмаль, у військовому званні – Шарфюрер – командир штурмової групи (нім. - SS-Scharführer) був віднесений до категорії «попутників» нацизму. Згодом, 29 вересня 1947 року Вальтер Кошмаль був амністований згідно положень Молодіжної амністії.

Der öffentliche Kläger
bei der Sprudhkammer
Deggendorf.

Deggendorf, den 4. Juni 1946
Datum

Aktenzeichen: [REDACTED] Be./P. [REDACTED]

An die Sprudhkammer Deggendorf. An Betroffenen

Klageschrift

Ich erhebe Klage gegen

Walter [REDACTED], Rechnungsführer,
(Vor- und Zuname) (Beruf)

geb. [REDACTED] 1925 in Herrnau

wohnhaft in Höhenrain Nr. 103, Post Plattling,

auf Grund des Gesetzes zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus vom 5. März 1946

mit dem Antrage ihn in die Gruppe IV

der Mitläufer einzureihen.

Begründung

[REDACTED] war Mitglied der HJ 1935/1943, da Scharführer ehrenamtlich, nicht hauptamtlich Angehöriger der Waffen SS dazu eingezogen, ab 1.3.45 in derselben Rottenführer.

Als Mitglied der Waffen SS, einer Gliederung der NSDAP, das eingezogen mit einem niedrigeren Rang als dem eines Unteroffiziers bekleidet, ist [REDACTED] in die Gruppe IV der Mitläufer einzustufen gemäss Artikel 10, 12 des Gesetzes mit lit E II 1 der Liste dazu. Die Mitgliedschaft der HJ und d Amt eines Scharführers stellen eine Belastung nicht dar im Hinblick auf die Fassung von Art. 12 und den Umstand, dass K. nicht hauptamtlicher Scharführer war (lit E II 4 der Lis In Übrigen liegt Belastendes gegen [REDACTED] nicht vor. Die Anwendung der Jugendamnestie scheidet aus im Hinblick auf den Erlass bezüglich SS etc.

Der öffentliche Kläger

Beglaubigt: [Signature] (Berger)

[Circular Stamp: Sprudhkammer Hof Plattling]
Sprekungsbeamte der Geschäftsstelle

F 11 39 12.46. N/215

Dieser Sachverhalt rechtfertigt nach Art. _____ des Gesetzes die Klage.
Die örtliche Zuständigkeit der Spruchkammer ist nach Art. 29 des Gesetzes begründet.
Ich beantrage die Anordnung der mündlichen Verhandlung / des schriftlichen Verfahrens.

Beweismittel:

1. Urkunden: Meldebogen

2. Zeugen:

3. Sachverständige:

4. weitere Beweismittel:

A b s c h r i f t

Spruchkammer Deggendorf

Deggendorf, den 30. Juni 1947
Da/KL.

Auf Grund des Gesetzes zur Befreiung von Nationalsozialismus und Militarismus vom 5. März 1946 erlnßt die Spruchkammer Deggendorf bestehend aus

1. Dänziger als Vorsitzender
2. Heckscher, Bürgerm.) als Beisitzer
Forster, Josef)

gegen [REDACTED] Walter, Rechnungsführer,
geb. am [REDACTED] 1925 wohnhaft in Höhenrain Post Plattling, Gasthof zur Linde

am 30.6.1947 im schriftlichen Verfahren - folgender

S p r u c h :

- I. [REDACTED] Walter fällt unter die Jugendamnestie und gilt als vom Gesetz n i c h t b e -
troffen.
- II. Das Verfahren wird eingestellt.
- III. Die Kosten des Verfahrens trägt die Staatskasse.

B e g r ü n d u n g :

[REDACTED] war Mitglied der :

HJ von 1935 - 1943 und da Scharführer ehrenamtlich,
nicht hauptamtlich, von 1942 - 1943, sowie
Angehöriger der Waffen-SS, ab 1.3.1945 - 8.5.1945
Rottenführer in derselben.

[REDACTED] ist im Jahre 1925 geboren und fällt somit unter die
Jugendamnestie.

Das Verfahren war daher einzustellen.

Die Kostenentscheidung beruht auf § 7 der Gebührenordnung zum BefrG.

gez. Danziger
Vorsitzender.

gez. Heckscher
Beisitzer.

gez. Forster
Beisitzer.

Beglaubigt:

Dienstsiegel

Spruchkammer Deggendorf

Die Übereinstimmung vorstehender Abschrift
mit dem Original wird hiermit beglaubigt
Stadtrat Plattling, am 25. 9. 47

Der Bürgermeister:

J. Benbeck

5) **Додаток 5.** Анкета Fragebogen (особиста анкета, 131 питання), 01.01.1946.
(авторський переклад)

Переглянуто 1 січня, 1946 р.

Друге перевидання червень 1946 р.

Переглянуто 5 липня, 1947 р.

Громадська безпека (Спеціальний відділ)

Військова Адміністрація в Німеччині

Анкета

УВАГА: Анкета подається в двох примірниках

Попередження: Уважно прочитайте анкету перед тим, як її заповнювати. Текст англійською матиме перевагу, якщо виникнуть розбіжності між ним і німецьким перекладом. Відповіді повинні бути надруковані на машинці або чітко написані друкованими літерами. На кожне запитання необхідно надати точну й свідому відповідь, а жодне поле не має залишитися пустим. Якщо на питання потрібно відповісти або «так», або «ні», впишіть слово «так» або «ні» у відповідному полі. Якщо запитання не підходить, зазначте це відповідним словом чи фразою, такими як «жоден», «не стосується». Прикріпіть додаткові аркуші з описом, якщо в анкеті недостатньо місця. Особи, які нададуть неправдиві чи неповні твердження, підлягатимуть притягненню до відповідальності Військовою адміністрацією.

А. Особиста інформація

1. Займана посада (назвіть посаду, яку Ви займаєте, або на яку Вас зараховують в компанії чи агенції).
2. Ім'я (прізвище) (християнські імена).
3. Інші імена, які Ви використовували або ті, під якими Ви були чи відомі.
4. Дата народження.
5. Місце народження.

6. Зріст.
7. Вага.
8. Колір волосся.
9. Колір очей.
10. Особливі прикмети (шрами, порізи, родимі плями, каліцтва, татуювання) або деформації.
11. Поточна адреса (місто, вулиця та номер будинку).
12. Постійне місце проживання (місто, вулиця та номер будинку).
13. Посвідчення особи, серія і номер.
14. Номер військового квитка.
15. Номер паспорта.
16. Громадянство
17. Якщо громадянин натуралізований, вкажіть місце і дату натуралізації.
18. Назвіть всі дворянські титули, які мали Ви, Ваша дружина, Ваші фактичні батьки, дідусі і бабусі.
19. Релігія.
20. До якої церкви Ви відносите себе?
21. Чи Ви коли-небудь розривали свій зв'язок з якою-небудь церквою офіційно або неофіційно?
22. Якщо так, надайте прикладами і вкажіть причини.
23. Яку релігійну приналежність Ви вказали в переписі 1939 року?
24. Назвіть будь-які злочини, у вчиненні яких Ви були звинувачені, вказавши дату, місце і природа злочину.

В. Середня і вища освіта

Назва і тип школи (якщо спеціальна нацистська школа чи військова академія, вкажіть це)	Місце	Дата навчання	Сертифікат, диплом чи ступінь	Чи дозволяв атестат про закінчення середньої школи вступ в університет?	Дата

25. Назвіть будь-які німецькі університетські студентські об'єднання, до яких Ви належали.

26. Назвіть (вказавши місце і дати) будь-які зі шкіл: НАПОЛА (Націонал-політичних навчальних закладів), школи імені Адольфа Гітлера, коледжі нацистських лідерів чи військові академії, у яких Ви були вчителем.

27. Чи хто-небудь з Ваших дітей відвідував такі школи? Які саме, де і коли?

28. Назвіть (вказавши місце і дати) будь-який навчальний заклад, у якому Ви були довіреним вчителем (колишній опікун молоді).

С. Професійний або ремісничий іспит

Назва екзамену	Місце здачі екзамену	Результат	Дата

Д. Записи щодо працевлаштування і військової служби від 1 січня 1931 року, подані в хронологічному порядку

29. Вкажіть всі деталі, дати, підвищення та пониження в ранзі, переміщення, безробіття, відвідування навчальних закладів (за винятком тих, які вказані в пункті Б), а також усі тренувальних центрів і повної служби у парамілітарних організаціях. (Часткове працевлаштування має юути зазначене в блоці Е). Використовуйте окремий рядок для кожної зміни посади чи звання, або для вказання періоду безробіття чи відвідування навчальних закладів, або для переходів з однієї військової чи парамілітарної організації до іншої.

З	До	Праце- давець і адреса або військова адреса	Ім'я та посада безпо- середнього начальника або вищої посадової особи	Посада або ранг	Вид діяльності та сфера відпові- дальності	Причини зміни статусу або припи- нення служби

30. Чи були Ви відсторонені від військової служби?

31. Якщо так, детально поясніть за яких обставин.
32. Чи були Ви коли-небудь членом Генерального штабу одного з трьох родів військ Вермахту (військово-морські сили, сухопутні сили, повітряні сили)?
33. Коли?
34. Чи були Ви коли-небудь нацистським офіцером керівної ланки?
35. Коли і в якому роді військ?
36. Чи служили Ви в підрозділах Військової адміністрації або військових округах в будь-якій з країн, окупованих Німеччиною включно з Австрією і Судетською областю?
37. Якщо так, то надайте приклади займаних посад, перелічіть обов'язки, місце і період служби.
38. Чи отримували Ви будь-які військові відзнаки, ордени або нагороди (перед 7 травня 1945 року)?
39. Якщо так, то вкажіть що Вам було присуджено, а також дати, причини і привід для нагородження.

Е. Членство в організаціях

40. Вкажіть в наступній таблиці чи були Ви членом або кандидатом у члени організацій, перелічених нижче, і вкажіть, який ранг чи посаду Ви займали в цих організаціях. Використовуйте рядки 96-98, щоб вказати будь-яку іншу асоціацію, товариство, братство, союз, синдикат, палату, інститут, групу, корпорацію чи іншу організацію будь-якого роду або спрямування - соціальна, політична, професійна, освітня, культурна, промислова чи комерційна, з якою Ви коли-небудь були пов'язані або пов'язані, навіть якщо Ви займаєте почесну посаду.

Колонка 1. Вставте «так» або «ні» в кожному рядку, незалежно від того чи були Ви коли-небудь членом однієї з перерахованих організацій. Якщо ви були кандидатом на членство в якості підтримуючого члена або під примусом, необхідно додати слово

кандидат або підтримуючий член або під примусом, а також дату вашої реєстрації або тривалість вашого членства в якості підтримуючого члена або під примусом, незалежно від колонок.

Колонка 2. Вкажіть дати, коли Ви набули членство.

Колонка 3. Вкажіть дати, коли Ви призупинили членство.

Колонка 4. Вкажіть номер членства в організації.

Колонка 5. Введіть найвищу посаду, ранг або іншу владну посаду, яку Ви обіймали в будь-який час. Якщо Ви ніколи не займали жодної посади, рангу або владної посади, тоді вкажіть «жодна» у колонках 5-6.

Колонка 6. Вкажіть дату Вашого призначення на посаду, ранг чи владну посаду в організації, вказані у списку.

Назва організації	1. Так або Ні	2. 3	3. До	4. Номер	5. Найвища посада, ранг або інша владна посада	6. Дата призначення

41. Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини.

42. Загальні СС.

43. Бойові підрозділи Waffen-SS.

44. Служба безпеки СС.

45. Штурмові загони ША.

46. Гітлер'югенд.

47. Націонал-соціалістичний союз студентів Німеччини.

48. Націонал-соціалістичний союз доцентів Німеччини.

49. Націонал-соціалістична жіноча організація.

50. Націонал-соціалістичний механізований корпус.

51. Націонал-соціалістичний авіаційний корпус.
52. Асоціація німецьких державних службовців Рейху.
53. Німецький робітний фронт (раніше Націонал-соціалістична асоціація робітничих осередків).
54. Сила через радість.
55. Націонал-соціалістичний народний добробут.
56. Асоціація німецьких сестер нацистського Рейху.
57. Націонал-соціалістичний союз допомоги жертвам війни.
58. Націонал-соціалістична асоціація німецької техніки.
59. Націонал-соціалістична асоціація німецьких лікарів.
60. Націонал-соціалістична асоціація німецьких вчителів.
61. Націонал-соціалістичний союз юристів.
62. Німецька жіноча організація.
63. Асоціація німецьких сімей Рейху.
64. Націонал-соціалістична асоціація фізичних вправ Рейху.
65. Націонал-соціалістична асоціація старих німецьких студентів.
66. Німецьке студентство.
67. День німецької спільноти.
68. Націонал-соціалістична асоціація ветеранів війни.
69. Спільнота доцентів Рейху.
70. Культурна палата Рейху.
71. Літературна палата Рейху.
72. Прес-палата Рейху.
73. Радіопалата Рейху.
74. Театральна палата Рейху.
75. Музична палата Рейху.
76. Палата образотворчого мистецтва Рейху.
77. Кінокамера Рейху.
78. Інститут Америки.
79. Німецька академія в Мюнхені.

80. Німецький закордонний інститут.
81. Німецький християнський рух.
82. Німецький релігійний рух.
83. Німецький союз прозріння.
84. Німецький союз мисливців.
85. Німецький Червоний Хрест.
86. Іbero-Американський інститут.
87. Інститут дослідження єврейського питання.
88. Товариство США.
89. Східноєвропейський інститут.
90. Служба праці Рейху.
91. Колоніальний союз Рейху.
92. Асоціація охорони повітря Рейху.
93. Державна академія расової охорони і охорони здоров'я.
94. Народна ліга Німеччини закордоном.
95. Рекламна рада німецької економіки.
96. Інші (вказіть).
97. Інші (вказіть).
98. Інші (вказіть).
99. Чи давали Ви коли-небудь присягу зберігати таємницю будь-якій організації?
100. Якщо так, то перелічіть організації та надайте відомості.
101. Чи є у Вас будь-які родичі, які обіймали посади, ранги або керівні владні посади в будь-якій з організацій, перелічених вище у списку від 41 по 95?
102. Якщо так, назвіть їхні імена та адреси, їхні стосунки з Вами та опишіть посаду та організацію.
103. За винятком незначних внесків до Зимової допомоги і регулярних членських внесків, перелічіть і надайте деталі будь-яких грошових чи майнових внесків, які Ви зробили, прямо чи опосередковано, до НСДАП або

будь-якої іншої організації, перерахованої вище, включаючи будь-які внески, зроблені будь-якою фізичною або юридичною особою чи юридичною особою за Вашим клопотанням або впливом.

104. Чи отримували ви коли-небудь титули, звання, медалі, грамоти чи інші відзнаки від будь-якої з вищезазначених організацій?

105. Якщо так, вкажіть характер нагороди, дату нагородження, а також причину та привід для нагородження.

106. Чи були Ви членом політичної партії до 1933 року?

107. Якщо так, то якої?

108. Чи були Ви коли-небудь членом будь-якої антинацистської підпільної партії чи групи з 1933 року?

109. Якої саме?

110. З якого часу?

111. Чи були Ви коли-небудь членом будь-якої профспілки, професійної чи бізнес-організації, яка була розпущена або заборонена з 1933 року?

112. Чи були Ви коли-небудь звільнені з державної служби, з посади вчителя, з церковних посад чи будь-якої іншої роботи за активний чи пасивний опір нацистам чи їх ідеології?

113. Чи були Ви коли-небудь ув'язнені, чи на Вас накладалися обмеження на пересування, проживання чи свободу займатися ремеслом чи професією з расових чи релігійних причин або через активний чи пасивний опір нацистам?

114. Якщо ви відповіли «так» на будь-яке із запитань 108-113, надайте відомості, імена та адреси двох осіб, які можуть підтвердити правдивість ваших тверджень.

Ф. Служба за сумісництвом в організаціях

115. За винятком тих організацій, про яких Ви конкретно згадали в Розділах D і E вище, перелічіть:

- a. Будь-яку посаду з частковою зайнятістю, неоплачувану або почесну владну посаду, яку Ви обіймали як представник будь-якого Міністерства Рейху, Управління по чотирирічному плану чи подібного центрального контрольного органу.
- b. Будь-яку посада, ранг або владну посаду, яку Ви обіймали в будь-якій організації економічного самоврядування, таких як Продовольча палата Рейху, Центральні ринкова асоціації, Селянське товариство, Палати економіки Рейху, Домашня асоціація, Регіональні економічні палати, Рейхсгрупи, Економічні групи, Транспортні група, Промислові об'єднання або подібні організації, а також їхні підпорядковані або дочірні організації та регіональні представництва.
- c. Будь-які послуги будь-якого роду, які Ви надали в будь-яких військових, парамілітарних, поліцейських, правоохоронних, захисних, розвідувальних організаціях або організаціях цивільного захисту, таких як Організація Тодт. Екстрена технічна допомога, Ударні загони, Фабричні війська, Залізнична охорона, Поштова охорона, Радіозахист, Фабрична охорона, Оборона держави та міста, Військова розвідка та контррозвідка, Гестапо та подібні організації.

З	До	Назва і тип організації	Найвища займана посада або ранг	Дата призначення	Обов'язки і завдання

G. Публікації всіх видів і виступи

116. Перелічіть на окремому аркуші назви та видавців усіх публікацій з 1923 року до теперішнього часу, які були написані Вами повністю чи частково,

упорядковані чи відредаговані Вами, а також усі зроблені вами публічні адреси і укажіть тему, дату та тираж або аудиторію. Якщо вони були проспонсоровані будь-якою організацією, вкажіть її назву. Якщо не було жодної промови чи публікації, вкажіть не пишуть «жодна» в цьому полі.

Н. Дохід, активи і майно

117. Покажіть джерело і суму Вашого щорічного доходу, починаючи з 1 січня 1933 року до 1945 року. Якщо записи не доступні, вкажіть приблизні суми.

Рік	Джерело доходу	Сума
1931		
1932		
1933		
1934		
1935		
1936		
1937		
1938		
1939		
1940		
1941		
1942		
1943		
1944		
1945		

118. Перелічіть будь-яку землю або будівлі, що належать Вам або будь-яким безпосереднім членам Вашої сім'ї із зазначенням місць, дат придбання, від кого придбано, природи і опису будівель, числа гектарів та мети, для якої майно зазвичай використовується.
119. Чи Ви або будь-який найближчий член Вашої родини коли-небудь набували майно, яке було конфісковано в інших з політичних, релігійних чи расових міркувань або експропрійовано в інших під час окупації іноземних держав чи надане внаслідок сприяння поселенню німців або етнічних німців у країнах, окупованих Німеччиною?
120. Якщо так, надайте відомості, включно з датами і місцями, а також імена та місцеперебування законних власників майна.
121. Чи Ви коли-небудь виступали в якості адміністратора або опікуна єврейського майна для виконання декретів чи розпоряджень організації?
122. Якщо так, надайте відомості.

I. Подорож або проживання закордоном

123. Перелічіть усі подорожі або проживання поза межами Німеччини, включаючи військові кампанії.

Відвідувана країна	Дати (з-до)	Мета подорожі

124. Чи була здійснена подорож за Ваш рахунок?
125. Якщо ні, тоді за чиї витрати?
126. Особи чи організації, які були відвідані.
127. Чи Ви коли-небудь служили в будь-якому статусі як частина адміністрації будь-якої території, анексованої або окупованої Рейхом?

128. Якщо так, надайте відомості щодо займаної посади, здійснюваних обов'язків, місця і періоду служби.
129. Перелічіть іноземні мови, якими Ви розмовляєте із зазначенням ступеня володіння ними.
130. Чи Ви вже коли-небудь заповнювали анкету Союзною Військовою адміністрації?
131. Якщо «так», зазначте дату і місце.
132. Чи звільняли Вас коли-небудь або звільняли від працевлаштування за наказом Союзної військової адміністрації? Якщо «так», зазначте дату і місце.

Примітки

Твердження у цій формі є правдивими, і я розумію, що будь-які упушення, неправдиві чи неповні твердження є правопорушеннями проти Військової адміністрації і зробить мене підозрюваним до переслідування і покарання.

Підписано

Дата

Сертифікат свідка, або в окремих випадках, безпосереднього керівника

Я засвідчую, що вищезазначене є справжнім ім'ям та підписом відповідної особи і, що за винятком, зазначеним нижче, відповіді, надані в цій анкеті, є правдивими, наскільки я знаю, переконаний, а також з доступною мені інформацією.

Підписано

Офіційна посада

Дата

Адреса

MILITARY GOVERNMENT OF GERMANY

Fragebogen

ACHTUNG: Der Fragebogen muß in zweifacher Ausfertigung eingereicht werden

WARNING: Read through the Fragebogen carefully before filling it in. The English text will prevail if discrepancies exist between it and the German translation. Answers must be typewritten or written clearly in block letters. Every question must be answered precisely and conscientiously and no space is to be left blank. If a question is to be answered by either "yes" or "no," write the word "yes" or "no" in the appropriate space. If the question is inapplicable, indicate this by some appropriate word or phrase such as "none" or "not applicable." Add supplementary sheets if there is not enough space in the questionnaire. Persons making false or incomplete statements are liable to prosecution by Military Government.

WARNUNG! SORGFÄLTIG DURCHLESEN! In Zweifelsfällen ist die englische Fassung maßgebend. Mit Schreibmaschine oder deutlich in Druckschrift schreiben! Jede Frage genau beantworten! Fragen mit „Ja“ oder „Nein“ beantworten! Falls die Frage nicht mit „Ja“ oder „Nein“ beantwortet werden kann, müssen eindeutige Angaben gemacht werden, z. B. „keine“ oder „unzutreffend“. Im Falle von Platzmangel Bogen anheften! Falsche oder unvollständige Angaben sind gemäß der Verordnungen der Militärregierung strafbar.

A. PERSONAL = A. PERSÖNLICHE ANGABEN

1. Name position you hold, or for which you are being considered (including agency or firm). 2. Name (Surname) (Christian Name/s.) 3. Other names which you have used or by which you have been known. 4. Date of birth. 5. Place of birth. 6. Height. 7. Weight. 8. Colour of hair. 9. Colour of eyes. 10. Scars, marks or deformities. 11. Present address (City, street and house number). 12. Permanent residence (City, street and house number). 13. Identity card, type and number. 14. Wehrpass No. 15. Passport No. 16. Citizenslip. 17. If a naturalized citizen, give date and place of naturalization. 18. Name any titles of nobility which have been held by you or your wife or your respective parents and grand parents. 19. Religion. 20. With what church are you affiliated? 21. Have you ever severed your connection with any church, officially or unofficially? 22. If so, give particulars and reason. 23. What religious preference did you give in the census of 1939? 24. Name any crimes of which you have been convicted, stating dates, place and nature of the crimes.

1. Augenblickliche oder angestrebte Stellung 2. Name
Zu(Familien)name
3. Andere von Ihnen benutzte Namen oder solche, unter welchen Sie bekannt waren oder sind
Vor(Tauf)name(n)
4. Geburtsdatum 5. Geburtsort
6. Größe 7. Gewicht 8. Haarfarbe
9. Farbe der Augen
10. Besondere Merkmale (Narben, Schmissee, Geburtsmerkmale, Verstümmelungen, Tätowierungen) oder Entstellungen
11. Gegenwärtige Anschrift
(Stadt, Straße und Hausnummer)
12. Ständiger Wohnsitz
(Stadt, Straße und Hausnummer)

13. Art der Ausweiskarte Nr. 14. Wehrpaß Nr.

15. Reisepaß Nr. 16. Staatsangehörigkeit

17. Falls naturalisierter Bürger, geben Sie Ort und Datum der Einbürgerung an

18. Angabe aller von Ihnen, Ihrer Gattin (Gatten), Ihrer beiden Eltern und sämtlichen Großeltern innegehabten Adelstitel

19. Religion 20. Welcher Kirche gehören Sie an?

21. Haben Sie je offiziell oder inoffiziell Ihre Verbindung mit einer Kirche aufgelöst? 22. Falls ja, geben Sie Einzelheiten und Gründe an

23. Welche Religionsangehörigkeit haben Sie bei der Volkszählung 1939 angegeben?

24. Führen Sie alle Vergehen, Übertretungen oder Verbrechen an, für welche Sie je verurteilt worden sind, mit Angabe des Datums, des Orts und der Art

B. SECONDARY AND HIGHER EDUCATION = B. (VOLKS-) GRUNDSCHUL- UND HÖHERE BILDUNG

Name and Type of school (if a special Nazi School or military academy, specify this)	Location	Dates of Attendance	Certificate, Diploma or Degree	Did Abitur permit University matriculation?	Date
Name und Art der Schule (Im Falle einer besonderen NS- oder Militärakademie geben Sie diese an)	Ort	Wann besucht? (von—bis)	Zeugnis, Diplom oder akademischer Grad	Berechtigt Abitur oder Reifezeugnis zum Universitätseintritt?	Datum

25. Name any German University Student Corps to which you have belonged. 26. Name (giving place and dates) any Napola, Adolf Hitler School, Nazi Leaders' College or military academy in which you have been a teacher. 27. Has any child of yours ever attended any of such schools? Which ones, where and when? 28. Name (giving place and dates) any school in which you have been a Vertrauenslehrer (formerly Jugendwalter).

25. Welchen deutschen Universitäts-Studentenburschenschaften haben Sie je angehört?

26. An welchen Napola, Adolf-Hitler-Ordensburgen, Schulungsburgen (Lagern), NS-Führerschulen oder Militärakademien haben Sie unterrichtet? Geben Sie an, wo und wann

27. Hat eines Ihrer Kinder eine der obengenannten Schulen besucht? Welche, wo und wann

..... 28. Führen Sie alle Schulen an, in welchen Sie je Vertrauenslehrer (vormalig Jugendwalter) waren, wann und wo

C. PROFESSIONAL OR TRADE EXAMINATIONS = C. BERUFS- ODER HANDWERKSPRÜFUNGEN

Name of Examination	Place Taken	Result	Date
Name und Art der Prüfung	Ort der Prüfung	Ergebnis	Datum

30. Were you deferred from Military Service? 31. If so, explain circumstances completely. 32. Have you ever been a General Staff Officer (Navy, Army, Air Force)? 33. When? 34. Have you ever been a Nazi Leadership Officer? 35. When and in what unit? 36. Did you serve as part of the Military Government or Wehrkreis administration in any country occupied by Germany including Austria and Sudetenland? 37. If so, give particulars of offices held, duties performed, location and period of service. 38. Have you received any military honours, orders or decorations? 39. If so, state what was awarded you, the date, reasons and occasion for its bestowal.

30. Waren Sie vom Militärdienst zurückgestellt? 31. Falls ja, geben Sie die genauen Umstände an

..... 32. Waren Sie Mitglied des Generalstabes einer der drei Wehrmachtsteile?

33. Wann 34. Waren Sie NS.-Führungsoffizier? 35. Wann und in welchem Truppenverband?

..... 36. Waren Sie in der Militärregierung oder Wehrkreisverwaltung irgend eines der von Deutschland besetzten Länder, einschließlich Österreich und Sudetenland beschäftigt, 37. Falls ja, geben Sie Einzelheiten über Ihre Ämter und Pflichten, sowie Ort und Zeitdauer des Dienstes an 38. Zum Tragen welcher militärischen Orden waren Sie berechtigt oder welche anderen militärischen Würden oder Ehrenauszeichnungen haben Sie besessen? (vor dem 7. Mai 1945) 39. Falls ja, was wurde Ihnen verliehen, wann und aus welchen Gründen und Anlässen?

E. MEMBERSHIP IN ORGANISATIONS = E. MITGLIEDSCHAFTEN

40. Indicate on the following chart whether you were a member, or a candidate for membership, in the organisations listed below, and state what rank or office you held in these organisations. Use lines 96 to 98 to specify any other association, society, fraternity, union, syndicate, chamber, institute, group, corporation, club or other organisation of any kind, whether social, political, professional, educational, cultural, industrial or commercial, with which you have ever been connected or associated even in an honorary capacity. Column 1. Insert either "yes" or "no" on each line to indicate whether or not you have ever been a member of the organisation listed. If you were a candidate, disregard the columns and write in the word "candidate," followed by the date of your application for membership. Column 2. Insert date on which you joined. Column 3. Insert date your membership ceased. Column 4. Insert your membership number in the Organisation. Column 5. Insert the highest office, rank or other post of authority which you have held at any time. If you have never held an office, rank or post of authority insert the word "none" in Columns 5 and 6. Column 6. Insert date of your appointment to the office, rank or post of authority listed in Column 5.

40. In der folgenden Liste ist anzugeben, ob Sie Mitglied einer der angeführten Organisationen waren und welchen Rang oder welches Amt (Ämter) Sie in dieser (diesen) innehatten. Andere Vereinigungen, Handelsgesellschaften, Burschenschaften, Verbindungen, Gewerkschaften, Genossenschaften, Kammern, Institute, Gruppen, Körperschaften, Vereine, Verbände, Klubs, Logen oder andere Organisationen beliebiger Art, seien sie gesellschaftlicher, politischer, beruflicher, sportlicher, bildender, kultureller, industrieller oder kommerzieller Art, mit welchen Sie je, selbst auch nur ehrenamtlich, in Verbindung standen, oder welchen Sie angeschlossen waren, sind auf Zeile 96—98 anzugeben.

1. Spalte: „Ja“ oder „nein“ sind hier einzusetzen zwecks Angabe ihrer jeweiligen Mitgliedschaft in der angeführten Organisation. Falls Sie Anwärter auf Mitgliedschaft oder förderndes Mitglied oder im „Opfering“ waren, ist unter Nichtberücksichtigung der Spalten das Wort „Anwärter“ oder „förderndes Mitglied“ oder „Opfering“, sowie das Datum Ihrer Anmeldung oder die Dauer Ihrer Mitgliedschaft als förderndes Mitglied oder im Opfering einzusetzen.
2. Spalte: Eintrittsdatum.
3. Spalte: Austrittsdatum.
4. Spalte: Mitgliedsnummer.
5. Spalte: Höchstes Amt, höchster Rang oder eine anderweitig einflussreiche, von Ihnen bekleidete Stellung. Falls nicht zutreffend, ist das Wort „keine“ in Spalte 5 und 6 einzusetzen.
6. Spalte: Antrittsdatum für Amt, Rang oder einflussreiche Stellung laut Spalte 5.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
	Yes or No	From	To	Number	Highest Office or rank held	Date Appointed
	Ja oder nein	Von	Bis	Nummer	Höchstes Amt oder höchster Rang	Antrittsdatum
41. NSDAP.						41.
42. Allgemeine SS.						42.
43. Waffen-SS.						43.
44. Sicherheitsdienst der SS.						44.
45. SA.						45.
46. HJ. einschließlich BdM.						46.
47. NSDStB.						47.
48. NSDoB.						48.
49. NS.-Frauenshaft						49.
50. NSKK.						50.
51. NSFK.						51.
52. Reichsb. der deutschen Beamten						52.
53. DAF. einschließlich NSBO.						53.
54. KdF.						54.
55. NSV.						55.
56. NS.-Reichsb. deutsch. Schwestern						56.
57. NSKOV.						57.
58. NS.-Bund Deutscher Technik						58.
59. NS.-Ärztebund						59.
60. NS.-Lehrerbund						60.
61. NS.-Rechtswahrerbund						61.
62. Deutsches Frauenwerk						62.
63. Reichsbund Deutsche Familie						63.
64. NS.-Reichsbund für Leibesübungen						64.
65. NS.-Altherrenbund						65.
66. Deutsche Studentenschaft						66.

67. Deutscher Gemeindetag					67.
68. NS-Reichskriegerbund					68.
69. Reichsdozentenschaft					69.
70. Reichskulturkammer					70.
71. Reichsschrifttumskammer					71.
72. Reichspressekammer					72.
73. Reichsrundfunkkammer					73.
74. Reichstheaterkammer					74.
75. Reichsmusikkammer					75.
76. Reichskammer der bildenden Künste					76.
77. Reichsfilmkammer					77.
78. Amerika-Institut					78.
79. Deutsche Akademie München					79.
80. Deutsches Auslandsinstitut					80.
81. Deutsche-Christen-Bewegung					81.
82. Deutsche Glaubensbewegung					82.
83. Deutscher Fichte-Bund					83.
84. Deutsche Jägerschaft					84.
85. Deutsches Rotes Kreuz					85.
86. Ibero-Amerikanisches Institut					86.
87. Institut zur Erforschung der Judenfrage					87.
88. Kameradschaft USA.					88.
89. Osteuropäisches Institut					89.
90. Reichsarbeitsdienst (RAD.)					90.
91. Reichskolonialbund					91.
92. Reichsluftschutzbund					92.
93. Staatsakademie für Rassen- und Gesundheitspflege					93.
94. Volksbund für das Deutschtum im Ausland (VDA.)					94.

95. Werberat der Deutschen Wirtschaft Others (Specify) Andere:						95.
96.						96.
97.						97.
98.						98.

99. Have you ever sworn an oath of secrecy to any organisation? 100. If so, list the organisations and give particulars. 101. Have you any relatives who have held office, rank or post of authority in any of the organisations listed from 41 to 95 above? 102. If so, give their names and addresses, their relationship to you and a description of the position and organisation. 103. With the exception of minor contribution to the Winterhilfe and regular membership dues, list and give details of any contributions of money or property which you have made, directly or indirectly, to the NSDAP or any of the other organisations listed above, including any contributions made by any natural or juridical person or legal entity through your solicitation or influence. 104. Have you ever been the recipient of any titles, ranks, medals, testimonials or other honours from any of the above organisations? 105. If so, state the nature of the honour, the date conferred, and the reason and occasion for its bestowal. 106. Were you a member of a political party before 1933? 107. If so, which one? 108. Have you ever been a member of any anti-Nazi underground party or group since 1933? 109. Which one? 110. Since when? 111. Have you ever been a member of any trade union or professional or business organisation which was dissolved or forbidden since 1933? 112. Have you ever been dismissed from the civil service, the teaching profession or ecclesiastical positions or any other employment for active or passive resistance to the Nazis or their ideology? 113. Have you ever been imprisoned, or, have restrictions of movement, residence or freedom to practice your trade or profession been imposed on you for racial or religious reasons or because of active or passive resistance to the Nazis? 114. If you have answered "yes" to any of the questions from 108 to 113, give particulars and the names and addresses of two persons who can confirm the truth of your statements.

99. Sind Sie jemals zu einem Schweigegebot für irgend eine Organisation verpflichtet worden?

100. Falls ja, geben Sie die Organisation und Einzelheiten an

101. Sind Sie mit Personen verwandt oder verschwägert, die jemals Amt, Rang oder maßgebende Stellungen in einer der unter Nr. 41—95 angeführten Organisationen innehatten? 102. Falls ja, geben Sie deren Namen und Anschriften an, den Grad ihrer Verwandtschaft sowie eine Beschreibung der Organisation und Stellung (Posten)

103. Mit Ausnahme von kleineren Beiträgen zur Winterhilfe und gewöhnlichen Mitgliedsbeiträgen, geben Sie nachfolgend im einzelnen alle von Ihnen direkt oder indirekt an die NSDAP, oder irgend eine andere der oben angeführten Organisationen geleisteten Beiträge in Form von Geld, Sachwerten oder Besitz an, einschließlich aller auf Ihr Ersuchen oder auf Grund Ihres Einflusses seitens einer natürlichen oder juristischen Person

oder einer anderen rechtlichen Einheit geleisteten Beiträge

104. Sind Ihnen von einer der oben angeführten Organisationen irgendwelche Titel, Orden, Zeugnisse, Dienstgrade verliehen oder andere Ehren erwiesen worden? 105. Falls ja, geben Sie an, was Ihnen verliehen wurde, das Datum, den Grund und Anlaß für die Verleihung

106. Waren Sie Mitglied einer politischen Partei vor 1933? 107. Falls ja, welcher?

108. Waren Sie seit 1933 Mitglied einer verbotenen Oppositionspartei oder -gruppe? 109. Welcher?
- 110. Seit wann? 111. Waren Sie jemals Mitglied einer nach 1933 aufgelösten oder verbotenen Gewerkschaft oder eines Berufs- oder Wirtschaftsverbandes? 112. Sind Sie jemals aus dem Beamtenstand, dem Lehrerberuf, einer kirchlichen oder irgend einer anderen Stellung auf Grund aktiven oder passiven Widerstandes gegen die Nazis oder ihre Weltanschauung entlassen worden? 113. Wurden Sie jemals aus rassischen oder religiösen Gründen oder weil Sie aktiv oder passiv den Nationalsozialisten Widerstand leisteten, in Haft genommen oder in Ihrer Bewegungs- oder Niederlassungsfreiheit oder sonstwie in Ihrer gewerblichen oder beruflichen Freiheit beschränkt? 114. Ist die Antwort auf eine der Fragen von 108 bis 113 bejahend, so sind Einzelheiten sowie Namen und Anschriften von zwei Personen, welche dies wahrheitsgemäß bezeugen können, anzuführen

F. PART TIME SERVICE WITH OTHER ORGANISATIONS =

F. MITGLIEDSCHAFT ODER NEBENDIENST (MITARBEIT) IN ANDEREN ORGANISATIONEN

115. With the exception of those you have specifically mentioned in Sections D and E above, list: (a) Any part time, unpaid or honorary position of authority or trust you have held as a representative of any Reich Ministry or the Office of the Four Year Plan or similar central control agency; (b) Any office, rank or post of authority you have held with any economic self-administration organisation such as the Reich Food Estate, the Bauernschaften, the Central Marketing Associations, the Reichswirtschaftskammer, the Gauwirtschaftskammern, the Reichsgruppen, the Wirtschaftsgruppen, the Verkehrsgruppen, the Reichsvereinigungen, the Hauptausschüsse, the Industrie-ringe and similar organisations, as well as their subordinate or affiliated organisations and field offices; (c) Any service of any kind you have rendered in any military, para-military, police, law enforcement, protection, intelligence or civil defence organisations such as Organisation Todt, Technische Nothilfe, Stosstrupps, Werkscharen, Bahnschutz, Postschutz, Funkschutz, Werkschutz, Land und Stadtwacht, Abwehr, SD., Gestapo and similar organisations.

115. Unter Auslassung der bereits in den Abschnitten D und E beantworteten Punkte führen Sie an:
- a) Jedwedes Nebenamt, einflussreiches, unbezahltes oder Ehrenamt, oder Vertrauensstellung, welche Sie als Vertreter eines Reichsministerium oder der Leitstelle für den Vierjahresplan oder ähnlichen Wirtschaftsüberwachungsstellen innehatten.
 - b) Amt, Rang oder einflussreiche Stellung jedweder Art, welche Sie bei öffentlich-rechtlichen Selbstverwaltungskörperschaften innehatten, wie z. B. dem Reichsnährstand, den Bauernschaften, den Hauptvereinigungen, den Reichswirtschaftskammern, den Gauwirtschaftskammern, Reichsgruppen, Wirtschaftsgruppe, Industrieringen oder ähnlichen Körperschaften, sowie bei deren untergeordneten und angeschlossenen Körperschaften und Gebietsstellen.
 - c) Jeglicher Dienst in militärischen, militärähnlichen, polizeilichen, Gesetzvollzugs-, Schutz-, Aufklärungs- oder Luftschutzdiensten, wie z. B. Organisation Todt, der Technischen Nothilfe, den Stoßtrupps, Werkscharen, dem Bahnschutz, Postschutz, Funkschutz, Werkschutz, der Land- und Stadtwacht, Abwehr, des SD., der Gestapo und ähnlichen Organisationen.

From	To	Name & type of organisation	Highest office or rank you held	Date of your Appointment	Duties
Von	Bis	Name und Art der Organisation	Höchstes Amt oder Rang erreicht	Datum der Ernennung	Pflichten und Aufgaben

G. WRITINGS AND SPEECHES = G VERÖFFENTLICHUNGEN ALLER ART UND REDEN

116. List on a separate sheet the titles and publishers of all publications from 1923 to the present, which were written in whole or in part, or compiled or edited by you, and all public addresses made by you, giving subject, date and circulation or audience. If they were sponsored by any organisation, give its name. If no speeches or publications write "none" in this space.

116. Geben Sie auf einem Extrabogen die Titel und Verleger aller von Ihnen seit 1923 bis zur Gegenwart ganz oder teilweise geschriebenen, zusammengestellten oder herausgegebenen Veröffentlichungen und alle von Ihnen gehaltenen öffentlichen Ansprachen und Vorlesungen, mit Angabe des Themas, Datums, der Auflage oder Zuhörerschaft an. Falls Sie im Auftrage einer Organisation schrieben oder sprachen, geben Sie deren Namen an. Falls keine Reden, Ansprachen oder

Veröffentlichungen, setzen Sie das Wort „keine“ ein

H. INCOME AND ASSETS = H. EINKOMMEN, VERMÖGEN UND BESITZ

117. Show the sources and amount of your annual income from 1 January, 1931 to 1945. If records are not available, give approximate amounts.

117. Herkunft und Höhe des jährlichen Einkommens vom 1. Januar 1931 bis zur Gegenwart. In Ermangelung von Belegen sind ungefähre Beträge anzugeben.

year	Sources of Income	Amount
Jahr	Einkommensquelle	Betrag
1931		
1932		
1933		
1934		
1935		
1936		
1937		
1938		
1939		
1940		
1941		
1942		
1943		
1944		
1945		

118. List any land or buildings owned by you or any immediate members of your family giving locations, dates of acquisition, from whom acquired, nature and description of buildings, the number of hectares and the use to which the property is commonly put. 119. Have you or any immediate members of your family ever acquired property which had been seized from others for political, religious or racial reasons or expropriated from others in the course of occupation of foreign countries or in furtherance of the settling of Germans or Volksdeutsche in countries occupied by Germany? 120. If so, give particulars, including dates and locations, and the names and whereabouts of the original title holders. 121. Have you ever acted as an administrator or trustee of Jewish property in furtherance of organisation decrees or ordinances? 122. If so, give particulars.

118. Ihnen oder unmittelbaren Angehörigen Ihrer Familie gehöriger Grundstücks- oder Hausbesitz, Erwerbsdatum, von wem erworben, Art der Gebäude, Grundstücksgrößen in Hektar und die gewöhnliche Verwendung des Besitzes sind anzugeben

119. Haben Sie oder ein unmittelbares Mitglied Ihrer Familie jemals Besitz erworben, welcher anderen Personen aus politischen, rassischen oder religiösen Gründen entzogen oder anderen Personen enteignet wurde im Verlauf der Besetzung fremder Länder oder zwecks Förderung der Ansiedlung von Deutschen oder Volksdeutschen in von Deutschland besetzten Gebieten?

120. Falls ja, geben Sie Einzelheiten an, einschließlich Zeit- und Ortsangaben, sowie Namen und gegenwärtigen Aufenthalt der ursprünglichen Besitzer

121. Waren Sie jemals als Verwalter oder Treuhänder für jüdischen Besitz zwecks Förderung von Arierisierungserlassen oder -verordnungen tätig? 122. Falls ja, geben Sie Einzelheiten an

I. TRAVEL OR RESIDENCE ABROAD = I. REISEN ODER WOHSITZ IM AUSLAND

123. List all journeys or residence outside Germany, including military campaigns.

123. Zählen Sie alle Reisen oder Wohnsitze außerhalb Deutschlands auf (Feldzüge einbegriffen).

Countries Visited	Dates (from—to)	Purpose of Journey
Land	Daten (von — bis)	Zweck der Reise

124. Was the journey made at your own expense? 125. If not, at whose expense was the journey made? 126. Persons or organisations visited. 127. Did you ever serve in any capacity as part of the administration of any territory annexed to, or occupied by the Reich? 128. If so, give particulars of office held, duties performed, location and period of service. 129. List foreign languages you speak, indicating degree of fluency. 130. Have you already at any time completed an Allied Military Government Fragebogen? If "yes," state date and place. 131. Have you at any time been dismissed or excluded from employment of any kind by order of an Allied Military Government? If "yes" state date and place.

124. Haben Sie die Reise auf eigene Kosten unternommen? 125. Falls nein, auf wessen Kosten?

126. Welche Personen oder Organisationen haben Sie besucht?

127. Haben Sie jemals, und falls ja, in welcher Rolle in der Zivilverwaltung in einem der von Deutschland eingegliederten oder besetzten Gebiete gedient oder gearbeitet? 128. Falls ja, geben Sie Einzelheiten an über Ihr Amt, Ihren Pflichtenkreis sowie Ort und Zeitdauer des Dienstes
129. Kenntnis fremder Sprachen und Grad der Beherrschung
130. Haben Sie jemals einen Fragebogen der Militärregierung ausgefüllt und eingereicht? Falls „Ja“ Ort und Zeitpunkt angeben
131. Sind Sie jemals auf Anordnung einer der Alliierten Regierungen oder Militärbehörde irgendeines Postens enthoben oder an einer Berufsausübung oder Beschäftigung verhindert oder davon ausgeschlossen worden? Falls „Ja“, Ort und Zeit angeben

REMARKS = Bemerkungen

The statements on this form are true, and I understand that any omissions or false or incomplete statements are offences against Military Government and will render me liable to prosecution and punishment.

Die auf diesem Formular gemachten Angaben sind wahr, und ich bin mir bewußt, daß jegliche Auslassung oder falsche und unvollständige Angabe ein Vergehen gegen die Verordnungen der Militärregierung darstellt und mich der Anklage und Bestrafung aussetzt.

Signed = Eigenhändige Unterschrift

Date/Datum

CERTIFICATE OF WITNESS OR, IN RELEVANT CASES, IMMEDIATE SUPERIOR

I certify that the above is the true name and signature of the individual concerned and that, with the exception noted below, the answers made on this questionnaire are true to the best of my knowledge and belief and the information available to me. Exceptions (if no exceptions, write "none").

BESCHEINIGUNG DES ZEUGEN, ODER, WENN IN BETRACHT KOMMEND, DES UNMITTELBAREN DIENSTVORGESETZTEN

Ich bescheinige hiermit die Richtigkeit obigen Namens und obiger Unterschrift. Mit Ausnahme der nachfolgenden Punkte sind die in diesem Fragebogen gegebenen Antworten meines besten Wissens und Gewissens und im Rahmen der mir zur Verfügung stehenden Auskunftsmöglichkeiten richtig. Ausnahmen: (Das Wort „keine“ ist auszufüllen, falls solche nicht gemacht werden):

Signed

Official Position

Date

Eigenhändige Unterschrift

Amtsstellung

Datum

Address:

Джерело: Fragebogen (Personal Questionnaire). Military Government of Germany. Revised 1 January, 1946. Second reprint June 1946. Revised 5 July 1947. C.C.G. (B.E.) Public Safety (Special Branch). Access: <https://geschichtsbuch.hamburg.de/wp-content/uploads/sites/255/2020/01/Military-Government-of-Germany-Fragebogen-Juli-1947-klein.pdf>

б) Додаток 6. Мультфільм про денацифікацію. 1948.

Джерело: Denazification Cartoon, 1948. (Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Bonn)

7) **Додаток 7.** Статистичні дані результатів перегляду спеціальних анкет Fragebogen і рішень судово-арбітражних палат що визначення ступеня причетності до злочинів нацистського режиму в Американській окупаційній зоні (31.12.1950)

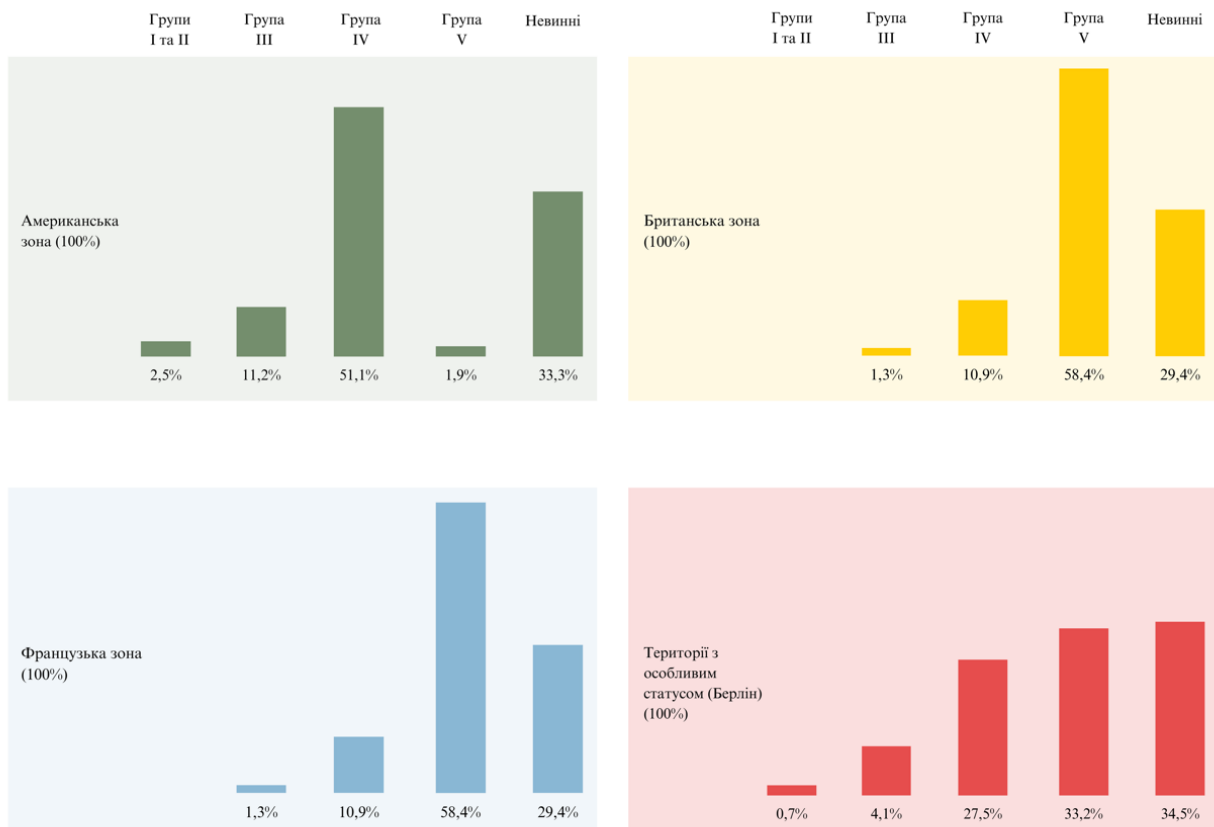
Загальна к-сть зареєстрованих анкет								...	...	...	...	...	...	13,416,101
Анкети, не що підлягають стягненням								...	...	...	...	...	...	9,746,862
Анкети, що підлягають стягненням								...	...	...	...	...	...	3,669,239
Середня к-сть зареєстрованих анкет в місяць упродовж періоду														
1 жовтня 1949 - 30 вересня 1950										...	...	...	13,800*	
Справи, амністовані за категоріями прокурорів												2,456,731		
В іншому випадку скасовано прокуратурою												...	...	252,875
Класифікація судово-арбітражних палат:														
Головні злочинці								...	...	...	...	...	...	1,698
Злочинці				...	...	...	...	...	...	...	...	...	22,598	
Незначні злочинці								...	...	...	...	...	106,995	
Попутники								...	...	...	...	...	487,996	
Виправдані								...	...	...	...	...	18,571	
Амністовані								...	...	...	...	...	320,713	
Справи, які мають бути завершені судово-арбітражними палатами 1 інстанції												...	...	1,062
Справи, які мають бути завершені апеляційними судово- арбітражними палатами												...	...	678
В'язні таборів для інтернованих										...	...	...	73	
Особи, які постійно не мають права обіймати державні посади												...	23,616	
Особи, обмежені у працевлаштуванні										...	...	...	125,510	

Особи, які підлягають конфіскації майна	...	...	...	27,587
Особи, оштрафовані	...	...	...	572,993
Особи, засуджені до спецробіт, але не ув'язнені	...			30,781

*Військовополонені та репатріанти зі Сходу

Джерело: The Present Status of Denazification (December 31, 1950). Denazification Proceedings in the U.S. Zone. Access: https://ghdi.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=3025

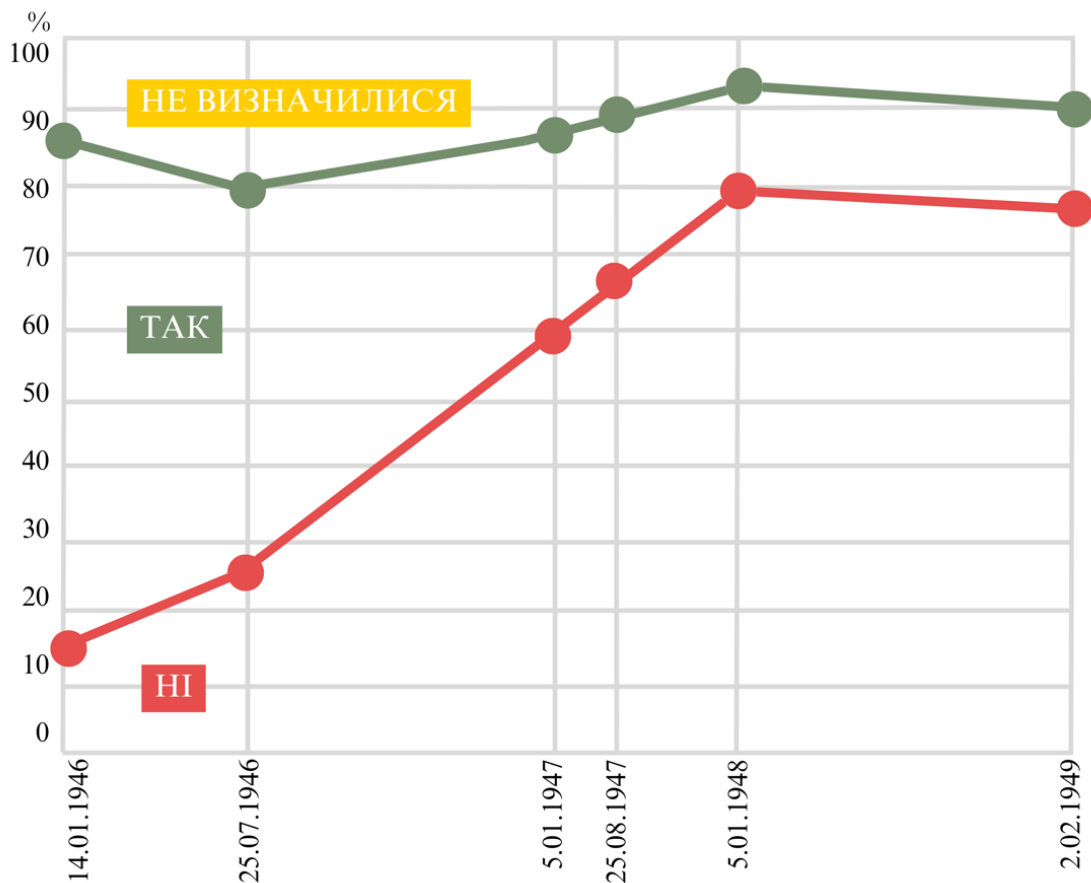
8) **Додаток 8.** Результати приналежності німців до кожної з категорій підсудних за результатами політики денацифікації в західних зонах.

Зріз результатів денацифікації у західних окупаційних зонах

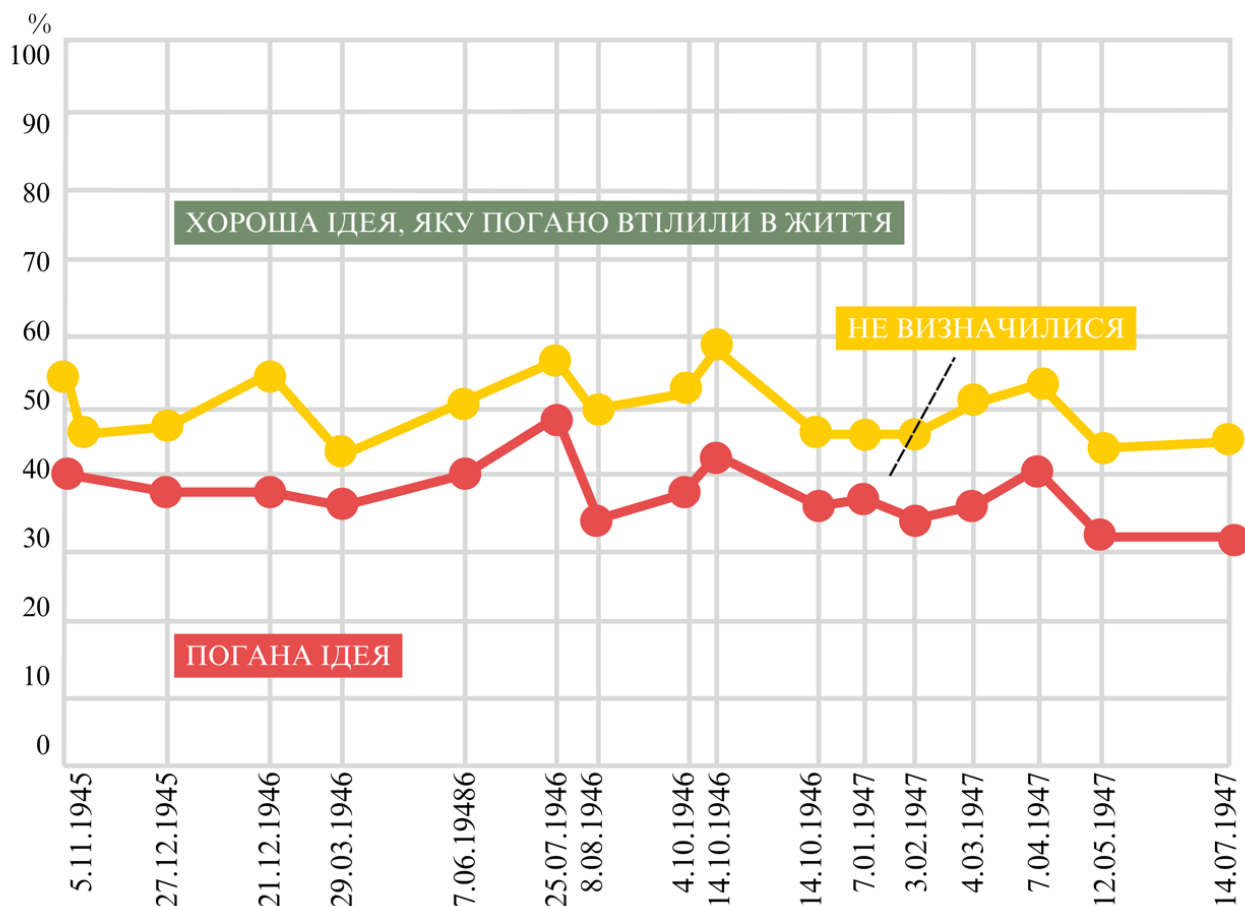
Джерело: Bemerkungen zur Aufgliederung der Entnazifizierungsfälle in den Westzonen in Justus Fürstenau, Entnazifizierung. Ein Kapitel deutscher Nachkriegspolitik. Luchterhand: Neuwied und Berlin, 1969, S. 227.

9) **Додаток 9.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Перспективи об'єднаної Німеччини. Запитання: «Чи вірите ви, що союзники успішно співпрацюватимуть, щоб жити за об'єднаною Німеччиною після закінчення окупації?»»

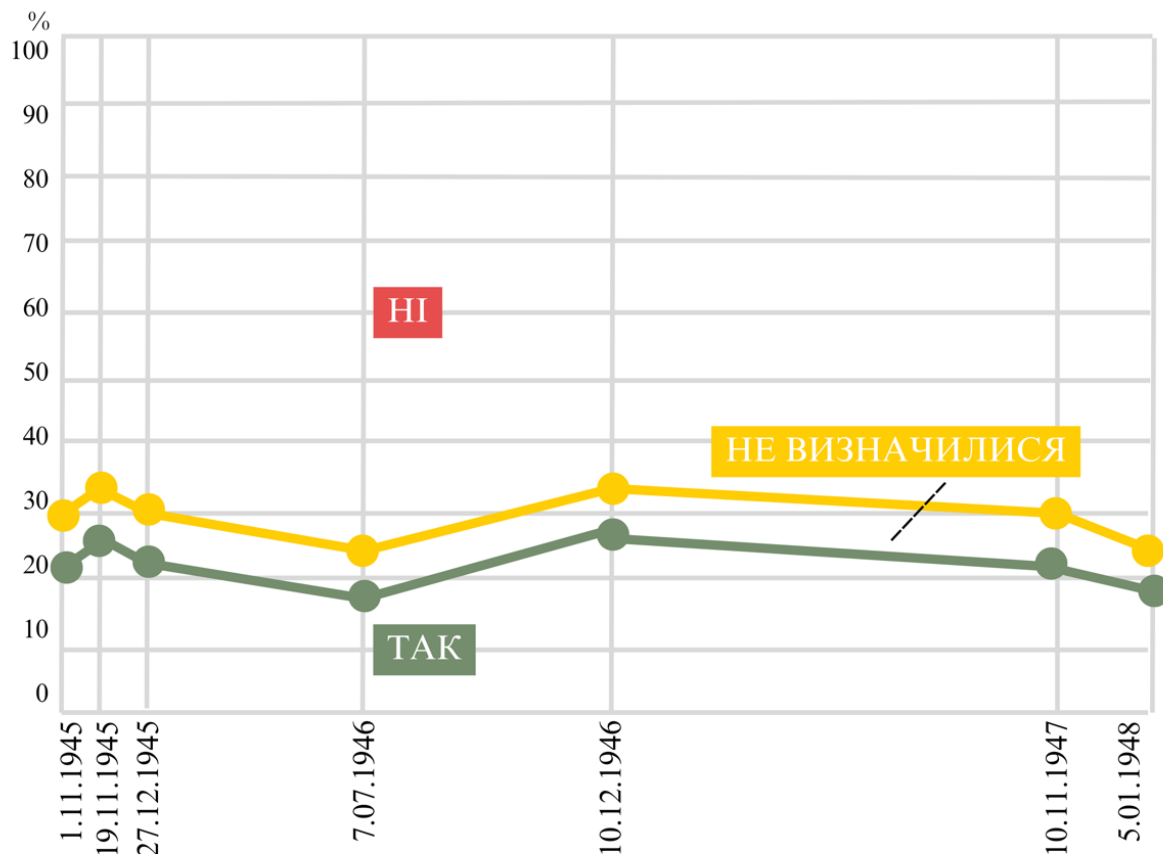
Джерело: The Prospects for a United Germany. Question: “Do you believe the Allies will cooperate successfully to live behind a united Germany at the end of the occupation?”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 9. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 24.

10) **Додаток 10.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Погляди на націонал-соціалізм. Запитання: «Чи був націонал-соціалізм поганою ідеєю, чи хорошою ідеєю, яку погано втілили в життя».

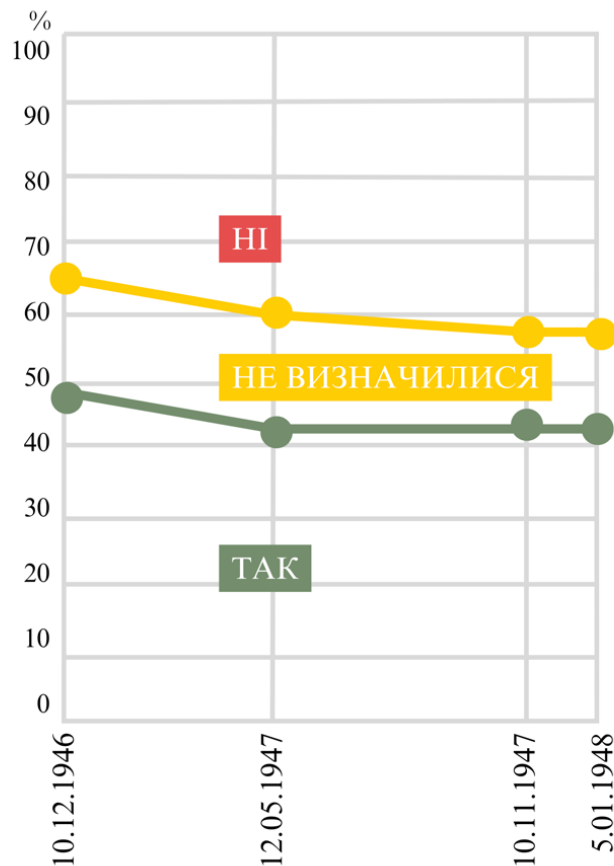
Джерело: Views on National-Socialism. Question: “Was National-Socialism a bad idea, or a good idea badly carried out”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 58. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 33.

11) **Додаток 11.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Колективна відповідальність Німеччини за Другу світову війну. Запитання: «Чи вважаєте ви, що весь німецький народ відповідальний за війну через те, що до влади прийшов уряд, який втягнув у війну весь світ?».

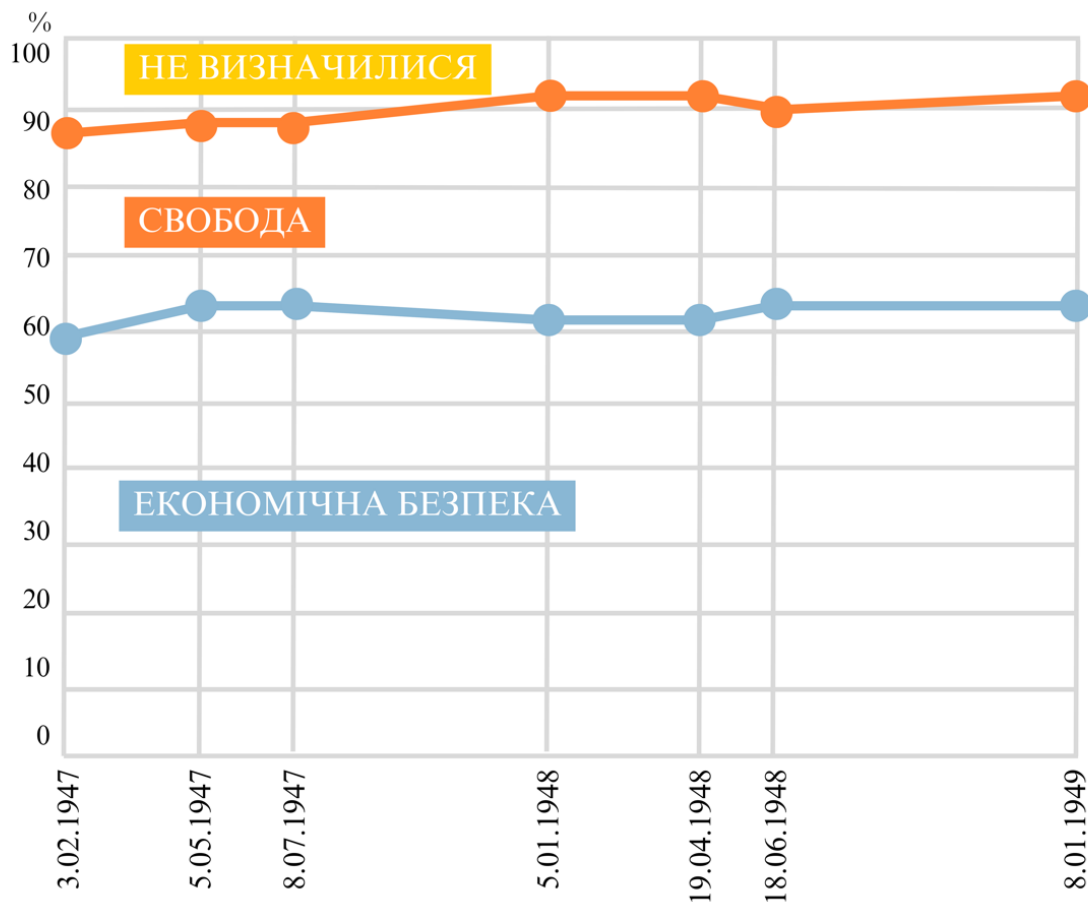
Джерело: Collective German responsibility for World War II. Question: “Do you think that the entire German people are responsible for the war because they let a government to come to power which plunged the whole world into war?”. Source: OMGUS Report 100, March 1948, p. 8. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 36.

12) **Додаток 12.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Уряд і расова перевага. Запитання: «Чи вважаєте ви, що деякі раси людей більш придатні для правління, ніж інші? Весь німецький народ несе відповідальність за війну, тому що дозволив уряду прийти до влади, який занурив увесь світ у війну?»»

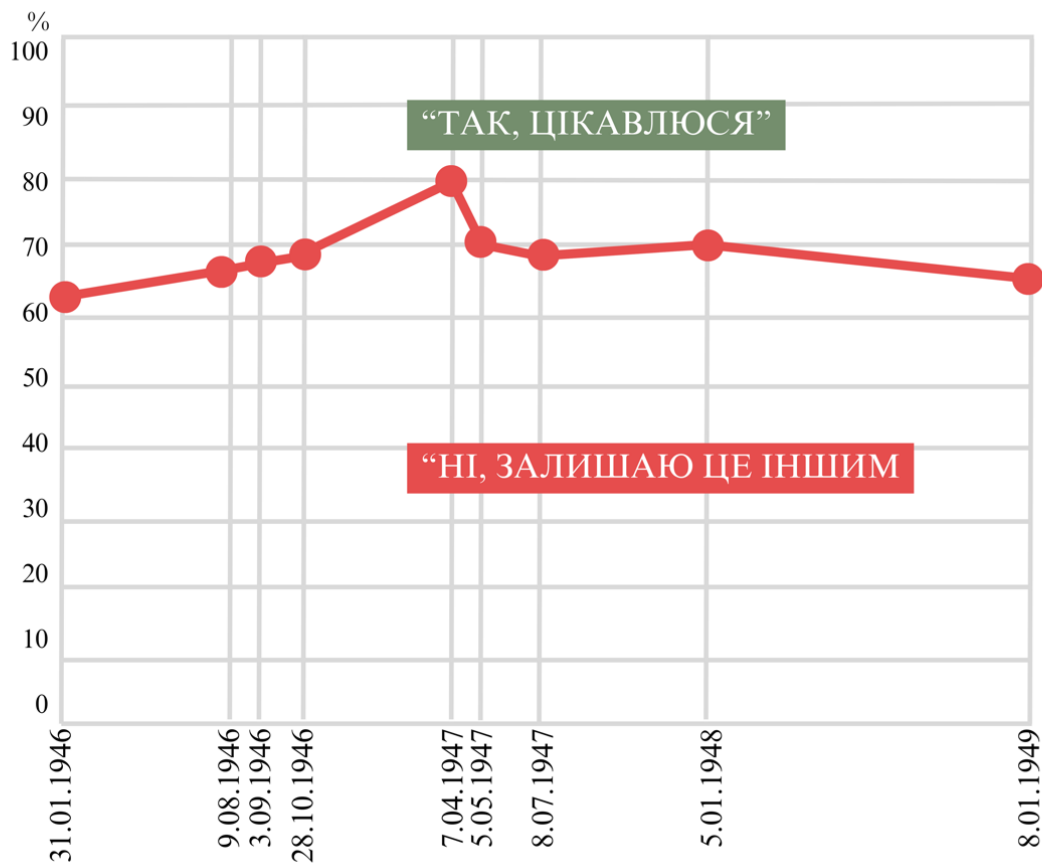
Джерело: Government and Racial Superiority. Question: “Do you think that some races of people are more fit to rule than others the entire German people are responsible for the war because the let a government to come to power which plunged the whole world into war?”. Source: OMGUS Report 100, March 1948, p. 9. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 39.

13) **Додаток 13.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Економічна безпека проти гарантованих свобод. Запитання: «Який із цих типів уряду ви б особисто вибрали як кращий: А. Уряд, який пропонує людям економічну безпеку та можливість хорошого доходу, Б. Уряд, який гарантує вільні вибори, свободу слова, вільну пресу та свободу віросповідання».

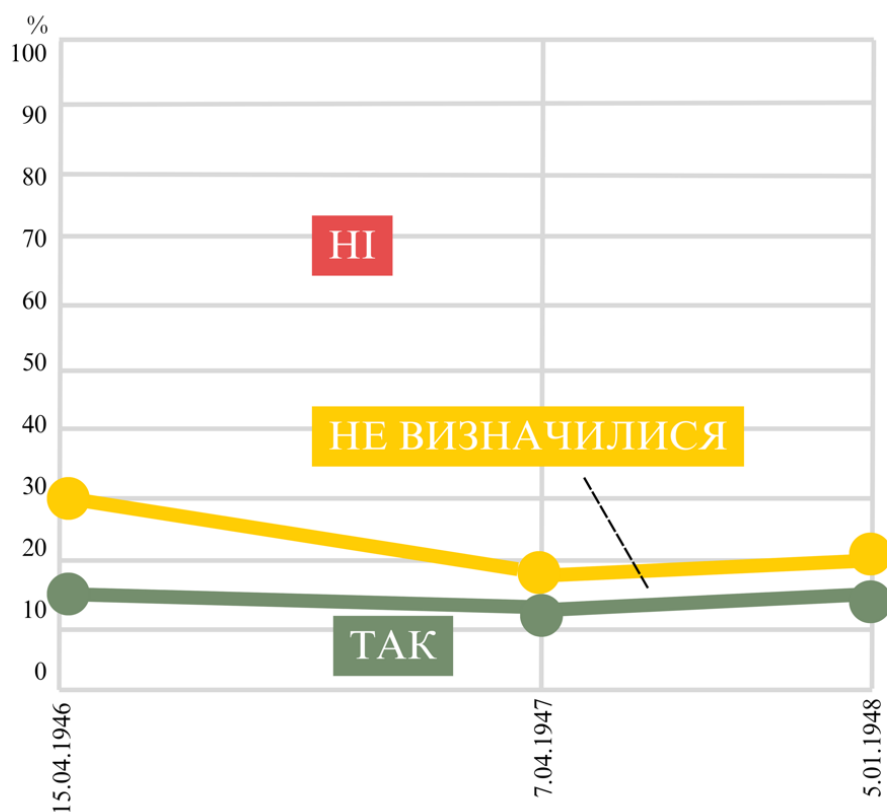
Джерело: Economic Security vs. Guaranteed Freedoms. Question: “Which of these types of government would you, personally, choose as a better: A. A government which offers the people economic security and the possibility of a good income, B. A government which guarantees free elections, freedom of speech, a free press and religious freedom”. Source: OMGUS Report 100, June 1949, p. 7. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 42.

14) **Додаток 14.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Інтерес до політики. Запитання: «Чи цікавитеся Ви самі політичними справами чи вважаєте за краще залишити це іншим?».

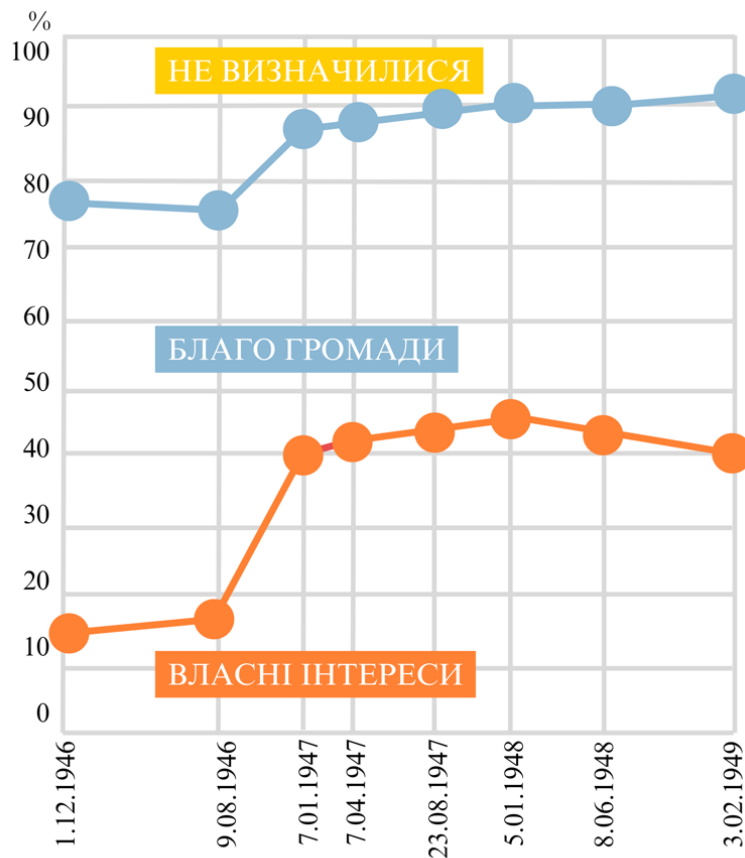
Джерело: Interest in Politics. Question: “Are you yourself interested in political affairs or do you prefer to leave them to others?”. Source: OMGUS Report 100, June 1949, p. 13. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 44.

15) **Додаток 15.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Політика як кар'єра. Запитання: «Якби у вас був син, який щойно закінчив школу, чи хотіли б ви, щоб він зайнявся політикою?».

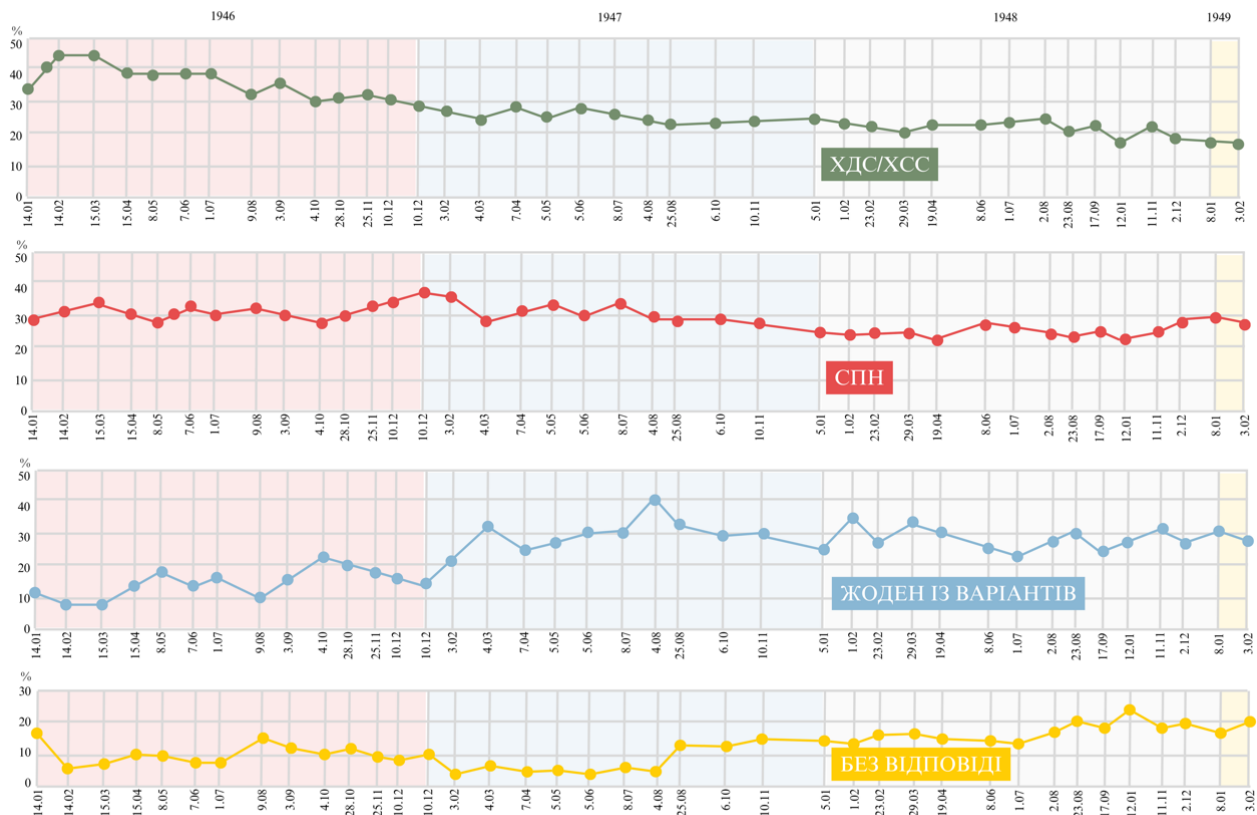
Джерело: Politics as a Career. Question: “If you had a son who had just finished school, would you like to see him take up politics as a career?”. Source: OMGUS Report 100, March 1949, p. 15. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 45.

16) **Додаток 16.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Довіра до місцевих німецьких чиновників. Запитання: «Загалом, чи працюють чиновники в місцевому уряді Німеччини на благо громади чи вони в першу чергу зацікавлені в власних інтересах?».

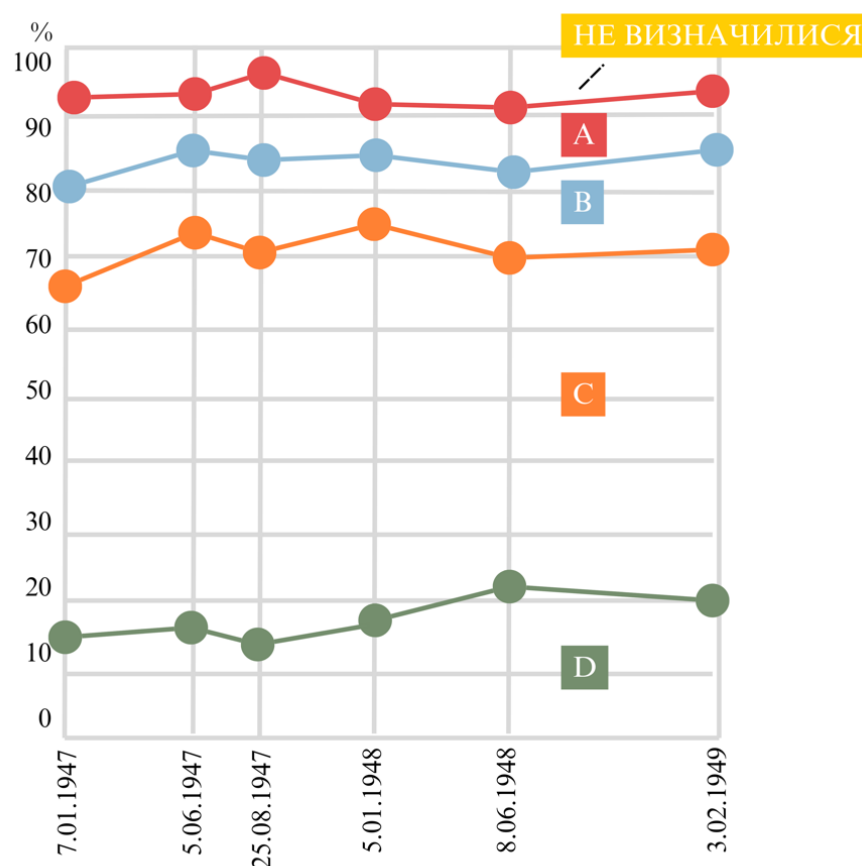
Джерело: Trust in Local German Officials. Question: “In general, do officials in the local German government work for the good of the community or are they primarily self-interested?”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 16. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 46.

17) **Додаток 17.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Перевага політичним партіям. Запитання: «До якої політичної партії ви належите чи віддаєте перевагу?».

Джерело: Preference for Political Parties. Question: “Which political party do you belong to or prefer?”. Source: OMGUS Report 175, June 1948, p. 18-19. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 48-49.

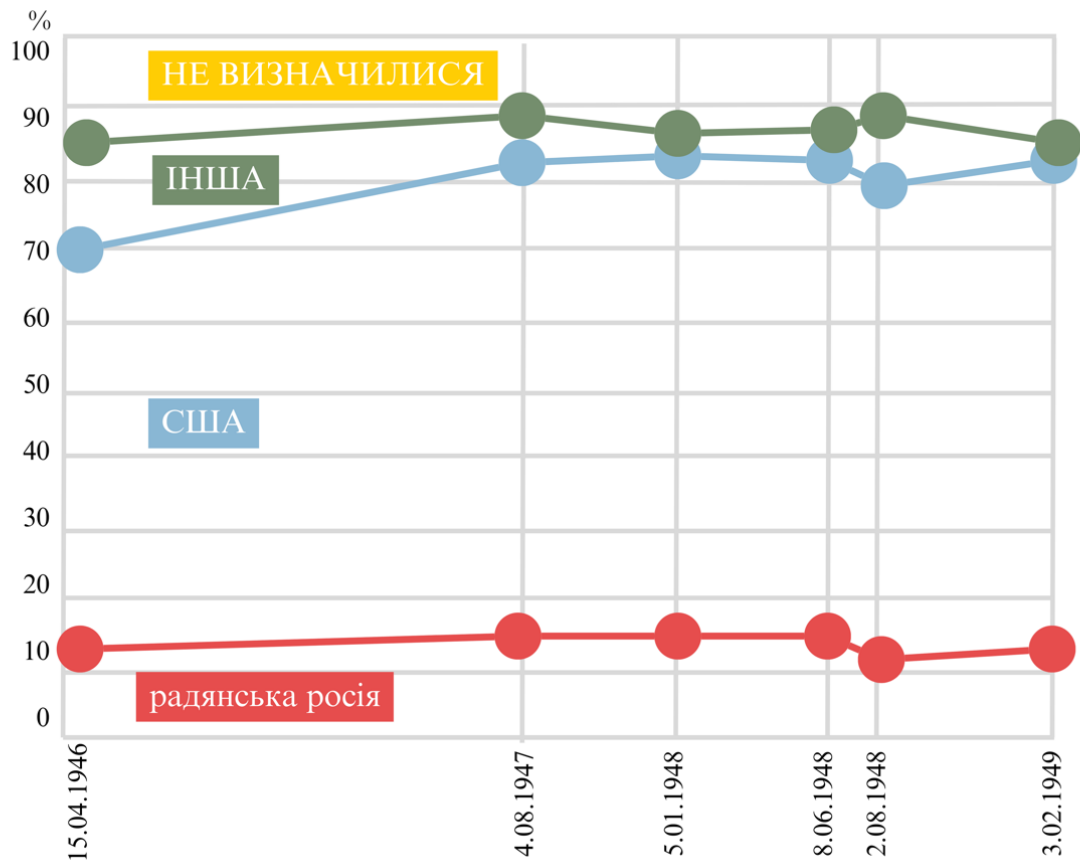
18) **Додаток 18.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Реконструкція Німеччини. Запитання: «Яке з цих тверджень найбільше відповідає вашій думці?: А. Німеччина сама повинна нести відповідальність за свою відбудову під наглядом союзників. В. Німеччина повинна бути окупована союзниками, поки не зможе сформувати хороший демократичний уряд. С. Американці повинні якнайшвидше реконструювати Німеччину, щоб уникнути того, щоб вона стала здобиччю комунізму. D. Відбудова їхньої країни повинна бути залишена самим німцям без втручання з боку союзників».

Джерело: The Reconstruction of Germany. Question: “Which of these statements comes closest to your opinion?: A. Germany herself should bear the responsibility for her reconstruction under the supervision of the Allies. B. Germany should be occupied by the Allies until she is able to form a good democratic government. C. The Americans should reconstruct Germany as soon as possible in order to avoid her becoming a prey

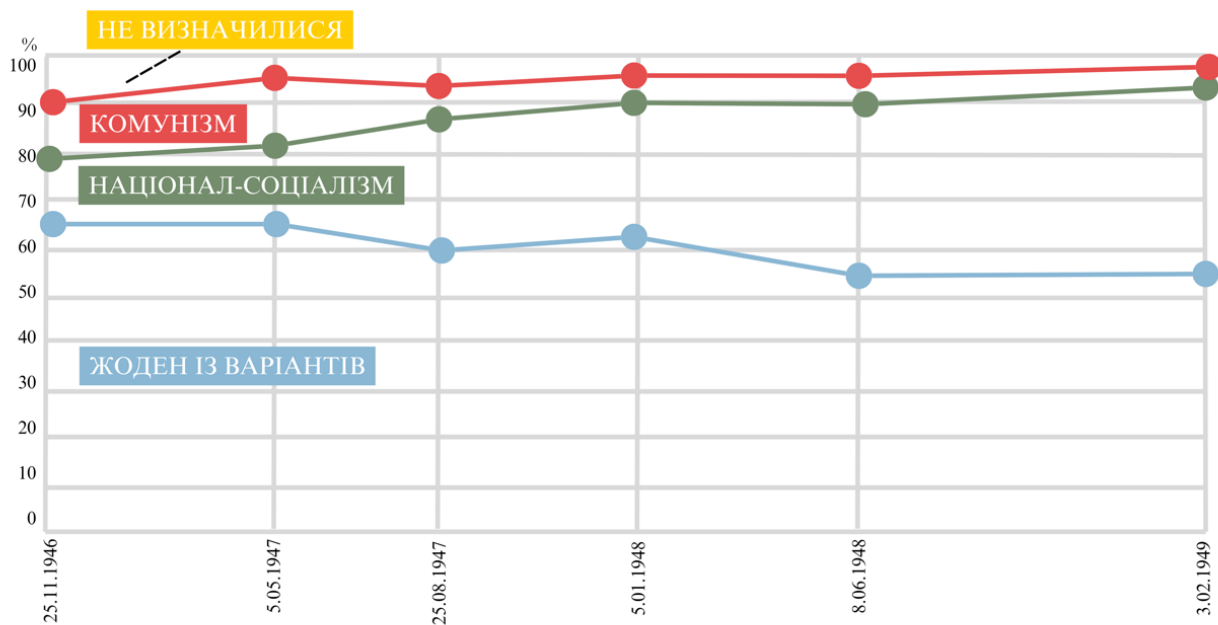
to Communism. D. The reconstruction of their country should be left to the Germans themselves without interference from the Allies.”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 57. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 53.

19) **Додаток 19.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Відносний вплив США та Радянського Союзу. Запитання: «Яка країна матиме найбільший вплив на світові події в найближчі десять років?».

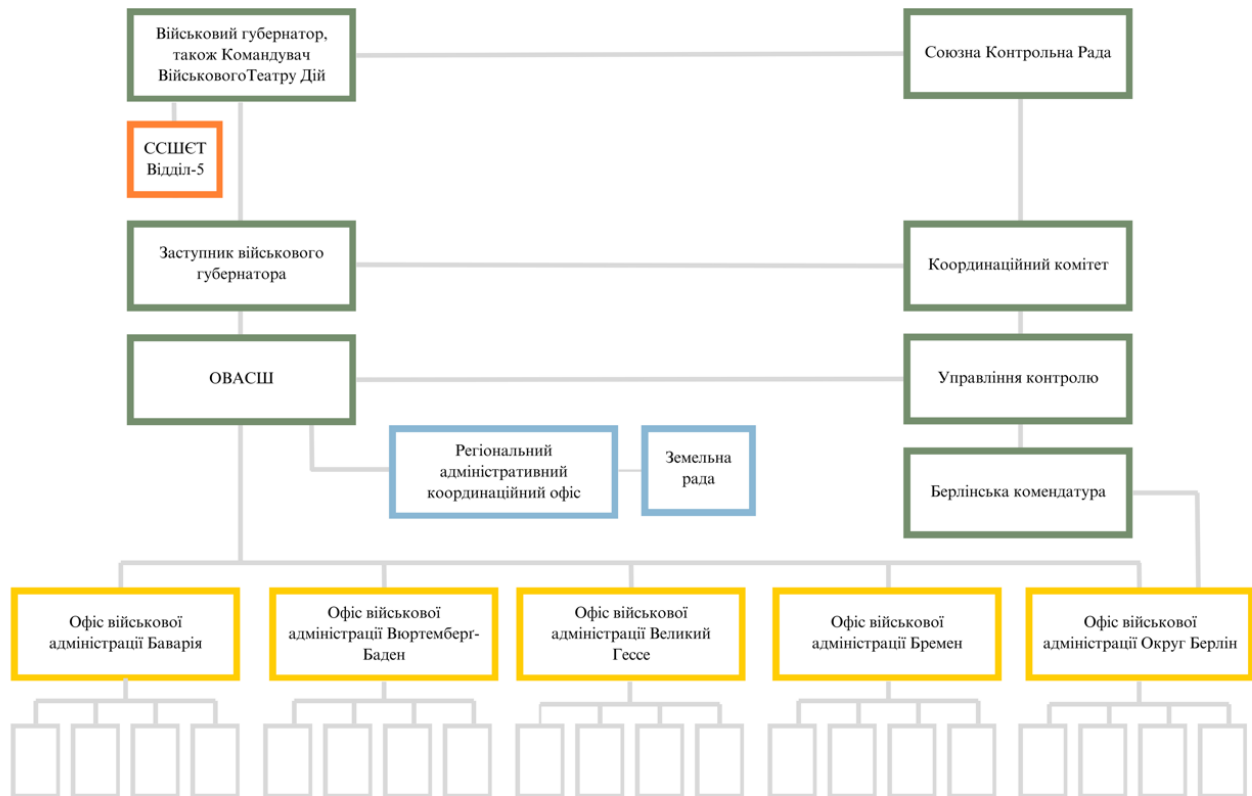
Джерело: Relative Influence of the United States and the Soviet Union. Question: “Which country will have the greatest influence on world affairs in the next ten years?”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 47. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 54.

20) **Додаток 20.** Соціологічне опитування в ОВАСШ. Вибір між націонал-соціалізмом і комунізмом. Запитання: «Якби вам довелося вибирати між комунізмом і націонал-соціалізмом, якому уряду ви б віддали перевагу жити при?».

Джерело: The Choice between National Socialism and Communism. Question: “If you had to choose between Communism and National Socialism, under which government would you prefer to live?”. Source: OMGUS Report 175, June 1949, p. 9. In Merritt, Anna J., and Richard L. Merritt. *Public Opinion in Occupied Germany: The OMGUS Surveys, 1945-1949*. Urbana: University of Illinois Press, 1970. P. 55.

21) Додаток 21. Структура Офісу Військової Адміністрації Сполучених Штатів (01.04.1946)

Офіси зв'язку і безпеки на земельному та міському рівнях.

Джерело: U.S. MILITARY GOVERNMENT RELATIONSHIPS AFTER 1 APRIL 1946 in Ziemke, Earl Frederick. The U.S. Army in the occupation of Germany 1944-1946. Washington, D.C. : Center of Military History, U.S. Army, 1975. p. 426.

Access: https://history.army.mil/html/books/030/30-6/cmhPub_30-6.pdf

22) **Додаток 22.** Камінь спотикання – Лео Гамбургер (1881-1943), убитий в Аушвіці.

Джерело: Stolpersteine – Leo Hamburger (1881-1943), ermordet in Auchwitz. Wider das Vergessen. Access: <https://www.visitberlin.de/de/stolpersteine>